

ఓ

శ్రీరస్తు

శ్రీమద్ధారీతకులతలకైః వైదికసార్వభౌమైః

శ్రీమద్వేదజుటనాథానైః

అఖిలవైదిక కర్మానుష్ఠాన పాకర్యాయ విరచితమ్

కణ్ఠభూషణ వ్యాఖ్యానహితమ్

గృహ్యరత్నంనామ

ధర్మశాస్త్రమ్

కోంబూరు, వంగిపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్యైః ,

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టాచార్యశిష్యసహ

సమ్యక్పరిశోధ్య

వణ్ణయమ్, దామోదరమ్, అశశిక్లరాచార్యేణ

మైసూరు సద్విద్యామణ్ణిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితంసద్విజయతే తరామ్.

అస్య మాల్యమ్ ౧ - ౧౨ - ౦

౧౮౮౨

పుట విషయాః
ప్రథమఖండే
౧ నిషేకాదినంస్తారపరిగణనమ్
౨ బ్రాహ్మదైవసంసారవిభాగః
౪ వైష్ణికోపకుర్వాణబ్రహ్మచారి
ణాఃకతకవ్యప్రతిపాదనమ్
౬ మట్ర-మణిరూపణమ్
౮ ఋతుకాలనిణాయః
౯ స్త్రీగమననియమః
౧౦ సంవేశనప్రయోగః
౧౧ గర్భాధానప్రయోగః
ద్వితీయఖండే
౧౩ అగ్నిముఖప్రకరణమ్
అగ్నిస్థననియమః
౧౬ పరిస్తరణవిధిః
౧౭ పాత్రసాధనక్రమః
ఇత్థ సత్త్వ
౨౦ ఆజ్యసంసారః
౨౧ పరిధినిధానక్రమః
౨౨ పరిషేచనక్రమః
౨౩ ఆఘారక్రమ తద్వివిరణే
౨౪ లేపకార్యక్రమః
౨౬ సంసావహూమః
ప్రాయశ్చిత్తహూమః
ప్రణీతామోక్షణమ్
జయాదిపరిగణనా
౨౮ ఆజ్యాహుతిప్రమాణమ్

పుట విషయాః
తృతీయఖండే
౨౯ సంకల్పే పరస్పైవదాత్మనైపద
వివేకః
౩౧ అఙ్కురార్పణక్రమః
చతుర్థఖండే
౩౪ ప్రతిసరబద్ధప్రయోగః
౩౭ అభ్యుదయప్రాధమ్
౪౦ పుణ్యాహమ్
పంచమఖండే
౪౫ పుంసువనమ్
౪౬ సీమన్తైనసహకరణే పుంసువన
స్య ప్రాథమ్యమ్
౪౭ అకృతసంసారాయాఃప్రసవే
సంసారవిధిః. ప్రాప్తితభర్తృ
కాయాః పుంసువనాదివిధిః
౪౮ సీమన్తాదౌ గురుశుక్రమాధ్యా
ద్యభావః
౪౯ పత్నీద్వయే సంసృష్టాగ్నౌ పుం
సువనాదివిధిః. అభ్యుదయా
న్వయినాం సప్టికరణానంత
రమేవ అభ్యుదయకరణవిధిః
౫౦ ముఖ్యకతుకరభ్యుదయఏవమా
సికాపకషణవిధిః
౫౧ పుంసువనప్రయోగః
౫౩ సీమన్తః
షష్ఠ ఖండే
౫౫ జాతకర్మ

పుటె విషయాః

౫౬ జాతకర్మణి దానాదౌ ఆశౌచా
భాషః. ఆహితాగ్నికర్మక
జాతేష్టా విశేషః. జాతకర్మ
ప్రయోగః

౫౭ నక్షత్రనామక్రమః
౬౦ కాలాంతరేజాతకర్మణివిశేషః
జాతమఖిలావలోక నెఋణముక్తి
ప్రతిపాదనమ్

౬౧ నామకరణమ్
సప్తమఖిణ్డే
౬౪ పశ్చాద్యుధధారణమ్. కర్ణవేధ
నమ్. ఖట్వారోహణమ్. సూ
ర్యదర్శనమ్. చంద్రదర్శనమ్.
నిష్క్రమణమ్. క్షీరపానమ్.

౬౫ అబ్దిపూర్వ్యతస్యః
౬౭ అన్నప్రాశనమ్
౬౮ స్త్రీసంసౌరక్రమః
అష్టమఖిణ్డే

౬౯ చాలమ్
౭౦ చాలకాలనియమః. మాతరిగర్భి
ణ్యాంపశ్చవర్షాత్పూర్వంచా
లనిషేధః

౭౧ మాతుస్తృతీయోగర్థే ప్రథమ
పుత్రస్యచాలవిధిః
చాలప్రయోగః
౭౫ తుల్యోత్సవ నిషేధః

పుటె విషయాః

నవమ. ఖిణ్డే
౭౭ ఉపనయనమ్. తత్ప్రయోగః
౮౦ ఉపవీత ధారణకాలః
౮౩ ఉపనయనేనసహచాలవిధిః
౮౪ ఉపనయనాన్తసమిదాధానమ్
౮౫ అశ్వాస్థాపనమ్
౮౭ వస్త్రపరిధానమ్. మాఙ్జీక
స్థాజినధారణమ్

దశమఖిణ్డే
౯౦ కుమారగామిఫలప్రకాశక మ
స్త్రాణాం కుమారేణవాచనమ్
౯౧ సావిత్ర్యుపదేశక్రమః
౯౭ సమిదాధానమ్
౯౮ భిక్షాక్రమః

ఏకాదశఖిణ్డే
౧౦౦ ఉపాకర్మ. యజురుపాకర్మ
కాలః. ఋగుపాకర్మ కాలః.
౧౦౧ సామగోపాకర్మ కాలః
౧౦౨ ప్రథమోపాకర్మ నిర్ణయః
౧౦౩ ఉపాకర్మ ప్రయోగః
౧౦౪ నవకాణ్డ ఋషితర్పణమ్
౧౦౫ ఉపాకర్మ హోమామః
గాయత్రీ హోమామజపా

ద్వాదశఖిణ్డే
౧౦౮ ప్రాజాపత్యప్రతమ్
౧౧౧ సౌమ్యప్రతమ్

పుట విషయాః

౧౧౫ ఆగ్నేయవ్రతమ్

౧౧౬ వైశ్వదేవవ్రతమ్

త్రయోదశఖణ్డే

౧౧౮ స్నాతకకర్త

౧౧౯ తూష్ణీం సమావర్తనమ్

చతుర్దశఖణ్డే

౧౨౬ స్నానకర్మణోఽనుకల్పః

౧౩౧ మధుపకః

పంచదశఖణ్డే

౧౩౪ వివాహః

౧౩౫ వరప్రేషణమ్

౧౩౬ కన్యాదానమ్

౧౩౯ మజ్జలసూత్రబద్ధః

౧౪౧ సప్తపదీ

౧౪౩ లాజహోమామః

షోడశఖణ్డే

౧౪౫ యద్యతాదిహోమామః

త్రవిశ్యహోమామః

౧౪౯ ఆగ్నేయస్థాలీపాకః

౧౫౦ పాణకమాసస్థాలీపాకః

దశస్థాలీపాకః

౧౫౨ ఆగ్నేయస్థాలీపాకః

పుట విషయాః

౧౫౩ అగ్నిహోమాత్రవిధినాస్థాలీ

పాకః

౧౫౫ ఔపాసనారమ్భః

౧౫౬ అగ్నినాశప్రాయశ్చిత్తమ్

సప్తదశఖణ్డే

౧౫౭ శేషహోమామః

అష్టాదశఖణ్డే

౧౬౦ పునస్సంసారః

ఏకోనవింశఖణ్డే

౧౬౭ వాస్తుకర్మ

౧౭౦ గృహప్రవేశః

వింశఖణ్డే

౧౭౩ యజ్ఞోపవీతవిధానమ్

౧౭౪ యజ్ఞోపవీతప్రతిష్ఠా

ఏకవింశఖణ్డే

౧౮౦ నవతన్తుదేవతావాహనాదిక్రమః

౧౮౧ యజ్ఞోపవీతధారణక్రమః

౧౮౨ ఆశ్రమిణాం యజ్ఞోపవీతసంఖ్య

౧౮౩ యజ్ఞోపవీతమాహాత్మ్యమ్

౧౮౪ దోషయుక్తస్య వర్జనప్రతిపాద

నమ్

శుద్ధశుద్ధవక్రకా

పుట	పాదము	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
3	౨౩	నిషేకాదిద్వి	నిషేకాదిద్వి
౪	౪	బ్రాహ్మ సంసార	బ్రాహ్మ స్సంసార
౫	౧౯	విష్ణుత్రదర్శనం	విష్ణుత్ర ప్రాశనం
౧౦	౫	స్వాధ్యాయం	స్వాధ్యాయం
౧౧	౨౧	త్రయోదశభీ	త్రయోదశభీ
	౨౫	ఇత్యాఖ్యాపట	ఇత్యాఖ్యాపట
౧౩	౨౦	అవాకరో	అవాకరో
	౨౧	మన్యంని	మన్యన్ని
	౨౨	కపర్దివచన	కపర్దివచన
	౨౪	నైఋత్యాన్ని	నైఋత్యాన్ని
౧౬	౫	ఉపరిస్తా	ఉపరిస్తా
	౧౧	సమనుద్రుత్య	సమనుద్రుత్య
౧౭	౧౬	దారుణ్య	దారుణ్య
	౨౩	దారుణీతి	దారుణీతి
౨౧	౧౩	మధ్యమగ్నేః	మధ్యమమగ్నేః
	౨౩	మధ్యమగ్నేః	మధ్యమమగ్నేః
౨౨	౨౫	భూర్భువఃస్వా	భూర్భువస్సువఃస్వా
౨౪	౫	జయాభ్యాతానాం	జయాభ్యాతానాం
	౧౯	జయాభ్యాతానాం	జయాభ్యాతానాం
౨౭	౫	అభ్యాతానాన్ని	అభ్యాతానాన్ని
౨౮	౬	అమన్త్రకే	అమన్త్రకే
౩౨	౧౫	బ్రహ్మజిజ్ఞానం	బ్రహ్మజిజ్ఞానం
౩౩	౧౫	బ్రహ్మజిజ్ఞానం	బ్రహ్మజిజ్ఞానం

పుట	పాదము	అనుధమ్	శుద్ధమ్
37	౨౬	యవైస్తిలార్థ	యవాస్తిలార్థ
౪౩	౧౦	చాక్రిధానానస్తరం	చాక్రిధానానస్తరం
	౨౨	చాక్రిధానానస్తరం	చాక్రిధానానస్తరం
౪౪	౫	గృహ్లాతి	గృహ్లాన్తి
	౫	స్త్రిరాహుస్త్రిః	స్త్రిరాహుత్రిః
౪౬	౧౨	చతుర్థే	చతుర్థే
	౨౩	హేతునిమిత్తస్య	హేతుః , నిమిత్తస్య -
౪౮	౧౬	వ్యయైత్వా	వ్యభయైత్వా
౪౯	౧౯	భ్యావవృత్తస్త్వి	భ్యావవృత్తస్త్వి
౫౧	౧	తద్భాక్రిత్రా	నతద్భాక్రిత్రా
	౧౩	సపిండోకరణ	యస్సపిండోకరణ
౫౨	౧౨	పుంసువనవ్యక్తే గర్భః	పుంసువనం వ్యక్తేగర్భే
౫౬	౮	వాత్సప్రేరణాభి	వాత్సప్రేరణాభి
	౨౬	దివస్పరీ	దివస్పరి
౫౭	౧	దివస్పరీ	దివస్పరి
౬౦	౧	మన్తైః	మన్తైః
	౨౩	వదన్తి	భవన్తి
౬౩	౬	ప్రథమమాఖ్యా	ప్రథమమాఖ్యాయ
	౧౫	దపహత	దనపహత
	౨౪	శిశోస్త్రితీయే	శిశోస్త్రుతీయే
౬౬	౨౧	తద్ధారయేద్వై	తంధారయేద్వై
౬౭	౧౨	మజుగ్రారృణ	మజుగ్రారృణ
౭౨	౮	వాయు ఉదకేన	వాయువుదకేన
	౨౨	వాయు ఉదకేన	వాయువుదకేన

పుట	పాదము	అనుధమ్	శుద్ధమ్
౯౩	౧౪	పూజ్యపాణి	పూజ్యపాద
౯౪	౨౬	బ్రహ్మజ్ఞ	బ్రహ్మయజ్ఞ
౯౬	౨౩	గృహ్స్థాయాత్ సమ్మ	గృహ్స్థాయాత్ సమ్మ
౧౦౩	౯	ర్షాథ	ర్షాథ్య
౧౦౬	౧౩	వేదాంతసూ	వేదాంతరసూ
౧౧౨	౧౧	ముపతీష్ఠిత	ముపతీష్ఠిత
౧౦౬	౨౦	స్వాధ్యాయమాత్ర	అధ్యయనమాత్రవతః

జపపతః

	౨౧	పర్యంతతత్వ	పర్యంతతత్వ
	౨౩	శస్యతే	శబ్ద్యతే
౧౦౮	౧౪	స్సన్యసిషో	స్సన్యసిసిషో
౧౧౯	౭	వాయ ఉదకేన	వాయపుదకేన
	౨౨	వాయ ఉదకేన	వాయపుదకేన
౧౨౬	౨౫	ఏవమన్త్రాణీతి	ఏకమన్త్రాణీతి
౧౩౫	౧౩	శ్రీమూయః	శ్రీనామూయః
౧౫౭	౯	స్యాస్సమారమ్భో	స్యారమ్భో
౧౬౩	౧	ప్రాశ్చిత్త	ప్రాయశ్చిత్త
౧౭౬	౨౦	శుచిదేశశస్యా	శుచిదేశశస్స్యా
౧౭౭	౧౯	ధావతః	ధావకః
౧౭౮	౧౫	వృతం	వృతం
౧౮౦	౧౭	చతుర్భి	చతుర్భి
	౧౮	కృప్రణమం	కృప్రణవాం
౧౮౪	౧౬	ద్వైకత్యం	ద్వైకత్యం

అం

శ్రీరస్తు

నిర్విఘ్నమస్తు

గృహ్యరత్నప్రసంగము:

అథ నిషేకాదీనం సంస్తారానాం వ్యాఖ్యానము: । గ
ర్భాధానం పుంసవనం సీమంతోన్నయనం జాతకర్త

కణ్ఠభూషణ ప్రసంగము:

ముకుంద: కారణం ధ్యేయో యశ్చ తు హువాత్మన
మృదామ్ । నమస్తోమాస్పదం వద్వ్యం వద్దేన రోత్తరం
హరిమ్ ॥

గృహ్య తాత్పర్య దర్శాది గ్రంథోక్తాభోక పబ్ధిప్రసంగము । అపేక్షితావి
రుద్ధార్థం గృహ్యరత్నం కృతం మయా ॥ * ॥ గృహ్యరత్న శ్రితం ప్రా
రథితం కణ్ఠభూషణమ్ । వ్యాఖ్యానం భువి విఖ్యాత మాఖ్యానామి సదా బుధై: ॥

(అథ నిషేకాదీనం సంస్తారానాం వ్యాఖ్యానము:)

పాణిగ్రహణాద్ధి, సహత్వం కమన్వీతి ప్రజాసహత్వకమన్వీతం
పాణిగ్రహణానంతర భావిత్యాదత్రాయమథశబ్దం సహధర్మచారిణీ స
యోగానంతరేవ రత్నతే నిషేచ్యత ఇతి నిషేకః, రేతస్సేకః - గర్భాధానమి
త్యధః । పుంసవనాదీనాం గర్భాధానా న్వయవ్యతిరేకానువిధాయిత్యా
న్నిషేకస్య ప్రాధాన్యమ్ । నిషేకాదీనం సంస్తారానాం వివిచ్యవ్యక్తమాచ
క్ష్యహే .

కేపునస్తే తత్రాహ (గర్భాధానం పుంసవనం సీమంతోన్నయనం జా
తకర్త నామకరణమ్ అన్నప్రాశనం చూడాకర్త ఉపనయనం చత్వారి వే
దవ్రతాని త్రిత్యేతే నియతాః) ॥ తత్ర దౌతము: ॥ “ గర్భాధానం పుంసవన

నామకరణమన్నప్రాశనంచూడాకర్మోపనయనం చ
త్వారి వేదవ్రతానీ త్యేతేనియతా బ్రాహ్మ్యసంస్థారాః,

సీమంతోన్నయన జాతకర్త నామకరణాన్నప్రాశన చాల్లోపనయనాని చ
త్వారి వేదవ్రతాని స్నానం తథాసహధర్మచారిణీసంయోగః పశ్చాన్నాం
యజ్ఞానామనుష్ఠానమష్టకాపార్వణం శ్రాద్ధం శ్రావణ్యాగ్రహాయణీ చై
త్ర్యాశ్వయుజీచేతినస్తపాకయజ్ఞసంస్థాః । అగ్న్యధేయమగ్నిఃపూత్రం
దశకపూర్ణమాసావాగ్రయణం చాతుర్మాస్యాని విరూఢపశుబద్ధః సోత్రా
మణీతి సప్త హవిర్యజ్ఞసంస్థాః । అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమ ఉక్త్యష్టోడశీ వా
జపేయోఽతిరాత్రోఽష్టోమయతి సప్తసోమసంస్థా ఇత్యేతేచత్వారింశ
త్సంస్కారాః ” ఇతి । కేచిత్ “ ఔపాసనపూజామోవైశ్వదేవఃపార్వణమ
ష్టకా మాసి శ్రాద్ధం సప్తబలిరీతాన బలిరితి సప్త పాకయజ్ఞానాపయః ।
తథా అగ్నిఃపూత్రం దశకపూర్ణమాసా వాగ్రయణం చాతుర్మాస్యా
ని విరూఢపశుబద్ధ సోత్రామణీ పిణ్డ పితృయజ్ఞాదయో దర్విఃపూజామా
సప్త హవిర్యజ్ఞసంస్థాఇతిచ ,, పార్వణం- స్థాలీపాకలక్షణం, శ్రాద్ధం - మా
సిశ్రాద్ధమ్, ఆగ్రహాయణీ - ఆగ్రయణమ్, చైత్రీ - పూజాభాగ్యంకర్త, ఆ
శ్వయుజీ - ఇన్ద్రధ్వజ పూజామాఖ్యమ్, నియతాః - నిత్యాః । యద్వా
బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేదితి శ్రుతేః వ్రతాంతాపవ నియతాః । తేషున
ద్వివిధా ఇత్యాహ — గర్భాధానాదయో బ్రాహ్మ్యసంస్థారాః, పాక
యజ్ఞాదయోదైవాః, అత్ర హరితః — “ ద్వివిధపవ సంస్థారోభవతి బ్రా
హ్మ్య దైవశ్చ — గర్భాధానాదిస్మార్తసంస్థారోబ్రాహ్మ్యః । పాకయజ్ఞో
హవిర్యజ్ఞస్సోమయజ్ఞశ్చైతి దైవః । బ్రాహ్మసంస్కారసంస్కృతః, ఋషీ
ణాం సమానతాం సలోకతాం సాయుజ్యం గచ్ఛతి । దైవేనోత్తరేణ
సంస్కృతో దేవానాం సమానతాం సలోకతాంసాయుజ్యం గచ్ఛతి ” ఇతి ।
ఏతచ్ఛాస్త్రగుణహీనాభిప్రాయమ్ — యస్యైతే చత్వారింశత్సంస్కా
రాః, నచాష్టోవాస్త్రగుణాః; న సబ్రహ్మణస్సాయుజ్యంసాలోక్యం గచ్ఛతి ।

పాకయజ్ఞాదయో దైవాః । తేపునరుభయే బ్రాహ్మణ్యహే
తవః ॥ * ॥ “ స్వాధ్యాయేన వ్రతైర్హోమైస్తైర్విద్యేనేజ్యయా
సుతైః । మహాయజ్ఞైశ్చయజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయం క్రియతేత
నుః ॥ ” ఇతి మనూక్తేః । తేపునర్ద్వివిధాలఘాఘవిఘాతకాః
॥ * ॥ “ గాభైర్హోమై జాతకమణాచూడామాఙ్గేనిబద్ధ
నైః । బైజికం గార్భికం వైనోద్విజానామపమృజ్యతే ॥ ”

యస్యతుఖలు, సంసారాణామేకదేశేవ్యప్తవాత్సగుణాః, సబ్రహ్మణ
సాస్యజ్యం సాలోక్యం గచ్ఛతి । అన్యగుణానపి సపవాహ - “ అథాప్తా
వాత్సగుణాః — ధయా సర్వభూతేషుతూన్తిః అనసూయా శౌచమ్ అ
నాయాసః మన్యభమ్ ఆకార్యణ్యమ్ అస్పృహః ” ఇతి । పతేహం లక్షణం
బృహస్పతివచనేరత్నదుక్తే స్మృతిరతాకరే నవప్తం వ్రజ్యవ్యమ్ .

పతేబ్రాహ్మణ్యాపాదకా ఇత్యాహ — (తేపునరుభయే బ్రాహ్మ
ణ్యహేతవః ॥ * ॥ “ స్వాధ్యాయేన వ్రతైర్హోమైస్తైర్విద్యేనేజ్యయా సు
తైః । మహాయజ్ఞైశ్చయజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయం క్రియతేతనుః ॥ ” ఇతి మనూ
క్తేః) అత్ర బోధాయనః — “ నాక్రియో బ్రాహ్మణో నాసంసారో
ద్విజో నావిహ్వా విప్రః నతైహీనశ్శ్రీత్రియో నాశ్రోత్రియస్య య
జ్ఞః ” ఇతి .

నకేవలం బ్రాహ్మణ్యహేతవః, అపితు యోనివీజకృతదోషాపమాజ్ఞ
కా ఇత్యాహ — (తేపునర్ద్వివిధాలఘాఘవిఘాతకాః ॥ * ॥ “ గార్భైర్హో
మైర్జాతకర్తృచూడామాఙ్గేనిబద్ధనైః । బైజికం గాభికం వైనోద్విజానా
మపమృజ్యతే ॥ ”) స్పష్టోఽథః । ఏవం యాన్యుత్తరత్ర సంవాదవచనస
హితాని సూత్రాణి, తాని వచనత ఏవ స్పష్టాధానీతం నవ్యాఖ్యాయన్తే ।
॥ * ॥ “ వైద్వికైర్లకమణిషువైర్విర్నిషేకాదిద్విజన్తనామ్ । కార్యశ్చ
రీరసంస్థారః పావనః ప్రేత్యచేహచ ॥ ” .

తస్మాత్, యథాకాలం సంస్థారాఃకార్యాః || * || “వ్రాత్యస్సం
స్థారహీనస్సవిదవకీర్ణీక్షతవ్రతః |” కాలాతిక్రమే, ప్ర
తినంసారం పాజాపత్యకృచ్ఛింకుర్యాత్ | బ్రాహ్మ
నంసారైస్సంస్కృతోఽరక్తః ప్రవ్రజేత్ | అపివాస్వా
ధ్యాయాత్త్వాద్వేదాధ్యయనసిద్ధయే వేదవ్రతానిచరిత్వా
వైష్ఠికస్సృత్ | కౌపీనధృక్ ద్దాజినోపవీతమేఖలాధారయన్
కామాయవాసా బ్రహ్మచర్యం చరన్, ఆదేహపతనాదాచా
ర్యాదిసన్నిధౌ నియతోవసేత్ | నాస్యసంన్యాసానవివాహాః
|| * || “వ్రతచర్యం తపోభైక్షం సంధ్యయోరగ్నికమణః |

(తస్మాత్, యథాకాలం సంస్థారాఃకార్యాః || * || “వ్రాత్యస్సం
స్థారహీనస్సవిదవకీర్ణీక్షతవ్రతః |” కాలాతిక్రమే, ప్రతినంస్థారం పా
జాపత్యకృచ్ఛింకుర్యాత్) “నిమిత్తశ్రద్ధేహీనే కాలాతీతేచసంసారే
ప్రాజాపత్యంకుర్యాత్” ఇతి శాతాతపః | అప్ర || * || “మాతృష్వసాం
మాతృసఖంభానీంచపితృష్వసామ్ | మాతృలానీంస్సహంశ్వశ్రూం గత్వా
సద్యఃపతేద్విజః ||” ఇతిపాతిత్యవాగ్విత్వాద్యతిదేశః, కింఽన్యూనతత్త
త్పాత్రియశ్చిత్తప్రాప్త్యర్థః | పాత్రియశ్చిత్తోత్తరకాలవప అతీతసంసార
రఃకార్యాః | “నిహ్మతేదోషే, పునఃకృత్సంకర్తు” ఇతివచనాత్.

(బ్రాహ్మస్సంసారైస్సంస్కృతోఽరక్తః ప్రవ్రజేత్ | అపివా స్వా
ధ్యాయాత్త్వాద్వేదాధ్యయనసిద్ధయే వేదవ్రతానిచరిత్వావైష్ఠికస్సృత్)
“రాతినాసంభాష్య యథార్థంగచ్ఛతి” ఇతివచనాత్, సమావర్తనాంతంకృ
త్వాప్రవ్రజేత్ | యద్వా, || * || “వేదవ్రతానిచత్వారిస్వాధ్యాయస్య ప్ర
సిద్ధయే | కృత్వా వ్రతేవైష్ఠికస్సృత్స్వాధ్యాయోనిష్ఫలోన్యథా || నవివా
హానసంన్యాసా వైష్ఠికస్యవిధీయతే ||” ఇతి గారుడవచనం ద్రష్టవ్యమ్.

(కౌపీనధృక్ ద్దాజినోపవీతమేఖలా ధారయన్ కామాయవాసా
బ్రహ్మచర్యంచరన్ ఆదేహపతనాదాచార్యాదిసన్నిధౌ నియతోవసేత్ |
నాస్యసంన్యాసానవివాహాః || * || “వ్రతచర్యం తపోభైక్షం సంధ్యయోరగ్ని

స్వాధ్యాయోగురువృత్తిశ్చ చర్యేయం బ్రహ్మచారిణః ॥”
 ఇత్యుక్తమ్ , వైష్ణికోపకుర్వాణయోః సమానమ్ । పరిణీనీ
 షురుపకుర్వాణో వేదం వ్రతానివా ఉభయంవా పారం
 నీత్వా , గురుణాఽనుష్ఠాతః స్నాతో నిషిద్ధాభ్యోఽన్యాయం క
 న్యాం పాశౌ కృత్య నిత్యేషు శక్తితః ప్రవృత్తః షట్రు-

కర్తృచ । స్వాధ్యాయోగురువృత్తిశ్చ చర్యేయం బ్రహ్మచారిణః ॥” ఇత్యు
 క్తమ్ , వైష్ణికోపకుర్వాణయోః సమానమ్) అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః —
 ॥ * ॥ “వైష్ణికో బ్రహ్మచారితు వసేదాచార్య సన్నిధౌ । తదభావేఽస్యతన
 యే పత్నీయం వైశ్వానరేపివా ॥ అనేనవిధినాదేహం సాధయన్విజితేన్ద్రి
 యః । బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి నచెహజాయతే పునః ॥ దణ్డాజినోవేవీతా
 ని మేఘలాంచైవ ధారయన్ ॥ బ్రాహ్మణేషు చగన్ భైక్షమనిర్ద్యేష్వాన్య
 వృత్తయే ॥” విజ్ఞానేశ్వరే ॥ * ॥ “ఆరూఢౌ వైష్ణికంధర్మం యస్తు ప్రచ్యవ
 తేపునః । ప్రియశ్చిత్తం వపశ్యామి యేనశుద్ధ్యేత్స ఆత్మహా ॥ వైశ్వాన
 రస్సబ్రహ్మచారి । బ్రహ్మచారిణం ప్రస్తుత్య, ఆశ్వలాయనేన, ‘కాషాయం
 బ్రాహ్మణో మాజ్ఞేష్ఠం రాజన్యోహరిద్రంవైశ్య ఇత్యాది వసీత’ ఇతి కాషా
 యవిధానాత్ , జీర్ణ కాషాయధారణం” ఇతి యాజ్ఞవల్క్యేన ముముక్షౌష
 కాషాయవిధానాత్. “కాషాయంవా సర్వేషామ్ , కాషాయంచైకేవ స్త్రీ
 ముపదిశన్తి” ఇతి గౌతమాపస్తంబుదిభిస్సామాన్యేన స్మరణాచ్చ వైష్ణిక
 స్య కాషాయమేవ ధార్యమ్ .

(పరిణీనీషురుపకుర్వాణో వేదం వ్రతానివా ఉభయంవా పారం
 నీత్వా గురుణాఽనుష్ఠాతః స్నాతో నిషిద్ధాభ్యోఽన్యాయం కన్యాం పా
 శౌకృత్య నిత్యేషు శక్తితః ప్రవృత్తః షట్రుర్నరతస్సన్యత్ ॥ * ॥ “సం
 ధ్యాస్నానం జపాహూమో దేవతానాంచ పూజనమ్ । వైశ్వదేవతిభే
 యంచషట్రు-మాణిది నేది నే ॥” ఇతిపరాశరః) — యాజ్ఞవల్క్యః ॥ * ॥
 ౪ గురవేతు వరందత్వా స్నాయూత తదనుష్ఠయా । వేదం వ్రతానివా పా

మౌనిరతస్సృత్ || * || “సద్ధ్యాస్నానం బహుహూ

రం నీత్వా పృథుభయమేవవా || అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యో లక్షణ్యాం స్తి,
యముద్వహేత్ | అనన్యపూర్వికాంకాంతామసపిణ్డాయవీయసీమ్ ||”
ఇతి | సాయణీయే — || * || “పశ్చిమాత్సప్తమాదర్వా గ్యక్తన్యాము
ద్వహేద్విజః | గురుతల్పీసవిజ్ఞేయస్సగోత్రాంచైవముద్వహా ||” స్మృ
తిచర్దిక్రాయామ్ || * || “పశ్చిమే సప్తమేచైవ యేషాం వైవాహికీ క్రి
యా | క్రియాపరాలపి హితే పతితాశ్శూద్రతాం గతాః ||” శాతమః
“ఊర్ధ్వం సప్తమాత్, పితృ బంధుభ్యో బీజిన్తశ్చ మాతృబంధుభ్యః పశ్చిమా
త్” ఇతి || * || “పశ్చిమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం మాతృతస్యపితృతస్త
థా ||” ఇతియాజ్ఞ్యవల్క్యః | “అతశ్చతుర్థీముద్వహేత్” ఇత్యాదికమా
షమపి, క్షత్రియవిషయమ్ | — తథా స్మృతివరదరాజేయే స్త్రిపుంసా
భ్యో వివాదే || * || “తృతీయాత్తృత్రయో మాతుః పశ్చిమాత్పితృతః ప
రామ్ | సముద్వహేత్సవణాంతం పశ్చిమాత్సప్తమాత్పరామ్ ||” అత
ఇదం చతుర్థీవివాహవచనం, యుగాంతరవిషయమ్ | తత్రైవ వణానాం
మిథోవివాహవిధానాత్ || * || “అసవణ్ణాసునారీషువివాహశ్చద్విజాతిభిః”
ఇతి కలావసవణ్ణోద్వాహనిషేధాచ్చ | అతః, “త్రీనతీత్య” ఇత్యాదికం
క్షత్రియాదివిషయమ్ | తేషామిథస్త్రిపురుషమేవసపిణ్డత్వాత్ | — య
దాహ విజ్ఞానేశ్వరే శబ్ధః || * || “యద్యేకజాతా బహవః పృథక్తే
తా సప్తపృథ్వానాః | ఏకపిణ్డాఃపృథక్కాచాః పిణ్డస్తావతాతే త్రిషు ||”
త్రిపురుషమేవ సాపిణ్డ్యమిత్యర్థః | అత్ర వక్తవ్యం సర్వమస్త్రుధుక్తే దశ
నిర్ణయే ప్రసజ్చితం ద్రష్టవ్యమ్ || పా - సూ || నిత్యం పాణావృపయమ
నే” ఇతి సప్తమ్యాఅలుక్ | నిత్యేషు - సద్ధ్యాకర్తృదిషు, మనుః || * || “వే
దోదితం స్వకంక్షమౌ నిత్యంకుర్యాదతద్నిగితః | తద్ధి కుర్వన్యథాశక్తిపా
ప్నోతి పరమాంగతిమ్ ||” సద్ధ్యాకర్తృదీన్యాహ (సద్ధ్యాస్నానమితి) ఏతా
వ్యేవ షట్రుమాణి, సద్ధ్యాస్నానం - సద్ధ్యోపాసనమ్ | — పునరవ్య

మో దేవతానాంచ పూజనమ్ । వైశ్వదేవాతిథేయంచ
షటర్క్యణిదినేదినే ॥ ” ఇతి పరాశరః । “ అతఃయాజనా
దయోనావశ్యకార్యాః । తథ్థలు పూర్వేషునియమః ” ఇతి
గౌతమః । తెహి విప్రస్యైవ నక్షత్రియాదేః, ఇతినియ
మార్థస్తేషాం విప్రకర్మత్వవాదః । అతస్తన్నివృత్తౌ
మహత్ ఫలమ్, తత్కరణే మహాదోషః । తతస్సంధ్యా

పరాశరః ॥ * ॥ “ షటర్క్యమనిరతోనిత్యం దేవతాతిథిపూజకః । హుత
శేషంతుభుజ్జానోబ్రాహ్మణానావసేదతి ॥ వైశ్వదేవేనయే హీనా ఆతిథ్యే
న బహిష్కృతాః । సర్వేతే వృషలాక్షేయాగపాప్తవేదాలపిద్విజాః ॥
పయోమూలఫలైర్వాపి పశ్చియజ్ఞా సమాచరేత్ । అకృత్వా పశ్చి
యజ్ఞాంస్తు భుక్త్వా చాన్ద్రాయణంచరేత్ ॥ ” — పితామహః ॥ * ॥
అనాగతాంతు యేపూర్వా మనతీతాంతుపశ్చిమామ్ । సంధ్యాం నోపా
సతేవిప్రాః కథంతేబ్రాహ్మణాస్తృతాః ॥ ” — వ్యాసః ॥ * ॥ “ నో
పతిష్ఠేత యః పూర్వాముపాస్తై నచ పశ్చిమామ్ । సశూద్రవద్బహి
ష్కార్యస్సర్వస్త్వాత్సాధుకర్మణః ॥ యోమోహదధవాలస్యాదకృత్వా
విష్ణుపూజనమ్ । భుక్తే సయాతి నరకా సూకరేష్వపి జాయతే ॥ ”

(“ అతఃయాజనాదయోనావశ్యకార్యాః, తథ్థలు పూర్వేషునియ
మః ” ఇతి గౌతమః । తెహి విప్రస్యైవ నక్షత్రియాదేః, ఇతి నియమార్థ
స్తేషాం విప్రకర్మత్వవాదః । అతస్తన్నివృత్తౌ మహత్ ఫలం, తత్కరణే
మహాదోషః । తతస్సంధ్యాస్సాహాదీన్యేవ షటర్క్యణివశ్యకార్యా
ణి । అకరణే వ్రత్యపాయస్తృతేః) “ ద్విజాతీనామ్, అధ్యయనమ్ ఇజ్ఞా
దానం, బ్రాహ్మణస్య అధికాః ప్రవచనయాజనప్రతిగ్రహాః । పూర్వే
షునియమితి — అధ్యయనాదిషు త్రిష్వేష అవశ్యతానియమః ॥ * ॥
“ అధ్యాపనమధ్యయనంయజవర్షయాజనంతథా । దానంప్రతిగ్రహశ్చైవష
ట్టర్క్యణిగ్రహవృత్తయః ॥ ” ఇతి మనునాఅధ్యాపనాదీనాంవిప్రకర్మత్వవచ

సానాదీన్యేవ షట్రుర్భూతానాం వశ్యకార్యాణి । అకరణే
ప్రత్యవాయస్య తేః । రజోదర్శనప్రభృతిషోడశరాత్రయః
స్త్రీణామృతుః । తాస్వాద్యాశ్చ తస్యః పర్వాణి పంచ షష్ఠీం

నంక్షుత్రియాదేవ్యుదాసపరమ్ । అధ్యాపన యాజనప్రతిగ్రహాణాం నావ
శ్యక ర్తవ్యత్వం , జీవనోపాధికత్వాత్ । — తదాహమనుః ॥ * ॥ “ షణ్ణాంతు
కర్తృణామస్య స్త్రీణి విప్రస్యజీవికా । యాజనాధ్యాపనేచైవవిశిష్టాచ్చప్ర
తిగ్రహాః ॥ ” అతస్తేత్రయఃక్షుత్రియాదేనాసన్తి । — యాజ్ఞవల్క్యః ,
॥ * ॥ “ ప్రతిగ్రహసమర్థోపి నాదత్తే యఃప్రతిగ్రహమ్ । యే లోకా ద్ధానశీ
లానాం సతానాహ్నోతి పుష్కలా ॥ తథా , ॥ * ॥ యోరాజ్ఞఃప్రతిగ్ర
హ్యథాం శోచితవ్యే ప్రహృష్యతి । స నజానాతి మూఢాత్మా నరకా
నేకవింశతిమ్ .

ప్రకృతమాహ , (రజోదర్శనప్రభృతి షోడశ రాత్రయః స్త్రీ)
ణామృతుః । తాస్వాద్యాశ్చ తస్యః , పర్వాణి పంచ , షష్ఠీం వ్యతీపా
తం శ్రాద్ధదివసంచ పరిత్యజ్య , స్వదారాః ఋతాపుపేయాత్ .)
— యాజ్ఞవల్క్యః ॥ * ॥ “ షోడశర్తునిశాః స్త్రీణాంతస్మిన్యగ్తాసు సం
విశేత్ । బ్రహ్మచార్యేవ పర్వాణ్యాద్యాశ్చ తస్య శ్చవర్ణయేత్ ॥ ” —
శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ * ॥ “ చతుర్దశ్యస్తమీచైవఅమావాస్యచ పూర్ణిమా ।
పర్వాణ్యేతాని రాజేన్ద్ర రవిసక్తాన్తిరేవచ ॥ తైలస్త్రీ మాంస సమ్భో
గీ పర్వాస్వేతేషు యఃపుమా ॥ విష్ణుత్ర దర్శనంనామ ప్రయాతినరకం
నరః ॥ షష్ఠ్యమాపూర్ణిమాపాత చ్చతుర్దశ్యస్తమీషుచ । ఆసు సన్నిహి
తం పాపం తైలే మాంసే తురేభగే ॥ ” యుక్తాసు గమనే వచనం ప్ర
శంసాథమ్ । పుష్కలనస్య పుంశుక్లాదిక్యాధీనత్వాత్ । తథా మనుః —
॥ * ॥ “ పుమాన్ పుంసోఽధికే శుక్లే స్త్రీ భవత్యధికే స్త్రీయాః । సమేషు
మాన్ పుంస్త్రియావా క్షీణేల్పేచ విపర్యయః ॥ ప్రథమేఽహ్ని ఋతౌ
ప్రాప్తేనిషేకంయఃకరిష్యతి । శీఘ్రంసమృత్యుమాహ్నోతిద్వితీయే స్త్రీమరి

వ్యతీపాతం శ్రాద్ధదివసంచ పరిత్యజ్య స్వదారాః ఋతావు
 పేయాత్ । అంతరా లేపి ప్రతిషిద్ధదినవర్జం స్త్రీణాం వరమనుస్త్
 నుస్త్రక , తయా వృతః కామం గచ్ఛేత్ । ఏకస్యాం రా
 త్రా ఏకదైవ స్త్రియం గచ్ఛేన్నద్విస్త్రిర్వా ॥ * ॥ “ ధా
 తుక్షయో రోగవృద్ధి రశ్రీస్సతూర్తవిప్లవః । సాభాగ్యాయు
 ర్యశో నాశఽపుంసాం స్త్రిష్వతిసజ్జినామ్ ॥ ” ఇతి శాణ్డీల్యః ।
 సంధ్యయోఽ క్రూరగర్భః , దివా పుణ్యనాశః , ప్రతిషి
 ఢ్దేషునరకః , తతస్తా పరివర్జయేత్ । మిథునీభూయ త

ష్యతి ॥ తృతీయేహి నిషిక్తస్య గర్భస్య మరణంభవేత్ । రాత్రా చ
 తుధ్యాం పుత్రస్సాస్యదల్పయుధానవజ్జితః ॥ ” ఇతి । వ్యాసస్త్రణా
 చ్చతుర్థీనిషేధః । ఋతావు పేయాత్ ।

సర్వత్రనా ప్రతిషిద్ధవర్జమంతరా లేపి దారానేవేతి గౌతమాపస్తం
 బాచ్యుక్తమాహ (అంతరా లేపి ప్రతిషిద్ధ దినవర్జం స్త్రీణాం వరమనుస్త్
 రక , తయా వృతః కామం గచ్ఛేత్ । ఏకస్యాం రాత్రా ఏకదైవ స్త్రియం
 గచ్ఛేన్నద్విస్త్రిర్వా ॥ * ॥ “ ధాతుక్షయో రోగవృద్ధి రశ్రీస్సతూర్తమ
 విప్లవః । సాభాగ్యాయుర్యశో నాశఽపుంసాం స్త్రిష్వతిసజ్జినామ్ ॥ ”
 ఇతి శాణ్డీల్యః) అంతరా లేపి - అన్యతావపి పర్వాదిప్రతిషిద్ధదినం వ
 ర్జయిత్వా “కామమావిజనితో స్సమ్భవाम” ఇతి స్త్రీణాం వరంస్త్రకస్త్రి
 యా ౭ భృథితో గచ్ఛేత్ । యథా మనుః — ॥ * ॥ “ ఋతుకాలాభి
 గామీస్యాత్స్వదారనిరత స్సదా । పర్వవర్జం ప్రజేచ్ఛేనాం తద్వృతోరతి
 కామ్యయా ॥ ” పశ్చిమపర్వవర్జం రతికామ్యయాపి స్త్రియావృతః సదాగ
 చ్ఛేదిత్యర్థః ॥ * ॥ “ సకృదేవ స్త్రియం గచ్ఛేదేకస్యాం నిశిసర్వదా । నద్వి
 స్త్రిర్వా ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరవచనాచ్చ ధాతుక్షయరోగాదిస్త్రణాచ్చ *

(సంధ్యయోః క్రూరగర్భః, దివా పుణ్యనాశః, ప్రతిషిద్ధేషునరకః, త
 తస్తా పరివర్జయేత్ । మిథునీభూయ తయాసహనశయీత । స్వదారా

యాసహనశయీత । స్వదారా ఋతావగచ్ఛన్ భూ
ణహస్యాత్ । అసన్నిధాన రోగేచ నదోషః । సతిపు
త్రేచేత్యేకే । “అపరరాత్రే సంవేశనం శుభమ్ ।” ఇతిజ్యో
తిషమ్ । “పూర్వరాత్రేన సంవేశయేత్ ।” ఇతిబోధా
యనః । పుణ్యాహే పుణ్యాహం నాచయిత్వా చక్ర్యప్ర

ఋతావగచ్ఛన్ భూణహస్యాత్ । అసన్నిధాన రోగేచ నదోషః । సతిపు
త్రేచేత్యేకే ॥ * ॥ “చత్వారిఖిలకర్మణి సన్ధ్యాకాలేషు వర్జయేత్ । ఆహ
రం మైథునం నిద్రాం స్వాధ్వానంచ తత్తేవచ ॥ ఆహగజ్జాయతే వ్యాధిః
హృగ్రగర్భస్తుమైథునైః । శ్రియం హరతివైనిద్రా స్వాధ్యాయావ్యరణం
భువిషమ్ ॥ ఆయుఃక్షయో దివానిద్రా దివాస్త్రీ పుణ్యనాశినీ । ప్రతిషిద్ధ
దినేగచ్ఛన్ స్త్రీయంగచ్ఛత్యధోగతిమ్ ॥” మిథునీభూయేత్యావస్తంబవచ
నంస్మర్యతపవ । శౌచం ప్రతీతిచ స్త్రీనాససేతిచ । విజ్ఞానేత్వరే ॥ * ॥ “ఋ
తుస్నాతాన్తు యోభార్యాం సన్నిధౌ నోపగచ్ఛతి । ఘోరాయాం భూ
ణహత్యాయాం యుజ్యతే నాత్ర సంశయః ॥” ఇత్యాది సన్నిధిగమానా
నసన్నిధౌ నదోషః । స్వస్థశబ్దప్రయోగాన్వర్భలస్య నదోషః । కార్తే—
॥ * ॥ “ఋతుకాలాభిగామీస్యాద్యావత్పుత్రోఽభిజాయతే ।” మను
శ్చ — ॥ * ॥ జ్యేష్ఠేన జాగమాత్రేణ పుత్రీభవతిమానసః । పితౄణా
మనృణశ్చైవ పశ్యేచ్ఛేజ్జీవతోముఖమ్ ॥ శుభే దినే శుభే లగ్నే సశ్చ ద్యా
మే స్త్రీయం వ్రజేత్ ।” ఇతి.

జ్యోతిశ్శాస్త్రీక్రమాహ— (“అపరాత్రే సతవేశనం శుభమ్”
ఇతి జ్యోతిషమ్ । “పూర్వరాత్రే నసంవేశయేత్” ఇతి బోధాయనః)
పుష్కరః । అఖిణ్ణాదర్శే — “ప్రజాకాముష్వపదరాత్రే స్వదారమై
థునం కుర్యాత్” ఇతి.

ప్రయోగమాహ— (పుణ్యాహే పుణ్యాహం నాచయిత్వా చక్ర్య
సాగ్రిణానాయమ్య సంవేశనం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య) “అదోదానా

తా నాయన్య సంవేశనం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య, “ఆరో-
హూయమ్” ఇత్యాద్యనువాకాంతం జపిత్వా, దేవలక్ష్మ్య
పృథ్వుతో నివీతం కృత్వా స్త్రియంగచ్ఛేత్ । స్త్రీవాసనై
వ సన్నిపాతస్సృజేత్ । ఋతుసంవేశనే త్వభ్యుదయమేకే
సమామనన్తి । పుణ్యాహ పుణ్యాహం వాచయిత్వా, ఆ-
చమ్య పాణా నాయన్య, గర్భాధానం కరిష్య ఇతి సంక-
ల్ప్య, విష్ణుర్యోనిమితి త్రయో దశభీరహసి స్త్రియమభిమ-
న్త్యై పూర్వవచుపవీతం పృథ్వుతో నివీతం కృత్వా, వాగ్య-
తో రేతస్సిచ్ఛేత్ । “నగ్నంకృత్వోరుమ్” ఇతి శ్రుతిః । “పా-

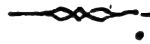
నుమ్” ఇత్యాద్యనువాకాంతం జపిత్వా, దేవలక్ష్మ్య పృథ్వుతో నివీతం కృ-
త్వా స్త్రియంగచ్ఛేత్ । స్త్రీవాసనైవ సన్నిపాతస్సృజేత్ । ఋతుసం-
వేశనే త్వభ్యుదయమేకే సమామనన్తి) శౌనకః — ॥ * ॥ “సర్వకర్మ-
సు పుణ్యాహం నాన్వీముఖమిహిన్ధితిః ।” బోధాయనః — “పుణ్యాహం స్వ-
స్త్రియై మితి వాచయిత్వా, బ్రాహ్మణానన్నేన పరితోష్యతి । శేషం స-
మావేశనే జపేత్” ఇతి సూత్రమిహ భావ్యమ్ । వృద్ధహారితః — ॥ * ॥
“మానుషేష్వంసయోస్సక్తం మైథునే పాస్తభాగికమ్ । తపశ్చేద్యైవ
యోస్సక్తం నివీతం త్రివిధం స్మృతమ్ ॥”

సంవేశనమ్ - ఋతుకాలాత్పూర్వమేవ స్త్రీగమనం । గర్భాధా-
నంపునః - ఋతుగమనమ్ । తథాహి — (పుణ్యాహ పుణ్యాహం వాచ-
యిత్వా ఆచమ్య గర్భాధానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య, విష్ణుర్యోనిమితి
త్రయోదశభీరహసి స్త్రియమభిమన్త్యై పూర్వవచుపవీతం పృథ్వుతో
నివీతం కృత్వా, వాగ్యతో రేతస్సిచ్ఛేత్ । “నగ్నంకృత్వోరుమ్” ఇ-
తి శ్రుతిః । “పాణినోపస్థమాలభ్య విష్ణుర్యోనిమితి జపేత్” ఇతి గౌతమః

అత్ర కాత్యాయనః ॥ ఉపవీతం బ్రహ్మసూత్రం సూత్రం యజ్ఞోపవీ-
తకమ్ । యజ్ఞసూత్రం దేవలక్ష్మ ఇత్యాఖ్యై షట్కరిమేణతు ॥

నినోపస్థమాలభ్య విష్ణుర్యోనిమితి జపేత్ ” ఇతి గౌతమః । “ స
 వాణీ ఋతుగమనాని మన్తవ్రన్తి ” ఇతి బోధాయనః ॥ * ॥
 “ భార్యాసంభాగసమయే పుష్పకాలం వినాన్యదా । ఉపవీ
 తం ద్విజః కుర్యాన్నివీతం పృష్ఠభాగతః ॥ ” ఇతి భరద్వాజః ।
 మిథునీభూయ శౌచం వ్రతి నవిశమ్భేత్ । భర్తాపత్నీం బ్రా
 హ్మణవ్రతిషిద్ధాని కర్తాణి శిక్షయేత్ । యాం మలవద్వాస
 సమితిహి బ్రాహ్మణమ్ ॥

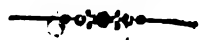
ఇతి గృహ్య రత్నే ప్రథమః ఖండః

“ సవాణీ ఋతుగమనాని మన్తవ్రన్తి ” ఇతి బోధాయనః ॥ * ॥ “ భా
 ర్యాసంభాగసమయే పుష్పకాలం వినాన్యదా । ఉపవీతం ద్విజః కుర్యా
 న్నివీతం పృష్ఠభాగతః ॥ ” ఇతి భరద్వాజః । మిథునీభూయ శౌచం వ్రతి న
 విశమ్భేత్) అత్ర సూత్రమ్ “ రజసః ప్రామభావాత్సత్తామృతుస
 మావేశనే, ఉత్తరాభిరభిమన్తవ్రన్తియతే ” బోధాయనః “ అథాతోగర్భ
 ధానం వ్యాఖ్యాస్యామః । పూర్వపక్షే పుణ్యనక్షత్రే బ్రాహ్మణానన్నే
 న పరితోష్య పుణ్యాహం స్వస్త్వే ల్లధి మితి వాచయిత్వా ” ఇతి । అత్ర
 నగ్నంకృత్వోరుముపవ్రవతఃయతీతి, శ్రుతిరుదాహర్తవ్యేత్యథః । గౌత
 మకాత్యాయనా — “ పాణినోపస్థమాలభ్య విష్ణుర్యోనిమితి జపేత్ ”
 ఇతి । బోధాయనః — “ పునర్ద్వితీయాద్యుత్తుగమనేచ విష్ణుర్యోనిమితి జ
 పేత్, ఇత్యాహేత్యాహ । సవాణీతి .

(భర్తా పత్నీం బ్రాహ్మణవ్రతిషిద్ధాని కర్తాణి శిక్షయేత్ । యాం
 మలవద్వాససమితిహి బ్రాహ్మణమ్) యాం మలవద్వాససమిత్యాదినా
 గోపీధాయెత్యన్తేన బ్రాహ్మణేనోక్తార్థజాతం భర్తా పత్నీం వ్రతుప్రదిశే
 దిత్యథః .

ఇతి కణ్ఠభూషణే ప్రథమః ఖండః

అగ్నిముఖమ్

యత్ర క్వచాగ్ని ముపసమాధాన్యః స్యాత్ , తత్ర దక్షిణారమ్భం ప్రాచీన్తస్యైరేఖాః పశ్చిమారమ్భముదీచీన్తస్రశ్శకలేన దర్శణవా అఙ్గుస్తానామికాభ్యాం సంగృహీతేన లిఖత్వా , తత్ర తన్యస్య అద్భిరవోక్ష్య శకలం నైఋత్యాం నిరస్య అపడపస్పృశ్య అగ్నిముపసమాధాయ యాజ్ఞీయైరిన్ధనైరగ్నిమిదీత ॥ * ॥ “ అత్రారగ్వధకారాపస

అగ్నిముఖమ్

(యత్ర క్వచాగ్ని ముపసమాధాన్యః స్యాత్ , తత్ర దక్షిణారమ్భం ప్రాచీన్తస్యైరేఖాః పశ్చిమారమ్భముదీచీన్తస్రశ్శకలేన దర్శణవా అఙ్గుస్తానామికాభ్యాం సంగృహీతేన లిఖత్వా , తత్ర తన్యస్య అద్భిరవోక్ష్య శకలం నైఋత్యాం నిరస్య అపడపస్పృశ్య అగ్నిముపసమాధాయ యాజ్ఞీయైరిన్ధనైరగ్నిమిదీత ॥ * ॥ “ అత్రారగ్వధకారాపస కరవీరకరజ్ఞాకాక । ఇన్ధనేతిన్త్రినీం నిమ్బం సర్వాకణ్డకినస్యజేత్ ॥ ” ఖాదిరంతు యాజ్ఞీయత్వాద్రాహ్యమ్) అత్ర “ యత్ర క్వచాగ్ని ముపసమాధాన్యః స్యాత్ , తత్ర ప్రాచీరుదీచీశ్చ తిస్రస్త్రిస్త్రైరేఖా లిఖత్వా , అద్భిరవోక్ష్య అగ్నిముపసమాదధ్యాత్ । ఉత్పిచ్యైతదుదకం పూర్వేణోత్తరేణ వా అన్యదుపాదధ్యాత్ ” ఇతి సూత్రమ్ ॥ * ॥ “ ప్రాచీః పూర్వముదక్సంస్థం దక్షిణారమ్భమాలిఖేత్ । అథోదీచీః పురస్సంస్థం పశ్చిమారమ్భమాలిఖేత్ ॥ అవాకరోభ్యుక్ష్య నిధాయవహ్నిముత్సృజ్య తేవోక్షణతో యశేషమ్ । ప్రాక్తోయమన్యం నిదధాత్యుదగ్వా యథాబహిస్యాచ్ఛపరిస్తరాణామ్ ॥ ” ఇతి కపడివచనంచానుసంధేయమ్ । బోధాయనః — “ అథ శుచౌదేశేఽగ్న్యాయతనదేశం శకలేన త్రిస్రాచీనముల్లిఖత్త్విరుదీచీనం , అథాభ్యుక్ష్య శకలం నైఋత్యానిరస్య అపడపస్పృశ్య ” ఇతి । అత్రవైఖానసః “ ఉద్ధ్వారేఖా లిఖత్వా అద్భిరవోక్ష్య దర్శం దక్షిణపశ్చి

కరవీరకరజ్ఞాకాః । ఇన్ద్ర నే తిన్దిగ్రీవీం నిమ్బం సర్వాకణ్ఠ
కినన్ద్యజేత్ ॥ ” ఖాదిరంతుయాజ్ఞీయత్వాద్ద్రాహ్యం । నా
ప్రోక్షితమిన్ద్రనమగ్నా వాదధ్యాత్, నశూద్రాహృతం నసకీ

మాయాముత్సృజ్యేతి తత్రతంన్యస్య ” ఇతి । లిఖితదేశే శకలంనిధాయ
త్యర్థః, ఉత్తరత్రనిరసేతి నిరసనశబ్దసామర్థ్యాత్, తథా బోధాయనా
శ్వలాయనాద్యాచారదర్శనాచ్చ ॥ * ॥ “లిఖత్వాశకతేనాగ్నిమాదధ్యా
ద్వ్యాహృతిత్రయాత్ । ” ఇతి కార్యాయనః । (యాజ్ఞీయైరితి) పాలాశ
ఖాదిరాశ్వత్థౌచుమ్బరాద్యైరిత్యర్థః । ఖాదిగం పాలాశంవా । ఖాదిరపా
లాశాశ్వత్థౌచుమ్బరేతి చాపస్తమ్బబోధాయనాదిభిః విహితత్వాత్, ఖా
దిరం గ్రాహ్యమిత్యర్థః । “నాప్రోక్షితమిన్ద్రనమగ్నా వాదధ్యాత్ ” ఇ
త్యాపస్తమ్భః ॥ * ॥ “సమిత్పుష్పకుశాదని శ్రీశ్రీత్రయస్స్వయమాహరే
త్ । శూద్రాహృతైః క్రయక్రీతైః కర్మకుర్వన్పతత్యధః ॥ ” ఇతినంవర్తః ।

ఇదమాహ (నాప్రోక్షితమిన్ద్రనమగ్నా వా దధ్యాత్, నశూద్రాహృ
తం నసకీటం నాగ్నింముఖేనోపధమేత్, నచవ్యజనాదినావాధమనీం తృణం
కాష్ఠంవాన్తరేకృత్వాముఖేనైవధమేత్, ముఖాదగ్నిరజాయత) మనుః —
“నాగ్నింముఖేనోపధమేన్నగ్నం నైత్యైతవాస్త్రియమ్ । నామేధ్యంప్రోక్షి
పెదగ్నోనచపాదౌప్రతాపయేత్ ॥ అధస్తానోపదధ్యాచ్చ నచైనమతిలఙ్ఘ
యేత్ । ” చన్ద్రికాయామ్ “నశూపేణధమేదగ్నిం నచవస్త్రేణపాణినా ।
ముఖేనాగ్నిం సమిన్ధీయాన్ముఖాదగ్నిరజాయత ॥ పిటకేన భవేద్వ్యాధి
శ్శూపేణధననాశనమ్ । పాణినామృత్యుమాపోతి ఆయుఃక్షీణం ముఖే
నచ ॥ ” అథాగ్నిస్వరూపంకించిదుచ్యతే ॥ కార్యాయనః ॥ * ॥ “అతఃపరంప్ర
వత్యౌమి అగ్నిరూపస్యలక్షణమ్ । అగ్నిమధ్యే సమాసీనో బ్రాహ్మమా
సనమ్మాస్థితః ॥ పౌష్ఠ్యభౌభిముఖౌప్యగ్నిః పౌష్ఠ్యభాశ్చైవ ఋత్విజః ।
పౌష్ఠ్యభౌపిప్రణీతోగ్నిః కథంప్రత్యుజ్జుభౌభవేత్ ॥ పరిస్తీణాః పరిక్షి
ప్తః మన్త్రీపూతేనవారిణా । హవ్యవాణ్మదితోభూత్వా ప్రత్యుజ్జుభి ఇతి

టం నాగ్నింముఖేనోపధమేత్, నచవ్యజనాదినావాధమసీం
తృణంకాన్తంవాంతరెకృత్వామీఖేనైవధమేత్, ముఖాదగ్ని

శ్రుతిః || తరుణాకః ప్రథారూప మతిరక్తో దయావృరమ్ । అజవాహన
మారూఢం సర్వదేవాత్మరూపిణమ్ ॥ ఏకం వై హృదయంచైవత్రి పాదంచ
శిరోద్వయమ్ । చతుశ్శృంగంత్రినేత్రాచ్చ సప్తజిహ్వం ద్విదాసికం ॥ సప్త
హస్తంహవ్యవాహంసర్వాభరణభూషితం । అగ్నింకింశుక పుష్పభవగ్ని
వర్ణైశ్చాచూచ్యతే ॥ హిరణ్యాకనకాకృష్ణై రక్తాచైవాధసుప్రభా । అతిర
క్తాబహురూపాసప్తజిహ్వః ప్రకీర్తితాః ॥ సప్తజిహ్వ అవిజ్ఞాయయఃకుర్యా
దగ్నిసన్నిధౌ । షాలామోనిష్ఫలతాంయాతి షాలాతాచనరకంప్రజేత్ ॥
హిరణ్యపశ్చిమే జిహ్వకనకాత్వగ్నిమధ్యగా । రక్తాచైవోత్తరేజిహ్వకృ
ష్ణైదక్షిణదిక్స్థితా ॥ ప్రథావైవపూర్వాయామతిరక్తాగ్ని దిక్స్థితా ।
బహురూపాచ శార్వాయాంజిహ్వస్థానంప్రకీర్తితమ్ ॥ వివాహే పశ్చిమే
జిహ్వ జాతకర్మణి మధ్యమే । ఉత్తరేతూపనయనే పితృకార్యేషు దక్షి
ణే ॥ సర్వకర్మసుపూర్వాయామభి చారేగ్ని దిక్స్థితా । శాన్తికర్మణిశా
ర్వాయాం స్థానకర్మసమీరితమ్ ॥ ఆగ్నేయేతిల షాలామస్సన్విదైశాన్యాం
గృహకర్మసు । రక్తాయాంచరు షాలామస్సన్విత్సుప్రథాసక్తు షాలామకే ॥
పుష్పంస్యాద్భహురూపాయాం శేషాస్వాజ్యాహుతిర్భవేత్ । పూర్వాది
క్సర్వ షాలామార్థమితి షాలామస్యలక్షణమ్ ॥ సూక్రీకరసంకౌచీ హంసీ
ముక్తకనిష్ఠికా । మృగీ కనిష్ఠాతజన్యో ముక్తాముద్రాత్రయంస్తృతమ్ ॥
ప్రకీర్తితామృగీహంసీయజ్ఞశాన్తికకర్మణాః । ఆభిచారిక కృత్యేషు సూక్ర
రీకథితాబుధైః ॥ కనిష్ఠాంతర్జనీం ముక్తా దర్శి షాలామం సమాచరేత్ ।
చతురంగుళసంస్క్రీవా మాషస్థూలాఘృతాహుతిః ॥ అగ్నికణే హుతం
రోగం నాసికాయాం ధనక్షయమ్ । చతుషోనిధనంకుర్యాత్కౌశే దారి
ద్ర్యకృద్భవేత్ ॥ హుతంశిరసి పాపంస్యాత్తస్మా జ్జిహ్వసు షాలామయే
త్ । యత్రకాన్తంతుతచ్ఛోత్రం యత్రగూమస్తునాసికా ॥ యత్రాల్ప

రజాయత । అగ్ని మేవమిధ్వా పరి సమూహ్యో వోక్షణశేషం
 పాగ్రగుదగ్వాత్పిచ్య అన్యస్మిన్నాత్రై పాగ్రైక్తాయం నిధాయ పు
 రస్తాత్పశ్చాచ్ఛ ఉదగై గ్రభితః పాగ్రైగై దక్షభైః ప్రా
 గాదిప్రదక్షిణమగ్నిం పరిస్తీర్య “దక్షిణానుత్తరానుత్తరానధ
 రాన్తుర్యాత్” ఇతి బోధాయనః । “దక్షిణః పక్ష ఉపరిష్ఠాద్భు
 వతి అధస్తాదుత్తరతః” ఇతి భరద్వాజః ప్రాహ । ఉత్తరేణా
 గ్నిం పరిస్తరణాభ్యాశే ప్రాగగ్రాదర్భాసంస్తీర్య, తేషు

జ్వలనం నైత్రం యత్ర భస్మానితచ్ఛిరః । యత్రైవ జ్వలతే వహ్నిర్జిహ్వత
 త్రైవక్సీర్తితా ॥” దర్శిష్యామామాదీ వివృణ్వత్ తత్ప్రకృతి భేదమాహ,
 బోధాయనః — “ఆఘారవాదర్శిష్యామామః, చతుర్థహీతంగృహీ
 త్వాసర్వాన్తన్త్రాసమనుదృత్యసకృదేవాహుతిణీష్యాతి” ఇత్యాది.

(అగ్ని మేవమిధ్వా పరిసమూహ్యో వోక్షణశేషం పాగ్రగుదగ్వాత్పి
 చ్య అన్యస్మిన్నాత్రై పాగ్రైక్తాయం నిధాయ పురస్తాత్పశ్చాచ్ఛ ఉదగై
 దక్షిణాత్తరతః ప్రాగైగై దక్షభైః ప్రాగాది ప్రదక్షిణమగ్నిం పరిస్తీర్య)
 “అగ్నిమిధ్వా పాగ్రైగైః” ఇత్యాది సూత్రమత్ర భావ్యమ్ । ఆశ్వలా
 యనః — “ఇషుమాత్రం చతురశ్రం సర్వతః స్థణ్ణిలముపలిపోల్లిఖ్య అభ్యు
 త్యాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్యేధ్వా పరిసమూహ్య పరిస్తీర్య పురస్తాద్దక్షిణతః పశ్చా
 దుత్తరతః ।” ఇతి .

అత్ర విశేషమాహ (“దక్షిణానుత్తరానుత్తరానధరాన్తుర్యా
 త్” ఇతి బోధాయనః । “దక్షిణః పక్ష ఉపరిష్ఠాద్భువతి । అధస్తాదుత్తర
 తః” ఇతి భరద్వాజః ప్రాహ) స్పష్టార్థః । కౌతమః — “స్థణ్ణి లో
 పక్రమం ప్రదక్షిణం స్పృణుయాన్తూలాన్యగై గ్రాచ్చాదయేత్”

(ఉత్తరేణాగ్నిం పరిస్తరణాభ్యాశే ప్రాగగ్రాదర్భాసంస్తీ
 ర్య, తేషు దర్భాభ్యపాత్ర పోక్షిణీపాత్ర ప్రణీతిపాత్రైచ పశ్చిమా
 దిసాదయిత్వా) అత్ర సూత్రమ్ — “ఉత్తరేణాగ్నిందర్భాసంస్తీర్య

దర్వాజ్యపాత్రైః ప్రక్షిణీపాత్రైః ప్రణీతిపాత్రైః పశ్చిమా
దిసావయిత్వా । పాలాశం ఖాదిరంవా అరత్ని మాత్రంప
రిశిత్రయం పశ్చిదశసంఖ్యాకమాయామమాత్రమిద్ధమ్ ఆ
ఘారసమిధౌ ద్వేచ సహ దర్భైస్సంసహ్య ఉపదర్వాస

ద్వైత్వం నృశ్చి పాత్రాణి ప్రయునక్తి దేవసంయుక్తాని , సకృదేవమనుష్య
సంయుక్తాని , ఏకైకశఃపితృసంయుక్తాని ” ఇతి । అస్యవ్యాఖ్యానమ్ ।
అగ్నేరుత్తరతొదూరేణ దర్భానంస్త్పణాతి । తేచపాగ్రాగ్రాః , బోధా
యనగృహ్యత్ । దేవసంయుక్తాని - దేవకర్తృసంయుక్తాని , పాత్రాణి - ద
ర్వాదీని , మనుష్యసంయుక్తాని - మనుష్యద్వారాసంయుక్తాని , అశ్చ
వాసామెఖలాదీని సకృదేవ క్రియాభ్యావృత్తిపరిహారేణ ప్రయునక్తి , పా
త్రబహుత్వే పృపాయేనేతి .

(పాలాశం ఖాదిరంవా అరత్నిమాత్రం పరిశిత్రయం పశ్చిదశసం
ఖ్యాకమాయామమాత్రమిద్ధమ్ ఆఘారసమిధౌ ద్వేచ సహదర్భైస్సంస
హ్య ఉపదర్వాసహృద్ధంసాదయేత్) ఆజ్యఃకాలామేషు ఇద్వైససహ బ
ర్హిస్సాదయేత్ । అత్రకపదీః ॥ * ॥ “ దర్వాజ్యపాత్రైః సహప్రయోజ్యా
వైకజ్ఞతీప్రోక్షణభాజనీసుక్ । ప్రణీతిపాత్రైః సహృద్ధాదుణ్యపస్తృతై
శ్చాభిఘృతైశ్చ దర్వాజ్య ॥ ” అత్రసూత్రమ్ ॥ “ త్రయఃపరిధయః పా
లాశ కాశ్మర్య ఖాదిరౌదుంబర బిల్వ రోహిత వైకజ్జతానాం యేచ య
జ్ఞియావృత్తా ఆర్ద్రాశ్శుష్కావా సత్వక్తాః ” ॥ * ॥ “ సమిత్పవిత్రంవేదిశ్చ
త్రయః ప్రాదేశసంమితాః । ఇద్ధస్తు ద్విగుణఃప్రోక్షస్తీగుణఃపరిధిస్తు
తః ॥ ” ఇతి । యద్యపి ఇద్ధస్యద్వైగుణ్యముక్తం తథాపి ఇదమేవపరిమాణమ్ ।
ఇద్ధస్య సంఖ్యాపరిమాణస్తు దాశా పాణామాసికమేవ । ఏకవింశతిరిద్ధ
దారుణీతి దశానాత్ । త్రయఃపరిధయః । ద్వైఆఘారసమిధౌ । పశ్చిదశ
ఇత్థాః । అనూయాజసమిధౌసహఏకవింశతిః । నాత్ర గృహ్యకమన్వనూ
యాజసమిత్ , అనూయాజాభావాత్తదనుక్తైశ్చ । తస్మాదనూయాజాభా

హ ఇద్ధంసాదయేత్ । పవమేతానిపాత్రాణిదక్షిణోదఞ్చి
 ద్వన్వానిన్యఞ్చి ప్రయుజ్య మానుషపాత్రాణితు “య
 త్సహసర్వాణిమానుషాణి” ఇతిశ్రుతేః, దేవపాత్రోత్తర
 తస్సహైవప్రయుజ్య । తృణం కాష్ఠంవా అన్తర్ధాయ, న
 నఖేన ద్వాదర్భ ప్రచ్ఛిద్య, అపఉపస్పృశ్య, మూలా
 దారభ్య అగ్రాదద్భిరున్మృజ్య, సమావచ్ఛిన్నా గ్రౌద
 భౌ ప్రాదేశమాత్ర పవిత్రేకృత్వా, అపరేణాగ్నిం ప్రోక్షణీపాత్ర
 నిధాయ, తస్మిన్ సగ్రన్థి పవిత్రే నిధాయ,
 అప ఆనీయ, ఉత్తానయోః ప్రాగగ్రయోః పాణ్యోరన్ఘ్ర
 ష్టోపకనిష్ఠికాభ్యాం సవ్యదక్షిణాభ్యాం పవిత్రాగ్రమూ
 లే గృహీత్వా, ఉదగగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం ప్రోక్ష

వాదేకవింశత్యా నకార్యమితి వ్యాఖ్యానాచ్చ వింశతి సంఖ్యాకత్వమేవ
 ఆచారాత్ । “ఇద్ధాబహిరూపసాదయతియక్త్వా” ఇతిశ్రుతేః ఇన్ద్రేన
 సహ బహిరూపసాదయేత్ .

(పవమేతాని పాత్రాణిదక్షిణోదఞ్చి ద్వన్వానిన్యఞ్చి ప్రయు
 జ్యమానుషపాత్రాణితు “యత్సహసర్వాణిమానుషాణి” ఇతిశ్రుతేః,
 దేవపాత్రోత్తరతస్సహైవప్రయుజ్య) ద్వన్వాని - నల్పైకైకశః । న్య
 ఞ్చి - అఘోవిలాని, దక్షిణోదఞ్చి - ఉదగపవర్గాణీత్యర్థః । అన్యద్వి
 వృతం స్పష్టంచ .

(తృణం కాష్ఠంవా అన్తర్ధాయ, ననఖేనద్వాదర్భ ప్రచ్ఛిద్య, అ
 పఉపస్పృశ్య, మూలాదారభ్య అగ్రాదద్భిరున్మృజ్య, సమావచ్ఛిన్నా
 గ్రౌదభౌ ప్రాదేశమాత్ర పవిత్రేకృత్వా, అపరేణాగ్నిం ప్రోక్షణీపా
 త్రం నిధాయ, తస్మిన్ సగ్రన్థి పవిత్రే నిధాయ, అప ఆనీయ, ఉత్తానయోః
 ప్రాగగ్రయోః పాణ్యోరన్ఘ్ర ష్టోపకనిష్ఠికాభ్యాం సవ్యదక్షిణాభ్యాం ప
 విత్రాగ్రమూలే గృహీత్వా, ఉదగగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం ప్రోక్షణీ

ణీ రపస్తూష్ణీం త్రిరుత్పాయ, పాత్రాణ్యత్తానానికృత్వా,
విప్రస్యేథ్యం సంస్కృతాభి రద్భి స్సర్వాణి దేవమనుష్య పా
త్రాణి పవిత్రపాణిస్తూష్ణీం త్రిప్రప్రక్ష్య, అగ్నేఃపశ్చాత్
పవిత్రాంతహి తే ప్రణీతిపాత్రే అప ఆనీయ, పూర్వవ
దుత్పాయ హస్తాభ్యాం ముఖనాసికా సమం పాత్రము
ద్భృత్య, ఉత్తరేణాగ్నిం దభేషు పునస్తీణేషు సాదయి
త్వా, దభైః ప్రచ్ఛాద్య, బ్రాహ్మణమగ్నేదక్షిణతో
దభేషు నిషాదయేత్ । నాత్ర వరణ తృణ నిరసనాది

రపస్తూష్ణీం త్రిరుత్పాయ, పాత్రాణ్యత్తానాని కృత్వా, విప్రస్యే
థ్యం సంస్కృతాభిరద్భిస్సర్వాణి దేవమనుష్యపాత్రాణి తూష్ణీం త్రిస
ప్రప్రక్ష్య, అగ్నేః పశ్చాత్పవిత్రాంతహి తే ప్రణీతిపాత్రే అపఆనీయ,
పూర్వవదుత్పాయ, హస్తాభ్యాం ముఖనాసికా సమం పాత్రముద్భృత్య, ఉ
త్తరేణాగ్నిం దభేషు పునస్తీణేషు సాదయిత్వా, దభైః ప్రచ్ఛాద్య,
బ్రాహ్మణమగ్నేదక్షిణతో దభేషు నిషాదయేత్ .) ఆచారముతఃపరిమా
ణం ప్రోక్షణీసంస్థారః పాత్రాణిప్రోక్షతి “ దశకపూర్ణమాసవత్తూష్ణీమ్ ”
ఇతిసూత్రమత్రభావ్యమ్ । సమావచ్చిన్నాగ్రోదర్భో ప్రాదేశమాత్ర
పవిత్రైకురుతే । తృణం కాఠ్యం వాన్తర్ధాయ భినత్తి ననభన । తతో ౭ ప
ఉపస్పృశేత్ ॥ * ॥ “ నైరృతే రాక్షసే రౌద్రైస్తైతృకే వా పృథీరీతే ।
ఛేదభేదే నిరసనే కృతఆత్మాభిమృశేన ॥ అమేధ్యకేశ లోమాది స్పృశే
చాప ఉపస్పృశేత్ ॥ ” ఇతివచనాత్ । తతస్తయోమూలాదారభ్య
అగ్రాదద్భి ర్భూర్జనమ్, తయోశ్చాయామతఃపరిమాణమ్, దర్శపూర్ణమాస
వదేవ ప్రోక్షణీసంస్థారోదర్శపూర్ణమాసవత్ । తూష్ణీముదగ్రాభ్యాం
పవిత్రాభ్యామంతహి తాయామపఆనీయ, తాభ్యాం త్రిరుత్పాయ,
ఉత్తానాని పాత్రాణి కృత్వా, ఇథ్యంచ విప్రస్య, తాభిస్సపవిత్రై
ణి పాణినా తూష్ణీం త్రిః ప్రోక్షతీతి వ్యాఖ్యాతమ్ .

(నాత్ర వరణతృణనిరసనాది కుర్యాత్ । బ్రాహ్మణమిత్యుక్తేః । అ

మర్యాత్ । బ్రాహ్మణమిత్యుక్తేః । అథ విలీనమప్యాజ్యం
 హేమామార్థం శాలాగ్నో విలాప్య, అపరేణాగ్నిం పవి
 త్రాస్తహితాయామాజ్యస్థాల్యామాజ్యం నిరూప్య, అ
 గ్నిం పరిస్తృణాతీతి అత్యంత సంయోగేనాగ్నిమాత్ర పరిస్త
 రణవిధానాత్, పరిస్తరణాంతరాశస్యాగ్ని పూర్ణత్వాత్
 పరిస్తరణాద్భూతి రేవ ఉదీచోఽగ్గారాన్నిరూహ్య, తే
 ష్వాజ్యపాత్రం నిక్షిప్య, జ్వలతా దభేణోల్కుకేనవా ఆ
 జ్యమవద్యోత్య, తం విస్మజ్య, ద్వేదభాగై నఖాదన్యేన
 ప్రచ్ఛిద్య అపడపస్పృశ్య, యుగపదాజ్యపాత్రై ప్రత్యస్య,
 అగ్నేరుల్కుక మాదాయ, దభేద్వయంవా ప్రజ్వాల్య,
 తేనాజ్యపాత్రం సమంతాత్ప గాది ప్రదక్షిణం తూర్ణ్యం
 త్రిరావత్య, తం పరిత్యజేత్ । నిరూధాగ్నే రవద్యోతన

భవీనమప్యాజ్యం హేమామార్థం శాలాగ్నో విలాప్య, అపరేణాగ్నిం ప
 త్రాస్తహితాయామాజ్యస్థాల్యామాజ్యం నిరూప్య, అగ్నిం పరిస్తృ
 ణాతీతి అత్యంత సంయోగేన అగ్నిమాత్ర పరిస్తరణ విధానాత్, పరిస్త
 రణాంతరాశస్యాగ్ని పూర్ణత్వాత్ పరిస్తరణాద్భూతి రేవోదీచోఽగ్గారా
 నిరూహ్య, తేష్వాజ్యపాత్రం నిక్షిప్య, జ్వలతాదభేణోల్కుకేనవా
 ఆజ్యమవద్యోత్య, తం విస్మజ్య, ద్వేదభాగై నఖాదన్యేన ప్రచ్ఛిద్య
 అపడపస్పృశ్య, యుగపదాజ్యపాత్రై ప్రత్యస్య, అగ్నేరుల్కుకమాదా
 య, దభేద్వయంవా ప్రజ్వాల్య, తేనాజ్యపాత్రం సమంతాః ప్రా
 గాది ప్రదక్షిణం తూర్ణ్యం త్రిరావత్య, తం పరిత్యజేత్ । నిరూధాగ్నే ర
 వద్యోతనపర్యగ్ని కరణార్థాగ్నిగ్రహణే తస్మిన్ నిరూధాగ్నో వేవ తన్ని
 ష్టిపేత్ । నబహిస్త్వజేత్ । నహి లోకికానిరూధోఽగ్నిః తత్ప్రయ్యాహ
 విధిబలాత్ । తదాజ్యపాత్రముదగుద్వాస్య, నిరూధానక్తారానన్తలా
 గ్నో సంయోజ్య, ఆజ్యపాత్రం స్వస్య పురస్తాన్వస్య, పూర్వవదుత్ప

పయఃగ్నికరణాథాగ్నిగ్రహణే తస్మిన్ నిరూఢాగ్నా వే
 వ తం నిక్షిపేత్ । నబహిస్త్యజేత్ । నహితాకిక్ నిరూఢోఽ
 గ్నిః తత్ప్రత్యూహవిధిబలాత్ । తదాజ్యపాత్రముదగుద్వా
 స్య, నిరూఢానక్తారాన్తాలాగ్నౌ సంయోజ్య, ఆజ్యపా
 త్రం స్వస్య పురస్తాన్వస్య, పూర్వవచుత్పవనే స్రా
 గారభ్య పవిత్రాభ్యాముతూషణ్యపశ్చన్నీత్వా, అ
 నుద్ధరన్ పునః పురస్తాత్సమాప్య, పునరప్యేవంద్విరుత్పా
 య, పవిత్రగ్రన్థిం విస్రస్య, అప ఉపస్పృశ్య, యుగపద
 గ్నౌ ప్రహృత్య, స్రువదర్వోర్వికల్పాత్, యేన స్రువేణ
 దర్వావజుహూతి తదగ్నౌ ప్రతితప్య, దర్భైస్సంమృ
 జ్య, పునఃప్రతితప్య, పోక్ష్య, నిధాయ, దర్భానద్భిస్సం
 స్పృశ్య, అగ్నౌ ప్రహృత్య, పరిధీనాదాయ పరిస్తరణౌప
 రి స్థవిష్టముదగగ్రం మధ్యమగ్నేఃపశ్చన్నీధాయ, తతోఽ
 నిష్ఠం దీర్ఘం పాగగ్రమగ్నేర్దక్షిణతోనిధాయ, తతోపిహ్రా
 సిష్ఠం కృశం పాగగ్రమగ్నేరుత్తరతోనిధాయ, పరిధీనన్యో
 న్యసంస్పృష్టౌ కృత్వా, మధ్యమం పరిధిం దక్షిణహస్తే
 నో పస్పృశ్య, అగ్నేర్దక్షిణపూర్వోత్తరపూర్వదేశయోః

వనే పాగారభ్య పవిత్రాభ్యాముతూషణ్యపశ్చన్నీత్వా, అనుద్ధరన్
 పునఃపురస్తాత్సమాప్య, పునరప్యేవంద్విరుత్పాయ, పవిత్రగ్రన్థిం విస్ర
 స్య, అప ఉపస్పృశ్య, యుగపదగ్నౌ ప్రహృత్య, స్రువదర్వోర్వికల్పాత్
 యేన స్రువేణ దర్వావజుహూతి తదగ్నౌ ప్రతితప్య, దర్భైస్సంమృజ్య,
 పునఃప్రతితప్య, పోక్ష్య, నిధాయ, దర్భానద్భిస్సంస్పృశ్య, అగ్నౌ ప
 హృత్య, పరిధీనాదాయ పరిస్తరణౌపరి స్థవిష్టముదగగ్రం మధ్యమగ్నేః
 పశ్చన్నీధాయ, తతోఽనిష్ఠం దీర్ఘం పాగగ్రమగ్నేర్దక్షిణతోనిధాయ, త
 తోపిహ్రాసిష్ఠం కృశం పాగగ్రమగ్నేరుత్తరతోనిధాయ, పరిధీనన్యోన్యసం
 స్పృష్టౌ కృత్వా, మధ్యమం పరిధిం దక్షిణహస్తే నో పస్పృశ్య, అగ్నేర్ద

ఆఘారసమిధౌ ఊర్ధ్వే క్రమాన్నిధాయ , పరిస్తరణోపరి పరిధ్యంతః పరిషిఞ్చేత్ । నాత్ర అనూయాజసమితార్కార్యా , తదనుక్తేరనూయాజాభావాచ్చ । సవ్యేన హస్తేన పాత్రం స్పృశేత్ దక్షిణేన పాణినా అదితే ౭ నుమన్యస్వేతి పాగ్రపవర్గమగ్నేర్దక్షిణతః పరిషిచ్య , పశ్చిమే అనుమతే ౭ నుమన్యస్వేతి ఉదగపవర్గం పరిషిచ్య , ఉత్తరతోగ్నే సురస్వతే ౭ నుమన్యస్వేతి ప్రాగపవర్గం పరిషిచ్య , దేవసవితః ప్రసువేతి పాగ్రభ్య ప్రదక్షిణం సమంతతోగ్నిం పరిషిఞ్చేత్ । పరిషేచనపోక్షణాదావగ్నౌ జలబిన్దునిపాతనే “ పునస్త్యాదిత్యా ” ఇత్యగ్నిముపసమిధ్య “ భూభువస్సువస్సాస్వహా ” ఇతి సర్వప్రాయశ్చిత్తం జహుయాత్ । అథ ఆజ్యా

క్షిణ పూర్వోత్తరపూర్వదేశయోః ఆఘారసమిధౌ ఊర్ధ్వే క్రమాన్నిధాయ , పరిస్తరణోపరి పరిధ్యంతః పరిషిఞ్చేత్ । నాత్ర అనూయాజసమితార్కార్యా , తదనుక్తేరనూయాజాభావాచ్చ । సవ్యేన హస్తేన పాత్రం స్పృశేత్ దక్షిణేన పాణినా అదితే ౭ నుమన్యస్వేతి పాగ్రపవర్గమగ్నేర్దక్షిణతః పరిషిచ్య , పశ్చిమే అనుమతే ౭ నుమన్యస్వేతి ఉదగపవర్గం పరిషిచ్య , ఉత్తరతోగ్నే సురస్వతే నుమన్యస్వేతి పాగ్రపవర్గం పరిషిచ్య , దేవసవితః ప్రసువేతి పాగ్రభ్య ప్రదక్షిణం సమంతతోగ్నిం పరిషిఞ్చేత్ । పరిషేచనపోక్షణాదావగ్నౌ జలబిన్దునిపాతనే “ పునస్త్యాదిత్యా ” ఇత్యగ్నిముపసమిధ్య “ భూర్భువస్సువస్సాస్వహా ” ఇతి సర్వప్రాయశ్చిత్తం జహుయాత్ ।) నాత్రేతి ప్రాగేవ వ్యాఖ్యాతమ్ । దక్షిణతః ప్రాదీనమితి నియమవిధానాత్ । అన్యదిచ్ఛుః త్వేతదయోగాత్ । ప్రాజ్ఞుః పవహూమంకుర్యాత్ । “ యదిహవిః ప్రోక్షన్నగ్నిమభిప్రోక్షేత్తేన యజ్ఞేన యజేత । పునస్త్యాదిత్యా ” ఇత్యగ్నిముపసమిధ్యాత్ । ఏవం సర్వేష్యగుర్యవఘాతేష్యిత్వక్తమ్ । భూర్భువస్సాస్వహేతి సర్వప్రాయశ్చిత్తమ్ । “ తదిదం సర్వప్రాయశ్చిత్తం సర్వత్రక్రియతే ” ఇతి ఆశ్చరభ్యః ।

భ్యక్తమిద్ధం దక్షిణహస్తేనాదాయ యుగపత్తుస్త్రీమగ్నా
వాధాయ దర్వా ఆజ్యంగృహీత్వా ఉత్తరం పరిధిసన్నిహిత
భ్య ఆగ్నేయాంతమగ్నో జ్యోతిష్కత్యా ఆఘారమాఘార్య,
దక్షిణం పరిధిసన్నిహితభ్య, ఆసీన విశానాంతమాఘారయే
త్ । దీర్ఘధారయా ఆజ్యేన హేమామఘారః । అథా
గ్నయే స్వాహేత్యుత్తరాధాపూర్వార్ధే, సోమాయ స్వా
హేతి దక్షిణార్ధపూర్వార్ధే, క్రమాదేవ తావాజ్యభాగా
భ్యో హేమామా జుహుయాత్ । చరుకర్మసు ఉపాకరణప్ర

(అథ ఆజ్యాభ్యక్తమిద్ధం దక్షిణహస్తేన యుగపత్తుస్త్రీమగ్నావా
ధాయ, దర్వా ఆజ్యం గృహీత్వా, ఉత్తరం పరిధిసన్నిహితభ్య ఆగ్నే
యాంతమగ్నో జ్యోతిష్కత్యా ఆఘారమాఘార్య, దక్షిణం పరిధిసన్నిహిత
భ్య, ఆసీన విశానాంతమాఘారయేత్ । దీర్ఘధారయా ఆజ్యేన హేమా
మఘారః ।) “ ఇద్ధమాదాయ ఆఘారావాఘారయతి ” ఇతి సూత్రమ
త్రానుసంధేయమ్ । ఏతత్సూత్రవ్యాఖ్యానార్థం సంగ్రహే ఆజ్యాభ్య
క్తమిద్ధం ఉత్తరం పరిధిసన్నిహితమన్వవహృత్య, దక్షిణం ప్రాశ్చిమృజుంసంత
తం జ్యోతిష్కత్యా ఆఘారమాఘారయన్ సర్వాణీర్ధకాష్టాని సంస్పృశన్
యతి । దక్షిణం పరిధి సన్నిహితమన్వవహృత్య, ప్రాశ్చిమృజుమన్వజుమిత్యా
ది ద్రష్టవ్యమ్ । ఆసీనఇతి । “ ఆసీనోన్యమాఘారమాఘారయతి తిష్ఠన్న
న్యమ్ ” ఇతిశ్రుతినాత్ర ప్రవర్తతే, దర్విహేమామత్వాత్ । “ ఆసీ
నోదవీహేమామా జుహుయాత్ ” ఇతిబాదరివచనాత్ ।

(అథ అగ్నయే స్వాహా ఇత్యుత్తరాధాపూర్వార్ధే, సోమాయ
స్వాహా ఇతి దక్షిణార్ధపూర్వార్ధే, క్రమాదేవ తావాజ్యభాగాభ్యో హేమా
మా జుహుయాత్) అగ్నయే స్వాహా ఇతిప్రాగ్నుదీచ్యం సోమాయస్వా
హేతి దక్షిణపూర్వస్యాం జుహుయాత్, ఇతివ్యాఖ్యాతమ్ ।

అయమాజ్యభాగాభ్యో హేమామో వివాహేపనయనాదిషు స
ప్తస్వేవ । అన్యేషు విశేషమాహ (చరుకర్మసు ఉపాకరణప్రత్యేషుచ

తేషుచ ఆఘారసమ్భేదే అగ్నినుధ్యే అగ్నయే స్వాహేతి ముఖాహుతించ జుహుయాత్ । నముఖం పుంసవనాగార ప్రవేశయోః । ఏతేషు పశ్చిను పరిధయోవివాహోదిషు సప్తసు శమ్యాః । యథోపదేశం ప్రధానాహుతీస్తుత్వా “ జయాభ్యాతానాం రాష్ట్రభృతః ప్రాజాపత్యాం వ్యాహృతీర్విహృతాస్సవిష్టకృతీమ్ ” ఇతి జుహుయాత్ । చరుకముసు దర్వాజ్యైన నిధానక్రమాత్ పరిధ్యజ్ఞానంకృత్వా లేపకార్యం కుర్యాత్ । పాత్రసాదనార్థదర్భా

ఆఘారసమ్భేదే అగ్నినుధ్యే, అగ్నయే స్వాహేతి ముఖాహుతించ జుహుయాత్ । నముఖం పుంసవనాగారప్రవేశయోః । ఏతేషు పశ్చిను పరిధయో వివాహోదిషు సప్తసు శమ్యాః) “ అగ్నయే స్వాహేత్యగ్నిముఖం జుహేమాతి ” ఇతి బోధాయనః । “ అగ్నిం స్విష్టకృతం చాంతరేణ ” ఇతి సూత్రం ముఖాహుతి విధి పరం వ్యాఖ్యాతమ్ । కించ — శమ్యాః పరిధ్యథ ఇతి పరిధిస్థానే వివాహోదిషు సప్తస్వేవ శమ్యావిధానాత్ । అన్యత్ర పరిధయ ఏవ పుంసవన గృహప్రవేశ త్రతచతుష్టయానామ్, వివాహోదిష్వపరిగణనాన్నశమ్యాః । పుంసవన గృహప్రవేశయోః నముఖం పరిధిప్రహరణం కుర్యాదితి వ్యాఖ్యానాత్ । పుంసవన గృహప్రవేశయోః, నముఖమితి వివేకః .

(యథోపదేశం ప్రధానాహుతీహుత్యా, “ జయాభ్యాతానాం రాష్ట్రభృతః ప్రాజాపత్యాం వ్యాహృతీర్విహృతాస్సవిష్టకృతీమ్ ” ఇతి జుహుయాత్ ।) “ యథోపదేశం ప్రధానాహుతీ ” ఇతి సూత్రము త్రే ధావ్యమ్ । యెనయెన మన్త్రహవిరాదివిధినా వివాహోదిషు ప్రధానాహుతయధిపదిష్టాః, తేన తేవ విధానేన తాః హుత్యా, జయాది జుహుయాదితిన్యాఖ్యాతమ్ .

(చరుకముసు దర్వాజ్యైన నిధానక్రమాత్ పరిధ్యజ్ఞానంకృత్వా లేపకార్యం కుర్యాత్ । పాత్రసాదనార్థదర్భానాదాయ దర్వామగ్రం

నాదాయ దర్వాద్యమగ్రం ఇతరస్యాం మధ్యం ఆజ్యస్థా
ల్యం మూలం ఇత్యుదగపవగం క్రమేణాత్వా, అపివా
దర్వాద్యమగ్రమితరస్యాం మధ్యమాజ్యస్థాల్యం మూల
మితి ద్విస్త్రిరావ అత్వా, తేష్వేకం దభం ప్రజ్ఞాతం
నిధాయ, దక్షిణోత్తరాభ్యాం సాణిభ్యాం దర్భా ద
ర్వాద్యం ప్రతిష్ఠాప్య, సవ్యం నిరస్య తియఃశ్చం హస్తం
ధారయన్నగ్రముద్వ్యత్య అగ్నౌప్రహృత్య, అవశిష్టము
ద్వ్యత్య మధ్యమంప్రహృత్య, పునరుద్వ్యత్య మూలంప్ర
హృత్య, నిహితం దర్భమాదాయ ప్రహృత్య, తూష్ణీంత
ర్జన్యా త్రిరగ్నిం నిర్దిశ్య, అగ్నిమభిమన్త్య, దక్షిణహ
స్తేన భూమింస్పృష్ట్వా మధ్యమంపరిధిమగ్నౌప్రహృత్య,
అన్యోపరిధీ హస్తాభ్యామాదాయ యుగపదగ్నౌప్రహరణ
ఉత్తరాధ్యస్య అగ్రమణ్ణారేషు ఉపగూహేత్ । నాత్ర
ఆఘారసమిధోః ప్రహరః అపొహూవా, తయోరపరిధి
త్వాత్ అశమ్యాత్వాచ్చ । దక్షిణహస్తేన ప్రధానద

ఇతరస్యాం మధ్యం ఆజ్యస్థాల్యం మూలమ్ ఇత్యుదగపవగం క్రమేణ
అత్వా, అపివా దర్వాద్యమగ్రమితరస్యాం మధ్యమాజ్యస్థాల్యం మూ
లమితి ద్విస్త్రిరావ అత్వా, తేష్వేకం దర్భంప్రజ్ఞాతం నిధాయ దక్షిణో
త్తరాభ్యాం సాణిభ్యాం దర్భా దర్వాద్యం ప్రతిష్ఠాప్య, సవ్యం నిరస్య,
తియఃశ్చం హస్తం ధారయన్ అగ్రముద్వ్యత్య, అగ్నౌప్రహృత్య, పునరు
ద్వ్యత్య, మధ్యమంప్రహృత్య, అవశిష్టముద్వ్యత్య మూలంప్రహృత్య, ని
హితం దర్భమాదాయ ప్రహృత్య, తూష్ణీంతర్జన్యా త్రిరగ్నిం నిర్దిశ్య,
అగ్నిమభిమన్త్య, దక్షిణహస్తేన భూమింస్పృష్ట్వా మధ్యమం పరిధి
మగ్నౌప్రహృత్య, అన్యోపరిధీ హస్తాభ్యామాదాయ యుగపదగ్నౌప్ర
హరణ ఉత్తరాధ్యస్య అగ్రమణ్ణారేషు ఉపగూహేత్ । నాత్ర ఆఘారసమి
ధోః ప్రహరః అపొహూవా, తయోరపరిధిత్వాత్ అశమ్యాత్వాచ్చ ।

రీప్యం వామహస్తేన ఇతరదవీకంచ ఆదాయ, దర్శిభ్యా
మాజ్యంగృహీత్వా, దర్శ్యాముపదర్శ్యగ్రంప్రక్షిప్య.
దర్శ్యా తూర్ణీం సంస్రావ హేలూమం జుహుయాత్ ।
వ్రతాదిష్వాజ్యాభ్యక్తా పరిధీ ప్రహృత్య దర్శ్యైక
యా సంస్రావ హేలూమం జుహుయాత్ । ఆజ్య హేలా
మేషు సౌవిష్టకృత హేలూమానంతరం శమ్యా అపోహ్య
ప్రాయశ్చిత్తాహుతీ జుహుయాత్ । అథ ఉపదవీకం ని
ధాయ వ్యాహృతీహుత్యా అనాజ్ఞాతత్రయం త్వం
నో, సత్వంనో వ్యాహృతీ వ్యక్తాస్తాస్సమస్తాశ్చ హుత్యా
శ్రీవిష్ణవే స్వాహేతి పూర్ణాహుతింహుత్యా, పూర్వా
వదగ్నిం పరిషిచ్ఛేత్ । అన్వమంస్థాః ప్రాసావీః ఇతి భే
దః । వ్యాహృతయో ౭ నాజ్ఞాతత్రయంచ త్వంనో, స
త్వంనో, ప్రాణాయామశ్చేత్యేతావదేవ గాహ్యకర్త
సు సర్వాత్ర ప్రాయశ్చిత్తమ్ । అథ ప్రణీతిపాత్రం స్వ
స్య పురస్తాన్నస్య, తస్మిన్ పాత్రాంతరేణ జలం సం

దక్షిణహస్తేన ప్రధానదవీకం వామహస్తేన ఇతరదవీకంచ ఆదాయ,
దర్శిభ్యామాజ్యం గృహీత్వా, దర్శ్యాముపదర్శ్యగ్రం నిక్షిప్య, ద
ర్శ్యా తూర్ణీం సంస్రావ హేలూమం జుహుయాత్ । వ్రతాదిష్వాజ్యా
భ్యక్తా పరిధీ ప్రహృత్య, దర్శ్యైకయా సంస్రావ హేలూమం జుహు
యాత్ । ఆజ్య హేలామేషు సౌవిష్టకృత హేలూమానంతరం శమ్యా అ
పోహ్య ప్రాయశ్చిత్తాహుతీ జుహుయాత్ । అథ ఉపదర్శ్యం నిధా
య వ్యాహృతీహుత్యా, అనాజ్ఞాతత్రయం త్వంనో, సత్వంనో వ్యాహృ
తీవ్యక్తాస్తాస్సమస్తాశ్చ హుత్యా, శ్రీవిష్ణవే స్వాహేతి పూర్ణాహుతింహు
త్యా, పూర్వవదగ్నిం పరిషిచ్ఛేత్ । అన్వమంస్థాః ప్రాసావీరితి భేదః । వ్యా
హృతయో ౭ నాజ్ఞాతత్రయంచ త్వంనో, సత్వంనో, ప్రాణాయామశ్చేత్యే
తావదేవ గాహ్యకర్తసు సర్వాత్ర ప్రాయశ్చిత్తమ్ । అథ ప్రణీతిపాత్రం స్వ

ప్రాచ్య, తజ్జలం ప్రాగాది ప్రదక్షిణం ప్రతిదిశం దక్షిణ
హస్తేన కించిద్బహిరస్య, ఊర్ధ్వం చొక్షిప్య, భూ
మా కించిజ్జలం నినీయ, తేనాత్మానం ప్రోక్ష్య, దక్షిణతో
నిషాదితం బ్రాహ్మణం పూజయేత్ । జయాశ్చిత్తం చేతి
శ్రయోదశ, అభ్యాతానాగ్నిభూతానామ్ ఇతి సానుషక్తాః
అష్టాదశ, రాష్ట్రభృతః ఋతాషాట్ ఇతి సానుషక్తాః
ద్వావింశతిః, ప్రజాపత్యా ప్రజాపతే నత్వదేతానీతి
ఋక్, వ్యాహృతయో విహృతాః, భూస్సోహో భువ
స్సోహో సువస్సోహో ఇతి తిస్రః, సావిష్టకృతీయదస్యక

స్య పురస్తాన్నస్య, తస్మిన్ పాతాన్తరేణ జలం సంస్త్రివ్య, తజ్జలం
ప్రాగాది ప్రదక్షిణం ప్రతిదిశం దక్షిణహస్తేన కించిద్బహిరస్య, ఊ
ర్ధ్వం చొక్షిప్య, భూమాకించిజ్జలం నినీయ, తేనాత్మానం ప్రోక్ష్య,
దక్షిణతోనిషాదితం బ్రాహ్మణం సంపూజయేత్.) అత్ర “ జుహ్వపరిధి
ననక్తిలెపయోః ప్రస్తరవక్షాస్త్రిం దర్వామనక్త్యగ్రమ్ ” ఇత్యాదీ న్రప్త
వ్యమ్ । కించ అత్ర జుహ్వముపభృతోగ్రమవధాయ, శమ్యాఅపోహ్య,
పరిధిప్రహృశ్య, భూభూవస్సువరితి సర్వప్రాయశ్చిత్తాని, త్వంనో, సత్వ
నో, ఇతి సర్వత్రానాజ్ఞాతమితి తిస్రః, పూర్వవత్పరిషేచనమన్వమంస్థా ఇ
త్యాదిభిరుక్తార్థజాతమేవసంగృహీతమ్ । ప్రణీతీతి - అతశ్చోతవత్ప్రణీతావి
ముఞ్చతి, తూస్త్రిం కృశకార్యాణామాసాంప్రణీత్యనపేక్షత్వాత్ । “ ప్ర
ణీతాభ్యో దిశోభ్యున్నీయ ” ఇతిబొధాయనవచనాదాచారాచ్చేతి వ్యా
ఖ్యాతమ్ । నాత్ర బ్రహ్మణ్యద్వాసనం బ్రాహ్మణ్యద్వాసనమ్, బ్రాహ్మణశ్చ
యథాశక్తిదానమానాదినా సత్కృణోగచ్ఛేదితి న్యాఖ్యానాత్ ।

(జయాశ్చిత్తం చేతి శ్రయోదశ, అభ్యాతానాః అగ్నిభూతా
నామితి సానుషక్తా అష్టాదశ, రాష్ట్రభృతః ఋతాషాట్ ఇతి సానుషక్తాః
ద్వావింశతిః, ప్రజాపత్యా ప్రజాపతే నత్వదేతాని ఇతి ఋక్, వ్యా
హృతయో విహృతాః, భూస్సోహో భువస్సోహో సువస్సోహో ఇతి

ర్మణఇతిఋక్ । ఏవం అష్టసంఖ్యశ దాహుతీజుహుయాత్ ।
సర్వత్ర హేమామేషు చతురస్థులధారాం మాషస్థూలా
మాజ్యాహుతిం జుహుయాత్ । యత్ర క్వచేత్యాజ్య
భాగాంతం పురస్తాత్తన్త్రమ్ , జయాది పరిషేచనాంతముప
రిస్తాత్తన్త్రమ్ । తయోమధ్యే హూయమానాః ప్రధా
నహేమామాః । అతన్త్రకేపి కర్మణి ఉల్లేఖనావోక్షణ సరి
స్తరణ దర్వాజ్యసంస్తారాః కార్యాః ॥ * ॥ “యతోప
దిశ్యతేకర్మ కర్తురజ్ఞం నతూచ్యతే । దక్షిణస్తత్రవిజ్ఞేయః
కర్మణాం పారగ్ధకరః ॥ ” ఇతి కాత్యాయనః

ఇతి గృహ్యరత్న ద్వితీయఃఖండః

శ్రీః , సావిష్టకృతీ యదస్యకర్మణ ఇతి ఋక్ । ఏవమష్టసంఖ్యశ దాహు
తీజుహుయాత్ । సర్వత్ర హేమామేషు చతురస్థులధారాం మాషస్థూ
లామాజ్యాహుతిం జుహుయాత్ । యత్ర క్వచేత్యాజ్యభాగాంతం పుర
స్తాత్తన్త్రమ్ , జయాది పరిషేచనాంతముపరిస్తాత్తన్త్రమ్, తయోర్మధ్యే
హూయమానాః ప్రధానహేమామాః । అతన్త్రకేపి కర్మణి ఉల్లేఖనా
వోక్షణ సరిస్తరణ దర్వాజ్యసంస్తారాఃకార్యాః ॥ * ॥ “యతోప
దిశ్యతేకర్మ కర్తురజ్ఞం నతూచ్యతే । దక్షిణస్తత్ర విజ్ఞేయః కర్మణాం
పారగ్ధకరః ” ఇతి కాత్యాయనః) జయానభ్యాతానానితసూత్రవ్యాఖ్యా
నార్థసంగ్రహే “ జయాశ్చింతించేతి త్రయోదశ ” ఇత్యాది । అస్మిన్ప్ర
శ్నే యత్రయత్ర జయామ్యచ్యతే తత్ర తత్ర అష్టసంఖ్యశ దాహుతి
జుహుయాదిత్యర్థః । చతురస్థులేతి । “ ఆహుతిప్రమాణం చతురస్థు
లమ్ ” ఇతి బోధాయనః । అతన్త్రక ఇతి । యేనజుహూతీతి సామా
న్యేనోక్తే రతన్త్రకేపి కర్మణి ఆగ్నిహేమాత్రికేచ విధౌ హేమామార్థ
పాత్ర సంస్తారాః కర్తవ్యా ఇత్యర్థః .

ఇతి కణ్ఠభూషణే ద్వితీయఃఖండః .

—* అథ అఙ్కురార్పణమ్ *

॥ * ॥ “వైదిక్యైకర్మభిఃపుణ్యైర్నిషెకాదిర్ద్విజన్మనామ్ |
కార్యశ్శరీరసంసౌరః పావనప్రేత్యచేహచ ॥” ఇతి
నిషెకాదీనాం శరీర సంసౌరపరత్వస్థరణాత్ యదర్థం
కర్మక్రియ తే తత్క్రియాఫలస్య తద్దామిత్యాత్ కరిష్యామీ
తి బ్రూయాత్ । క్రియాఫల స్యాత్కామిత్యే కరిష్య ఇ
తి సజ్కల్పయేత్ । చోదనానుసారేణవా పరస్మైపదాత్మనే
పదే భవతః । యథా - పుత్రస్యనామదధాతి, బ్రాహ్మణ

—* అథ అఙ్కురార్పణమ్ *

జాతకర్తృదీనాం శరీరసంసౌరపరత్వేషనువచనముదాహరణ స
జ్కల్పవివేకమాహ (॥ * ॥ “వైదిక్యైకర్మభిఃపుణ్యైర్నిషెకాదిర్ద్విజన్మ
నామ్ | కార్యశ్శరీరసంసౌరః పావనః ప్రేత్యచేహచ ॥” ఇతి నిషెకాదీనాం
శరీరసంస్తారపరత్వస్థరణాత్ యదర్థంకర్మక్రియ తే తత్క్రియాఫలస్య త
ద్దామిత్యాత్ కరిష్యామీతి బ్రూయాత్ । క్రియాఫలస్య ఆత్మగామిత్యే
కరిష్య ఇతి సజ్కల్పయేత్ । చోదనానుసారేణవా పరస్మైపదాత్మనేపదేభ
వతః | యథా - పుత్రస్యనామదధాతి, బ్రాహ్మణముపనయీత, ఇతి) యదర్థం
కర్తృత్యాది సూత్రార్థోఽగ్నిమిధేవ్యత్ర ॥ * ॥ “కర్మస్మార్తం వివాహ
గ్నాకుర్వీతప్రత్యహంగృహీ ॥” ఇత్యాత్మనేపదశ్రవణాదిత్యాదినావ్యా
ఖ్యాతః । ఉపనయనస్య కుమారసంసౌరత్వేన తత్ఫలస్య తద్దామిత్యేవ్యప్త
వర్షం బ్రాహ్మణముపనయీతేతి చోదనయా ఉపనేష్య ఇత్యాత్మనేపదమేవ
బ్రూయాత్ । నాత్రోపనయనకర్తృణా సంసౌరిష్యామీతి । నహి యజేతేతి
చోదితే యాగం కరిష్యామీతి కశ్చిదపి సజ్కల్పయేత్, కింతు యత్యు ఇతి ।
తథా నామదధాతీతి పరస్మైపదశ్రవణాత్ నామధాస్యావ ఇతి సజ్కల్పః ।
“సీతా మాతాచ దధతుః” ఇతి శ్రితేః । ఏవమన్యత్రాపి బౌద్ధవ్యమ్ .

ముపనయీత, ఇతి! సర్వత్ర కర్మాదౌ సుస్నాతః ప్రయతో
 ధృతోర్ధ్వపుష్టో బద్ధశిఖిస్సత్తరీయః పాదౌప్రత్యుశ్య,
 ద్విరాచమ్య ప్రాఙ్ముఖో దర్భేష్వాసీనః పవిత్రపాణిః
 బ్రాహ్మణైరనుజ్ఞాతస్త్రిః ప్రాణానాయమ్య మహాసక్త
 ల్పముక్త్యా, కర్తవ్యం కర్మ సజగల్పయేత్, పతతగర్భ కరి
 ష్యామీతి । గౌత్రస్య శమణః కర్మాజ్ఞమజుగ్రరార్ప

(సర్వత్ర కర్మాదౌ సుస్నాతః ప్రయతో ధృతోర్ధ్వపుష్టో బద్ధశిఖిః పాదౌ ప్రత్యుశ్య ద్విరాచమ్య ప్రాఙ్ముఖో దర్భేష్వాసీనః పవిత్రపాణిః బ్రాహ్మణైరనుజ్ఞాతస్త్రిః ప్రాణానాయమ్య మహాసక్త జగల్ప ముక్త్యా, కర్తవ్యం కర్మ సజగల్పయేత్, పతతగర్భ కరిష్యామీతి) ॥ * ॥ “ స్నాతోఽధికానీ భవతి దైవే పిత్ర్యేచ కమణి । యాగో దానం జపోఽహూమస్సాన్విధ్యాయఃపితృతర్పణమ్ ॥ భస్మీభవతి తత్సర్వ మూర్ధ్వపుష్ట్యం వినా కృతమ్ । ఖణ్డవస్తాన్వృతవైవ వస్తాన్విధిపాన్వృతస్యచ ॥ సదోపవీతినా భావ్యం సదాబద్ధశిఖేనచ । విశిఖోఽనుపవీతీచ యతగరోతి నతత్యుతమ్ ॥ యాఃక్రియాః కురుతే మోహాదనాచమ్యైవ నాస్తికః । సర్వాస్తానిష్ఫలాః ప్రోక్తాః కృతంచేదకృతం భవేత్ ॥ అకృత్యా పాదయోశ్శౌచమాచాన్తోస్యశుచిర్భవేత్ । ఉపవీతంశి ఖాబద్ధమూర్ధ్వపుష్ట్యం వినా కృతమ్ ॥ అపవిత్రకృతంకమ విప్రస్య విఫలంభవేత్ । బ్రాహ్మణానాం వినావాక్యైః క్రియాస్య ర్నిష్ఫలాస్తతః ॥ కర్తవ్యా బ్రాహ్మణానుజ్ఞా కమణాం పరిపూర్తయే । దేవార్చనే జపే హూమే స్వాధ్యాయే శ్రాద్ధకమణి ॥ స్నానే దానే తథాధ్యనే ప్రాణాయామాస్త్రయస్త్రయః । సదర్భహస్తా జానూద్ధౌ దక్షిణే దక్షిణోత్తరౌ ॥ కృత్వాజానుని కర్తవ్యమేతతగమకరోతియత్ । స్వమానసేనస్మరణంయత్తత్సంకల్పశుచితః ॥ ” ఇత్యాది స్మృతివచనజాతమిహభావ్యమ్ .

(అన్య గోత్రస్య శమణః కర్మాజ్ఞమజుగ్రరార్పణకమకరిష్యామి, ఇతి సజగల్ప్య, శుచా దేశే గోమయేనోపలిప్తేతైజసిమృచ్చ

ణకర్తృ కరిష్యామీతి సజగల్ప్య , శుచౌ చేశే గోమయోనోప
లిప్తై తైజసీర్జ్యుణ్మయీర్వా పఞ్చపాలికాః సంభృత్య , మ
ధ్యే చతుర్దిక్షుచ మధ్యాది ప్రదక్షిణక్రమాన్నిధాయ ,
తాసాం మూలే దూర్వాశ్వస్థబిల్వశిరీషాణి బధ్వా , శ్వే
తసూత్రేణ వేష్టయిత్వా , శుద్ధాభిర్మృద్భిరాపూర్య , పు
ణ్యాహం వాచయిత్వా , తాభిరద్భిః పఞ్చపాలికాః కూర్చేణ
వ్యాహృతిభిః ప్రోక్ష్య । మధ్యమాయాం పాలికాయాం
ఓం భూః బ్రహ్మణ మావాహయామి ఓం భువః ప్రజాప
తిమావాహయామి ఓం సువః చతుర్ముఖమావాహయా
మి ఓం భూభువస్సువః హిరణ్యగర్భమావాహయా
మి ఇతి బ్రహ్మణమావాహ్య , ఏతాభిరేవ వ్యాహృతిభిః
ప్రాచ్యామిన్ద్రం వజ్రిణం శతక్రతుం శవీపతిమ్ , ఏతా

యీర్వా పఞ్చపాలికాసంభృత్య , మధ్యే చతుర్దిక్షుచ మధ్యాదిప్రద
క్షిణక్రమాన్నిధాయ , తాసాం మూలే దూర్వాశ్వస్థబిల్వశిరీషాణి బధ్వా ,
శ్వేతసూత్రేణ వేష్టయిత్వా , శుద్ధాభిర్మృద్భిరాపూర్య , పుణ్యాహం వా
చయిత్వా , తాభిరద్భిః పఞ్చ పాలికాః కూర్చేణ వ్యాహృతిభిః ప్రోక్ష్య)
గోత్రస్య శర్మణఇతి పతిశబ్దవచు త్తరపద గ్రహణమ్ , తచ్చ సామాన్యవచన
గ్రహణమ్ । తేన వత్సగోత్రస్య విష్ణుశర్మణ ఇతి సర్వత్ర విశేషణీయమ్ । ఆప
స్తవేభిన అజుగ్రారృణప్రతసరబద్ధనానుక్తేః ॥ * ॥ బోధాయనమతంకృ
త్వాస్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ । ఇతి కాత్యాయనవచనాచ్చ , బోధాయ
నవచనోక్తక్రమపవాత్ర సంగృహీతః । అథాతోఽజుగ్రారృణవిధిమిత్య
పక్రమ్యతత్ప్రకారఉక్తః .

(మధ్యమాయాం పాలికాయాం ఓం భూః బ్రహ్మణ మావాహయా
మి ఓం భువః ప్రజాపతిమావాహయామి ఓం సువః చతుర్ముఖమావాహ
యామి ఓం భూర్భువస్సువః హిరణ్యగర్భమావాహయామి ఇతి బ్రహ్మ
ణమావాహ్య , ఏతాభిరేవ వ్యాహృతిభిః ప్రాచ్యామిన్ద్రం వజ్రిణం శతక్ర

భిరేవ దక్షిణస్యాం యమం వైవస్వతం పితృపతిం ధమః
రాజమ్, ఏతాభిరేవపశ్చిమాయాం వరుణం ప్రచేతనం సు
రూపిణమ్ అపామృతిమ్, ఏతాభిరేవ ఉత్తరస్యాం సోమమ్
ఇన్ద్రం నిశాకరమ్ ఓషధీశమావాహయేత్ । ఏవం బోధా
యనోక్తక్రమాత్, బ్రహ్మదీనాం తత్త న్నామభిః ఆసనా
ఘృణా పాద్యాచమనాని దత్వా, ఆపోహిస్తామయోభువ
ఇతి తిస్మభిః హిరణ్యవర్ణా ఇతి చతస్మభిః పవమానస్సువర్ణ
న ఇత్యనువాకేనచ, బ్రహ్మదిభ్యః క్రమాత్కూర్చగ్రేణ
స్నానం దత్వా, పాద్యాచమన వస్త్రోపవీతాచమన గన్ధపు
ష్పలక్ష్ణారాదీని సమర్ప్య, వైవేద్యం నివేద్య, ఆచమనం
తామ్బూలంచ ప్రదాయ, ఉడ్ఢాయ ॥ * ॥ దిశావృతీన్న
మస్యామి సర్వకామఫలప్రదామ్ । కుర్వన్తుసఫలంకమ్
కుర్వన్తుసతతం శుభమ్ ॥ ఇతి బ్రహ్మదీనుపస్థాయ, వ్రీహి
యవ మాష తిల మున్ద సఃపాన్తిశ్రీకృత్య, క్షీరేణప్ర
క్షాళ్య, అనుజ్ఞాప్య, బ్రహ్మజిజ్ఞానం పితావిరాజామ్ ఇతి

యం శచీపతిమ్, ఏతాభిరేవ దక్షిణస్యాం యమం వైవస్వతం పితృపతిం
ధర్మరాజమ్, ఏతాభిరేవ పశ్చిమస్యాం వరుణం ప్రచేతనం సురూపిణమ్
అపామృతపతిమ్, ఏతాభిరేవ ఉత్తరస్యాం సోమమ్ ఇన్ద్రం నిశాకరమ్ ఓషధీ
శమావాహయేత్ । ఏవం బోధాయనోక్తక్రమాత్ బ్రహ్మదీనాం తత్త న్నా
మభిరాసనార్హ్యపాద్యాచమనానిదత్వా, ఆపోహిస్తామయోభువఇతి తిస్మ
భిః, హిరణ్యవర్ణాఇతి చతస్మభిః, పవమానస్సువర్ణన ఇత్యేతేనానువాకే
నచ, బ్రహ్మదిభ్యః క్రమాత్కూర్చగ్రేణ స్నానం దత్వా, పాద్యాచమ
న వస్త్రోపవీతాచమన గన్ధపుష్పలక్ష్ణారాదీని సమర్ప్య, వైవేద్యం నివేద్య
ఆచమనం తామ్బూలంచ ప్రదాయ, ఉడ్ఢాయ, ॥ * ॥ దిశాం పతీన్నమ
స్యామి సర్వకామఫలప్రదామ్ । కుర్వన్తు సఫలం కమ్కుర్వన్తు సతతం
శుభమ్ ॥ ఇతి బ్రహ్మదీనుపస్థాయ, వ్రీహి యవ మాషతిలమున్దసర్వపా

ద్వాభ్యాం మధ్యమాయాం పాలికాయాం , యతఃస్వస్తి-స్వస్తి
 స్తిదా - ఇతి ద్వాభ్యాం ప్రాచ్యాం , యోసః కౌశ్యజగతః -
 యమక్ష్ణాయభక్త్యశ్రవః - ఇతిద్వాభ్యాం దక్షిణస్యాం , ఇమం
 మేవరుణ - తత్త్వాయామి - ఇతి ద్వాభ్యాం పశ్చిమాయామ్ ,
 సోమోధేనుం - ఆప్యాయస్వ - ఇశ్యుత్తరస్యాం పాలికాయా
 ముప్త్యా , శుద్ధాభిర్మృద్భిః పాలికోపరిప్రచ్ఛాద్య , పశ్చగ
 వ్యేన సిక్త్యా , ప్రణవేన పిథాయ , సురక్షితం క్వచిద్దైశేప్ర
 తిష్ఠాప్య , పశ్చమాహేసప్తమాహేవా బ్రహ్మదిభ్యోఽమృత
 దికం దత్వా , బ్రహ్మాదీనుద్వాసయేత్ || * || “ వాస్తుకమణి
 మాదాయాం తథోపనయ నేదివా । అఙ్గురార్పణమన్య
 త్ర రాత్రా కుర్యాచ్ఛుభంభవేత్ || గర్భిణీగర్భసంసౌరం
 జాతకమచనామచ । హిత్వాఙ్గురార్పణం కుర్యాదన్య
 త్ర శుభకమసు || ” ఇత్యాశ్రేయః .

ఇతి గృహ్యరత్న తృతీయఃఖండః

మిశ్రీకృత్వ , క్షీరేణ ప్రక్షాళ్య , అనుష్ఠాప్య , బ్రహ్మజిజ్ఞానం - పితావి
 రాజామ్ - ఇతి ద్వాభ్యాం మధ్యమాయాం పాలికాయామ్ , యతఃస్వస్తి-
 స్వస్తిదా - ఇతి ద్వాభ్యాం ప్రాచ్యామ్ , యోఽస్య కౌశ్యజగతః - య
 మక్ష్ణాయభక్త్యశ్రవః - ఇతిద్వాభ్యాం దక్షిణస్యామ్ , ఇమం మేవరుణ - త
 త్త్వాయామి - ఇతి ద్వాభ్యాం పశ్చిమాయామ్ , సోమోధేనుమ్ - ఆప్యాయ
 స్వ - ఇతి ఉత్తరస్యాం పాలికాయాముప్త్యా , శుద్ధాభిర్మృద్భిః పాలి
 కోపరిప్రచ్ఛాద్య , పశ్చగవ్యేన సిక్త్యా , ప్రణవేనపిథాయ , సురక్షితం క్వ
 చిద్దైశేప్రతిష్ఠాప్య , పశ్చమాహే సప్తమాహేవా బ్రహ్మదిభ్యోఽమృత
 దికం దత్వా , బ్రహ్మాదీనుద్వాసయేత్ || * || “ వాస్తుకమణి మాదా
 యాం తథోపనయ నేదివా । అఙ్గురార్పణమన్యత్ర రాత్రా కుర్యాచ్ఛు
 భంభవేత్ || గర్భిణీగర్భసంసౌరం జాతకమచనామచ । హిత్వా
 ఙ్గురార్పణం కుర్యాదన్యత్ర శుభకమసు || ” ఇత్యాశ్రేయః) స్పష్టోర్థః ।

—* అథప్రతిసరబద్ధః *

గోత్రస్య శమణాః కర్త్యాః ప్రతిసరబద్ధ కర్మకరిష్యా
మీతి సజ్జల్ప్య, తణ్ణులపూర్ణతైజసపాత్రోపరి హరిద్రా
గడ్డానులిప్తం నవగుణితం శ్వేతం కార్పాససూత్రం తా
మూబ్బలంబు నిధాయ ॥ * ॥ “ ఊర్ధ్వోగ్రం నిక్షిపేత్సూ
ర్యం గలన్త్యాం కలశేషుచ । తతస్సంప్రోక్షణం కుయా

అత్ర యాజాతా ఓషధయ - ఇత్యనువాకజపో నోక్తః, బోధాయ నెవ
అనుక్తత్వాత్ । అకరణే నప్రత్యవాయః । కేచిత్తదనువాకజపం కుర్వ
న్తి, తద్విచ్ఛిన్నమ్ । అత్ర బీజావాపానంతరం బోధాయ నేన విశేష ఉ
క్తః । “ శుద్ధాభిస్సికతాభిః ప్రచ్ఛాదయేత్ । పశ్చిగవ్యేన యథాక్రమం
సేచయేత్ । ప్రణవేనైవాసామ్ అపిధానం కృత్వా యావత్కర్మసమా
ప్తిః, తావత్సురక్షితం గోపాయ్య ” ఇతి । “ సమాప్తే కర్మాణి దేవతా
యథాక్రమముద్వాసయేత్ ” ఇతి స్మరణాల్, కథం పశ్చిమాహే సప్త
మాహే వేతిచేత్ మైవమ్, ఉత్సవాత్సూర్యం సప్తమపశ్చిమాహాదిషు
అఙ్కురార్పణస్య విహితత్వాత్ । అతస్సవ్యోఽఙ్కురార్పణే యావద
ఙ్కురాః కన్దలితాభవన్తి, తావత్తత్సురక్ష్య, బ్రహ్మచ్యుద్వాసనం కార్య
మితి నవిరోధః । ఏవంహి శిష్టా ఆచరన్తి .

ఇతి హారీతమల తిలకస్య సరస్వతీవల్లభాపరనామధేయస్య
వైదికసార్వభౌమస్య శ్రీమద్వైజ్ఞానాథస్యకృతౌ గృ
హ్యరత్నవ్యాఖ్యానే కణ్ఠభూషణే ప్రథమస్కంధః .

—* అథప్రతిసరబద్ధః *

(అస్య గోత్రస్యశమణాః కర్త్యాః ప్రతిసరబద్ధకర్మ కరిష్యా
మీతి సంకల్ప్య, తణ్ణులపూర్ణతైజసపాత్రోపరి హరిద్రా గడ్డానులిప్తం న
వగుణితం శ్వేతం కార్పాససూత్రం తామూబ్బలంచ నిధాయ ॥ * ॥ “ ఊ
ర్ధ్వోగ్రం నిక్షిపేత్సూర్యం గలన్త్యాం కలశేషుచ । తతస్సంప్రోక్షణం కు

తదగ్రేణ ద్విజోత్తమః ॥ ” ఇతి భరద్వాజ వచనాత్ ,
 వ్యాహృతిభిరేర్థేషు స్థాపితే జలపూణే గలన్త్యాదా
 పూర్వాగ్రం కూచం నిక్షిప్య , గడ్డాదిభిరభ్యర్చ్య ,
 బ్రాహ్మణహస్తైషు దర్భాదత్వా , దక్షిణహస్తేన తత్పా
 త్రముఖం స్పృశత్ , దధిక్రావ్ణ్ణః - ఆపాహిష్ఠా - హిరణ్య
 వణాః - పవమానస్సువర్జనః - విష్ణోర్ముకం - కృణుష్వ
 పాజః - మహాగ్ం ఇన్ద్రః - సజోషా ఇన్ద్రః - త్రాతారమి
 న్ద్రమ్ , ఇత్యేతాన్మన్తాన్ హిరణ్యవణ్ణాగ్ం హరిణీ మితి
 శ్రీసూక్తంచ చతుర్దిత్వాసనేషు నిష్ణ్ణై ర్బ్రహ్మణై స్స

ర్యా తదగ్రేణ ద్విజోత్తమః ॥ ” ఇతి భరద్వాజవచనాత్ , వ్యాహృతిభి
 ర్థేషు స్థాపితే జలపూణే గలన్త్యాదా డ్ధాగ్రం కూర్చం నిక్షిప్య , గ
 డ్డాదిభిరభ్యర్చ్య , బ్రాహ్మణహస్తైషు దర్భాన్దత్వా , దక్షిణహస్తేన త
 త్పాత్రముఖం స్పృశత్ , దధిక్రావ్ణ్ణః , ఆపాహిష్ఠా , హిరణ్యవణాః ,
 పవమానస్సువర్జనః , విష్ణోర్ముకం , కృణుష్వపాజః , మహాగ్ం ఇన్ద్రః , స
 జోషా ఇన్ద్రః , త్రాతారమిన్ద్రమ్ , ఇత్యేతాన్మన్తాన్ హిరణ్యవణ్ణాగ్ం
 హరిణీమితి శ్రీసూక్తంచ చతుర్దిత్వాసనేషు నిష్ణ్ణైః బ్రహ్మణై స్సహజ
 పిత్యా ,) యద్యప్యత్ర బోధాయనేనోక్త ప్రతిసరబన్ధ స్సంక్లృప్తీతః తథా
 పిత్ర విశేషదశనార్థం గృహ్యోన్తరాద్యుపన్యాసః । అఖణ్డాదశే ।
 ॥ * ॥ “ ప్రదోషేనమతిక్రాన్తై దివావానక్తమేవవా । కల్యాణసమయా
 త్సూర్యం సులగ్నే సుగ్రహేషీతే ॥ ఘోలముక్తాఫలై శ్వేతమాలావస్తై
 రలబ్ధౌతమ్ । భుక్తం స్రాజ్ఞుఖమాసీనం బధ్నియా ద్దక్షిణే కరే ॥ దశని
 ష్కృత్రిభాగేన కాఞ్చనేన కృతేనవా । కార్పాసకేన సూత్రేణ త్రివృతా
 త్రిగుణేనవా ॥ ” బోధాయనేన ప్రదోషాన్తే ప్రతిసరమారభేతేత్యారభ్య
 మన్త్యభేద ఉక్తః । తేచమన్త్యాభిహవః । అన్త్యాభిస్తు తేషుమన్తేషు శిష్టా
 చారానుసారేణ మన్త్యా ఉక్తాః , దధిక్రావ్ణ్ణ ఇత్యాదయః .

హా బహిత్వా , దత్తా దర్భానాదాయ , సహకూచా
 గ్రేణ వ్యాహృతిభిః ప్రతిసరం ప్రోక్ష్య , కౌతుక మూలం
 వామహస్తేన గృహీత్వా , దక్షిణహస్తాభ్యుష్టానామికాభ్యాం
 త్రియన్బకం యజామహ ఇతి మస్త్రేణ భస్మహరిద్రాచూ
 ణగోరజస్సన్యత మేనసకృత్తస్త్రేణ ద్విస్తాష్టిమూర్ధ్వము
 వృజ్య , కౌతుకమాదాయ వాసుకిం ధ్యాత్వా , అగ్నిరా
 యుష్మానితి పశ్చభిస్తణ్ణులపూణం దక్షిణహస్తం గృహీ
 త్వా , బృహత్సను - ఇతి బధ్వా , యోబ్రహ్మబ్రహ్మణ
 ఇతి ఘృతసూక్తేన రక్షాం కుర్యాత్ || * || “ ఆధా నేచ
 వివాహేచ దమ్యత్యోరుభయోరపి । తత్పుంసవనసీమన్తై

(దత్తాదర్భానాదాయ, సహకూచార్చగ్రేణవ్యాహృతిభిఃప్రతిసరం
 ప్రోక్ష్య, కౌతుకమూలం వామహస్తేన గృహీత్వా , దక్షిణహస్తాభ్యుష్టా
 నామికాభ్యాం త్రియన్బకం యజామహే - ఇతి మస్త్రేణ భస్మహరిద్రా
 చూణగోరజస్స అన్యత మేన సకృత్తస్త్రేణ ద్విస్తాష్టిమూర్ధ్వమువృజ్య,
 కౌతుకమాదాయ వాసుకిం ధ్యాత్వా, అగ్నిరాయుష్మాన్ — ఇతి పశ్చ
 భిస్తణ్ణులపూణం దక్షిణహస్తం గృహీత్వా, బృహత్సను, ఇతి బధ్వా,
 యోబ్రహ్మబ్రహ్మణఇతి ఘృతసూక్తేన రక్షాంకుర్యాత్) — బోధాయనః
 “ ప్రతిసరసూత్రమాదాయ వాసుకిం ధ్యాత్వా, త్రయన్బకమస్త్రేణ
 భస్మనా సంమృజ్య అగ్నిరాయుష్మానితి పశ్చభిర్దక్షిణహస్తం గృహీత్వా
 బృహత్సనుమేతి బధ్నతి స్త్రీణాం వామహస్తం భస్మనా ఘృతసూక్తేన
 యోబ్రహ్మబ్రహ్మణఇతి రక్షాంకుర్యాత్ ” ఇతి । అత్ర స్మృతినంగ్ర
 హే — “ || * || భస్మనావా నిశాచూఙ్ఘ్రోధూత్యావా విశేషతః ।
 త్రైయన్బకేనమస్త్రేణ కౌతుకం త్రిప్రమూర్ణయేత్ || ” తణ్ణులపూర్ణం
 హస్తమిత్యాచారాద్భాగినుః ।

(|| * || “ ఆధా నేచ వివాహేచ దమ్యత్యోరుభయోరపి । త
 త్పుంసవన సీమన్తై స్త్రియాపవతు కౌతుకమ్ || ” ఇతి వచనాత్, వివాహ

స్త్రీయా ఏవమకాతుకమ్ || ” ఇతి తచనాద్వివాహా
నయోవిశ్వేత్తాత ఇతి పుంసాదక్షిణహస్తే, బృహత్సమేతి
స్త్రీయా వామహస్తే సూత్రంబధీయాత్ || * || “ ని
ర్వృత్తైత్యథ కల్యాణే నరోనర్థంచ కాతుకమ్ । ప్రాప్తే
నిశాముఖేతస్మిన్ మస్త్రీణాథ తతస్త్వజేత్ || ” ఇతి బద్ధన
మస్త్రీణైవ తత్యాగమాహ — అఖణ్డాదశేః .

అథాభ్యుదయశాస్త్రమ్

శుచీమస్త్రీవతస్సర్వకృత్యేషుభాజయేదితివిహితస్య

|| * || “ పూర్వాశ్చైదైవికం కర్మహ్యపరాశ్చైతుపైతృకమ్ ।

ధానయోః విశ్వేత్తాత ఇతి పుంసాదక్షిణహస్తే, బృహత్సమేతి స్త్రీయా
వామహస్తే సూత్రంబధీయాత్ || * || “ నిర్వృత్తైత్యథ కల్యాణేనరో
నర్థంచకాతుకమ్ । ప్రాప్తే నిశాముఖేతస్మిన్ మస్త్రీణాథ తతస్త్వజేత్ || ”
ఇతిబద్ధనమస్త్రీణైవ తత్యాగమాహ — అఖణ్డాదశేః) అత్రబోధాయనః
“ యస్య కుర్వణ భవతి బృహత్సమేతి బధ్నాతి పుంసాదక్షిణహస్తం
స్త్రీయాశ్చవామహస్తమ్ ” ఇతి । అతః “ అన్యత్ర బృహత్సమేత్యే
వ కాతుకం బధీయాత్ ” ఇతి బోధాయనేన స్త్రీపుంసయోరుభయోర
పి బృహత్సమేత్యనేనైవ కాతుకబద్ధనముక్తమ్ । గృహ్యస్తరేషు “ వి
శ్వేత్తాత ఇతి పుంసః, బృహత్సమేతి స్త్రీయాః ” ఇత్యుక్తమ్ || * ||
విశ్వేత్తాతేత్యుచాపుంసాం బధీయాద్దక్షిణే కరే । తథావామకరే స్త్రీ
ణాం బృహత్సమేతిమస్త్రీతః || ఇతి వ్యవస్థా యుక్తా || * || “ విశ్వే
త్తాతే బృహత్సమమస్త్రీభ్యామథ కాతుకమ్ । బధీయాద్దక్షిణేపాణే
పుంసస్త్రణులపూరితే । తథా వామకరేస్త్రీణాం బధీయాచ్ఛయథాక్ర
మమ్ || ” ఇత్యాది ద్రష్టవ్యమ్ .

అథాభ్యుదయశాస్త్రమ్

(“ శుచీమస్త్రీవతస్సర్వకృత్యేషుభాజయేత్ ” ఇతి విహిత

ఏకాక్షరమమధ్యాక్షరప్రాతవృత్తినిమిత్తకమ్ || ఇతి వృత్తి
 ప్రాతవృత్తి ప్రాతః కాలకర్తవ్యత్యవిధానాత్ , కర్తవ్య
 విహిత మభ్యుదయశాస్త్రం ప్రాతః కుర్యాత్ . అస్తే ని
 హితం శ్వః ప్రాతః . సమ్భవేతు తస్మిన్నేవ దినే ప్రా
 తభ్యుదయః అన్నేన ఆమేనవా హిరణ్యేనవా కుర్యాత్ .
 అగ్న్యధానికేస్తు వృత్తిశాస్త్రమపరాశ్చైవ కుర్యాత్ .
 || * || మాతుః శాస్త్రంతు పూర్వం స్యాత్పితౄణాంతదన
 న్తరమ్ . తతోమాతామహానాంచ వృద్ధౌ శాస్త్రత్రయం
 శ్రుత్వమ్ . పాతానాయమ్య, గోత్రస్య శర్మణః కర్తా

తస్య || * || పూర్వాష్టాదవికరకమత్వవరాశ్చైవ పైతృకమ్
 ఏకాక్షరమమధ్యాక్షరప్రాతవృత్తినిమిత్తకమ్ || ఇతి వృత్తిశా
 స్త్రం ప్రాతః కాలకర్తవ్యత్యవిధానాత్ మాదా విహితమభ్యుదయ
 శాస్త్రం ప్రాతః కుర్యాత్ . అస్తే విహితం శ్వః ప్రాతః . సంభవేతు త
 స్మిన్నేవ దినే ప్రాతభ్యుదయమన్నేనామేన హిరణ్యేనవా కుర్యాత్ .
 బోధాయనాదిభిః “ నామకరణపుంసవన వివాహాదిషు బ్రాహ్మణానీన్నే
 న పరితోష్య , బ్రాహ్మణాభోజయిత్వ , అశిషోవాచయిత్వా .
 త్యాదిభిః కర్తవ్యం విహితం వృద్ధిశాస్త్రం ప్రాతః కుర్యాత్ . యదాశిషా
 స్తృతివిహితంచ వాచనం తదంతతోభవతి విహితాదిషు ఇతి వచనా
 దాదావవిహితం కర్మాస్తే భవతి . తత్పునరాస్తే శాస్త్రం శ్వః ప్రాత
 రేవ కుర్యాత్ . యమ్యసవాత్పరం పూర్వాష్టాదవికరకమ , తద్దానంత
 త్రేవ కుర్యాత్ . తత్రాసంభవేశ్వః ప్రాతరేవ . ఆపదాదిషు శ్రా
 త్య ఆమశాస్త్రవిధానాదామాదినావా కుర్యాత్ . అగ్న్యధానాదిని
 మంత్యభ్యుదయశాస్త్రమ్ , “ ఆహ్నికరచాపరీక్షికమ్ ” ఇతి వచనా
 పరాశ్చైవ కుర్యాత్ .

(|| * || మాతుశాస్త్రంతు పూర్వం స్యాత్పితౄణాంతదన న్తరమ్
 తతోమాతామహానాంచ వృద్ధౌ శాస్త్రత్రయం శ్రుత్వమ్ . పాతానాయమ్య

భోనపిష్టా దద్యాత్ । పక్షైకస్య ద్వాద్వా పిష్టౌ దద్యాత్ । అన్యస్సర్వం చావణవతుర్యాత్ ॥ * ॥ “ పుంసినామాన్న చాలోపస్నానచానిగ్రహేషుచ । అగ్న్యభేయే నృతే సామే దశస్వభ్యుదయం ధ్వజమ్ ॥ ” ఇతికాత్యాయనః .

అథ పుణ్యాహః

“ ఆద్యంతయోస్తుకర్తవ్యం పుణ్యాహం సర్వకర్మణామ్ । ” ఇతిశౌనకవచనాత్ । యథాభూతికర్తవ్యం పు

ద్వా పిష్టౌ దద్యాత్ ” ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ * ॥ “ పవన్ప్రదక్షిణావృతోవృద్ధౌ నాస్తిముఖాపిత్వా । యజేతదధికకన్ధ మిశ్రాపిష్టాన్యవైక్రియాః ॥ ” ప్రదక్షిణావృతః - ప్రదక్షిణవ్రతకారః, నాస్తిముఖానితి పిత్వాణాం విశేషణమ్, తతశ్చ నాస్తిముఖాపిత్వానానాహయాని, నాస్తిముఖాః పితరః! ఇదంహోఽఘ్యమితి సర్వత్ర పితరోనాస్తిముఖశబ్దేన విశేషణీయాః । కకన్ధ - బదరీఫలమ్, దధ్న బదరీఫలైశ్చ మిశ్రితా పిష్టా దద్యాత్ । తిలసాధ్యాః క్రియాస్సర్వా యవైః కర్తవ్యాః । “ యుగ్మా దేవా యథాశక్తి యుగ్మబ్రాహ్మణాః ” ఇత్యాదివచనాద్విశ్వేదేవార్థే ద్వా, మాత్రాద్యర్థే ప్రత్యేకంద్వాద్వా విప్రమున్మాన్యై, సర్వత్ర స్వధాశబ్దే స్వాహాశబ్దః ప్రయోక్తవ్యః । మాత్రాదీనాం నవానామైకైకస్య ద్వాద్వా విప్రై, ప్రతివగ్లం విశ్వేదేవార్థే ద్వాద్వాది చతువింశతివిప్రైః । పక్షైకవర్గస్య ద్వాద్వా వర్గత్రయస్య విశ్వేదేవార్థే ద్వావిత్వేషా విప్రైః పఠాంతరైః .

అథ పుణ్యాహః

(॥ * ॥ “ ఆద్యంతయోస్తు కర్తవ్యం పుణ్యాహం సర్వకర్మణామ్ । ” ఇతిశౌనకవచనాద్యథాభూతికర్తవ్యం పుణ్యాహం స్వస్త్వప్రధిమిత్యుదాహృతైశ్చ, అదోవిహితమాదో, తస్మాద్విహితం కర్తవ్యే, సర్వకర్మణాం పుణ్యాహం వాచయేత్) అత్ర హోరీతః ॥ * ॥ “ చతుర్భుజ్రాహ్మణైస్సార్ధంపు

శ్యాహం స్వస్త్వృధిమితువ్యదాహ్మతేశ్చ, ఆహ విహిత
మాదౌ, తత్రావిహితం కమాన్తే, సర్వకర్మసు పుణ్యా
హంవాచయేత్ । శుచౌదేశే ప్రాగ్రాగ్రా దర్భా సం
స్తీర్య, తత్రోదపాత్రం నిధాయ, వ్యాహృతిభిరద్భిరాపూ
ర్య, గడ్డాదిభిరభ్యర్చ్య, దర్భైఃప్రచాచ్యద్య, ప్రాణా
నాయమ్య, గోత్రస్య శమణః కర్మాజ్ఞం పుణ్యాహం వా
చయిష్యే ఇతి సంకల్ప్య, బ్రాహ్మణానన్నేనామేనవా ప
రితోష్య తైస్తృప్తైదర్భహస్తైః పుణ్యాహం వాచయేత్ ।
అత్ర బ్రాహ్మణాః ప్రాజ్ఞుభాస్తిష్ఠేయః । తేహం దక్షిణ
త ఉదజ్ఞుభో వాచయితాతిష్ఠేత్ । అశక్తా వాసీరన్వా ,
॥ * ॥ “ప్రాజ్ఞుభైర్దర్భహస్తైశ్చ తిష్ఠద్భిరభ్యర్చ్యతైః । ఓమి
త్యేకాక్షరం పూర్వం పుణ్యాహం వాచయేద్ద్విజః ॥” ఇతి
శౌనకః । అథమనస్సమాధీయతామితి బ్రాహ్మణా స
పూజ్య, సమాహితమనసస్త ఇతిప్రత్యుక్తే । ప్రసీదస్తు భ

శ్యాహం సర్వకర్మసు । వాచయేచ్ఛుక్తవద్భిస్తైర్దత్తాన్నాపూరితోదరైః ॥”
అన్నేన భోజనేన తణ్ణులద్రవ్యదానేనవా ప్రీతైర్విపైః పుణ్యాహంవా
చయేదితిసిద్ధమ్ .

ప్రయోగమాహ — (శుచౌదేశే ప్రాగ్రాగ్రా దర్భా సం
స్తీర్య, తత్రోదపాత్రం నిధాయ, వ్యాహృతిభిరద్భిరాపూర్య, గడ్డాది
భిరభ్యర్చ్య, దర్భైఃప్రచాచ్యద్య, ప్రాణానాయమ్య, గోత్రస్య శర్మ
ణః కర్మాజ్ఞం పుణ్యాహంవాచయిష్యే ఇతి సంకల్ప్య, బ్రాహ్మణానన్నేనా
మేనవా పరితోష్య తైస్తృప్తైదర్భహస్తైః పుణ్యాహంవాచయేత్ । అత్ర
బ్రాహ్మణాః ప్రాజ్ఞుభాస్తిష్ఠేయః । తేహం దక్షిణత ఉదజ్ఞుభో వాచయితా
తిష్ఠేత్ । అశక్తా వాసీరన్వా ॥ * ॥ “ప్రాజ్ఞుభైర్దర్భహస్తైశ్చ తిష్ఠద్భిర
భ్యర్చ్యతైః । ఓమి త్యేకాక్షరం పూర్వం పుణ్యాహంవాచయేద్ద్విజః ॥”
శౌనకః । అథమనస్సమాధీయతామ్, ఇతి బ్రాహ్మణా సమ్పూజ్య, స

వస్త్రాభిషాదాః, ప్రసన్నాస్త ఇతి ప్రత్యాహుః । కర్తా అజ్ఞులిం బధ్వా, ఓం భవద్భిరనుజ్ఞాతః పుణ్యాహం వాచయిష్యే ఇతి విజ్ఞాప్య, ఓం వాచ్యతామిత్యనుజ్ఞాతః, ఉదపాత్రం సవ్యహస్తై నిధాయ, దక్షిణపాణినా పిధాయ, ఓం కర్మణః పుణ్యాహం భవన్తోబ్రువన్తు ఇతి ప్రార్థితాః, ఓం పుణ్యాహం కర్మణోఽస్తు ఇతి ప్రతిబ్రూయః । ఏవంత్రిః । ఓం కర్మణే స్వస్తి భవన్తోబ్రువన్తి విజ్ఞాప్య, ఓం కర్మణే స్వస్తి వ్రత్యుక్తే । ఓం కర్మణ ఋద్ధిం భవన్తోబ్రువన్తి త్యాశాసితాః । ఓం కర్మ ఋధ్యతామితి చత్రిః ప్రాథానా ప్రతివచనె కుర్యుః । అనంతరం పుణ్యాహం సమృద్ధిరస్తు శివజగర్తాస్తు ప్రజాపతిః ప్రియతామితి ప్రాథాయేత్, అస్తు ప్రియతాం భగవాన్ ప్రజాపతిరితి ప్రత్యాహుః । అథ శాన్తిరస్త్విత్యాదీని సర్వే సహభూయః । అత్ర బోధాయనః — “పుణ్యాహం స్వస్త్వృద్ధిమితి వాచ

మాహితమనసస్త ఇతి ప్రత్యుక్తే । ప్రసీదన్తుభవన్త ఇతి ప్రాథితాః, ప్రసన్నాస్త ఇతి ప్రత్యాహుః । కర్తా అజ్ఞులిం బధ్వా, ఓం భవద్భిరనుజ్ఞాతః పుణ్యాహం వాచయిష్యే, ఇతి విజ్ఞాప్య, ఓం వాచ్యతామిత్యనుజ్ఞాతః ఉదపాత్రం సవ్యహస్తై నిధాయ దక్షిణపాణినా పిధాయ, ఓం కర్మణః పుణ్యాహం భవన్తోబ్రువన్తు ఇతి ప్రార్థితాః, ఓం పుణ్యాహం కర్మణోఽస్తు ఇతి ప్రతిబ్రూయః । ఏవంత్రిః । ఓం కర్మణే స్వస్తి భవన్తోబ్రువన్తు ఇతి విజ్ఞాప్తాః, ఓం కర్మణే స్వస్తి ఇతి ప్రత్యాహుః । ఓం కర్మణః ఋద్ధిం భవన్తోబ్రువన్తు ఇత్యాశాసితాః, ఓం కర్మ ఋధ్యతాం, ఇతి చత్రిః ప్రాథానా ప్రతివచనె కుర్యుః । అనంతరం పుణ్యాహం సమృద్ధిరస్తు, శివం కర్మాస్తు, ప్రజాపతిః ప్రియతామితి ప్రాథాయేత్, అస్తు ప్రియతాం భగవాన్ ప్రజాపతిః, ఇతి ప్రత్యాహుః । అథ శాన్తిరస్త్విత్యాదీని సర్వే సహభూయః । — అత్ర బోధాయనః “పుణ్యాహం స్వస్త్వృద్ధిమితి వాచ

యిత్యాశాన్తిరస్తు, పుష్టిరస్తు, తుష్టిరస్తు, వృద్ధిరస్తు, అవిఘ్నమస్తు, ఆయుష్యమస్తు, ఆరోగ్యమస్తు, శివం కర్తాస్తు, ఇత్యాశిషమేవైతామాశాన్తి తథైవేతరేషాం ప్రతివచనమ్ । పుణ్యాహంభవంత్రబ్రువన్స్విత్యేతేన అహశ్చ నక్షత్రంచ పూతేభవతః । తపవైనం పూతేపునీతః । స్వస్తి భవంత్రబ్రువన్స్విత్యేతేన గోబ్రాహ్మణాశీరుక్తా । తపవైనమాశిషా సమృద్ధయన్తి । ఋద్ధింభవంత్రబ్రువన్స్విత్యేతేన ఋగ్యజుస్సామూమృద్ధిరుక్తా । తైరేవ ఋద్ధిమార్భవతి । యపవంవిద్వాంపుణ్యాహం వాచయతి । నాస్యకర్మోపహతంభవతి” ఇతి । తతః ప్రార్థనానంతరం పునరుక్తం, తస్య తత్రైవాన్తర్భవాత్ । అత్ర అస్తుశబ్దేషు పాత్రైకించితి-ంచిజ్జలం నిస్సాన్సీవ్య తజ్జలం యజమానాఞ్జలౌనినయేత్ । శుద్ధ్యర్థం చేత్పుణ్యాహజలైర్గృహేదిప్రోక్షయేత్ । తతో బ్రాహ్మణేభ్యో దక్షిణాం దద్యాత్ । అత్ర ప్రైశ్చగృహ్యేవిశేషః, “ఉదకుమ్భధర

చయిత్యాశాన్తిరస్తు, పుష్టిరస్తు, తుష్టిరస్తు, వృద్ధిరస్తు, అవిఘ్నమస్తు, ఆయుష్యమస్తు, ఆరోగ్యమస్తు, శివంకర్మాస్తు, ఇత్యాశిషమేవైతామాశాన్తి, తథైవేతరేషాం ప్రతివచనమ్ । పుణ్యాహంభవంత్రబ్రువన్స్తు ఇత్యేతేనాహశ్చ నక్షత్రంచ పూతేభవతః । తపవైనం పూతేపునీతః । స్వస్తి భవంత్రబ్రువన్స్తు ఇత్యేతేన గోబ్రాహ్మణాశీరుక్తా । తపవైనమాశిషా సమృద్ధయన్తి । ఋద్ధింభవంత్రబ్రువన్స్తు ఇత్యేతేన ఋగ్యజుస్సామూమృద్ధిరుక్తా । తైరేవ ఋద్ధిమార్భవతి । యపవం విద్వాంపుణ్యాహం వాచయతి । నాస్యకర్మోపహతంభవతి” ఇతి । తతః ప్రార్థనానంతరం పునరుక్తం, తస్య తత్రైవాన్తర్భవాత్ । అత్ర అస్తు శబ్దేషు పాత్రైకించితి-ంచిజ్జలం నిస్సాన్సీవ్య, తజ్జలం యజమానాఞ్జలౌనినయేత్ । శుద్ధ్యర్థంచేత్, పుణ్యాహజలైర్గృహేదిప్రోక్షయేత్ । తతో బ్రాహ్మణేభ్యో దక్షిణాం దద్యాత్ । అత్ర ప్రైశ్చగృహ్యేవిశేషః, “ఉదకుమ్భధర స్తిష్ఠా పూర్ణకుమ్భస్యాధస్తాద్వామ

స్తిర్ణా పూర్ణకుమ్భస్యాధస్తాద్వాసుకరంన్యస్య, ఉపరి స
పవిత్ర దక్షిణక రేణ ప్రచ్ఛాద్య, పుణ్యాహంనాచయేత్ ।

కరంన్యస్య, ఉపరిసపవిత్రదక్షిణక రేణ ప్రచ్ఛాద్య, పుణ్యాహంనాచయేత్ ।
తేచపుణ్యాహశబ్దానాం ప్రతివచనముఖేనాశిషఃకుర్వన్తి । తదన్తేదక్షిణాం
గృహ్లాతి” ఇతి ॥ * ॥ “పుణ్యాహం దీం స్త్రిరాహు సిక్రిప్రతిబ్రూయుస్తథాద్వి
జాః । కర్తానహ నకృద్భూయిస్సర్వేశాన్తిముఖాశిషః ॥ ”) స్పష్టో ౭ థః ॥
అత్రాయం వివేకః, పుణ్యాహం స్వస్త్వృద్ధిమిత్యాపస్తమ్భేనోక్తమ్ । త
థా జాతకమనామాదిషు బోధాయనేన “ బ్రాహ్మణానన్నేన పరితో
ష్య పుణ్యాహంస్వస్త్వృద్ధిమితి వాచయిత్వా ” ఇతిచోక్తమ్ । గ్రహాంతరే
“ తేనైవ మనస్సమాధీయతామ్, ప్రసీదన్తుభవన్తః, ఇత్యుక్త్వా, అనన్తరం
శాన్తిరస్తు, పుష్టిరస్తు, తుష్టిరస్తు, ఋద్ధిరస్తు, అవిఘ్నమస్తు, ఆయుష్యమస్తు, ఆ
రోగ్యమస్తు, శివంకర్మాస్తు ” ఇత్యుక్తమ్ । ఆశ్వలాయనేనపునః, భవద్ధిర
నుజ్జాతఃపుణ్యాహంనాచయిష్యే, మనస్సమాధీయతామ్, ప్రసీదన్తుభవన్తః,
ఇత్యుక్త్వా పుణ్యాహంస్వస్త్వృద్ధిమితి అనన్తరంపుణ్యాహసమృద్ధిరస్తుశివం
కర్మాస్తుప్రజాపతిఃప్రియతామితుక్తానన్తరం శాన్త్యాదికముక్తమ్ । ఏతదే
వ శిష్టాచారానురోధాదస్మాభిరుక్తమ్ । బోధాయనేన నిరుక్త పుణ్యాహస్య
స్వస్త్వృద్ధిశబ్దాన్తర్భావాత్, ధనధాన్యసమృద్ధిరస్తు గోబ్రాహ్మణేభ్య
శ్శుభం భవతు అరిష్టనిరసనమస్తు ఇత్యాదికమస్మాభినోక్తమ్ । అత్ర ఆ
శ్వలాయనః — “ ॥ * ॥ తతో స్త్వితచ తైరుక్తై సర్వేశాన్తిముఖాశిషః
వదేయుః ప్రియతామన్తం క్షితౌ కిందిజ్జలం సృజేత్ ॥ యజమానాజ్ఞాలోద
ద్యాదాశీష్సుప్రాచితం జలమ్ । శుద్ధ్యథం యదిపుణ్యాహంకూర్చేణప్రో
క్షయేద్గృహమ్ ॥ ” ఇతి । నను తహ్యోశ్వలాయనీయైరన్యదప్యుక్తమ్,
తదపికింత్వయావోక్తమ్ । మైవమ్, బోధాయనగౌతమాదివదాపస్తమ్భేనా
పి ప్రధానతయా ప్రతిపాదితేషు పుణ్యాహాదిషు మన్తానికుక్తై రత్రైవ
ప్రాథానాన్తరసిద్ధేశ్చ । తథాహి — శాన్తిరస్త్విత్యనే నారిష్ట నిరసన
పాపప్రతిహత్యా అశుభనివృత్తిస్సిద్ధా । శివంకర్మాస్త్విత్యగ్రధనధాన్య

తేచ పుణ్యాహారానాం ప్రతివచనముభేన ఆశిషం కుర్వ
న్తి । తదస్తే దక్షిణాం గృహ్యన్తి ” ఇతి ॥ * ॥ పుణ్యాహా
రీం స్త్రిరాహుతిః ప్రతిబ్రూయన్తథాద్విజాః ॥ కర్తృస
హ సకృద్బ్రూయన్తస్స వేదాన్తముఖాశిషః ॥

ఇతి గృహ్యారణ్యే చతుర్థః పాదః

— * అథ పుంసువనమ్ * —

మాసి ద్వితీయే తృతీయేవా గర్భాస్పద ఇతి భీజావాపా
త్తృతీయే మాసి పుష్యానురాధాది పుంసక్షత్రే పుంసువనం
కుర్యాత్ । తత్రైవగర్భవ్యక్తేః । “ పుంసువనం మాసిద్వితి

సమృద్ధిః ప్రాథితా । అనుగృహీత్యానాం చిత్త సమాధానాభావే మనః
ప్రసాదనాభ్యనుజ్ఞావిరహేణ ప్రార్థనానుపపత్తేః మనస్సమాధీయతాం
ప్రసీదన్తు భవన్తః భవద్భిరనుజ్ఞాత ఇతి త్రయమాదావవశ్యం కర్తవ్యమే
వేత్యలమ్ । అత్ర మైశ్వర్యహ్యద్యుదాహరణముక్తాధాదృశీకరణార్థమ్ ।
అత్ర ప్రజాపతిః — ॥ * ॥ “ స్వవేదసూత్ర విద్భిశ్చ పుణ్యాహారణం భ
వేత్ । చతుర్భురథవా సవైశ్శుద్ధైవిప్రైస్తు తద్భవేత్ ॥ ప్రాజ్ఞుఖైర్
భాహస్తైశ్చ తిక్షద్భిరథవోషితైః । ఉదబ్దుభో వాచయితా తిష్ఠేతు
వృధరోద్విజః ॥ ఓమిత్యేకాక్షరంపూర్వం పుణ్యాహం వాచయేద్విజః ।
వణత్రయం వినాశూద్రై వాచ్యనుప్రణవం ద్విజైః ॥ ” ఇతి ।

ఇతి కణ్ణబూషణే చతుర్థః పాదః

— * అథ పుంసువనమ్ * —

(మాసి ద్వితీయే తృతీయేవా గర్భాస్పద ఇతి భీజావాపాత్తృతీ
యే పుష్యానురాధాది పుంసక్షత్రే పుంసువనం కుర్యాత్ । తత్రైవ గర్భ
వ్యక్తేః । “ పుంసువనం మాసిద్వితి తృతీయేవా । యదహః పుంసానక్షత్రే

యే తృతీయేవా । యదహఃపుంసానక్షత్రేణచన్ద్రమాయుక్త
స్సాస్యత్ ” ఇతి పరాశరశౌనకా । సీమన్తేనవా సహకుర్యా
త్ ॥ * ॥ “ చతుర్థే సావనేమాసి షష్ఠీవా పృథవాష్ట
మే । సీమన్తోన్నయనంకుయాత్తేన పుంసవనంసహ ॥ ”
ఇతివచనాత్ । సహకరణేతు పూర్వం పుంసవనంకృత్వా
పశ్చాదేవసీమన్తంకుర్యాత్ ॥ * ॥ “ సీమన్తోన్నయనస్యాక్త
మాసక్షాతిధిరాశిషు । ప్రథమం సవనం కార్యం సాధం
సీమన్తకర్మణా ॥ ” ఇతి వచనాత్ , నిమిత్తస్యపూర్వభావి
త్వాత్ప్రథమం పరిగణనాత్ ॥ * ॥ “ కాలాతీతాని కర్మాణి
ప్రాశ్నువన్త్యుత్తరాణిచ । కాలాతీతానికృత్యైవవిదధ్యా

ణ చన్ద్రమాయుక్తస్సాస్యత్ ” ఇతి పారాశరశౌనకా । సీమన్తేనవా సహకు
ర్యాత్ ॥ * ॥ “ చతుర్థే సావనేమాసి షష్ఠీవా పృథవాష్టమే । సీమన్తో
న్నయనంకాయంకేచిత్పుంసవనంసహ ॥ ” ఇతి వచనాత్ । సహకరణేతు
పూర్వం పుంసవనంకృత్వా పశ్చాదేవసీమన్తం కుర్యాత్ ॥ * ॥ “ సీ
మన్తోన్నయనస్యాక్త మాసక్షాతిధిరాశిషు । ప్రథమం సవనం కార్యం
సాధం సీమన్తకర్మణా ॥ ” ఇతి వచనాత్ , నిమిత్తస్యపూర్వభావిత్వా
త్ప్రథమం పరిగణనాత్ ॥ * ॥ “ కాలాతీతానికర్మాణి ప్రాశ్నువన్త్యుత్తరా
ణిచ । కాలాతీతానికృత్యైవవిదధ్యాదుత్తరాణితు ॥ ” ఇతి నియమాచ్చ, పుం
సువనస్య పృథకాకాలంననిరీక్షేత ।) శ్రీధరీయే ॥ * ॥ “ తృతీయేమాసిక
ర్తవ్యా ప్రథమాగర్భ సంస్కృతిః । అఙ్కురస్యచ సద్భవాద్భవనానాం
సంమతంత్యదమ్ ॥ అతః పుంసువనంవ్యక్తే ” ఇతి వ్యక్తశబ్దోవ్యాఖ్యాతః ।
సహకరణే సీమన్తస్య పూర్వకతవ్యతాశక్త్యాం శ్రీధరీయవచనేన నిరస్య
తి , సీమన్తోన్నయనస్యేతి । తత్ర హేతునిమిత్తస్య పుంసువన నిమిత్తస్యగ
ర్భస్పృశనస్య పూర్వసద్భవాత్ “ గర్భాధాన పుంసువనసీమన్తోన్నయన ”
ఇతి గౌతమేన సంస్థారానుక్రమే సీమన్తాత్ప్రగేవపుంసువన పరిగణనాత్ ,
సర్వత్రవిధానగ్రన్థేషు పుంసువనవైవప్రథమోక్తత్వాత్ , ఆపస్తంబేనమ

దుత్తరాణితు || ” ఇతి నియమాచ్చ, పుంసువనస్యపుథకా-
లం ననిరీక్షేత । సస్యాథే త్రేత్రసంసారవద్గర్భసం
సారస్య త్రేత్రార్థతో వపత్తేరుభయాథత్వ మవిరు
ద్ధమ్ । యద్యక్యతసంసారాప్రసూయేత, అజేగ పుత్రం
నిధాయ సంస్తార్యా || * || యదాత్వక్యతసీమంతా గ
ర్భిణీప్రసువీతచేత్ । గృహీతపుత్రా విధివత్పునస్సంసార
మహాతి || తథా భర్తరి దూరదేశాన్తరస్థే పతితే మృ
తేవా తస్యాః పిత్రాదిః శ్రోత్రియాగారా దాహృతే అ

న్తామూనక్రమేణ పూర్వం పుంసువనోక్తైః, కాలాతీతానీతి రత్నావళి-
కారవచనాచ్చ పూర్వమేవ పుంసువనం కథ్యమ్.

(సస్యాథే త్రేత్రసంస్తారవద్గర్భసంసారస్య త్రేత్రార్థతో
వపత్తేరుభయాథత్వ మవిరుద్ధమ్ ।) యథా అజనమూహస్థావనాదికం
త్రేత్రార్థం సస్యాథేంచభవతి, తథా పుంసువనాదిసంసారః త్రేత్రా
ర్థం పుత్రార్థంచ భవతి । అతఏవ సక్యతస్సంసారేణ సర్వగర్భసంస్తా
రఃస్మర్యతే । తథాహి || * || “ సక్యతస్సంస్కృత సంసారాస్సర్వగర్భే
షు సంస్కృతాః । యంయంగర్భం ప్రసూయంతే సర్వస్సంస్కృతోభవే
త్ || ” ఇతి హరితవచనాత్ ప్రథమే గర్భాభివీక్షేషణాచ్చ నప్రతిగర్భం
సంసారఃకార్యః .

(యద్యక్యతసంసారాప్రసూయేత, అజేగ పుత్రంనిధాయసంసార్యా
|| * || యదాత్వక్యతసీమంతాగర్భిణీప్రసువీతచేత్ । గృహీతపుత్రా విధివత్పున
స్సంసారమర్హతి ||) భర్తర్యేషాన్తరగమనె మరణేవా పుంసువనంకథమిత్య
త్రాహ (తథాభర్తరి దూరదేశాన్తరస్థేపతితే మృతేవా తస్యాఃపిత్రాదిః
శ్రోత్రియాగారాదాహృతేగ్నాపుంసువనాదికుర్యాత్) || * || “గర్భిణ్యా
భతారిప్రేతే తత్పితృభాతరస్తథా । అన్యేవా బాధవాః కుర్వంతస్యాః
పుంసువనాదికమ్ || ” ప్రితఇతి దేశాన్తరస్థస్యాప్యపలక్షణమ్, సంసార
స్యావశ్యకర్తవ్యత్వాత్ || * || “ మృతో దేశాన్తరగతో భర్తాస్తి)

గ్నౌ పుంసువనాదికుర్యాత్ । నాత్ర భాగవమాధ్యాధి
మాసాదిదోషోమాసప్రోక్తత్వాత్ ॥ * ॥ మాసప్రోక్తేషు
కార్యేషు మూఢత్వం జీవశుక్రయోః । అధిమాసాదిదో

యద్యసంస్కృతా । దేవరోవాగురుర్వాపి సపిండోవాసమాచరేత్ ॥ ”

ఇతి చన్దికావచనాచ్చ .

నాత్రమాసాదిదోషఇత్యాహ (నాత్రభాగవమాధ్యాధి మాసాది
దోషోమాసప్రోక్తత్వాత్ ॥ * ॥ మాసప్రోక్తేషుకార్యేషు మూఢత్వంగు
రుశుక్రయోః । అధిమాసాదిదోషోచ్చ నమ్యఃకాలవిధేర్బలాత్ ॥ తథా ప
త్యోర్గ్నిసంసరైకృతే సంసృష్టాగ్నౌ వేదపుంసువనాదికుర్యాత్ ॥ * ॥ భా
ర్యాద్వయంయస్యభవేత్సతస్య సంసృష్టవహ్నౌ సవనాదికుర్యాత్ । తత్రై
వసీమంతమపిప్రశస్తం వదన్తి వహ్నినఃవిభాగిశ్చప్తః ॥) అత్ర బోధాయనః
“ అథయదిగృహస్థస్తు ద్వేభా ర్యేవిన్దేత కథంతత్రకుర్యాదితి । యస్మిన్నాలేవి
న్దేతోభావగ్నింపరిచరేత్, అపరాగ్నిముపసమాధాయ సంపరిస్తీర్యాజ్యం
విలాప్య ఉత్పాయ స్రుక్ స్రువౌ నిష్టప్య సంమృజ్య స్రుచిచతుర్గుహీతంగృ
హీత్వా అన్వారభ్యాయాంయజమానోజుఃపూతి । ‘ నమస్తముషేగద । అ
వ్యమైత్వాస్వధామైత్వా । మానశిన్దాశ్చితస్త్వదృష్వారిష్టాసః । ఏవాబ్రహ్మం
తవేదస్తు ’ స్వాహేత్యథసమారోపయతి । అయంతేయోనిఋఋత్వియః
ఇతి । అథ పూర్వాగ్నిముపసమాధాయ, ఆజుహ్వనః, ఉచ్ఛృభ్యస్వాగ్నై ’ ఇ
తి సమిధమాదాయ సంపరిస్తీర్య ఆజ్యంవిలాప్య ఉత్పాయ స్రుక్ స్రువౌని
ష్టప్య సంమృజ్య స్రుచి చతుర్గుహీతం గృహీత్వా ద్వయోర్భార్య
యోరన్వారభ్యయోర్యజమానోజుఃపూతి । ‘ యోబ్రహ్మబ్రహ్మణః ’ ఇత్యే
తేన సూక్తేనైకైకం చతుర్గుహీతం గృహీత్వాజుఃపూతి । ప్రసిద్ధమా
గ్నిముఖాత్కృత్యాపక్వాజ్జుఃపూతి । ‘ సమితగ్ంసంకల్పేథామ్ ’ ఇతి ‘ పు
రోనువాక్యామనూచ్య, అగ్నేపురీష్య ’ ఇతి యాజ్యయాజుఃపూతి । అథా
జ్యాహుతీరుపజుఃపూతి । ‘ పురీష్యస్త్వమగ్నై ’ ఇత్యాన్తాదనువాకస్య
తతస్సిష్టకృత్పృథితి పిద్ధమాధేనువరప్రదానాత్ । అథాగ్నేణాగ్నిం దధ్మ

మాశ్చ నమః కాలవిధేబలాత్ ॥ ” తథాపత్స్యోరగ్ని
సంసర్గే సంస్మృష్టాగ్నా వేవ పుంసువనాది కుర్యాత్ ॥ * ॥
“భార్యాద్వయం యస్యభవేత్సతస్యసంస్మృష్టవహ్నాసవనా
దికుర్యాత్ । తత్త్రైవసీమస్తమపి ప్రశస్తంవదంతి వహ్నిర్మ
విభాగభిష్టః ॥ ” యస్యాభ్యుదయోఽన్వయః తత్సాపిణ్డ్యం
కృత్వైవభ్యుదయంకుర్యాత్ । అన్యేషాం తదకరణేపి
గర్భాని ప్రాశనాంతంకుర్యాదిత్యన్యే । సర్వత్ర కర్తు

స్తమేషుమహతశేషం నిదధాతి । “ బ్రహ్మజిజ్ఞానం , పితావిరాజామ్ ” ఇ
తి ద్వాభ్యాం ప్రసిద్ధమాపాసనే పార్వణాదికుర్యాత్ ” ఇతి । ప్రాణా
నాయమ్య, మమ భార్యయో రౌపాసనాగ్ని ద్వయసంసర్గం కరిష్య ఇ
తి సజ్జల్ప్య, పశ్చాత్పరిణీతాయా అగ్నేరుపసమాధానాది కృత్వా అ
గ్నిం సమారోప్య, పూర్వ పరిణీతాయా అగ్ని ముపసమాధాయ “ ఆజు
హోన , ఉచ్చధ్యస్వ ” ఇతిద్వాభ్యాం ఆరూఢాగ్నిం సమిధమగ్నా వా
ధాయ, పరిస్తరణాది పరిషేచనాన్తే పత్నీభ్యామన్వారభిః “ యోబ్రహ్మ
బ్రహ్మణః ” ఇతి ఘృతసూక్తేన ప్రత్యేచమష్టాహుతీ, ప్రత్యేచం చ
తుగ్మహీతేనాజ్యేన హుత్వా, హవిరధిశ్రవణాది ముఖాంతం కృత్వా,
అవదానధర్మేణావదాయ, “ సమితగ్ంసజ్జల్పేథామ్ ” ఇతి । “ పురోను
వాక్యామనూచ్య, అగ్నేపురీష్యా ” ఇతి యాజ్ఞయాహుత్వా, “ పురీ
ష్యస్త్యమగ్నై ” ఇత్యారభ్య “ పయసాభ్యావవృత్సాన్ ” ఇత్యంతమష్టాదశభిః
ఋగ్భిః ప్రత్యేచం చతుగ్మహీతేనాజ్యేన హుత్వా, స్విష్టకృతం హు
త్వా, లేపకార్యపరిధిప్రహరణపాత్రియశ్చిత్తపరిషేచనాది కృత్వా, అ
గ్నైరగ్నై దభాస్తమేషు “ బ్రహ్మజిజ్ఞానమ్ , పితావిరాజామ్ ” ఇతి
ద్వాభ్యాంహుతశేషం హవిర్నిధాయ, అగ్నిముపస్థాయ, తస్మిన్సంస్మృష్టా
గ్నౌపావణాదికుర్యాత్ .

ప్రకృత ముచ్యతే (యస్యాభ్యుదయోఽన్వయః తత్సాపిణ్డ్యం కృ
త్వైవ అభ్యుదయం కుర్యాత్ । అన్యేషాం తదకరణేపి గర్భాని ప్రాశ

స్తరసద్భావేనదోషః ॥ * ॥ “ నిర్వర్త్య వృద్ధితన్త్రీన్తు మా
సికాని నతన్త్రీయేత్ । ” ఇతి వృద్ధితన్త్రీ మాసికయోస్స
మాన కర్మత్వస్మరణాత్ , కర్తృన్యన్య పుత్రాదేః ఏ
కొద్దిష్టాదివచ్ఛేదశశ్రాద్ధాది నిషేధేన మాసిక కర్మత్వా
భానాచ్చ , మాసిక కర్తురేవ అభ్యుదయే మాసికాన్యప

నాన్తం కుయాః దిత్యన్యే । సర్వత్ర కర్తృన్తర సద్భావే నదోషః ॥ * ॥
“ నివర్త్యవృద్ధితన్త్రీన్తు మాసికాని నతన్త్రీయేత్ । ” ఇతి వృద్ధిత
న్త్రీ మాసికయోస్సమాన కర్మత్వస్మరణాత్ । కర్తృన్యన్య పుత్రా
దేః , ఏకోద్దిష్టాదివత్ షోడశశ్రాద్ధాది నిషేధేన మాసిక కర్మత్వాభావాచ్చ ,
మాసిక కర్తురేవాభ్యుదయే మాసికాన్యపకృష్య కుర్యాత్ । నతద్భా
త్రాద్యుత్సవే , నిషేధస్య మాసిక కర్తృత్వవిషయత్వాత్ , బ్రాత్రా
దేస్తదభావాచ్చ ।) పిత్రాదేర్బ్రాత్రాదేర్బ్రాతామహదేశ్చ నాస్తి శ్రాద్ధే
న్వయాత్తత్తత్సపిండీకరణాభావే ౭భ్యుదయా నుపపత్తేః తత్సపిండ్యం కృ
త్వైవోత్సవం కుర్యాత్ । పుత్ర పౌత్ర దౌహిత్ర వ్యతిరిక్తానామ్ ॥ * ॥
“ గర్భాది ప్రాశనాంతాని ప్రాప్తకాలం నలఙ్ఘయేత్ । జ్ఞాతీనాం ప్రేత
కాయాణి నకుర్వాన్నపి కారయేత్ ॥ ” ఇతి వచనాత్ ఉత్సవం కుర్యా
దిత్యన్యేమన్యస్తే । నిర్వర్త్యేతి ॥ * ॥ “ నవశ్రాద్ధం సపిండ్యేన్వం శ్రా
ద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకేనైవతు కార్యాణిసంవిభక్తధనేష్వపి ॥ ” ఇతి విజ్ఞా
నేశ్వరే సాపిండ్యమాసికాదీనాం ముఖ్యకర్తృవ కర్తవ్యత్వ ప్రతిపా
దనాత్ , ముఖ్యకర్తృవ్యతిరిక్తస్య మాసికకర్తృత్వ ప్రసక్తాభావాత్ ,
॥ * ॥ నివర్త్యవృద్ధితన్త్రీన్తు మాసికాని నతన్త్రీయేత్ ” ఇతి వృద్ధితన్త్రీ
విర్వర్తకస్యైవ మాసిక కర్తృత్వనిషేధాత్ , మాసిక వృద్ధితన్త్రీయోః
నిర్వర్త్య నతన్త్రీయేదితి సమాన కర్మకత్వా వగమాత్ , మాసికానధి
కారి ముఖ్యకర్తృవ్యతిరిక్తోత్సవే , నమాసికాపకషణః । అతోమాసికోత్స
వయో రన్యస్య సమాన కర్మత్వాభావాత్ ॥ * ॥ “ అపకృష్యాపి కు
ర్వీత కర్తానాస్తిముఖేద్విజః । ” ఇతి మాసికకర్తురేవాభ్యుదయే మా

కృష్ణకుర్యాత్ । తద్భాగ్యత్రాద్యుత్సవే , నిషేధస్య
మాసిక కర్తృవిషయత్వాత్ : పాత్రాదేస్తదభావాచ్చ ।
అథ ప్రాణానాయమ్య అస్యాః గోత్రాయా శ్రీనా
మ్యః పుంసువన సీమంతోన్నయన కర్మాజ్ఞం ప్రతిసర బద్ధ
కర్తృ కరిష్యామి ఇతి సంకల్ప్య తత్రుత్వా , పునఃప్రాణా
నాయమ్య ఏనాంగోత్రాం శ్రీనామ్నీం పుంసువనకర్తృణా
సంసకరిష్యామి ఇతి సంకల్ప్య అగ్నే రుపసమాధానాది
కుర్యాత్ । పాత్రప్రయోగేతు ప్రాగుదగ్వాశాఖాజా
తం , ఫలద్వయయుక్తం వటామూరం , దృషత్పుత్రద్వయం,
నవవస్త్రం , ప్రయజ్ఞాత్ । అథాజ్యభాగాస్తేపత్నీ
మన్వారభ్యాం “ ధాతాదధాతునోరయిమ్ ” ఇతి చతు

సికాపకర్షణవిధానాత్ , ముఖ్యకర్తృవ్యతిరిక్తోత్సవే నైవ మాసికాపక
ర్షణః । మాసిక కరణనిషేధస్య మాసికకర్తృవిషయత్వావగమాత్ , సపిణ్డీ
కరణకర్తా సపవ మాసికకర్తా , యోహిమాసికకర్తా తస్యైవోత్సవేమాసి
కాపకర్షణః । నతు కర్తృవ్యతిరిక్తపుత్రభాగ్యత్రాద్యుత్సవే మాసికాపకర్షణ
ఇతి శేముషీ విశేషజుషాం సువ్యక్తమిత్యర్థః .

ప్రయోగమాహ (అథ ప్రాణానాయమ్య , అస్యాగోత్రాయాః
శ్రీనామ్యః పుంసువనసీమంతోన్నయనకర్మాజ్ఞం ప్రతిసరబద్ధకర్మ కరిష్యా
మీతి సంకల్ప్య , తత్రుత్వా , పునఃప్రాణానాయమ్య , ఏనాంగోత్రాం
శ్రీనామ్నీం పుంసువనకర్తృణాసంసకరిష్యామీతి సంకల్ప్య , అగ్నేరుపసమా
ధానాదికుర్యాత్ । పాత్రప్రయోగేతు , పాగుదగ్వా శాఖాజాతం , ఫల
ద్వయయుక్తం వటామూరం , దృషత్పుత్రద్వయం , నవవస్త్రంచ , ప్రయ
జ్ఞాత్ । అథాజ్యభాగాస్తేపత్నీమన్వారభ్యాం “ ధాతాదధాతునో
రయిమ్ ” ఇతి చతుర్భిః “ యస్తాహృదాకీరిణా ” ఇతి చతుర్భిశ్చ మ
స్తేగ్రస్తాప్రధానాహుతీర్హుత్వా , అనన్వాభ్యోజయాదిసావిష్టకృత్యంతంహు
త్వా , ఆజ్యాభ్యక్తాపరిధీ ప్రహృత్య , దర్వైకయా సంస్రావహు

రిభిః “ యస్తాహ్వాదాకీరిణా ” ఇతి చతుర్భిశ్చనునై ।
 రష్ట్రాప్రధానాహుతీర్హుత్వా, అనన్వారభ్యోజయాది సౌవి
 ష్టకృత్యంతంహుత్వా, ఆజ్యాభ్యక్తా పరిధీన్ప్రహృ
 త్య, దర్శ్యైకయా సంస్రావహూమంకృత్వా పా
 యశ్చిత్తాహుతీశ్చ, అగ్నింపరిషిచ్య, ప్రణీతా విమోక్ష్య,
 అగ్నేరుత్తరేణ దృషత్పుతే । వటాఙ్గురంన్యస్య, దృష
 త్పుత్రాంతరేణ కుమార్యావ్రతవత్యా బ్రహ్మచారిణావా
 పేషయిత్వా, నవవస్త్రాఞ్చలేన పరిష్లాప్య, అపరేణా
 గ్నిం ప్రత్యక్షుభిమాసీనామూర్ధ్వ ముఖం నిపాత్య, స్వ
 యం పాఞ్చుభిః స్థిత్యా, వధ్వాదక్షిణే నాసికారధ్దే ।

మంహుత్వా ప్రాయశ్చిత్తాహుతీశ్చ, అగ్నింపరిషిచ్య, ప్రణీతావిమో
 క్ష్య) “ పుంసువనవ్యక్తేగర్భః ” ఇతి సూత్రమత్రభావ్యమ్ । సవ్యష
 ణాం - వృషణాకృతికేన ఫలద్వయేన సహితాం శుక్లామగ్నిఙ్గురమ్ ।
 వ్యక్తమన్యత్ । అత్రచసీమంతవదగ్నేరుపసమాధానాదీత్యతిదేశాద్భా
 ష్టాభ్యోజన మాశీర్వచనంచ తన్తాత్పురస్తాన్నిర్వర్తతే, అన్తేతుభవతిశు
 చీర్ష్యంత్రవత ఇతి । అత్ర పరిధయపవ శమ్యాః పరిధ్యర్థ ఇత్యత్ర సీమంత
 గ్రహణాదితి । అత్ర నముఖమ్, చరుకర్మశ్వాభావాత్ । అత్రకపద్ధి—
 ॥ * ॥ “ ఫలద్వయేన సంయుక్తం వటాఙ్గురం దృషత్పుతౌ । సుపావనా
 యవస్త్రీకం క్షిపేత్సహైవ పుంసువే ॥ ” అత్రదవ్యైకయా సంస్రావ
 హూమః, ఆజ్యహూమత్వాత్ ॥ * ॥ “ దర్శ్యైకైవాజ్యహూ
 మేషు ద్వేదర్ష్యాచరుకర్మసు । వికల్పస్సర్వతస్తే ిషు స్రువదర్ష్యః ప
 రిగ్రహే ॥ ” తస్మాదేకయైవ దర్ష్యా సంస్రావహూమఃకార్యః ।

(అగ్నేరుత్తరేణ దృషత్పుతే) వటాఙ్గురంన్యస్య, దృషత్పుతా
 న్తరేణ కుమార్యావ్రతవత్యా బ్రహ్మణ్యా, బ్రహ్మచారిణావా పేషయి
 త్వా, నవవస్త్రాఞ్చలేన పరిష్లాప్య, అపరేణాగ్నిం ప్రత్యక్షుభిమాసీనా
 మూర్ధ్వముఖం నిపాత్య, స్వయంప్రాఞ్చుభిః స్థిత్యా, వధ్వాదక్షిణనాసి

“ పుంసువనమసి ” ఇతి శుక్లారసం దక్షిణహస్తాభిష్టాగ్రే
 ణ అవిచ్ఛిన్నమంతః ప్రపాతయేత్ । వధూస్తద్రసం నిగరే
 త్ । ప్రాణానాయమ్య, అస్యాః గోత్రాయాః శ్రీనామ్నాః
 పుంసువనకమాంజం అభ్యుదయ శ్రాద్ధం పుణ్యా
 హంచ కుయాత్ ।

— * అథ సీమంతః * —

ఏవమస్యాః గోత్రాయాః శ్రీనామ్నాః సీమంతోన్న
 యనకమాంజం అభ్యుదయ శ్రాద్ధం పుణ్యాహంచ కృత్వా,
 ప్రాణానాయమ్య, ఏనాం గోత్రాం శ్రీనామ్నం సీమ
 న్తోన్నయనకమాంజా సంస్కరిష్యామితి సజకల్ప్య, ప్రతి
 స్థితమగ్నిం ఇథావపరిసమూహ్య, పరిస్తరణాని పరిషేచ
 నాంతం పరిధిప్రహరణవజ్రం సర్వం పుంసువనవతుర్వ్యా
 త్ । పాత్రప్రయోగేతు విరూధా సూత్రగ్రథితా

కారణే ॥ “ పుంసువనమసి ” ఇతి శుక్లారసం దక్షిణహస్తాభిష్టాగ్రే ॥ ణ
 అవిచ్ఛిన్నమంతః ప్రపాతయేత్ । వధూస్తద్రసం నిగరేత్ । ప్రాణానాయ
 మ్య అస్యాః గోత్రాయాః శ్రీనామ్నాః పుంసువనకమాంజమభ్యుదయ
 శ్రాద్ధం పుణ్యాహంజం కుయాత్) అత్రశౌతమః — “ కుమారీ బ్రహ్మ
 చారివ్రతవతీ బ్రాహ్మణీవా పెషయేత్ ” ॥ * ॥ నిపాత్యోధ్వముఖం
 వహ్నిః పశ్చాత్పక్విర్చరసంవధూమ్ । సింహేచ్ఛుచ్ఛక్లారసం ఘ్రాణేభర్తా
 స్యాః పాశ్చిక్కుభిఃస్థితః ॥

— * అథ సీమంతః * —

(ఏవమస్యాః గోత్రాయాః శ్రీనామ్నాః సీమంతోన్నయనక ర్వా
 జం అభ్యుదయశ్రాద్ధం పుణ్యాహవాచనంచకృత్వా, ప్రాణానాయమ్య,
 ఏనాంగోత్రాం శ్రీనామ్నం సీమంతోన్నయన కర్తృణా సంస్కరిష్యామి ఇ
 తి సంకల్ప్య, ప్రతిస్థితమగ్నిమిథ్యా పరిసమూహ్య, పరిస్తరణాని పరి షే
 చనాంతం పరిధిప్రహరణవజ్రం సర్వం పుంసువనవతుర్వ్యాత్ । పా

యవాన్, యవానాంబద్ధనం త్రిమప్రదేశేషు శ్వేతాం శ
లలీం త్రీన్ దర్భపుంజీలాన్ శలాలుగ్రప్సంచసహ ప్రయు
జ్ఞోత । ప్రణీతావిమోక్షణానై, అపరేణాగ్నిం పాగ్నిఙ్ముఖం
వధూముపవేశ్య, స్వయం ప్రత్యఙ్ముఖఃస్థిత్యా, శలల్యాదీన్
సహగృహీత్వా, తైర్వధ్వాశ్శిరోమధ్యే రేఖాం ప్రాగా
రభ్య “ భూర్భువస్సువోరాకామహం, యాస్తైరాకే ” ఇతి
ద్వాభ్యామున్నీయ, ప్రత్యక్పాస్య, అపడపస్పృశ్య గా
యతమితి వీణాగాధినా సంప్రేష్య “ సామపవనోరాజా ”

త్రప్రయోగేతు విరూధాన్ సూత్రగ్రథితాన్ యవాన్ యవానాంబద్ధనం
త్రిమప్రదేశేషు శ్వేతాంశలలీం త్రీన్ దర్భపుంజీలాన్ శలాలుగ్రప్సంచస
హప్రయుజ్ఞోత ।) “ సీమంతోన్నయనం ప్రథమే గర్భే ” ఇత్యాది సూత్ర
మత్ర భావ్యమ్ । అత్ర కపదీన్ — ॥ * ॥ “ యవాన్ విరూధాన్ శలలీం
సపుజ్ఞాం గ్రప్సంయవానామపిబద్ధనంచ । ఏతాని సీమంతవిధౌ ప్రయుజ్ఞ్యా
త్పాతాశ్చ సాకంఖలు మానుషాణి ॥ ” .

(అపరేణాగ్నిం పాగ్నిఙ్ముఖం వధూముపవేశ్య, స్వయం ప్రత్యఙ్ముఖః
స్థిత్యా, శలల్యాదీన్ సహగృహీత్వా, తైర్వధ్వాశ్శిరోమధ్యే రేఖాం
ప్రాగారభ్య, “ భూర్భువస్సువోరాకామహమ్, యాస్తైరాకే ” ఇతి
ద్వాభ్యామున్నీయ, ప్రత్యక్పాస్య, అపడపస్పృశ్య, గాయతమితి
వీణాగాధినా సంప్రేష్య, “ సామపవనోరాజా ” ఇతి స్వనివాసక్రమ
సమీపస్థనదీనామధేయమసాశజ్జే సంబుద్ధ్యా నిర్దేశ్య, సూత్రగ్రథితాన్య
వాన్ వధ్వాశ్శిరసిబద్ధా, యవానాంబద్ధనంచ అస్యాః వస్త్రాఞ్చలే నిబ
ధ్య, వాచంయచ్ఛేత్ । తతః ప్రాదీముదీచీంవా దిశముపనిష్కరిమ్య, వ
త్సమన్వారభ్య, వ్యాహృతీశ్చ జపిత్వా, వాచంవిస్మజేత్ । “ యవబద్ధ
నాద్యర్థపఞ్చకం వధూకృత్యమ్ ” ఇత్యేకే ।) “ అపరేణాగ్నిమ్ ”
ఇత్యాది సూత్రమత్ర భావ్యమ్ । స్మృతినన్యగ్రహ ॥ * ॥ “ లాజహేవా
మేచ సీమంతే దేవతావాహనేవరే । అగ్నే తిష్ఠేదుపస్థానే వడతేభ్యగుహ

ఇతి స్వనివాసగ్రామసమీపనదీనామధేయమసాశబ్దేన బు
ద్ధ్యానిదిశ్య, సూత్రగ్రథితాన్యవాన్వధ్యాశ్శిరసిబద్ధా,
యవానాం బద్ధనంచ తస్యాఃవస్తాశ్చిల్లే నిబధ్య వాచం
యచ్ఛేత్ । తతః ప్రాచీముదీచీంవా దిశముపనిషుగ్మ్యవ
త్సమన్వాసరభ్యన్యాహృతీశ్చ జపిత్యావాచంవిస్మజేత్ ।
యవబద్ధనాద్యథః పశ్చిమం వధూకృత్యమిత్యేకే ।

ఇతి గృహ్యరత్నై పశ్చిమసూక్తిః

—* అథ జాతకమః *—

జాతే కుమారే దివానక్తంవా పితా సచేలస్సున్నత స్త
త్త్రైతా త్తిథి వారాదికమవిచాయః జాతకమః కుర్యాత్ ।

దితాః ॥ ” కించ యవాన్విరూధానితిసూత్రై అజురీతా సూత్రగ్రథి
తాన్యవాన్వధ్యాశ్శిరసి బద్ధాతి । శిరసీతి కుతః ? ఆచారాదితి వ్యాఖ్యాత
మ్ ॥ * ॥ “ వధ్యాశ్శిరసి బద్ధీయాద్విరూధాన్గ్రథితాన్యవాన్ । వధ్యా
భర్తా తతఃకుర్యాద్వాగ్య మాద్యర్థపశ్చిమమ్ ॥ ” అత్ర కేచిత్ । “ వా
చంయచ్ఛేతః, వాచంవిస్మజతః, ” ఇతిసూత్రంఫలన్తి, తస్మిన్పత్రే వా
గ్యమనాద్యథఃపశ్చిమముభౌ జాయాపతీ కురుతః । అన్యేతు “ వాగ్బద్ధ
వాదికం సర్వం వధూరేవ కుర్యాన్నపతిః ” ఇతీదం మతద్వయమప్యయు
క్తమ్, క్వచిదపి కస్యాపి ద్వివచనాన్తపాతాభావాత్, స్త్రీణాంవ్యాహృ
తిజపానధికారాదవిహితత్వాదాచారాభావాచ్ఛ .

ఇతి కణ్ఠభూషణేపశ్చిమసూక్తిః

—* అథ జాతకమః *—

(జాతే కుమారే దివా నక్తంవా పితా సచేలః సున్నత స్త్రైతా
త్తిథివారాదికమవిచాయః జాతకమః కుర్యాత్ । గో భూధనధాన్యాది

గోభూషణధాన్యాది శక్తితోదద్యాత్ । నాత్ర జాతకమణి
 ణిదానాదౌపూర్వప్రవృత్తమాశౌచమ్ । తదహఃకృత్స్నం
 పుణ్యమ్ । సూతకాత్పరమేవ పర్వణ్యాహితాగ్నిజాతే
 స్త్రింకుర్యాత్ । పాణినాయమ్య ఇమం నక్షత్రజాతం
 కుమారం జాతకమణా సంస్కరిష్యామి ఇతి సంకల్ప్య ,

శక్తితోదద్యాత్ । నాత్ర జాతకమణి దానాదౌ పూర్వప్రవృత్తమాశౌ
 చమ్ । తదహఃకృత్స్నం పుణ్యమ్ । సూతకాత్పరమేవ పర్వణ్యాహితాగ్ని
 జాతేస్త్రింకుర్యాత్ ।) “ జాతం వాత్సపే రణాభిమృశ్య ” ఇత్యాది
 సూత్రమత్రభావ్యమ్ । — అత్ర శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ * ॥ “ జాతేపు
 త్రేపితఃస్నానం సచేలస్తువిధీయతే । జాతకమతతఃకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమభ్యు
 దయంతతః ॥ ” అత్ర శ్రాద్ధమామేనైవకథ్యమ్ । — విష్ణునేశ్వరే
 ॥ * ॥ “ జాతే కుమారే తదహఃకామంకుర్యాత్ప్రతిగ్రహమ్ । హిరణ్య
 ధాన్యగోవాసస్తిలాన్నగుడసర్పిషామ్ ॥ తత్ర సర్వప్రతిగ్రహ్యం కృ
 తాన్నంతువిసర్జయేత్ । భక్షయిత్వాతుతన్తోహోద్దివజశ్చిద్రాగ్నియణంచరే
 త ॥ ” అతో ౭ త్రాన్నశబ్దః పక్వాన్నవ్యతిరిక్తాదనీయఫలాదిపరః । —
 ప్రజాపతిః ॥ * ॥ “ ఆశౌచేతు సమత్పన్నేపుత్రజన్మ యదా భవేత్ । కర్మ
 స్తాత్కాలికీశుద్ధిః పూర్వాశౌచేనశుభ్యతి ॥ ” — అత్ర న్యాసః ॥ * ॥
 “ ద్రవ్యాభావే ద్విజాభావే ప్రవాసే పుత్రజన్మని । ఆమశ్రాద్ధంప్ర
 కుర్వీత మాతాపితోక్తిక్షయాదృతే ॥ ” అతఃపక్వాన్నశ్రాద్ధం జాతకర
 ణి నిషిద్ధమ్ , కాలాంతరే నదోషః । — పరాశరః ॥ * ॥ “ పుత్రజన్మ
 యాత్రాయా శర్వర్యాందత్తమక్షయమ్ । ” సూతకాత్పరమితి , ఇష్టే
 శ్చిరకాలసాధ్యత్వాత్ తదనంతరమేవ శిశోస్తన్యపానేసతి , కణ్ఠశోషణేన
 శిశోర్జీవనం నస్యాత్ । తతః “ యన్మూలోవిధిరనిమిత్తం తద్విఘాతస్య
 ఇతి న్యాయాత్ సూతకాత్పరమేవ కథ్యవ్యేత్యర్థః .

ప్రయోగమాహ (పాణినాయమ్య ఇమం నక్షత్రజాతం కుమారం
 జాతకమణా సంస్కరిష్యామి ఇతి స్మృత్వ “ దివస్పరీ ” ఇత్యనువాకేన

“ దివస్వరీ ” ఇత్యనువాకేన సపవిత్రవక్షిణపాణినాకుమారం సకృదభిముశ్య “ అస్మిన్నహమ్ ” ఇతియజుషాకర్తా స్వాజే-కుమారం నిధాయ “ అక్లాదక్లాత్ ” ఇతిద్వాభ్యాం కుమారమభిమన్త్యి, పునశ్చ తాభ్యాం శిశోర్ముధాన మవఘ్రియ, పునశ్చ తావేవమన్త్రా దక్షిణేకణ్ఠేజపేత్ । అత్రాభిమన్త్రితావఘ్రిణ జపేషు ప్రచ్ఛప్య సౌశబ్దే కుమారస్య జాతనక్షత్రం సంబుద్ధ్యరహస్యం నిర్విశేత్ ॥ * ॥ “ రోరేమమృజ్యే చిషువృద్ధిరాహౌ స్థా త్పేచ వాన్త్యశ్రవశాశ్వయుతు । శేషేషు నామోఃకపరస్వరో-న్యస్వాప్సోరదీర్ఘస్సవిసర్గఇప్తః ॥ ” ఇత్యుక్తమ్ । సౌవర్ణాదిపాత్రే మధుఘృతంచ సంస్పృశ్య తస్మిన్ దర్భేణ హిరణ్యం నిష్కర్యం బధ్వాఽవదాయ, “ మేధాన్తే దేవస్సవితా ” ఇతి మన్తేణ “ త్వయి మేధామ్ ” ఇత్యాదిత్రిభిశ్చ దర్భబద్ధహిరణ్యేనైవ నతుపాణినా మధ్వాది సకృదేవ శిశుం ప్రాశయిత్వా “ క్షేత్రేన్య

సపవిత్రవక్షిణపాణినా కుమారం సకృదభిముశ్య “ అస్మిన్నహమ్ ” ఇతియజుషాకర్తా స్వాజే-కుమారం నిధాయ “ అక్లాదక్లాత్ ” ఇతిద్వాభ్యాం కుమారమభిమన్త్యి, పునశ్చ తాభ్యాం శిశోర్ముధానం మవఘ్రియ, పునశ్చ తావేవమన్త్రా దక్షిణేకణ్ఠేజపేత్ । అత్రాభిమన్త్రితావఘ్రిణ జపేషు ప్రచ్ఛప్య సౌశబ్దే కుమారస్య జాతనక్షత్రం సంబుద్ధ్యరహస్యం నిర్విశేత్ ॥ * ॥ “ రోరేమమృజ్యే చిషువృద్ధిరాహౌ స్థా త్పేచ వాన్త్యశ్రవశాశ్వయుతు । శేషేషు నామోఃకపరస్వరో-న్యస్వాప్సోరదీర్ఘస్సవిసర్గఇప్తః ॥ ” ఇత్యుక్తమ్ । సౌవర్ణాదిపాత్రే మధుఘృతంచ సంస్పృశ్య తస్మిన్ దర్భేణ హిరణ్యం నిష్కర్యం బధ్వాఽవదాయ “ మేధాన్తే దేవస్సవితా ” ఇతి మన్తేణ “ త్వయి మేధామ్ ” ఇత్యాదిత్రిభిశ్చ దర్భబద్ధహిరణ్యేనైవ నతుపాణినా మధ్వాది సకృదేవ శిశుం ప్రాశయిత్వా “ క్షే

త్వా ” ఇతి పశ్చాత్తరనై కుమారం సకృదేవ కూర్చేన సర
స్నాప్య, కాన్యపాత్రే దధిఘృతమితిసంస్పృశ్య, తస్మి
షడాజ్యం “ భూస్వాహా భువస్స్వాహా సువస్స్వాహా ఓం
స్వాహా ” ఇతి కాన్యేనైవ నాన్యేన శిశుంసకృదేవపా
శయిత్వా, ప్రాశితావశిష్టమద్భిస్సంస్పృశ్య న్యేన గోష్ఠే
నినయేత్ । స్వాక్షేప్థితం కుమారం “ మాతేకుమారమ్ ”
ఇతి మాతురక్షే నిధాయ “ అయంకుమారోజరాంధయతు ”
ఇతి మాత్రాదక్షిణస్తనం శిశుంపాయయిత్వా “ య
ద్భూమేహృదయమ్ ” ఇతి ద్వాభ్యాం దక్షిణహస్తేన పృథివీ
మభిమృశ్య, తత్ర ప్రాక్చీరసంకుమారం తూర్ణీం శా

త్రైత్విత్వా ” ఇతి పశ్చాత్తరనై కుమారంసకృదేవకూర్చేనసంస్నాప్య, కాం
స్యపాత్రే దధిఘృతమితిసంస్పృశ్య తస్మిషడాజ్యం “ భూస్వాహా భువస్స్వా
హా సువస్స్వాహా ఓం స్వాహా ” ఇతి కాన్యేనైవ నాన్యేన శిశుం సకృ
దేవ పాశయిత్వా, ప్రాశితావశిష్టమద్భిస్సంస్పృశ్య అన్యేన గోష్ఠేనినయే
త్ । స్వాక్షేప్థితం కుమారం “ మాతేకుమారమ్ ” ఇతి మాతురజై నిధాయ
“ అయంకుమారోజరాంధయతు ,, ఇతి మాత్రాదక్షిణస్తనం శిశుంపాయ
యిత్వా “యద్భూమేహృదయమ్ ” ఇతి ద్వాభ్యాం దక్షిణహస్తేన పృథివీ
మభిమృశ్య, తత్ర ప్రాక్చీరసంకుమారం తూర్ణీం శాయయిత్వా, సంవిష్టం
కుమారం “ నామయతి ” ఇతి యజుషాభిమృశ్య “ ఆపస్సప్తైషు ” ఇతి
యజుషా శిశోశ్శిరోన్మికే పూణాకుద్భుం నిధాయ “ యత్ర క్వచ ,, ఇతి వి
ధివా శ్రోత్రయాగారాదాహృగమగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య “ అయం కలిమ్ ”
ఇత్వాదిభిరష్టభిర్నైః ప్రతిమన్త్రం సషాపాః ఫలీకరణమిశ్రా అ
జ్జలినా హుత్వా, స్వాహా స్వాహేతిచ ద్విద్విజుహుయాత్) “ జా
తం హర్షప్రేణాభిమృశ్య ” ఇతి సూత్రమత్రభావ్యమ్ । “ అశ్లాదశ్లా
త్, ఆత్మేశవ ” ఇతి ద్వాభ్యామేవలభిమన్త్రాః సూక్ష్మాగ్రణవవిధానాత్,
మేధాస్తే ఇతి జపఇతి వచనంసూత్రవిరుద్ధమ్ । స్వసూత్రా సుక్తాహిసూ

యయిత్వా, సంవిష్టంకుమారం “ నామయతి ” ఇతి యజుః
మాభిమృశ్య “ ఆపసున్నతైషు ” ఇతి యజుఃషాశ్విశోభ్యిరోద్దిశే
పూర్ణకున్ధం నిధాయ “ యత్రకప్తచ ” ఇతివిధానాచ్ఛా
త్రియాగారాదాహృతమగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య “ అయంకలిమ్ ”

త్రాంతరగ్రహణమ్ । అత్ర అభిమన్త్రణాదిషు కుమారస్య నక్షత్రనా
మ సంబుధ్యా అసౌశబ్దస్థానే నిద్దిశేత్ । — అత్ర కపదీ — “ రో
రే ఇతినక్షత్రనామాద్యక్షరగ్రహణమ్ , రోహిణ్యాదిషు ॥ వ్యా ॥ ౪౩
శ్రుజాతఇత్యన్ . యస్యేతి ఈకారలోపః . తద్ధితేష్విత్యాదినా ఆదివృ
ద్ధిః . ఇదమిహరూపమ్ - రోహిణి . రైవత . మాఘ . మార్గశీర్ష . జ్యేష్ఠ .
జ్యైష్ఠ . స్థాత్పరే పకారే వృద్ధిః ! పౌష్ఠపాద , పౌష్ఠపదానామితి విధా
నాత్ । అపభరణ శ్రవణశతభిషగశ్వివీమవృద్ధిర్వికల్పేనభవతి । అపభరణ -
అపభరణ . శ్రవణ - శ్రావణ . శతభిషజ - శాతభిషజ . ఆశ్వయుజ - ఆశ్వ
యుజ . ఏతేభ్యాః న్యేషు నవృద్ధిః । శ్రవౌషా ఫల్గున్యనూరాధస్వాతీ తి
వ్యపునర్వాసుహస్తవిశాఖాషాఢాబహుభాల్లగిత్యనేన , నక్షత్రేభ్యోబహు
భమిత్యనేనచ లుగేవభవతి । లుక్తద్ధితలుకీతి స్త్రీప్రత్యయనివృద్ధిః । కృత్రిక
తిష్య ఆల్లేష ఫల్గున హస్త విశాఖ అనూరాధ ఆషాఢ శ్రవిష్ఠ । ఆమౌః -
ఆద్రాః మూలయోః , అన్త్యస్వరః కశబ్దవరోవాచ్యః । ఆద్రాక, మూల
క, పూర్వాస్తోపరాస్తోద్రాః మూలఇత్యాదినా వున్ప్రిత్యయః । స్వా
హ్విః - స్వాతీపునర్వస్వాః , అన్త్యస్వరః , సపసగోహ్రస్వశ్చభవః ।
స్వాతిః పునర్వాసుః ఇతి ప్రథమాంతః , స్వాతీపునర్వసా ఇతి సంబుద్ధిః । ౪౪
నిష్ఠక్యం - శిఖాబద్ధనవత్సరస్థే గ్రద్ధినాబద్ధనమ్ । సకృదేవేతి - ఉక్త
రైశ్చనైః “ మేధాస్తే దేవస్సవితా ” ఇతి । “ త్వయిమేధామ్ ” ఇతి
దతుర్భిర్యజుర్భిశ్చతుర్ణామస్తే సకృదేవతేన హిరణ్యేన ప్రాశయేత్ । స
కృనితి - స్నాపనాదిత్య యద్యహుక్షుత్రికంకమ తతిగ్రియతే నైవ ఏవ
హితుక్తమ్ । స్వాజ్ఞే కుమారస్య ధితత్వాదన్యేనేతుక్తమ్ । ఈష్ఠీమి
తి - నామయతీతిమన్తో నసంవేశనమన్త్యైః , కింతు సంవిష్టస్యకుమారస్వా

ఇత్యుత్తరమైః ప్రతిమన్త్రం సర్వ పాఠా ఫలీకరణమిశ్రా
అజ్ఞానినాపయత్వా, స్వాహాస్వాహేతి చద్విద్విజ్ఞానా
త్ । సూతికాగృహపాలకాజనా సంప్రేషయతి ప్రతి
ప్రవేశనం సమకాపా ఫలీకరణమిశ్రా అజ్ఞానినా తూష్ణీ
మాదశాహ మగ్నో ప్రక్షిపతేతి । కాలాంతరే జాతకర్తృణే
దంసంశాసనమ్, అర్థలోపాదేవకారాచ్చ । అత్రాభ్యుదయ
పుణ్యాహనాచనంచ స్మృతిసిద్ధమ్ । జాతస్య ముఖం పితా స
ద్యోవిలోకయేత్, ఋణాన్మన్తోభవతి ॥ * ॥ ఋణమప్యే

భీనుశానమన్తః । యస్య కుమారః శయిష్యతే తస్య “ యద్భూమేహ్యు
దయమ్ ” ఇత్యుత్తరమైః । అభినుష్టాయాం భూమా మాతా కుమారం
సంశాయయతి । సంవిష్టం కుమారం “ నామయతి ” ఇతి యజుషాభిమృశేత్ ।
ప్రతి మన్త్రమితి - ఆయం కలిమిత్యాదిభిరస్తాభినుష్టైః ప్రతిమన్త్రం త్రి
ష్టిజ్ఞానాహితీ, తత్ర ద్విష్టాక్షిమ్ । తత్ర తేష్వపి స్వాహాకారో భవ
త్తి । ప్రతిమన్త్రమితి సిద్ధేః । ప్రతిస్వాహాకారమిత్యధికాక్షరాత్ “ గౌరస
మకాపా ఫలీకరణమిశ్రా ” ఇతి బోధాయనః ।

(సూతికాగృహపాలకాజనా సంప్రేషయతి, ప్రక్షిప్తవేశనం,
సమకాపా ఫలీకరణమిశ్రా అజ్ఞానినా తూష్ణీమాదశాహ మగ్నో ప్రక్షి
పతేతి, కాలాంతరే జాతకర్తృణే దంసంశాసనమ్, అర్థలోపాదేవకారా
చ్చ । అత్రాభ్యుదయశ్రాద్ధం పుణ్యాహనాచనంచ స్మృతిసిద్ధమ్) అథ
లోపః - ఆనిదేశతాయా ఇత్యుక్త కాలాభావః । ఏవకారాదితి - ప్రవిష్టే
ప్రవిష్టపవేత్యేవ కారేణ సూతికాగృహప్రవేశ ఏవ సమకాపావాపః, నత్ప్ర
స్యకాలఇతి । వైఖానసః “ పుణ్యాహన సర్వాక్రియాః పుణ్యాః పరి
పూర్ణావదన్తి ” ఇతి ॥ * ॥ “ సర్వకర్మసు పుణ్యాహం నాన్వీముఖమి
తిస్థితిః ॥ ” ఇతి శౌనకః

(జాతస్య ముఖం పితా సద్యోవిలోకయేద్ధృణాన్మన్తోభవతి ॥ * ॥
“ ఋణమప్యే సన్నయతి అమృతత్వ ఇచ్చగచ్ఛతి । పితా పుత్రస్య జాతస్య

సన్నయతి అమృతత్వశ్చ గచ్ఛతి । పితృపుత్రస్య జాత
స్య పశ్యేచ్ఛేజ్జీవతోముఖమ్ ॥ ఇతి బహుప్రచ బ్రాహ్మణమ్ ।

— * అథ నామకరణమ్ * —

దశమేహన్యపరరాత్రే సూతికాగృహేన్నిషక్రిమ్య స్నా
యాత్ । తతః ప్రథాతే పితా మాతా చ పౌత్రానాయమ్య
నక్షత్రజాతస్య కుమారస్య నామధాన్యావ ఇతి సంకల్ప్య
నామబ్రూయాతామ్ , తదేవ నామకరణమ్ । అథాస్య శ
మణః కుమారస్య నామకరణ కర్మాజ్ఞమభ్యుదయశ్రా
ద్ధం కరిష్యామీతి సంకల్ప్య , తత్రౌత్వా , శర్మణః కుమా
రస్య నామకరణకర్త్యాం పుణ్యాహ వాచనం కరిష్యామీతి
నేడల్ప్య , పుణ్యాహవాచనే మధ్యమేస్వస్తివాచనే , శ
మణే స్వస్తి భవంతోబ్రువన్వీతి ప్రాథమ్యేత్ । శర్మ

పశ్యేచ్ఛేజ్జీవతోముఖమ్ ॥ ఇతి బహుప్రచ బ్రాహ్మణమ్ ।) స్పష్టోఽర్థః ।
స్మృతిసంగ్రహే ॥ * ॥ జాతస్యారిష్టనాశాయ సర్వాపద్యశాంతయే
ర్వసంపన్నమృత్యుర్థం జాతకర్మాదికారయేత్ ॥ జాతమాత్రేతతఃకుర్యా
త్ సన్యపానాత్పురాక్రియామ్ । నాభిచ్ఛేదాత్పరంవాపిజాతకర్తృభి
యతే ॥ తిథిభిస్తారవారాద్యైఃఫలంనేచ్ఛన్తిపణ్డితాః । ఏష్వ తేజేషు కాలే
షు శుభకాలం నిరీక్షయేత్ ।

— * అథ నామకరణమ్ * —

(దశమే హన్యపరరాత్రే సూతికాగృహేన్నిషక్రిమ్య స్నా
యాత్ । తతః పితా మాతా చ నక్షత్రజాతస్య కుమారస్య నామధా
న్యావ ఇతి సంకల్ప్య , నామబ్రూయాతామ్ , తదేవ నామకరణమ్ ।
అథాస్యశమణః కుమారస్య నామకరణకర్మాజ్ఞమభ్యుదయశ్రాద్ధం
కరిష్యామీతి సంకల్ప్య , తత్రౌత్వా , శర్మణఃకుమారస్య నామకరణక
ర్మాజ్ఞం పుణ్యాహవాచనం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య , పుణ్యాహవాచనే
మధ్యమే స్వస్తివాచనే , శర్మణే స్వస్తిభవంతోబ్రువన్వీతి ప్రాథమ్యేత్ ।

శే న్వస్తీతి బ్రాహ్మణాః ప్రతిబ్రూయుః ॥ * ॥ “ నామక
మూచ జాతేష్టిం యథాకాలం సమాచరేత్ । అతిపాతే
చ కుర్వీత ప్రశస్తేమాసి పుణ్యభే ॥ యస్యాః క్రియాయా
స్సంప్రోక్తః కాలోమాపైదిన్వైరపి । తస్యాం నమాసదో
షోస్తి మూఢత్వం జీవశుక్రయోః ॥ ” ఇతి వచనం తత్తా
లవిషయమ్ . ఇతి గృహ్యరత్న వస్తగఖిణ్డః

శమణే న్వస్తీతి బ్రాహ్మణాః ప్రతిబ్రూయుః ॥ * ॥ “ నామకమూ
చజాతేష్టిం యథాకాలం సమాచరేత్ । అతిపాతేతుకుర్వీత ప్రశస్తేమా
సిపుణ్యభే । యస్యాః క్రియాయాస్సంప్రోక్తః కాలోమాపైదిన్వైరపి ।
తస్యాం నైవచవక్రత్వంమూఢత్వంగురుశుక్రయోః ” ఇతి వచనం తత్తా
లవిషయమ్) “ దశమ్యాముద్ధితాయాం స్నాతాయామ్ ” ఇతి సూత్ర
మత్రాసుసన్ధేయమ్ । దశమ్యాంరాత్రౌ ఉద్ధితాయాంసూతికాగృహాన్ని
షోగ్రిన్తాయాం సూతికాయాం స్నాతాయాంసత్యాం , పుత్రస్య పితా
మాతాచ నామధన్తః , వ్యవస్థాపయతః , వాచ్యవాచకయోః సంబంధం
ఽప్యస్తీతః । అత్ర దధాతి దధతురితి పరస్మైపదశ్రవణాన్నామధాస్యావః ,
ఇత్యేవం సంకల్పః । దశమ్యాముద్ధితాయాం స్నాతాయా మిత్యుక్తేన
దశమేహవినామకరణమ్ , దశమాహాపరరాత్రౌపవోద్ధానస్నానవిధానాత్ ।
— తథాపారసురశ్చ । “ దశమ్యాముద్ధాప్య పిండవధానమ్ , పితౄ
ణాంత్రసాన్నిధ్యమ్ ” ఇతి । — బోధాయనశ్చ “ దశమ్యాము
ద్ధానం దశమ్యాం ద్వాదశ్యాంవా నామకరణమ్ ” ఇతి । తదేవం దశ
మాహే నామకరణప్రరణమ్ , దశమాహాపరరాత్రౌ సూతికోద్ధానానన్త
రకాలవరమ్ , అసుద్ధితాయాం సూతికాయామభోజ్యాన్నత్వేన బ్రాహ్మ
ణభోజనాసమ్భవాత్ , భుక్తవతశ్చన్ద్రాగ్రియణవిధానాచ్చ । — అ
త్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ * ॥ “ అహన్యేకాదశే నామ చతుర్థేమాసి ని
మగ్నిమః ॥ ” గౌతమశ్చ — “ జననాదుధ్యాందశరాత్రౌచచ్చితరా

త్రాద్యతస్మిన్ రాద్యా నామ కుర్యాత్ । ” వైఖానసః — “ సూతకప్ర
తకయోర్దశమేహనివాపయిత్వా మృణ్మయాని భాణ్డాని పురాతనాని త్య
క్త్వానవాని పరిగృహ్యన్యాన్ పరిచ్ఛద్యాన్ యథోక్తం శోభయిత్వా,
పుణ్యాహం వాచయేత్ ” ఇతి — శంఖః “ పితా నామ కుర్యాదన్యా
వా కులవృద్ధః ” ఇతి — గోతమః “ అసావితి నామ కుర్యాత్తదేవమ
న్యాస్తే మాత్రే ప్రథమమాఖ్యా ” ఇతి । — కాత్యాయనశ్చ “ అథా
స్య నామ కరోతి వేదోఽసి ” ఇతి । అతః సంకల్పనంతరమసౌ శ్రీనివాసఇ
తి పితరౌ నామ బ్రూతః, తదేవ నామకరణమ్ । తతోఽభ్యుదయపుణ్యా
హం వాచనే । — అత్ర మనుః ॥ * ॥ “ శర్మాంతం బ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్త
ంతంక్షత్రియస్యతు । వైశ్యస్యపుష్టిసంయుక్తం శూద్రస్యప్రేక్ష్యసంయు
తమ్ ॥ ” అత్ర కపర్ది — ॥ * ॥ “ పుణ్యాహం వాచనే నామ్ని మధ్యమేస్వ
స్తివాచనే । ఉక్త్వా బాలకనామాన్తై స్వస్తిత్యన్యత్సమంభవేత్ ॥ ” పూ
ర్వమేవ నామకరణాభావే శ్రీనివాసశర్మణే స్వస్తితి దుర్వచమ్ । అత్ర
శూద్రంప్రతిబ్రహ్మ । “ కుమారకింరోదిషి యచ్ఛ మే తవసోఽధిజాతోఽ
సితి, తమబ్రవీదపహతపాష్టానా అహమస్మి హంత నామాని మేదేహీతి ।
తస్మాజ్జాతస్య పుత్రస్య నామకుర్యాత్ । అపి ద్వితీయం తృతీయం పాష్టా
నమేవాస్య తదపహన్తి । సోబ్రవీచ్ఛద్రోసితి । అగ్నిస్తదూగ్రపమభవత్ ।
అగ్నివైశ్చరుదోగ్రయదరోదీతస్తాచ్ఛద్రుద్రః ” ఇతి । అత్ర శ్రీధరీయ ॥ * ॥
“ దేవాలయగజాశ్వానాం వృషాణాంవాపి కూపయోః । గృహబాపకర
ణానాంచవిహ్నానాంయోషితాన్యణామ్ ॥ కావ్యాదీనాం కథానాంచప
శ్వాదీనాం విశేషతః । రాజప్రసాదసంజ్ఞానాం నామకమవిధీయతే ॥ ”

ఇతి హరితకులతిలకస్య సరస్వతీవల్లభాపరనామధేయస్య

వైదికసార్వభౌమస్య శ్రీమద్వేంకటాచార్యకృతౌ

గృహ్యరత్నవ్యాఖ్యానే కణ్ఠభూషణే

ద్వితీయః పటలః

— శ్రీలథ పశ్చాత్తుధధారణాదీనిర్తి —

జాతస్య పశ్చాత్తుమాహ రత్నార్థం పశ్చాత్తుధం ధారయేత్ । దశమేద్వాదశేఽహ్నివా సప్తమాప్తమదశమాన్యతమమాసేవా శిశోః కణ్ఠవేధనం కుర్యాత్ । దశమేద్వాదశేఽహ్నివా షోడశేవా త్రింశద్దినేవా శిశోః ఖట్వారోహణం కుర్యాత్ । తృతీయేమాసి సూర్యదశనం “తచ్ఛత్రుః” ఇతి కారయేత్ । చతుర్థే మాసి చంద్రేంద్రయేత్ । చతుర్థేమాసి నిమగ్నమణం అలజ్జుతస్య శిశోః స్వస్తివాచనైస్సహ మాతులేన గృహాత్పరిధమనిర్గమనం । ధాన్యరాశౌ నివేశ్య బాలం గడ్డాక్షతైరభ్యచ్య, మృతసంజీవనీం జపిత్వా బ్రాహ్మణా భోజయేత్ । ద్వితీయే జన్మక్షేతాపకత్రింశాహేవా శక్లేన శిశుంక్షీరంపాయయేత్ । వర్షా

— శ్రీలథ పశ్చాత్తుధధారణాదీనిర్తి —

(జాతస్య పశ్చాత్తుమాహ రత్నార్థం పశ్చాత్తుధం ధారయేత్ । దశమేద్వాదశేఽహ్నివా సప్తమాప్తమదశమాన్యతమమాసేవా శిశోః కణ్ఠవేధనం కుర్యాత్ । దశమేద్వాదశేఽహ్నివా షోడశేవా ద్వాత్రింశద్దినేవా శిశోః ఖట్వారోహణం కారయేత్ । తృతీయేమాసి సూర్యదర్శనం “తచ్ఛత్రుః” ఇతి కారయేత్ । చతుర్థేమాసిచంద్రేంద్రయేత్ । చతుర్థేమాసి నిమగ్నమణమలజ్జుతస్య శిశోః స్వస్తివాచనైస్సహ మాతులేన గృహాత్పరిధమనిర్గమనమ్ । ధాన్యరాశౌ నివేశ్య బాలం గడ్డాక్షతైరభ్యచ్య, మృతసంజీవనీం జప్త్వా బ్రాహ్మణా భోజయేత్ । ద్వితీయే జన్మక్షేతాపకత్రింశాహేవా శక్లేన శిశుంక్షీరం పాయయేత్ । వర్షాస్తజన్మక్షేతహ్రదాదిషు శిశుం సంస్నాప్య నవవస్త్రేం పరిధాప్య లంకక్రూర్య కటిసూత్రం బద్ధ్వా మాతులాదినా గృహంప్రవేశ్య పుణ్యాహంవాచయిత్వా బ్రాహ్మణా భోజయేత్ ॥ * ॥ “ జాతనామ ప్రతస్నాన ప్రవేశేషు నకాతుకమ్ । నాజురం పుంసవాద్యానాం పు

స్త జన్మక్షేత్రాద్భూతాదిషు శిశుం సంస్సావ్య నవవస్త్రంప
రిధావ్య, అలంకృత్య, కటిసూత్రంబధ్వా, మాతులాదినా
గృహం ప్రవేశ్య, పుణ్యాహం వాచయిత్వా, బ్రాహ్మణా
న్భోజయేత్ ॥ * ॥ “ జాతనామవ్రాసానప్రవేశేషు న

ణ్యాహం సర్వకర్తృసు । ” పితా ప్రవాసాదెత్య “ అగ్లాదగ్లాత్ ” ఇ
తిద్వాభ్యాం పుత్రస్యాభిమన్తగ్రీణావఘ్రాణే జాతకర్తృవత్కుర్యాత్ । అ
త్ర అసౌశబ్దేన పుత్రస్త్వశేర్తృ నిర్దిశేత్ । “ అగ్నిరాయుష్మాత్ ” ఇతి ప
ఞ్చమన్తాగ్ పుత్రస్య దక్షిణే కర్ణజపేత్ । ఏవం ప్రతిపుత్రం । కుమారీం
తు “ సర్వస్వాదాన్తనః ” ఇతి యజుషాభిమన్తయేత్) ఆత్రేయ —
॥ * ॥ “ స్వణైః పశ్చాచ్చయుధం ధార్యం రత్నాయై పఞ్చమేహని । అసి
శ్శ్చ గదాచక్రశృంగవాహ్యేషునఖాన్యపి ॥ ” శ్రీధరీయ — ॥ * ॥ “ దశ
మద్వాదశేవాహ్ని షోడశేకర్ణవేధనమ్ । ప్రథమే సప్తమేమాసి అష్టమే
దశమేపివా ॥ యస్మిన్వారే తిథితారే ద్వాద్వాయుక్తానశోభనమ్ । పూ
ర్వాహ్ణేతు ప్రశస్తసాన్యతర్ణవేధోఽతి శోభనః ॥ మధ్యాహ్నినిశివర్జ్య
సాన్యస్తుహూర్తంవాత్రినాడికమ్ । శుక్లసూత్రసమాయుక్తతామ్రసూ
చ్యాతువేధయేత్ ॥ వేధాత్ప్రతీయే నక్షత్రే త్వాళయేమన్తహరిణా । రోపణా
ర్థంసుశుద్ధ్యర్థం నాళసంపత్తిమాపుయ్యాత్ ॥ సుభూమాప్రాశ్నణేరమ్యే శు
చాదేశేఽమృరెరవః । సన్నిధౌ వెధయేత్కణౌ స్త్రిపుంసార్వా మదక్షి
ణౌ ॥ క్రమేణపూర్వవెధ్యోద్వా శిశోరాయుశ్శ్రియఃప్రదా ॥ ” బృహస్ప
తిః ॥ * ॥ “ ఏకత్రింశద్దినైచైవ పయశ్శ్చైవనపాయయేత్ ॥ ” శ్రీధరీయ
॥ * ॥ “ నక్షత్రేమాసి సమ్పూర్ణై జాతరైతు విశేషతః । మాసాన్తై దుగ్ధ
పానంసాన్యతృశ్చ తాతై శుభేభవేత్ ॥ ఖట్వారోహశ్చ కర్తవ్యో దశ
మద్వాదశేఽహ్నివా । షోడశేదివసేవాపి ద్వాత్రింశద్దినసేఽపివా ॥ ”
యమః ॥ * ॥ “ శిశోస్త్రితీయే కర్తవ్యం మాసి సూర్యస్య దశానమ్ ।
చతుర్థే మాసికర్తవ్యం శిశోశ్చన్ద్రస్య దశానమ్ ॥ తచ్ఛత్రురితిమన్తేగ్ని
కారయేత్సూర్యదశానమ్ । పుణ్యాహంచైవ విస్మరాణాం భోజనచ్ఛాత్ర

కాతుకమ్ । నాజుగరం పుంసవాద్యానాం పుణ్యాహం స
ర్వకమను ॥ ” పితా ప్రవాసాదేత్య్ “ అన్తాదన్తాత్ ”
ఇతి ద్వాభ్యాం పుత్రస్యాభిమన్త గ్రామైశ్చ జాతకర్మవ
తుర్యాత్ । అత్ర అసౌశబ్దేన పుత్రస్య శమన్తిరీతే ।
“ అగ్నిరాయస్త్వా ” ఇతి పంచమస్తాగ్రా కుమారస్యద

సంమతమ్ ॥ ” — బృహస్పతిః ॥ * ॥ “ ఉపనిష్త్వా మణం నామ గృహ
త్పితృమనిర్గమః । అకృతే స్యాంక్రియాయాం వై ఆయుశ్శ్రీనాశనంశిశోః ॥
కృతే సంపత్సమృద్ధిస్సాన్యదాయర్వర్ధనమేవచ । అలఙ్కార్య శిశుం సమ్య
గభ్యర్చ్య చ శుభాక్షతైః ॥ స్వస్తివాచ్య సమారూఢవాహనం గమయే
ద్దృహమ్ । యథాన్నభోజనే కాలస్సమాదేశ్య స్తథాత్రచ ॥ కాలే నిర్గ
మనంకుర్యాద్దృహం ద్బాలారథాదినా । మాతులోవావహేదేనం నిర్వాహ
నశిశుం స్వయమ్ ॥ అలఙ్కార్యయథాశక్తి శ్రీశ్చాయస్తాన్వం భజత్వతి ।
శిశునా సహమిత్రాణి నిరీయుశ్చ గృహోత్స్వయమ్ ॥ సర్వదుస్తుభిఘ్నైః
శ్చ వాద్యఘ్నైః సమన్వితైః । చత్వరేతు శుచా దేశే గోమయేనోపతే
పితే ॥ ధాన్యపుష్పైః సమాసేనం బాలం బాలామథాపివా । అచ్యయేన్ద్రధృ
ష్టాద్యైః స్తస్మిన్ మూర్ధ్ని లలాటకే ॥ న్యస్య రత్నాం తతఃకుర్యాత్పు
తసజ్జీవనీం జపేత్ । అథాచ్యయేన్ద్రణేశానం భూతేశానం తథైవచ ॥ భ
క్ష్యేన్ద్రవిచిత్రైః సుఖై శ్శిశుగుభ్యచ్యయేద్బుధః । దైవజ్ఞభిషజ్జ్యోత్సూజాం
యావచ్ఛక్యం ప్రయోజయేత్ ॥ ” — శ్రీధరీయే ॥ * ॥ “ అజ్ఞేనసారే
ణ శిశౌసమేతే బాలంతు సంస్నాప్యచ జన్మధిష్ఠ్యై । కృత్వా యువోవృద్ధి
కరణ్చ కమః తద్ధారయేద్వై కటిసూత్రవస్త్రే ॥ ” — అగ్నిః ॥ * ॥
“ వత్సరోత్తరజన్మత్వే స్నాపయిత్వా హ్రదాదిషు । ఆచ్ఛాదయేన్నవై
ర్వస్త్రైర్కాతులోవేశయేద్దృహమ్ ॥ బ్రాహ్మణాభోజయిత్వాతు పుణ్యా
హంవాచయేద్ద్విజైః । ఉదయవ్యాపిజన్మత్వే తస్మిన్ గ్రాహ్యంతు జన్మతః ॥
సన్ద్యవ్యాపిజన్మత్వే తత్ర జన్మపరంశుభమ్ । ఏకమాసద్విజన్మత్వే అన్త్య
యైః జన్మ కారయేత్ ॥ సన్ద్యవ్యాపిఖడ్గత్వే అన్త్యఖడ్గేనమూచరేత్ । నా

క్షిణికణేక జపేత్ । ఏవం ప్రతిపుత్రం । కుమారీంతు “స
ర్వప్రాదాత్మనః” ఇతి యజుషాభిషున్త్రయేత్ ।

— శ్రీ అథాన్నప్రాశనమ్ శ్రి —

జన్మదినమారభ్య సావనేన షష్ఠేమాస్యష్టమేదశమేసంవత్సరే
వా పుంసః, స్త్రీణామయ్యైమాసినన్మప్రాశనం కుర్యాత్ । నాత్ర మాసదోషగర్భః, మాసప్రోక్షత్వాత్ ॥ * ॥ “మాసప్రోక్షేషుకార్యేషుమూఢత్వంజీవశుక్ర
యోః । అధిమాసాదిదోషాశ్చనస్యః కాలవిధేర్బలాత్ ॥”
ప్రాణానాయమ్య అస్యగోత్రస్యశర్మాణః కుమారస్యాన్న
ప్రాశనకర్మాజ్ఞమభ్యురార్పణప్రతిసరబన్ధమభ్యుదయశ్రాద్ధం పు
ణ్యాహవాచనంచ కృత్వా, ప్రాణానాయమ్యఇమం
గోత్రం శర్మాణం కుమారం అన్నప్రాశనకర్మాణా సంస్కరి

క్షిప్యతాత్పరంభాన్తం యదితత్త్ర సమాచరేత్ ॥ జన్మనక్షత్రకృత్యంతు
పూర్వంచేత్పూర్వవాసరే । ” “పితా ప్రవాసాదేత్య” ఇతి సూత్ర
మత్రభావ్యమ్ .

— శ్రీ అథాన్నప్రాశనమ్ శ్రి —

(జన్మదినమారభ్య సావనేన షష్ఠేమాస్యష్టమేదశమేవా సంవత్సరే
వా పుంసః, స్త్రీణామయ్యైమాసినన్మప్రాశనం కుర్యాత్ । నాత్ర మా
సదోషగర్భః, మాసప్రోక్షత్వాత్ ॥ * ॥ “మాసప్రోక్షేషు కార్యేషు
మూఢత్వం గురుశుక్రయోః । అధిమాసాదిదోషాశ్చనస్యః కాలవిధేర్బ
లాత్ ॥” ప్రాణానాయమ్య, అస్యగోత్రస్యశర్మాణః కుమారస్య అ
న్నప్రాశనకర్మాజ్ఞం అభ్యురార్పణం ప్రతిసరబన్ధమభ్యుదయశ్రాద్ధం పు
ణ్యాహవాచనంచ క్రమాత్కృత్వా, ప్రాణానాయమ్య, ఇమం గోత్రం
శర్మాణం కుమారమన్నప్రాశన కర్మాణా సంస్కరిష్యామీతి సంకల్ప్య,
సావన్తాదిపాత్రే త్రూరలవణవజ్రం దధిమధుఘృతమోదనమితి సంస్కర్య

హ్యమీతి సంకల్ప్య, సౌవర్ణాదిపాత్రై త్సారలవణవర్జమ్
 దధిమధుఘృతమోదనమితి సంస్పృజ్య “ భూరపాంత్యా ”
 ఇతి చతుర్భిరన్తై సకృదేవ కుమారం ప్రాశయేత్ । అశ్ర
 మన్తాన్తై అసౌశబ్దే సంబుద్ధ్యా శిశోః శర్మబ్రూయాత్ ।
 ॥ * ॥ “ దేవతాపురతస్తస్యధాత్మ్యత్స జగతస్యచ । అల
 జ్జ్యతస్యదాతవ్యమన్నంపాత్రేతుకాఞ్చనై ॥ ” జాతక
 ర్షాద్యాన్సంస్థారాశ్చౌలాన్తాఃస్త్రిణాంతత్తతాగలపవతూ
 స్త్రిం కార్యాః ॥ * ॥ “ తూష్ణీమేతాః క్రియాః స్త్రిణాం
 వివాహస్తుసమన్త్రకః ” .

ఇతిగృహ్యరత్నై సప్తమఃపఃశ్లోః

“ భూరపాన్త్యాపథీనామ్ ” ఇతిచతుర్భిరన్తై సకృదేవకుమారం ప్రాశయే
 త్ । అశ్రమన్తాన్తై అసౌశబ్దే సంబుద్ధ్యా శిశోర్నామ బ్రూయాత్ ॥ * ॥
 “ దేవతాపురతస్తస్యధాత్మ్యత్స జగతస్యచ । అలజ్జ్యతస్య దాతవ్యమ
 న్నంపాత్రేతుకాఞ్చనై ॥ ” జాతకర్షాద్యాః సంస్థారాశ్చౌలాన్తాః స్త్రిణా
 మన్తజ్జ్వాలపవ తూష్ణీంకార్యాః ॥ * ॥ “ తూష్ణీమేతాః క్రియాః స్త్రిణాం వి
 వాహస్తుసమన్త్రకః ।) ” జన్మనోధీతివ్యాఖ్యానే , జన్మనోధి - జన్మదిన
 మారభ్య దివసగణనయా షష్టమాసీతి వ్యాఖ్యాతమ్ । — బృహస్పతిః
 ॥ * ॥ “ పశ్చాశ్చద్దివసాత్త్రిఘ్నాశ్చాత్త్రిహతషష్ఠ్యహత్ । అర్వా
 గేవోత్తమాభుక్తిర్దాస్యనేయ కేచిదూచరే ॥ ” అత్ర కాలాంతరగ్రహణం
 స్వగృహాంతరగ్రహణం కాలాంతరమవిషయమ్ , నతు వికల్పార్థకమ్ ॥ * ॥ “ శే
 షేషోజే స్త్రియాః ప్రోక్తం యుక్తే పుంసః ప్రకీర్తితమ్ । పశ్చామే సప్త
 మేవైవనవమేచధి స్త్రియాః ॥ ” ఇతిబృహస్పతినోక్తమ్ ॥ * ॥ “ అథో
 దైవత్సరేపాప్తే కన్యాయాః కరసంగ్రహః । ” ఇతివివాహపటలేచోక్త
 మ్ । అతఃకన్యానామయుక్తేమాస్యన్నప్రాశనంకార్యమ్ ॥ * ॥ “ నామ
 కర్మచజాతేష్టింయథాకాలంసమాచరేత్ । అపాతేతుకుర్వీత ప్రశస్తేమా

— శ్రీ అథ చాళమ్ శ్రీ —

జన్మదినమారభ్య సావనేన తృతీయే వషే గతమృతాగే
తృతీయే వా పునర్వస్వాదిపుణ్యనక్షత్రే శిశోశ్చౌళం కు
ర్యాత్ || * || “ తృతీయే బై శిశోగౌరభజ్జన్మతోవావి

సి పుణ్యభే । గర్భిణీగర్భసంసారమ్ ” ఇతివచనాదన్యత్రాజురార్య
ణముక్తమ్ । “ చౌళాద్యజ్ఞురమేవచ ” ఇతి కపర్దివచనాత్ నాన్నస్యా
జురార్యణమ్ । “ దేవతాపురతస్తస్య ” ఇతిమారుగ్దేయవచనమ్ । అ
త్రమనుః || * || “ మధ్వాజ్యకనకౌపేతం ప్రాశయేత్ పాయసంతుతత్ ।
కృతప్రాశమథోత్సక్తాద్ధాత్రీబాలమధస్సజేత్ || అమన్త్రికాతు కార్యే
యంస్త్రీణామావృదశేషతః । సంస్తారాథ్యంశరీరస్యథాకాలం యథాక్ర
మమ్ || ” తతః స్త్రీణాంజాతకర్మాదయశ్చౌళాంతః క్రియాదేహసంసార
రాథామమన్త్రికంకర్తవ్యః । గోవిలః — “ రూప్ణీమేతాఃక్రియాఃస్త్రీ
ణాంవివాహస్తు సమన్త్రికః । ” ఇతి .

ఇతి కణ్డభూషణే సప్తమఃఖండాః

— శ్రీ అథ చాళమ్ శ్రీ —

(జన్మదినమారభ్య సావనేన తృతీయే వషే గతమృతాగే తృతీ
యేవాపునర్వస్వాదిపుణ్యనక్షత్రే శిశోశ్చౌళంకుర్యాత్ || * || “ తృతీ
యే బై శిశోగౌరభజ్జన్మతోవా విశేషతః । పశ్చిమే చౌళకంకార్యం స్త్రీ
యాఃపుంసోఽథవా సమమ్ || ” ఇతి గర్భవశ్చమజన్మతృతీయవషేయో
శ్చౌళవిధానాత్ , గర్భతో జన్మతోవా చతుర్థే బై శిశోశ్చౌళంకార్యస్త్రి
ణమ్ । అతః ఖలు తదనుక్తిః , సందుశన్యాయేన చౌళే చతుర్థాబ్జసిద్ధేః ||)
“ జన్మనాథి ” ఇత్యాది సూత్రమత్ర భాష్యమ్ । తస్మైదం వ్యాఖ్యాన్
నం , జన్మనోధీతి పూర్వవత్ । తతశ్చ గర్భాది సన్ధ్యవషాణామితి గ
ర్భవర్షం నగణ్యతే । అత్ర బ్రాహ్మణానాం భౌజనమితి గ్రహణమాశీర్వ
చనకుమారభౌజనయోరపివ్రదగ్ధనార్థమ్ । భౌజనాదీత్యాదిశబ్దోవా ద్రష్ట
వ్యః , ఉపనయనవదితివచనాత్ । గతమృతాగఇతి । “ గతమృతాగేతువదన్తి

శేషతః । పశ్యంతే తస్మాత్ కథామధ్యస్థాన్ ప్రాప్తాన్ శుభ్రాన్ సోఽథ వా
సకామ్ ॥” ఇతి గర్భవత్సవమునకు తత్వమార్గమునకు తత్వమార్గమునకు తత్వమార్గమునకు
విధానాత్ , కర్మవత్సవమునకు తత్వమార్గమునకు తత్వమార్గమునకు తత్వమార్గమునకు
తాత్పర్యము । అతఃపి తదనుక్తిః, సందర్భానుక్తియేన చ

తే చతుర్థాభ్యుదయః । మారతి గర్భాభ్యుదయం చౌచ విషేషః

పశ్యమాన్ తాత్పర్యము ॥ * ॥ “ సూనా మారతి గర్భా

చాలమ్ ॥ ” “ తృతీయేఽక్షే త్ర్యంశోన ఇతి పాక్షికమ్ ” ఇత్యన్యేమన్య
నై । పుణ్యేతి - అనుష్టుప్ : ॥ * ॥ “ మాస్తాశ్చి విష్ణుపాస్తాశ్చ శ్రవిష్ణుది
శ్చ పుష్కళమ్ । సావ్యచిత్రే నవత్రా రేఽప్యన్తమా నవతారకాః ॥ ” త్రై
తృతీయశ్చ మగ్రహణాచ్చతుర్థే చాలనినిధోఽక్షే నిధౌ ఇతి కేవిహత
క్షతే । తథావెత్తాహః । తృతీయ ఇతి నవత్రాః । శ్రీ శరీయ నవసం
హః — ॥ * ॥ “ తతస్సంవత్సరేత్తాశ్చ చాలాన్ తున్ విధియ తేఽన్య
తీయే పశ్యమే వాథ వత్సరే జన్మతశ్చిశోనా గర్భాభ్యుదయం తాత్పర్యమునకు
వెనభాషితమ్ । సావనాత్పర్యమైత్యతీయశ్చ మగ్రహణాచ్చతుర్థే చాలనినిధోఽక్షే నిధౌ
రమతం హ్యేతన్నప్తమే చాలక్షణమ్ ॥ ” ఆత్మేయే ॥ * ॥ ” వర్షే తృతీయే
త్ర్యంశోన పశ్యమే చౌత్తరాయణే । గర్భాభ్యుదయం తాత్పర్యమునకు తాత్పర్యమునకు
త్వతశ్చిశోనా ॥” ఇత్యాది భవనువనుసిద్ధత్యాచ్చతుర్థేఽక్షే చాలం నిర్వ్యా
కులమ్ । అణవే ॥ * ॥ “ జన్మతాత్పర్యమైత్యతీయశ్చ మగ్రహణాచ్చతుర్థే
తృతీయే । ద్విపక్షత్రింశద్వయేను కైశ్చిచ్చాలం వత్సవతే ॥ ” శ్రీధర్మీయ
వచనాత్తృతీయేఽక్షే గర్భాభ్యుదయం తాత్పర్యమునకు తాత్పర్యమునకు
తన్వాయేనేతి — “ ఆదేరశ్చేనసహతా ” ఇతినత్తృతీయపశ్యమాన్
గ్రహణేన తన్వత్సవతస్య చతుర్థాభ్యుదయః । అతఃపి తదనుక్తియేన చ
చతుర్థాభ్యుదయం కైశ్చిచ్చాలం విమహనుబోధమ్

“ మారతి గర్భాభ్యుదయం చౌచ విషేషః పశ్యమాన్ తాత్పర్యము ॥ * ॥
“ సూనా మారతి గర్భాభ్యుదయం తాత్పర్యమునకు తాత్పర్యమునకు తాత్పర్యమునకు
తాత్పర్యమునకు తాత్పర్యమునకు తాత్పర్యమునకు తాత్పర్యమునకు

శాంతిమూలకమునాథాయత్ ॥ వజ్రమూలకమునాథాయత్ ॥
 గర్భిణ్యానామి కాంతాయత్ ॥ ౩౩ ॥ తథా వృత్తయో సతి గర్భి
 ప్రభునానామి కాంతాయత్ ॥ ౩౪ ॥ మధ్యమస్య (మూలం
 నిషిద్ధమ్ ॥ * ॥ ౩౫ ॥ శిశోశ్చైవ ప్రకర్తవ్యం మాతుగర్భస్యపూర్వతః ॥
 దృష్టేద్వీతీయే శిరసి చానందఃఖాయ నే
 తరత్ ॥ ౩౬ ॥ ఇత్యాశ్రేయః ॥ సానానాయమ్య, ఆస్య
 గోత్రస్య శర్మణఃకుమారస్య చౌలకర్మణామజుర్రాత్మజం
 ప్రతిసదబద్ధమభ్యుదయం పుణ్యాహవాచనంచ క్రమాత్
 త్వా, పునఃపాశానాయమ్య, ఇమం గోత్రం శర్మణం
 కుమారం చౌలకర్మణాసంస్కరిష్యామీతి పజుల్వ్యైతాద
 తవణవర్జం కుమారం భోజయిత్వా, అగ్నేరుపసమాధానా

వస్య చౌలం నిర్వాపులమ్ ॥ మధ్యమస్య చౌలం నిషిద్ధమ్ ॥ * ॥ ౩౭ ॥ శి
 శోశ్చైవ ప్రకర్తవ్యం మాతుగర్భస్యపూర్వతః ॥ దృష్టేద్వీతీయే శిర
 సి చౌలం నానాయ నేతరత్ ॥ ౩౮ ॥ ఇత్యాశ్రేయః ప్రాచీనైః ॥ * ॥ ౩౯ ॥ మా
 తుర్గర్భశిశోశ్చైవ గర్భముంపిశ్యహేల్బతః ॥ తస్మాచ్ఛైవ ప్రకర్తవ్యం
 మాతుగర్భస్యపూర్వతః ॥ ౪౦ ॥ అత్ర స్మృత్యుక్తరే విశేషః ॥ * ॥ ౪౧ ॥ చౌ
 లంశిశోమాతరిగర్భవత్వాం కుర్యాత్పురస్తాదపిపశ్యమాచాత్ ॥ దృష్టే
 ద్వీతీయే తుశిశోశ్చ చౌలం శేషంభవేన్గర్భనినాశనాయ ॥ ౪౨ ॥ కించ న్యూనే
 షు నతుర్ముమాసేషు చౌలంకార్యమిత్యక్షః ॥ * ॥ అనాప్తపత్తిద్విషూ
 హతో గర్భమాతుశ్శిశోర్బుధాః ॥ మాతాకర్మ ప్రశతసేన్ద్రికేనాప్యన్తరిత
 స్యత్యు ॥ ఇతరత్ - తృతీయశిరః నయఃఖాయోద్భవః

సానానాయమ్య అస్యగోత్రస్య శర్మణఃకుమారస్య చౌలకర్మ
 ప్రతిసదబద్ధమభ్యుదయం పుణ్యాహవాచనంచ క్రమా
 త్వా, పునఃపాశానాయమ్య, ఇమం గోత్రం శర్మణం కుమారం
 చౌలకర్మణాసంస్కరిష్యామీతి పజుల్వ్యైతాద తవణ వర్జం కుమారంభో
 జయిత్వా, అగ్నేరుపసమాధానా

దిపరిషేచనాంతం సీమంతవతుర్-ర్యాత్ । పాత్రప్రయోగే
తు - శీతోష్ణజలై, యవాన్, ఆనడుహం శక్పత్పిష్టమ్, యు
రమ్, త్రిషుప్రదేశేషు శ్వేతాంశలీమ్, త్రిదర్భపుష్కే
లాన్, శలాలుగ్లవస్పమ్, ప్రాదేశమాత్రాద్వాదశదర్భాంశ్చ సహ సాదయేత్ । ప్రణీతామోక్షణాన్తే, అపరే
ణాగ్నిం ప్రాజ్ఞుఖం కుమారముపవేశ్య, సహితైశ్చలల్యాది
భిశ్చిఖాగ్ధాన్కేశాన్వప్తవ్యాంశ్చ తూష్ణీం పృథక్కృత్య,
శీతాన్వపున్డస్థా అపః “ ఉష్ణేన వాయుడదకేన ” ఇతి య
జుషా సంస్పృజ్య, “ ఆపఉద్దన్తు ” ఇతి కుమారస్య శిరఃప్రా
గాదిప్రదక్షిణం సిక్త్వా, త్రిభిర్దర్భేభూధ్వాన్గైరన్తహి
తాన్ పురస్తాత్కేశాన్ “ యేనావపత్ ” ఇతి తిరశ్చాతురే
ణ వపన్తమాచార్యమగ్నేర్దక్షిణతడపవేశ్య, మాతాబ్రహ్మ
చారీవా “ యత్తు రేణ ” ఇత్యనుమన్త్రయేత్ । అత్ర అసా

(అగ్నేరుపసమాధానాది పరిషేచనాంతం సీమంతవతుర్-ర్యాత్ ।
పాత్రప్రయోగేతు - శీతోష్ణజలై, యవాన్, ఆనడుహం శక్పత్పిష్టమ్, యు
రమ్, త్రిషుప్రదేశేషు శ్వేతాంశలీమ్, త్రిదర్భపుష్కేలాన్, శలాలు
గ్లవస్పమ్, ప్రాదేశమాత్రాద్వాదశదర్భాంశ్చ, సహసాదయేత్) అత్ర
కపర్ది ॥ * ॥ “ జలద్వయం కుశాన్యవాంశ్చలాలుదర్భపుష్కేలాన్ । శక్పచ్ఛలల్య
సీన్ ధీపెత్సహౌవచోశకర్తవీ ॥ ” ప్రాదేశమాత్రానితివైఖానసోక్తమ్ ।

(ప్రణీతామోక్షణాన్తే అపరేణాగ్నిం ప్రాజ్ఞుఖం కుమారముప
వేశ్య, సహితైశ్చలల్యాదిభిశ్చిఖాగ్ధాన్కేశాన్వప్తవ్యాంశ్చ తూష్ణీం పృ
థక్కృత్య, శీతాన్వపున్డస్థా అపః “ ఉష్ణేన వాయుడదకేన ” ఇతి యజు
షా సంస్పృజ్య “ ఆపఉద్దన్తు ” ఇతి కుమారస్య శిరః ప్రాగాదిప్రదక్షిణం
సిక్త్వా, త్రిభిర్దర్భేభూధ్వాన్గైరన్తహి తాన్ పురస్తాత్కేశాన్ “ యే
నావపత్ ” ఇతి తిరశ్చాతురేణ వపన్తమాచార్యమగ్నేర్దక్షిణతడపవే
శ్య, మాతాబ్రహ్మచారీవా “ యత్తు రేణ ” ఇత్యనుమన్త్రయేత్ । అత్ర అసా

శబ్దే ప్రథమాంతం కుమారస్య శమోక్త్యా, ఉప్తానా
 చార్యో దర్భమిశ్రా కేశా బ్రహ్మచారిహస్తైప్రదాయ,
 దక్షిణతః కేశా “యేన పూషా” ఇతి పూర్వవత్ప్ర
 వాప్యప్రదాయ, “యేన భూయః” ఇతి శిఖాధఃపశ్చిము
 తః కేశా తథాప్రవాప్యప్రదాయ, “యేన పూషా” ఇతి
 ఉత్తరతః కేశా తథాప్రవాప్యప్రదద్యాత్ । అత్ర అ
 సౌశబ్దే సంబుద్ధ్యా కుమారస్య శర్మనిర్దిశేత్ । ఏవం త్రీం
 స్త్రీదర్భానంతథాయ చతుర్దిగ్విపనం కృత్వా అన్తై
 సకృదేవ ఆచార్యోఽపఉపస్సృశేత్ । “కేశాన్ప్రచ్ఛి
 ద్య ప్రాగగ్రా శమీపజ్ఞైః స్సహ మాత్రైప్రయచ్ఛతి,
 తానానడుహే గోమయే నిదధాతి” ఇత్యాశ్వలాయనః ।
 అత్రాపి కేశోపయమన నిధానయోస్సమాన కర్తృకత్వా
 వగతేః బ్రహ్మచార్యేవ కేశానాదాయ అన్తై సంహత్య సకృ
 దేవ శకృత్పిణ్డే నిక్షిప్య ఆదాయోథాయ, “ఉప్తాయ కే

శబ్దే ప్రథమాంతం కుమారస్య శర్మోక్త్యా, ఉప్తానాచార్యో దర్భమిశ్రా
 కేశా బ్రహ్మచారి హస్తైప్రదాయ, దక్షిణతః కేశా “యేన పూ
 షా” ఇతి పూర్వవత్ప్రవాప్యప్రదాయ, “యేన భూయః” ఇతి శిఖా
 ధఃపశ్చిముతః కేశా తథాప్రవాప్యప్రదాయ, “యేన పూషా” ఇత్యు
 త్తరతః కేశాన్తథాప్రవాప్యప్రదద్యాత్ । అత్ర అసౌశబ్దే సంబుద్ధ్యా
 కుమారస్య శర్మ నిర్దిశేత్ । ఏవం త్రీం స్త్రీదర్భానంతథాయ చతుర్ది
 గ్విపనం కృత్వా అన్తై సకృదేవ ఆచార్యోఽపఉస్సృశేత్ । “కేశాన్
 ప్రచ్ఛిద్య ప్రాగగ్రా శమీపజ్ఞైః స్సహ మాత్రైప్రయచ్ఛతి,
 తానానడుహే గోమయే నిదధాతి” ఇత్యాశ్వలాయనః । అత్రాపి కేశో
 పయమననిధానయోస్సమానకర్తృకత్వావగతేర్బ్రహ్మచార్యేవ కేశానా
 దాయ అన్తై సంహత్య సకృదేవ శకృత్పిణ్డే నిక్షిప్య ఆదాయోథాయ,
 “ఉప్తాయ కేశా” ఇత్యాశ్వమృగమూలే దర్భస్తమేబా నిఖనేత్ ।

శాన్ ” ఇత్యుచమ్బర మూలేదర్భస్తమేబనా నిఖనేత్ ।
 “ అరణ్యే కేశాన్నిఖనేయః ” ఇతిగౌతమః “ ఉచమ్బర
 దర్భస్తమ్బయోర్మూలేకేశానాచ్ఛదయెత్ ” ఇతి వైఖా
 నసః । తస్మాదత్రనిధానం నిఖననమ్ , నిదమ్యరాబ్ధవాబ
 హిరితివత్ । తతఃకురం ప్రత్యాశ్య నిదధ్యాత్ , తేనత్య్ర
 హం వపన నివృత్తిః । అథ వటుర్వరం దద్యాత్ । అన్యశ్చే
 చ్చాలకర్తా , తస్మై గాం దద్యాత్ । పితాచేద్దక్షిణత ఆసీ
 నాయ బ్రాహ్మణాయ వరం దద్యాత్ । అథావశిష్టాభిస్సం
 స్కృతాభిరద్భిరున్నం వటోశ్శిరోనాపి తేనవాపయిత్వా

“ అరణ్యే కేశాన్నిఖనేయః ” ఇతి గౌతమః “ ఉచమ్బరదర్భస్తమ్బయో
 మూలే కేశానాచ్ఛదయెత్ ” ఇతి వైఖానసః । తస్మాదత్రనిధానం నిఖ
 ననమ్ , నిదమ్యరాబ్ధవాబహిరితివత్ । తతఃకురంప్రత్యాశ్య నిదధ్యాత్ ,
 తేన త్య్రహంవపననివృత్తిః । అథ వటువరం దద్యాత్ । అన్యశ్చేచ్ఛా
 లకర్తాతస్మై గాం దద్యాత్ । పితా చేద్దక్షిణత ఆసీనాయ బ్రాహ్మణాయ
 వరం దద్యాత్ । అథావశిష్టాభిస్సంస్కృతాభిరద్భిరున్నం వటోశ్శిరో
 నాపితేన వాపయిత్వా శిఖాం నిధాపయెత్ । “ అధైనముష్ణోదకేన సం
 స్నాప్య, ఆచ్ఛద్య, అలంకృత్య, త్రివృతాన్నేన బ్రాహ్మణా భౌజ
 యిత్వాశిషోవాచయెత్ । ” ఇతిబోధాయనః) ప్రణీతామోక్షణాస్తఇ
 తిస్పష్టార్థమనువాదః “ అపరేణాగ్నిం ప్రాజ్ఞచ్ఛమ్ ” ఇత్యాది సూత్ర
 మత్రభావ్యమ్ । ప్రాజ్ఞచ్ఛం-ప్రాజ్ఞుశ్చమ్ “ దర్భపుష్పాలీసస్పృహ్వార్థాగ్రా
 అభినిధాయ ” ఇతి గౌతమః । “ మస్తకే దర్భా పాగ్నిగుత్తరాగ్రా వి
 న్యన్యసరోమాణం దర్భం చిత్వా ” ఇతి వైఖానసః “ కురం తిర్యగ్చ్ఛం
 న్యసేత్ ” ఇతిబోధాయనః । “ నను సకృదాయసేన ప్రచ్ఛిద్య ఆనమ
 హేగోమయే కేశా కుర్యాదితి గౌతమ స్మరణార్థ్యహ్మచారి హస్తఇ
 తి కుతోఽవసీయతే ” ఇత్యాశక్య అశ్వలాయన సూత్రమేవాదాహర
 ణం, కేశాన్ప్రచ్ఛిద్యశి । కేశం మాశ్వలాయనైవేవోక్తమ్ , అథ దర్భాన్సూ

శిఖాం నిధాపయేత్ । “ అత్తైన ముష్ణో దకేన సంస్నాప్య
చాఘద్యాలజ్జలత్య త్రివృతా నేన బ్రాహ్మణాన్భోజయి
త్వాశిషోవాచయేత్ ” ఇతి బోధాయనః .

—* అథ తుల్యోత్సవనిషేధః *—

ఏకప్క్షిన్వత్సరే సోదరాణాంతుల్యోత్సవం నకుర్యాత్ ।
యమశయోస్సమానక్రియాః కుర్యాత్ ॥ * ॥ “ భ్రాతృ
ద్వయే స్వస్వయుగే స్వస్వభ్రాతృయుగేతథా । సమా
నాపక్రియాకార్యామాత్మభేదేతథైవచ ॥ ” ప్రథమజమేవ
జ్యేష్ఠం మనుఃప్రాహ । పుత్రోద్వాహేషట్సు మాసేషు
పుత్రీవివాహంనకుర్యాత్సోదరభ్రాతృచౌలోపనయనేచన
కుర్యాత్ । తథా ఉపనయనాత్పరం చాలంచనకుర్యాత్ । వ
షణ్భేదేతు త్రిమాసాదూర్ధ్వం కుర్యాదిత్యేకే । చౌలోపన
యనానంతరం వివాహంకుర్యాత్ । తథాపుత్రీపరిణయాదూ

త్రైపిప్రసిద్ధమిత్యాహ , అత్రాపి కేశేతి । తస్మిన్నేకానుపయవ్య, ఉత్త
రమా - ఉమమ్మరమూలే దర్భస్తమ్బేవా నిదధాతీత్యాదినాశక్తివిజ్ఞే కే
శోపయమన నిధానయోస్సమానకర్తృకత్వావగతేరిత్యర్థః .

—* అథ తుల్యోత్సవనిషేధః *—

(ఏకప్క్షిన్వత్సరే సోదరాణాంతుల్యోత్సవంనకుర్యాత్ । య
మశయోస్సమానక్రియాః కుర్యాత్ ॥ * ॥ “ భ్రాతృద్వయే స్వస్వయుగే స్వ
స్వభ్రాతృయుగే తథా । సమానాపక్రియాకార్యామాత్మభేదేతథైవచ ॥ ”
ప్రథమజమేవ జ్యేష్ఠం మనుఃప్రాహ । పుత్రోద్వాహేషట్సుమాసేషు పు
త్రీవివాహంనకుర్యాత్సోదరభ్రాతృచౌలోపనయనేచనకుర్యాత్ । తథా
ఉపనయనాత్పరం చాలంచనకుర్యాత్ । వషణ్భేదేతు త్రిమాసాదూర్ధ్వం
కుర్యాదిత్యేకే । చౌలోపనయనానంతరం వివాహం కుర్యాత్ । తథాపుత్రీ
పరిణయాదూర్ధ్వం పుత్ర పరిణయం కుర్యాత్ । ఏవం పుత్ర్యంతరస్యోపయ
మనానంతరం వివాహం కుర్యాత్ । తథాపుత్రీపరిణయాదూర్ధ్వం పుత్ర పరిణయం కుర్యాత్ । ఏవం పుత్ర్యంతరస్యోపయ

ధ్వంపుత్రఃపాణిగ్రహణంకుర్యాత్ । పవంపుత్రాన్తరస్యా
 పయమం శేష సేవామానన్తరం కుర్యాత్ । దత్తపుత్రే,
 సాపత్నై, వైష్టికే, జాత్యధై, పతితే, దీర్ఘచికిత్స్యరోగేవా
 జ్యేష్ఠభ్రాతరి, కనిష్ఠస్యనపరివేదనదోషః । నిర్దోషపి జ్యేష్ఠభ్రా
 తరి, మారదేశస్థద్వాదశవర్షాదూర్ధ్వంనదోషః । “అష్టవర్షా
 దూర్ధ్వంనపరివేత్తృత్వమ్” ఇతివసిష్ఠః । తథాభగినీష్వసం
 స్కృతాస్వపికనిష్ఠస్యనపరివేత్తృత్వమ్ । కనీయస్యాస్సంస్తారే
 దోషః । ఏకష్టిగృహేశుభద్వయంనమర్యాత్ । ద్వార
 భేదే నదోషఇత్యేకే । జన్మజ్యేష్ఠమాసయోరాద్యగర్భప్రేవ
 శుభంవర్జ్యమ్, కనిష్ఠస్యవివాహోదిశోభనం శుభమ్ ॥ * ॥
 “ మాశ్లే నిబన్ధో వ్రతకర్తృతద్వచ్ఛూడాకృతశ్చప్రథమోవి
 వాహః । స్నానంచపుంసః ప్రథమస్యనేష్టం జ్యేష్ఠాశ్చ
 మాసేఽపిచజన్మమాసే ॥ ”

ఇతి గృహ్యారత్న అష్టమః ఖణ్డః

జాత్యధై, పతితే, దీర్ఘచికిత్స్యరోగేవా జ్యేష్ఠభ్రాతరి, కనిష్ఠస్యనపరివేదన
 దోషః ॥ నిర్దోషపి జ్యేష్ఠభ్రాతరి మారదేశస్థద్వాదశవర్షాదూర్ధ్వంన
 దోషః । “అష్టవర్షాత్పరం నపరివేత్తృత్వమ్” ఇతివసిష్ఠః ॥ తథాభగినీష్వసం
 స్కృతాస్వపికనిష్ఠస్యనపరివేత్తృత్వమ్ । కనీయస్యాస్సంస్తారేదోషః । ఏ
 కష్టిగృహేశుభద్వయంనమర్యాత్ । ద్వారభేదే నదోషఇత్యేకే । జ
 న్మమాస జ్యేష్ఠమాసయోరాద్యగర్భప్రేవశుభంవర్జ్యమ్, కనిష్ఠస్యవివా
 హోదిశోభనం శుభమ్ ॥ * ॥ “ మాశ్లే నిబన్ధో వ్రతకర్తృతద్వచ్ఛూడాకృత
 శ్చప్రథమోవివాహః । స్నానంచపుంసః ప్రథమస్యనేష్టం జ్యేష్ఠాశ్చ
 మాసేఽపిచజన్మమాసే ॥ ”) శ్రీధరీయే ॥ * ॥ “ ఏకమాతృప్రసూతా
 నామేకష్టిన్వత్సరేఽపివా । వివాహమాశ్లే బన్ధంచచూడాకర్తృనకారయో
 త్ ॥ ” అయం తుల్యోత్సవనిషేధోయమలయోర్నాస్తి ॥ భ్రాతృద్వయ
 ఇత్యాదికమష్టమైకై దశనిణయగ్రస్థేస్పృష్టం ద్రష్టవ్యమ్..

ఇతి కణ్డభూషణే అష్టమః ఖణ్డః

— శ్రీ అథోపనయనమ్ శ్రీ —

“ వసంతే బ్రాహ్మణముపనయీత । గర్భాద్వా జన్మతో
వాప్తమేవషేఁ । అప్తవషణ్ బ్రాహ్మణముపనయీత ” ఇ
తి శ్రుతేః । అగలగ్రహే పూర్వాష్టా శీలవతః
శుచీన్మన్త్రవతో బ్రాహ్మణానాహూయ ఆసనేషు ఉపవేశ్య, పాదాప్ర
త్యక్ష్య ద్వారాచమ్య, ప్రయతఃప్రాజుగ్ధః పవిత్రపాణిర్ద
ర్భేష్యాసీనస్సదాచార్యః, సుస్నాతం కాపీన
ధరం శుచివస్త్రం సకృదాచాంతం కుమారం స్వదక్షిణత ఉ

— శ్రీ అథోపనయనమ్ శ్రీ —

అథ సంసారక్రమప్రాప్తముపనయనంప్రాహ (“ వసంతే బ్రాహ్మ
ణముపనయీత । గర్భాద్వా జన్మతోవా అప్తమే వషేఁ । అప్తవషణ్ బ్రా
హ్మణముపనయీత ” ఇతి శ్రుతేః । అగలగ్రహే పూర్వాష్టా శీలవతః
శుచీన్మన్త్రవతో బ్రాహ్మణానాహూయ, ఆసనేషు ఉపవేశ్య, పాదాప్ర
త్యక్ష్య ద్వారాచమ్య, ప్రయతఃప్రాజుగ్ధః పవిత్రపాణిర్ద
ర్భేష్యాసీన
స్సదాచార్యః, సుస్నాతం కాపీనధరం శుచివస్త్రం సకృదాచాంతం కుమ
రం స్వదక్షిణత ఉపవేశ్య బ్రాహ్మణైరనుజ్ఞాతః) ఉపనయనమ్, ఇతి కర్త
నామధేయం పఙ్కజాదివద్యోగరూఢమ్ । కుమారస్య, ఆచార్యసమీపనయ
నస్య ఉపనయనశబ్దార్థత్వాత్ । అత్రాపస్తంబః — “ గర్భాప్తమేషు
బ్రాహ్మణముపనయీత, వసంతే ” ఇతిచ । అత్రబోధాయనః — “ అథా
తోగర్భాప్తమేషు వసంతే బ్రాహ్మణముపనయీత ” ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరే —
॥ * ॥ “ గర్భాప్తమేష్టమేవాబ్ధే బ్రాహ్మణస్యోపనయనమ్ । గర్భాధా
నమాదిం కృత్వా, జననంవా, అప్తమే బ్రాహ్మణస్యోపనయనమ్ । అత్ర
ప్రీహియవవద్వికల్పః ” ఇతి । అనెనాప్తవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీతేతి
శ్రుతిగతోష్టవషోవ్యాఖ్యాతః । అతపవ సామాన్యేన “ అప్తవర్షం బ్రా
హ్మణముపనయేత్ ” ఇతి గౌతమాశ్వలాయనాదిభిరుక్తమ్ । అతః ॥ * ॥

పవేశ్య, బ్రాహ్మణైరనుజ్ఞాతస్త్రిఃప్రాణానాయమ్య, అ
స్య గోత్రస్య శర్మణఃకుమారస్య ఉపనయనకర్తాజ్ఞముఖ్యు

“ పశ్చిమేమానవిత్తత్వం వస్త్రైబ్రహ్మత్వమాపున్నయాత్ ! సప్తమేబ్రహ్మవ
ర్చసః ” ఇత్యాదికంకామ్యవిషయమ్ । అతస్తస్త్వేవబలాబలచింతా, నని
త్యస్య; అష్టవక్షం బ్రాహ్మణముపనయాతేతిశ్రుతేబలీయస్తాత్ ।
తతాబహువచనం గర్భజన్మాదిసారసావనాద్యభిప్రాయమ్ । తథా శ్రే
యే — ॥ * ॥ “ గర్భాష్టమేవాష్టమేఽబ్దే బ్రాహ్మణస్యోపనాయనమ్,
చాన్ద్రైర్వాసావనైస్సైరైరబ్దాగర్భాష్టమామతాః ॥ ” ఇతి । తస్మాత్ ప
స్తసప్తమయోర్గర్భాష్టమత్వాభావాన్నతదభిప్రాయమ్, శ్రుతివిరోధాచ్చ
అగలగ్రహణితి - ॥ * ॥ “ నష్టైచన్ద్రైఃప్రగేశుక్రేనిరంశేనైవభాసురే,
కర్తవ్యంనోపనయనంనానధ్యాయేగళగ్రహే ॥ త్రయోదశీచతుష్కంచ స
ప్తమ్యాదిత్రికం తథా । చతుర్థ్యేకాకినీ ప్రోక్తా అష్టావేతే గళగ్రహాః ॥
అనధ్యాయాచ్చపూర్వేయ్యరనధ్యాయాత్పరేఽహని । అనధ్యాయోపనీ
తశ్చపునస్సంస్తారమహతి ॥ ” వృద్ధగార్వ్యః — ॥ * ॥ “ స్వాధ్యాయవి
యుజోఘస్రాఃకృష్ణప్రతిపదాసహ । ప్రాయశ్చిత్తనిమిత్తంతు మెఖిలాబ
ద్ధనైమతాః ॥ పట్టబద్ధనచౌళాన్నపాశనై చోపనాయనే । శుభదంజన్తన
క్షత్రమశుభంత్యన్యకర్తసు ॥ ” ఏవమన్యచ్చతిథివారవక్షత్యాదికంజ్యో
తిశ్శాస్త్రితోఽవగత్తవ్యమ్ । కాపీనధరమితి - కాపీనరహితస్య నగ్నత్వే
న కర్తానహత్వప్రసక్తైరితిభావః । సదాచార్యితి - “ తమసోవాపషతమః
ప్రవిశతి, యమవిద్వానుపనయతే; యశ్చావిద్వాన్ ” ఇతిహి బ్రాహ్మ
ణమ్ । “ తస్మిన్నభిజనవిద్యాసముపేతం సంస్కర్తారమీప్సేత్ ” ఇతివచ
నం స్మర్యతే । అనుజ్ఞాతఇతి - ॥ * ॥ “ బ్రాహ్మణానాం వినావాక్యైః శ్రీ
యాఃస్మర్మిష్ఫలాస్తతః । కర్తవ్యాబ్రాహ్మణానుజ్ఞా కర్మణాంపరిపూర్ణ
యే ॥ ” ఇతిపాద్మవచనం సూచ్యతే,

(త్రిప్రాణానాయమ్య, అస్య గోత్రస్య శర్మణః కుమారస్యోపనయనకర్తాజ్ఞముఖ్యురార్పణం ప్రతిసరబద్ధమభ్యుదయశ్రాద్ధం పుణ్యాహ

రప్రతిసరాభ్యయదపుణ్యాహవాచనాశ్చక్రమాక్షుర్యాత్ ।
అత్ర త్రికాణ్డీ — ॥ * ॥ “ బ్రాహ్మణాభౌజయిత్వా
తు ధృతయజ్ఞోపవీతకమ్ । సప్రాణాహుతిమానం చ గురు
మాణవమాశయేత్ ॥ ” ఇతి । అత్ర బోధాయనః—
“ బ్రాహ్మణానన్నెన పరితోష్య, పుణ్యాహం స్వస్తి ఋద్ధి
మితి వాచయిత్వా, కుమారం భౌజయిత్వా, తస్య చాల
వత్తుష్టిం కేశానోష్య, స్నాతం శుద్ధవాససం బద్ధశిఖం
ధృత కాపీనం, యజ్ఞోపవీతం ప్రతిముఞ్చన్ వాచయతి,
యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రమితి । ” తథైవాశ్వలాయ

వాచనంచ క్రమాత్కర్యాత్ ।) అత్ర బ్రాహ్మణాభౌజయిత్వా
శిషో వాచయిత్వ త్యాపస్తమ్బేనాభ్యుదయశ్రద్ధ పుణ్యాహ వాచన
మాత్రాక్రూపి తదనుక్తమపి యజ్ఞోపవీతవదఙ్కరార్పణం ప్రతిసరబద్ధ
కర్తవ్యం కర్తవ్యమ్, గృహ్యంతరేషు తదుక్తైః .

(అత్ర త్రికాణ్డీ — ॥ * ॥ “ బ్రాహ్మణాభౌజయిత్వా ధృ
తయజ్ఞోపవీతకమ్ । సప్రాణాహుతిమానం చ గురుమాణవ మాశయే
త్ ॥) ఇతి వచనాత్పుణ్యాహానంతరం భౌజనాత్పూర్వ మేవ యజ్ఞోపవీ
తం ధార్యమ్ .

(అత్ర బోధాయనః — “ బ్రాహ్మణానన్నెన పరితోష్య పుణ్యా
హం స్వస్తి ఋద్ధిమితి వాచయిత్వా కుమారం భౌజయిత్వా తస్య చాల
వత్తుష్టిం కేశానోష్య స్నాతం శుద్ధవాససం బద్ధశిఖం ధృత కాపీనం, య
జ్ఞోపవీతం ప్రతిముఞ్చన్ వాచయతి, యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రమితి ”)
॥ * ॥ “ యజ్ఞోపవీత కాలస్సాస్యద్వాచనై కృత ఆశిషామ్ । పురస్తాత్సమి
దాధానాచ్చివ స్వామిమతేనతు ॥ ” ఇతి కపడి వచనాత్ ఘోరానస్త
రమ్ “ ఆయుర్దాదేవ ” ఇతి సమిదాధానాత్పూర్వ మేవయజ్ఞోపవీతంధార్య
జ్ఞాతికాలద్వయముక్తమ్ .

(తథైవాశ్వలాయన కాయన వైఖానసాదయః “ వస్త్రమేఖ

స వైఖానసాదయో వస్త్ర మేఖలాది ధారణావసరపవయ
జ్ఞోపవీతం ధారయన్తి । అతః పురస్తాత్సమిదాధానాదితి వ
చనాచ్చ , ఆయుర్దాదేవేతి సమిదాధానాత్పూర్వమే
వ యజ్ఞోపవీతం ధార్యమ్ । పరిహిత వస్త్రం పుచ్చ కచ్చ
మాచ్ఛాదయన్తి కేచిత్ । తన్నతథా కుర్యాత్ , పుచ్చక

లాది ధారణావసరపవ యజ్ఞోపవీతంధారయన్తి) తదేవం కుమారస్య క్షా
పీనధారణమాచమనం పరిషేచనమాసోశనం పాశ్రావణాహుతిత్యాదీని భ
వేయుః । వవనై ఉపవీతస్య నాపితేనాపి స్పర్శశ్చ పరిహత్యవ్యః । స్నా
నాన్యతర్పణంచ సందేహోన్నదంస్యాత్ । అత ఏవ బోధాయనైస్సానాన
ంతరముపవీతధారణముక్తమ్ । అత ఏవ వరరుచినా కపడినాచ శివస్వామి
మతముప న్యస్తమ్ ॥ పురస్తాత్సమిదాధానాదితి , సమిదాధానమత్ర ఆయు
ర్దాదేవేతి మన్తేణ సమిదాధానమేవోచ్యతే.

(అతః పురస్తాత్సమిదాధానాదితి వచనాచ్చ ఆయుర్దాదేవేతి సమి
దాధానాత్పూర్వమేవ యజ్ఞోపవీతం ధార్యమ్) నతు తస్మిన్ , “ ఉత్త
రైమన్తైస్సమిధ ఆదధ్యాత్ ” ఇత్యుక్తత్వాత్ , ॥ * ॥ “ వినాయ
చ్ఛిఖియాకర్మ వినాయజ్ఞోపవీతతః । రాక్షసం తద్ధి విజ్ఞేయం సమస్తానిష
లాః క్రియాః ॥ ” ఇతి వ్యాసస్మరణాత్ । తస్మాదుపవీతం ధారయిత్వా
అగ్నేరుపసమాధానాదికం కార్యమ్ । అస్మిన్పక్షే నపూర్వోక్తదోష
లేశః । అత్ర పునరాచారబాహుళ్యం దశాయతి ఆశ్వులాయనః — “ మేఖ
లాంబగ్నీత ‘ఇయంచురుక్తాత్ ’ ఇతి , అస్మిన్నవసరే యజ్ఞోపవీతమాదధా
తి ” ఇతి । పవమేవ కార్యాయనశ్చ । వైఖానసః — “ యాలక్ష్మస్త
ఇతి వస్త్రమ్ , ఇయంచురుక్తాదితి మేఖలాం , పరీదమిత్యుత్తరీయం , య
జ్ఞోపవీతమిత్యుపవీతమ్ ” ఇతి । గౌతమః — ॥ * ॥ “ ధారయేదహతం
వాసఉపవీతాజినేఅపి । ” ఇతి .

(పరిహితవస్త్రం పుచ్చకచ్చమాచ్ఛాదయన్తి కేచిత్ । తన్నత
థా కుర్యాత్ , పుచ్చకచ్చస్య నగైత్వేన కర్తావహత్యాపక్షే ।

చుస్య నగ్నత్వేన కర్తృనమాత్వాపవైః ॥ * ॥ “ యజ్ఞో
పవీత మజినం మాఙ్గీంద్రం కమన్డలుమ్ । స్వతం వా
సశ్చకాపీనం ధారయేత్ప్రథమాశ్రమీ ॥ ” ఇతి భరద్వా
జవచనాత్ , “ కాపీనాచ్చన్నం కృతశౌచం కుమారం ద
క్షిణత ఉపవేశ్య ” ఇతి సాయణీయాదౌదగ్ధనాచ్చ , కాపీన
మేవధారయేత్ । అథపుణ్యాహం నై బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతః

॥ * ॥ “ యజ్ఞోపవీతమజినం మాఙ్గీంద్రం కమన్డలుమ్ । స్వతం వాసశ్చ
కాపీనం ధారయేత్ప్రథమాశ్రమీ ॥ ” ఇతి భరద్వాజవచనాత్ , “ కాపీ
నాచ్చన్నం కృతశౌచం కుమారం దక్షిణత ఉపవేశ్య ” ఇతి సాయణీయా
దౌదశనాచ్చ , కాపీనమేవ ధారయేత్ ।) పవం తహిః గృహస్థస్యాపి
నగ్నత్వప్రసజ్గితిచేత్ మైవం ॥ * ॥ “ అకచ్ఛః పుచ్ఛకచ్ఛవాఽద్వికచ్ఛః
కటివేష్టితః । కాపీనధారకశ్చైవ నగ్నః పఞ్చవిధః స్మృతః ॥ ” ఇతి , అకచ్ఛ
స్యైవ సాయణీయేపి నగ్నత్వప్రతిపాదనాత్ , నివీతీచపరిధాయేత్యావస్తమ్భే
న కచ్ఛవిధానాచ్చ । అతః పృష్ఠేనాభాచకచ్ఛాభావే గృహస్థోపినగ్నపవ ,
అద్వికచ్ఛితి స్మరణాత్ । తహిః కథమేకకచ్ఛం బ్రహ్మచారిణ ఇతి చెత్తస్య
కాపీనవిధానాత్ ॥ * ॥ “ కటిసూత్రే బద్ధకచ్ఛః ” ఇతి స్మరణాత్ , సనగ్న ఇతి
చేన్న ॥ * ॥ “ కాపీనధారణాయాథశుల్బం కృత్వా పవీతవత్ । యతిశ్చ బ్రహ్మ
చారీచదధ్యాతాం ద్విః ప్రదక్షిణమ్ ॥ ” ఇతి భరద్వాజవచనాత్ । కటివేష్టిత
ఇతి గృహస్థవిషయమ్ । ఉత్తరాభిస్తిస్మభిః పరిధాప్యేతి బ్రహ్మచారిణః కటి
వేష్టనవిధానాత్ త్ర్యహం త్పరమప్యన్యత్పరిధాప్యేతి తద్విధానాచ్చ , స
ర్వైః కటిసూత్రం ధార్యమేవ । తథాచ సంవతః — ॥ * ॥ “ కటిసూ
త్రం వినా కర్తృశ్రౌతం స్వార్తం కరోతి యః । సర్వం తన్నిష్ఫలం విద్యా త్స
పినగ్న ఇతి స్మృతః ॥ ” సాయణీయమితి స్మృత్యనుసారేణ కృతకశ్చిత్ప్ర
యోగగ్రంథః ఆధైశు ప్రసిద్ధః । ఆదిశబ్దేన మాధవీయాదికం గృహ్యతే ।
తత్రాప్యేవమేవ కాపీనాచ్చాదనముక్తమ్ .

ప్రయోగమాహ ॥ — (అథ పుణ్యాహం నై బ్రాహ్మణైరభ్యను

త్రిః ప్రాణానాయవ్య, ఇమం గోత్రం శర్కాణం కుమారం
ఉపనెవ్యఇతి సంకల్ప్య, ఆచాంతం కుమారం యజ్ఞోపవీతం
ధారయేత్ । నహి చ్ఛస్థోదైవతం మన్తమ్రాచార్యవా
చయన్ కుమారం యజ్ఞోపవీతం ధారయిత్వా, తం మన్తం
వాచయిత్వా ఆచామయేత్ । అథ కుమారం త్రూరలవణవర్జం
ఘృతక్షీరమిశ్రమన్నం భోజయేత్ । ధృతోపవీతంతు పరి
షేచనాపాశన ప్రాణాహుతిపూర్వకం భోజయిత్వా, ద్వి
రాచమయ్య స్వదక్షిణత ఉపవేశ్య, అపాం సంసజన్ నాద్యై
కేశనిధానాంతం చాలవతుర్-ర్యాత్ ।

జ్ఞాతః త్రిః ప్రాణానాయవ్య, ఇమం గోత్రం శర్కాణం కుమారముపనెవ్య
ఇతి సంకల్ప్య, ఆచాంతం కుమారం యజ్ఞోపవీతం ధారయేత్ । సర్వి చ్ఛ
స్థోదైవతం మన్తమ్రాచార్యవాచయన్, కుమారం యజ్ఞోపవీతం ధా
రయిత్వా, తం మన్తం వాచయిత్వా, ఆచామయేత్ । అథ కుమారం త్రూ
రలవణవర్జం ఘృతక్షీరమిశ్రమన్నం భోజయేత్ । ధృతోపవీతంతు పరి
షేచనాపాశన ప్రాణాహుతిపూర్వకం భోజయిత్వా ద్విరాచమయ్య,
స్వదక్షిణత ఉపవేశ్య (ఉపనయితేతి శ్రుతౌ చోధనవాక్యే త్వాత్మనేప
దశ్రవణాదుపనెవ్య ఇత్యేవ సంజగల్పః, యజేత - యక్ష్యఇతివత్ । అన్య
త్సర్వం వ్యాఖ్యాతమ్ । పుణ్యాహంత ఇతి పునః పాఠః క్రమేణానుష్ఠానార్థః ।

(అపాం సంసజన్ నాద్యైకేశనిధానాంతం చాలవతుర్-ర్యాత్)

“ అనువాకస్య ప్రశమేనయజుషా ” ఇత్యాది సూత్రమత్రభాష్యమ్ ॥

నను, “ చతుర్దిగ్విపనమన్త్రానన్తరమేవ యత్తు రేణేత్యామూయతే, తథా
ప్రతిమన్తం ప్రతిదిశం ప్రవపతి, ‘ వపన్తమున్తరయానుమన్త్రీయతే ’ ఇ
తి సూత్రకారేణ వపనానన్తరమేవానుమన్త్రణమన్త్రోవినియుజ్యతే, తత
స్తత్ప్రీతుముల్లఘ్న్య కథంవా యేనావపదిత్యనన్తరమేవ యత్తు రేణేత్యనుమ
న్త్రణం క్రియతే ” ఇతిచేత్, మైవం వ్యాయపిరహిణీం వాణీంభాణీః, మ
న్త్రీ వపసేతి వర్తమానప్రయోగదశానాత్ । నహి వపనే నివృత్తే, వపసి

—శ్రీ ఉపనయనెనసహ చాలకరణవిధిః శ్రీ—

ఉపనయనెనసహచాలకరణే చాలస్యప్రధానత్వాత్ ,
ప్రథమంచాలవపనం మన్త్రీవత్కృత్వా, పశ్చాదుపనయనా
న్యవపనే, అపాం సంసజ్జనాది విధివత్కృత్వా, చతుర్దిగ్వప
నే కేశాభావేపి ప్రతిమన్త్రీం ప్రతిదిశం శ్రీంస్త్రీం దర్భా
నేవచిన్ద్యాత్ । అథనాపి తేనోష్టకేశం సుస్నాతం ధృతకాపీ
నం శుద్ధవస్త్రాచ్ఛన్నమాచాంతం ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రీం బద్ధశి

శుద్ధి ఇతి నిర్దేశ్యుంశక్యతే । పార్శ్వభోఽపరిసమాప్తశ్చహి వర్తమానః । ప
తదభిప్రాయేణహి వపనక్రియాయాం వర్తమానం వపన్తమితి నిర్దిశ్యతే
న తదనుమన్త్రీణమాహసూత్రకారః । అతః పాతక్రమాదథక్రమస్య
బలీయస్తావ్యుద్వ్యతక్రమేణ వినియోగో యుజ్యత ఇత్యలమ్ .

—శ్రీ ఉపనయనెన సహ చాలకరణవిధిః శ్రీ—

(ఉపనయనేన సహచాలకరణే చాలస్యప్రధానత్వాత్ , ప్రథ
మం చాల వపనం మన్త్రీవత్కృత్వా, పశ్చాదుపనయనాన్యవపనే అపాం
సంసజ్జనాది విధివత్కృత్వా, చతుర్దిగ్వపనే కేశాభావేపి ప్రతిమన్త్రీం
ప్రతిదిశం శ్రీంస్త్రీం దర్భానేవచిన్ద్యాత్) సున్దరరాజీయేవ్యాఖ్యాతో
ఽయమర్థః । యుక్తంచైతత్ ॥ * ॥ “ ప్రధానస్యాక్రియాయాన్తు సాన్లంత
త్రియతేపునః । తదన్లస్యాక్రియాయాన్తు నావృత్తిరైవ తత్త్రియా ॥ ”
ఇతికాత్యాయనవచనేన ప్రధానస్య చాలస్యాకరణే పునరపిసాన్లనుష్ఠాన
విధానాత్ , “ అప్యల్పశోలోమాని వాపయతి ” ఇతిన్యాయేనోపనయనాన్ల
వపనస్య కించిత్కరణేపి చరితార్థత్వాచ్చ ॥ * ॥ “ చాలోపనీతేతుసహ క్రి
యతే యదా తదా క్షౌర యుగ ప్రసక్తా । చాలేప్రధానం క్షౌర కర్మా
కార్యముపానయాన్లంతు ఽభావనీయమ్ ॥ ”

(అథ నాపితేనోష్టకేశం సుస్నాతం ధృతకాపీనం శుద్ధవస్త్రాచ్ఛన్న
న్నమాచాంతం ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రీం బద్ధశిఖిమలజ్జూతం కుమారమాచార్యో
దర్భాసనైపూర్వవహవవేశ్య , సహితచాన్లదైవతం యజ్ఞోపవీతం పరమ

ఖమలజ్యోతం కుమారమాణార్యో దర్శననే పూర్వః
 పవేశ్య, సహితచంద్రోదైవతం యజ్ఞోపవీతం పరమమితిః
 న్త్రం వాచయన్ కుమారం యజ్ఞోపవీతం ధారయిత్వా,
 ఆచామయేత్ || * || “ ఉపవిశ్యాసనై దార్ఢ్యే ప్రాణా
 నాయమ్య వాగ్యతః । మన్త్రం సదైవముచ్చార్య బ్ర
 హ్మసూత్రం గచ్ఛేత్ || ” ఇతి భరద్వాజః । అథా
 గ్నేరుపసమాధానాది కుర్యాత్ । పాత్రప్రయోగేతుకుశా
 మ్బుకూర్చవస్త్రాత్కమాజ్ఞ్యజినదణ్డభిక్షాపాత్రాణీసకృదే
 వసాదయేత్ । ఆజ్యభాగానై కుమారస్య దక్షిణహస్తై పా
 లాశీం సమిధం ప్రదాయ హస్తై తంగృహీత్వా, “ ఆయు

మితి మన్త్రం వాచయన్ కుమారం యజ్ఞోపవీతం ధారయిత్వా, ఆచామయే
 త్ || * || “ ఉపవిశ్యాసనై దార్ఢ్యే ప్రాణానాయమ్య వాగ్యతః । మ
 న్త్రం సదైవముచ్చార్య బ్రహ్మసూత్రం గచ్ఛేత్ || ” ఇతి భర
 ద్వాజః) || * || “ ఉపవీతం శిఖాబంధమూర్ధ్వపుంజ్ఞం వినాకృతమ్ । అపః
 త్రక్యంకమన్ విప్రస్యవిఫలం భవేత్ || ” ఇతి సంవర్తః । అలంకృతవి
 తి - ఆశ్వలాయనః — “ అలంకృతం కుమారం కుశలీకృతశిరసమహతే
 నవాససా సంవీతమ్ ” ఇతి । కాయాయనశ్చ — “ పర్యుప్తమలంకృ
 తం కుమారమానయన్తి ” ఇతి । “ అథ పర్యుప్తమూర్ధానం భుక్తవస్త్రమల
 ంకృతమ్ ” ఇతి తద్వ్యాఖ్యానే । అతోగంధపుష్పద్యులక్ష్ణారోఽప్తి ది
 నే నబ్రహ్మచర్యవిరుద్ధః || * || “ యజ్ఞోపవీతమన్త్రస్య బ్రహ్మ ఋషిరి
 తిష్ఠుతిః । ఛన్దస్త్రిష్ఠువో దేవతాతు త్రయోవేదాఇతి శ్రుతిః .

(అథాగ్నేరుపసమాధానాది కుర్యాత్ । పాత్రప్రయోగేతుకు
 శామ్బుకూర్చవస్త్రాత్కమాజ్ఞ్యజినదణ్డభిక్షాపాత్రాణీసకృదే
 వసాదయేత్ । ఆజ్యభాగానై కుమారస్య దక్షిణహస్తై పాలాశీం సమిధం ప్రదాయ, హ
 స్తై తంగృహీత్వా, “ ఆయుర్దాదేవ ” ఇతి మన్త్రమూచ్చార్య సన్న్వి
 యముచ్చరన్, మన్త్రానై సమిధమాజ్యభ్యక్తామాధేహీత్యాధాపయేత్ ।

దాదేవ ” ఇతి మన్త్రీమాచార్యస్వయముచ్చరక ము
న్త్రీనై సమిధమాజ్యాభ్యక్తా మాధేహీత్యాధాపయేత్ ,
నాత్రస్వాహాకారః । తతఉత్థాయ కుమారఆచార్యం ప్రద
క్షిణమాగత్యానుజ్ఞాప్య, ఆచార్యమగ్నించాన్తరేణాసాద్య,
ఉత్తరేణాగ్నింతిష్ఠేత్ । తమ్ “ ఆతిష్ఠేమమ్ ” ఇతిమన్త్రీ
ముచ్చరన్నాచార్యోదక్షిణేన పాదేన అశ్వాన మాతిష్ఠేతి

నాత్ర స్వాహాకారః । తతఉత్థాయ కుమారఆచార్యం ప్రదక్షిణమాగత్యా
నుజ్ఞాప్య, ఆచార్యమగ్నించాన్తరేణాసాద్య, ఉత్తరేణాగ్నింతిష్ఠేత్ । తమ్
“ ఆతిష్ఠేమమ్ ” ఇతి మన్త్రీముచ్చరన్నాచార్యో దక్షిణేనపాదేనాశ్వాన
మాతిష్ఠేతి కుమారంబ్రూయాత్) “ స్నాతమగ్నేరుపసమాధానాత్ ” ఇ
తి సూత్ర సూత్రభాష్యమ్ । అత్రకపర్వీ — ॥ * ॥ “ పాత్రప్రయోగే
తు కుశామ్బుకూర్చ వస్త్రాస్తనణ్డాజిన మేఖలాశ్చ । దైవానిపాత్రాణిని
యుజ్య పశ్చాద్యుజ్జేతచామూని సహూపనేతా ॥ ” “ భిక్షాపాత్రం
చ సాదయేత్ ” ఇతి వైఖానసః । ఆజ్యభాగాన్తేకృతే స్నాతం కుమా
రం హస్తేగృహీత్వా, ఆయుదాదేవే త్యేతయా పాలాశేం సమిధమా
ధాపయతి, మన్త్రీనై చాధేహీతి బ్రూయాదితి వ్యాఖ్యాతమ్ । ప్రదక్షి
ణమితి - విప్రీగ్నోరన్తరాగమననిషేధాదితి శేషః । “ అగ్నింబ్రీహ్మ
ణంచాన్తరేణ నాతిక్రామేత్ । బ్రాహ్మణం శ్చనుజ్ఞాప్యవాఽతిక్రామే
త్ । ” ఇత్యాపస్తంబః ॥ * ॥ అథోత్థాయ కుమారోఽపి స్వాచార్యం
తుప్రదక్షిణమ్ । ఆగమ్యోత్తరతస్తిష్ఠేదగ్నిమాచార్యమన్తరా ॥ అత్రయ
ద్యపి, బోధాయనెన “ జరసెనయెమం స్వాహా ” ఇతి పత్యతే । త
థాప్యస్నాకం తథాఽనామ్నానాదాధేహీత్యేవబ్రూయాదితివ్యాఖ్యాతమ్ ।
యత్రాధానక్రియైవోక్తా, నజాఽహూతిక్రియా, సతత్రస్వాహాకారః ।
మన్త్రీనై నపత్యతేచేదితివివృతత్వాచ్చ నాత్ర స్వాహాకారః ॥ * ॥
“ స్వాహాకారో నచాయుదా ఇత్యత్ర సమిదాహుతౌ । ఆధేహీత్యేవ
మన్త్రీనై వటుమాధాపయెఘ్నురుః ॥ ”

కుమారంబుగ్రీయాత్, ఇత్ర వైఖానసః “ ఆతిష్ఠేతి వాయు
వ్యామశ్చైనం పాదాఙ్గుష్ఠేన దక్షిణేన స్పర్శయిత్వా ” ఇతి ।
తతః పాదేనాశ్చైనం స్పృష్ట్యా, అథస్తాత్తత్రైవ తిష్ఠేత్
ఆపరిదానాద్యథాస్థానం నప్రత్యాసీదేత్, ఉత్తరత్రాచార్య
సమీపనయనవిధానాత్, బోధాయనాదిభిరగ్నేరుదక్ తిష్ఠ
తపవనాసః పరిధానాదివిధానా చ్చ । అథాచార్యో “ రేవతీ
స్త్యా ” ఇతి ద్వాభ్యామహతం వాసోఽభిమన్త్ర్య “ యాల
కృన్త ” ఇతి త్రిభిః కుమారస్య కటితటే ప్రదక్షిణం పరిధా

ఉక్తార్థేన నాదవచనముదాహరతి । (అత్ర వైఖానసః — “ ఆతి
ష్ఠేతి వాయువ్యామశ్చైనం పాదాఙ్గుష్ఠేన దక్షిణేన స్పర్శయిత్వా ” ఇ
తి । తతః పాదేనాశ్చైనం స్పృష్ట్యా, అథస్తాత్తత్రైవ తిష్ఠేత్, ఆపరిదానా
ద్యథాస్థానం నప్రత్యాసీదేత్, ఉత్తరత్రాచార్య సమీపనయనవిధానా
త్, బోధాయనాదిభిరగ్నేరుదక్ తిష్ఠ తపవనాసః పరిధానాదివిధానా
చ్చ ।) స్పృష్ట్యాతి - స్పర్శమాత్ర విధానాదివిధానః । ప్రాగేవాచా
ర్య సమీపం గతస్య, పరిధానానంతరం సమీపనయనవిధానం నసంభవతి;
తథా గౌతమేన ఉత్తరతోఽగ్నేః ప్రత్యక్షుఖమవస్థాపేత్సుప్రక్రమ్య,
సంప్రేష్యేపవేశ్యేతి సంప్రేషానంతరమేవోపవేశనవిధానాత్; అథైనము
త్థాప్యోత్తరేణాగ్నిం దక్షిణేన పదాశ్చైనమాస్థాపయిత్యుపక్రమ్య, అశ్చ
నమాస్థాయ, తత్రైవ తిష్ఠతో వాసో మాఙ్గ్యజిన హస్తగ్రహణ పరిధా
నాన్యుక్త్వా, “ అథైనముపనయతి, ఇతి బోధాయనోన్మాత్త సమీపనయనవిధా
నా చ్చ । తథాస్తాకమపి అశ్చాస్థాపనవాసః పరిధానాదికమగ్నేరుత్తరతస్మి
న్తత్తపవక్రియతే, నగురోదక్షిణత ఆసీనస్య, సమాచారాభావము
పునరుత్థావాన్ముదగవస్థాపవిధానాభావాచ్ఛ ॥ * ॥ దక్షిణేన పదాశ్చ
నమాస్థాయాభ్యంజితోవటుః । ఆదేవతాపరిదానాన్పుత్ర్యాసీదేన్నచాససా
(అథాచార్యో “ రేవతీస్త్యా ” ఇతి ద్వాభ్యామహతం వాసోఽభిమన్త్ర్య
“ యాలకృన్త ” ఇతి త్రిభిః కుమారస్య కటితటే ప్రదక్షిణం పరిధా

వ్య, పరిహితవాససంకుమారమ్ “ పరీదంవాసః ” ఇత్యను
మన్తస్త్రి, మాజ్ఞీం మేఖలాం త్రివృతాం త్రిప్రదక్షిణం
“ ఇయం దురుక్తాత్ ” ఇతి ద్వాభ్యాం కుమారస్య కటి
తట పరివీయ, నాభిదేశే గ్రన్థిం కృత్వా, తా మన్తా
కుమారం వాచయిత్వా, కృష్ణాజినముత్తరలోమకముత్త
రీయాథే “ మిత్రస్య చతుః ” ఇతి ధారయిత్వా, తం
వాచయిత్వా, తతోఽగ్నేరుత్తరత ఉదగగ్రాః దర్భా
సంస్తీర్య, తేషు “ ఆగన్తా ” ఇతి కుమారం ప్రత్య
ఙ్ముఖమవస్థాప్య, తం మన్త్రం వాచయిత్వా, స్వయం
సామ్రాజ్యఖస్తి స్థేత్ । ఉత్తరతోఽగ్నేః ప్రత్యఙ్ముఖమవస్థా
ప్యాజ్జలిం కారయేత్, స్వయంచోపరి కుర్యాత్ । “ ద
క్షిణతస్తిస్థా మన్త్రావాక్ బ్రాహ్మణఆచార్యోదకాజ్జలిం
పూరయేత్ । ” ఇతి గౌతమః । “ ఉత్తరతోఽగ్నేః పా

వ్య, పరిహితవాససంకుమారం, పరీదంవాసః ’ ఇత్యనుమన్తస్త్రి, మాజ్ఞీం
మేఖలాం త్రివృతాం త్రిప్రదక్షిణమ్ “ ఇయం దురుక్తాత్ ” ఇతి ద్వా
భ్యాం కుమారస్య కటితట పరివీయ, నాభిదేశే గ్రన్థిం కృత్వా, తా
మన్తా కుమారం వాచయిత్వా, కృష్ణాజినముత్తర లోమకముత్తరీయా
థే “ మిత్రస్య చతుః ” ఇతి ధారయిత్వా, తం వాచయిత్వా,
తతోఽగ్నేరుత్తరత ఉదగగ్రాః దర్భా సంస్తీర్య, తేషు “ ఆగన్తా ”
ఇతి కుమారం ప్రత్యఙ్ముఖమవస్థాప్య, తం మన్త్రం వాచయిత్వా, స్వ
యం సామ్రాజ్యఖస్తి స్థేత్ । “ వాపః సద్యః కృత్వాతమ్ ” ఇత్యాది
సూత్రమశ్రుభావ్యమ్ । “ ఉదగగ్రాః దర్భా ” ఇతి గౌతమః ।

కథమశ్రవణాః ప్రత్యఙ్ముఖత్వం గురోః సామ్రాజ్యత్వం చె
త్యేత్ర సంవాదవచనముదాహరణి । (ఉత్తరతోఽగ్నేః ప్రత్యఙ్ముఖమవ
స్థాప్యాజ్జలిం కారయేత్, స్వయంచోపరి కుర్యాత్ “ దక్షిణతస్తిస్థా
మన్త్రావాక్ బ్రాహ్మణఆచార్యోదకాజ్జలిం పూరయేత్ ” ఇతి గౌతమః

ఋషి ఆచార్యోఽవతిష్ఠతే , ప్రత్యక్షుఖితరోఽపామజ్జలిం
 పూరయిత్వా ” ఇత్యాశ్వలాయనః । తతః ప్రత్యక్షుః
 ఋష్య తిష్ఠతః కుమారస్యాజ్ఞ లావాచార్యోఽన్యవజ్ఞ
 తమస్తా ఉదకాజ్ఞలిం నినీయ , తేన జలేన “ సముద్రా
 దూర్తిః ” ఇతి త్రిః కుమారం ప్రోక్ష్య , తంవాచయిత్వా
 “ అగ్నిష్టే హస్తమగ్రభీత్ ” ఇత్యాదిభిస్తవేత్యన్తేమన్
 నైరస్తే కుమారస్య సాఙ్గుస్థముత్తానం దక్షిణహస్తం గృ
 హ్ణీత్వా , “ అగ్నయేత్వాపరిదదామి ” ఇత్యాదిష్వసాశ
 బ్దేషు నియత సంబుధ్యంతశర్మశబ్దై రేకాదశభి మన్తైః
 ప్రతిమన్త్రం శమాన్తైః గ్నాది దేవతాభ్యో రక్షణా
 ర్థం కిందితిండిత్ ప్రసార్య , హస్తం ప్రదర్శ్య దద్యాత్ ।
 “ దేవస్యత్వా ” ఇతి యజుషా అసౌ శబ్దే సంబుధ్యా
 కుమారస్య శర్మ నిదిశన్నాచార్యో హస్తాభ్యాం కుమా
 రమాలింజ్య , ఆత్మనస్సమీపం నీత్వా , అభిముఖముపవేశ్య ,

“ ఉత్తరతోఽగ్నేః స్రాజ్ఞుఖితరోఽవతిష్ఠతే ప్రత్యక్షుః ఇతరోఽ
 పామజ్జలింపూరయిత్వా ” ఇత్యాశ్వలాయనః ।) స్పష్టోఽథః .

(తతః ప్రత్యక్షుః ఋష్య తిష్ఠతః కుమారస్య అజ్ఞాతా అచార్యోఽన్య
 వజ్ఞతమస్తా ఉదకాజ్ఞలిం నినీయ , తేన జలేన “ సముద్రాదూర్తిః ”
 ఇతి త్రిః కుమారం ప్రోక్ష్య , తంవాచయిత్వా , “ అగ్నిష్టే హస్తమగ్రభీత్ ”
 ఇత్యాదిభిస్తవేత్యన్తేమన్తైరస్తే కుమారస్య సాఙ్గుస్థముత్తానం దక్షిణహస్తం
 గృహ్ణీత్వా , “ అగ్నయేత్వాపరిదదామి ” ఇత్యాదిష్వసాశబ్దేషు నియ
 త సంబుధ్యంతశర్మశబ్దై రేకాదశభిర్మన్తైః ప్రతిమన్త్రం శర్మాన్తే అ
 గ్నాది దేవతాభ్యో రక్షణార్థం కిందితిండిత్ ప్రసార్య , హస్తం
 ప్రదర్శ్య దద్యాత్ । “ దేవస్యత్వా ” ఇతి యజుషా అసౌ శబ్దే సంబు
 ధ్యా కుమారస్య శర్మ నిదిశన్నాచార్యో హస్తాభ్యాం కుమారమాలింజ్య
 ఆత్మనస్సమీపం నీత్వా , అభిముఖముపవేశ్య , “ సుప్రజా ” ఇతి రస్యదక్షిణే

“ సుప్రజాః ” ఇతి దక్షిణైకశ్చై జపిత్వా , “ బ్రహ్మచర్య
మాగామ్ ” ఇతి కుమారం వాచయిత్వా , కుమారం దక్షి
ణహస్తైశ్చహితా , “ కోనామాసి ” ఇతి పృచ్ఛతి “ శ
క్తానామాస్మి ” ఇతి వటుఃప్రత్యాహ “ కస్య బ్రహ్మచార్య
సి శర్తుః ” ఇత్యాచార్యః “ ప్రాణస్య బ్రహ్మచార్యస్మి ”
ఇతి కుమారః “ శర్తౌష తెదేవసూర్యేత్యాదిసంచరశర్తుః ”
ఇత్యన్తమాచార్యోజపిత్వా “ అధ్వనామధ్వపతే ” ఇతి
యజుఃకుమారం వాచయేత్ । కుమారః ప్రదక్షిణమగ్నింకృ
త్వా , ఆచార్యస్య దక్షిణతడపవిశేత్ । “ ప్రదక్షిణమ

కర్ణేజపిత్వా “ బ్రహ్మచర్యమాగామ్ ” ఇతి కుమారం వాచయిత్వా , కుమా
రం దక్షిణహస్తైశ్చహితా “ కోనామాసి ” ఇతి పృచ్ఛతి “ శక్తానా
మాస్మి ” ఇతి వటుఃప్రత్యాహ । “ కస్య బ్రహ్మచార్యసి శర్తుః ” ఇత్యా
చార్యః “ ప్రాణస్య బ్రహ్మచార్యస్మి ” ఇతి కుమారః । “ శమైషతే
దేవసూర్యేత్యాది సంచరశర్తుః ” ఇత్యన్తమాచార్యోజపిత్వా “ అధ్వనా
మధ్వపతే ” ఇతి యజుఃకుమారం వాచయేత్ । కుమారః ప్రదక్షిణమగ్నింకృ
త్వా ఆచార్యస్య దక్షిణతడపవిశేత్ । “ ప్రదక్షిణమగ్నిం పరీత్యోషశ
త్యన్వారంబ ఆజ్యాహుతీహుత్వా ” ఇతి కాత్యాయనః) ఉదకాఙ్గాలి
మితి - అస్తా ఇతి షష్ఠ్యర్థేచతుర్థీ । త్రిప్రోక్ష్యతి - సకృన్నస్త్రేణ ద్వి
స్తాష్ట్రీమ్ । అసౌశబ్దేషు సర్వేషు సమ్బుద్ధ్యా నామగ్రహణమితి వ్యాఖ్యాత
మ్ । అత్రకపర్తి — ॥ * ॥ “ మాఙ్గ్యజినావస్థాపనప్రోక్షణాథాపనానితు ।
సమస్త్రీమేతాన్యాచార్యః పూర్వంకృత్వాథవాచయేత్ ॥ అస్తేతు సర్వసు
న్త్రాణాం హస్తగ్రహణమిష్యతే । దేవతాభ్యః పరీధానం శత్రుణాంపృ
థక్పృథక్ ॥ గ్రహమస్త్రీష్వసౌశబ్దే నీచైః ప్రాధాన్యవాచిని । సంబు
ద్ధ్యాశమవక్తవ్యమనీచైః ప్రథమాంతః ॥ ” నియతేతి - సంబాధనానీతి
సర్వాసుదాత్తప్రకరణోక్తే స్సంబుద్ధిపదంసర్వం నియతమితి యథాః । ప్రా
ధాన్యేతి - అవృధమసావితి నివర్తతే, ప్రాణవాదిత్వాదసౌశబ్దస్య “ దేవ

గ్నింపరీత్యోపదిశత్యనాన్వరభృతజాన్వహుతీర్హుత్వా ” ఇతి
కాత్యాయనః ॥

—* ఇతిగృహ్యరత్న నవమాఙ్గిణః *—

ఏవముత్తరత్రాపి కుమారగామిఫలప్రకాశనమన్తాగ్ని
శ్చకుమారం వాచయేత్ , ప్రత్యగాశిషంచైనం వాచయతీతి
నియమాత్ । తేజులు “ ఇయంచరుక్తాత్ ” ఇత్యాదయః ।
తాన్తన్త్రాన్వాచయతి । కరణత్వేన చాదితత్వాత్తైర్మన్తైః
పూర్వంక్రియాంకుర్వన్తి । తేషాం క్రియాగుణభూతకర్తృ
భిరేవోచ్ఛార్యత్వాత్ , కుమారస్య సంసార్యత్వేన
ప్రధానత్వాచ్చ , తతోహూమమన్తాగ్నిప్రత్యగాశిషో
వాచయేత్ । ఏవంకుమారమాచార్యః “ యోగేయోగే ” ఇతి

స్యత్వా ” ఇతిహస్తాభ్యాం కుమారమాలిజ్య , ఇతివైఖానసోక్తార్థః । కు
మారందక్షిణహస్తేగృహీత్వా, ఇతికాత్యాయనోక్తార్థః । ప్రదక్షిణమిత్యుక్త
ార్థంపంచాదయతి । ప్రదక్షిణమగ్నిమిత్యాశ్వలాయనః । అధ్వనామధ్వపతే
ఇన్యస్య అధ్వనః పారగమనరూపఫలస్య కుమారగామితప్రకాశకత్వాత్
తం వాచయత్యాచార్యః .

ఇతి కణ్ఠభూషణే నవమాఙ్గిణః

ఏవముత్తరత్రాపి కుమారగామిఫలప్రకాశనమన్తాగ్నిశ్చ కుమ
ారం వాచయేత్ , ప్రత్యగాశిషంచైనం వాచయతీతి నియమాత్ । [అను
ష్ఠేయార్థప్రకాశకోహిమన్తైః] తేజులు “ ఇయంచరుక్తాత్ ” ఇత్యాద
యః , తామన్తాగ్నిం వాచయతి । కరణత్వేన చాదితత్వాత్తైర్మన్తైః
పూర్వంక్రియాంకుర్వన్తి । తేషాంక్రియాగుణభూతకర్తృభిరేవోచ్ఛార్య
త్వాత్ , కుమారస్య సంసార్యత్వేన ప్రధానత్వాచ్చ , తతోహూమ
మన్తాగ్నిప్రత్యగాశిషో వాచయేత్ । ఏవంకుమారమాచార్యః “ యోగేయోగే ”

తం వాచయన్ హస్తంగృహీత్వా హోవయిత్వా, స్వయమ్
 “ఇమమగ్నై” ఇతిమన్త్రముచ్ఛార్య ఆచార్యః మన్తాన్తై
 స్వాహేతి కుమారమేవ వాచయన్ హోవయిత్వా “శతమి
 న్ను” ఇతి కుమారం వాచయన్ హోవయిత్వా “ అగ్నిష్టఆ
 యః ” ఇతి స్వయముక్త్వా, అన్తే స్వాహేతి కుమారం వాచ
 యన్ హోవయిత్వా “ మేధాంషహ్యమ్ ” ఇత్యాదీన్ సప్తను
 త్తాన్ స్వయమనుక్త్వా కుమారం వాచయన్నేవ హోవయే
 త్ ॥ తతోజయాది పరిషేచనాన్తమాచార్యపవ అనన్వారభః

గే ” ఇతి తం వాచయన్ హస్తంగృహీత్వా హోవయిత్వా, స్వయమ్ “ఇమ
 మగ్నై” ఇతిమన్త్రముచ్ఛార్య, ఆచార్యునున్తాన్తై స్వాహేతి కు
 మారమేవ వాచయన్, హోవయిత్వా, “ శతమిన్ను ” ఇతి కుమారం
 వాచయన్ హోవయిత్వా “ అగ్నిష్టఆయః ” ఇతి స్వయముక్త్వా, అ
 న్తే స్వాహేతి కుమారం వాచయన్ హోవయిత్వా “ మేధాం షహ్యమ్ ”
 ఇత్యాదీన్ సప్తనుత్తాన్ స్వయమనుక్త్వా, కుమారం వాచయన్నేవ హోవ
 యేత్) “ అత్రైనమున్తరాహుతీర్హవయిత్వా ” ఇతి సూత్రమత్రభాష్యమ్ ।
 జయాదీనాం ప్రత్యగాశిషామపి న వాచనమ్, నాపి హోవనమ్, సామాన్య
 సిద్ధత్వాత్, తా నాచార్యపవ జుహవాతి.

ఇదమాహ — (తతోజయాదిపరిషేచనాన్తం ఆచార్యపవ అన
 న్వారభఃకుర్యాత్ । అస్య భువఃస్వాహేతి హుత్వా ప్రాయశ్చిత్తాహు
 తీర్హుహుయాత్ । అథప్రణీతాః విమోక్షయేత్ ।) ఆహుతీరితి సామాన్య
 వచనాదాజ్యభాగానన్తరమేవ కుమారం హోవయతి । తత్రద్వితీయచతుర్థా
 “ఇమమగ్నై ఆయుషే, అగ్నిష్టఆయుః ప్రథరామ్ ” ఇతి విశ్వవిరోధాత్, ఆ
 యుధాన్ దేవజరసమితి వదాచార్యః స్వయమేవ బూరియాత్ । నైనం వాచ
 యతి । “ జయాన్, అభ్యాతానాన్, రాష్ట్రభృతః ” ఇతి సామాన్యవిధిసిద్ధ
 మేవ ఆచార్యో జయాదిప్రతిపద్యతే । తతస్తేషాం న వాచనమ్, న హోవన
 మ్, ఇతి । అస్య కపర్తి — ॥ ౩ ॥ “ యోగాదీన్ వాచయన్నేవ కుమార

కుర్యాత్ । అత్ర భువస్సంస్థాపితీ హుత్యా, ప్రాయశ్చిత్తా
హుతీర్జుహుయాత్ । అథప్రణితాః పిమోక్షయేత్ । అథో
ఞ్ఞా యాచార్యస్సదస్యానంపూజ్యప్రణమ్యసుముహూర్తం
ప్రాథ్య, అపరేణాగ్నిముదగగ్రే కుమారనిహితే కూర్చే
“ రాష్ట్రభృదసి ” ఇతి యజుషోపవిశేత్ । తస్య పురస్తా
న్ప్రీత్యఙ్ముఖో వటుదణ్ధేష్వాసీత । అథ కుమారో దక్షి
ణేనపాణినా ఆచార్యస్య దక్షిణంపాదం సవ్యేన సవ్యము
పసంగృహ్య, ప్రణమ్య “ సావిత్రింభో అనుబ్రూహి ” ఇ

రం హోవయెత్థలు । ద్వితీయచతుర్థౌ బ్రూయాదాచార్యో జుహుయాద్వ
టుః ॥ యత్ర-మణిబ్రాహ్మణశబ్దాక్తో భేషోఽస్తిచేత్తత్రతథోపనీతా ।
తత్ర-మణివత్సో భువ ఆహుతిసాస్యద్భవేదనాజ్ఞాతవిధిద్వయంవా ।”

(అథోఞ్ఞాయాచార్యః, సదస్యానంపూజ్యప్రణమ్యసుము
హూర్తంప్రాథ్య, అపరేణాగ్నిముదగగ్రే కుమారనిహితే కూర్చే “ రా
ష్ట్రభృదసి ” ఇతియజుషోపవిశేత్ । తస్యపురస్తాన్ప్రీత్యఙ్ముఖోవటుదణ్
ధేష్వాసీత ।) “ అపరేణాగ్నిముదగగ్రమ్ ” ఇత్యాది సూత్రమత్రభా
వ్యమ్ ॥ * ॥ “ కర్తవ్యాబ్రాహ్మణానుజ్ఞా ద్విజైస్సర్వప్రయత్నతః —
బ్రాహ్మణానుజ్ఞయాసర్వంకర్త కుర్యాత్ప్రయత్నతః — అభేద్యాబ్రా
హ్మణాశిషః । ” ఇత్యాదికమత్రభావ్యమ్ । వటుదణ్ధేష్వీతి - అత్ర బో
ధాయనః — “ తస్యగ్రే కుమారః ప్రత్యఙ్ముఖోవటుదణ్ధేమాపరిశ్య
పాదావన్వారభ్యాహ ” ఇతి .

(అథ కుమారోదక్షిణేనపాణినా ఆచార్యస్య దక్షిణంపాదం సవ్యే
న సవ్యముపసంగృహ్య, ప్రణమ్య, “ సావిత్రిం భో అనుబ్రూహి ” ఇతి
ప్రార్థయేత్) సూత్రే “ దక్షిణేన పాణినాదక్షిణంపాదమ్ ” ఇతిసవ్యసో
ప్యపలక్షణమ్, పాదావన్వారభ్యాహీతి బోధాయనోక్తేః । “ తస్య పాద
చాణిభ్యాంసంగృహ్య ” ఇతి ఆశ్వలాయనః । తథా మనుః — ॥ * ।
వ్యత్యస్తపాణిశాతాయాం పాదయోగ్రహణం గురూః । సవ్యేనసవ్య

తిహాశ్రీభాగవతో ౧ వచనం సమ్యగుపసన్నాయ సావిత్రిభ్యం బ్రహ్మప్రార్థయతే శిష్యాయ, సహిచ్ఛన్దోదైవతంతద్బ్రూయీయత్ ॥ * ॥ “ పచ్చోభూస్తచ్చవోభగస్సువధ్ధియభీష్యతే । అధర్చశోభూస్తచ్చవధి యస్సువస్తదన్యథా ॥ ” ఇత్యుక్తక్రమేణ కుమారస్య దక్షిణకణ్ఠే సముపదిశన్వాచయేత్ । “ తస్య వాససా పాణిభ్యాం పాణీ సంగృహ్య సావిత్రీమన్వాహ, పచ్చోధర్చశస్సర్వాం యథాశాస్త్రం వాచయిత్వా ” ఇతి ఆశ్వలాయనః ।
“ కుమారోదర్భేషు ప్రత్యక్షుఖండపవిత్ర్య, పాదావన్వార

స్సప్తవ్యోదక్షిణేనతుదక్షిణః ॥ జన్మప్రభృతియతిః-చిత్సుక్తతం పము పాజితమ్ । తత్సర్వం నశ్యతిక్షిప్రమేకహస్తాభివాదనే ॥ ” వను, అత్ర చరణగ్రహణస్యానతిక్రమణీయత్వాద్ధాయత్త్రిపదేశాథం తద్విధీయతే, అతోఽత్ర నాభివాదననియమః । సత్యమ్ - ఏకపాణినా పూజ్యపాణిగ్రహణస్యానుచితత్వాత్, బోధాయనాదివచనాచ్చ, పాణిభ్యాంపాదయోర్గ్రహణమిత్యవిరోధః .

(ఏవం సమ్యగుపసన్నాయసావిత్రిభ్యం బ్రహ్మ ప్రార్థయతే శిష్యాయ, సహిచ్ఛన్దోదైవతంతద్బ్రూయీయత్) సమ్యగితి “ తస్మై సవిద్వాసుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాంతచిత్తాయ శమాన్వితాయ ” ఇతి శ్రుతిః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే .

తత్రగాయత్రుప్రపదేశక్రమే కపడివచనముదాహరతి (॥ * ॥ “ పచ్చోభూస్తచ్చవోభగస్సువధ్ధియభీష్యతే । అధర్చశోభూస్తచ్చవధ్ధి యస్సువస్తదన్యథా ॥ ” ఇత్యుక్తక్రమేణ కుమారస్య దక్షిణే కణ్ఠే సముపదిశన్ వాచయేత్ । “ తస్య వాససా పాణిభ్యాం పాణీ సంగృహ్య, సావిత్రీమన్వాహ, పచ్చోధర్చశస్సర్వాం యథాశాస్త్రం వాచయిత్వా ” ఇత్యాశ్వలాయనః । “ కుమారోదర్భేషు ప్రత్యక్షుఖండపవిత్ర్య, పాదావన్వారభ్యాం, సావిత్రింభూ అనుమూర్తిహి ” ఇతి

భక్త అహ, సావిత్రింభో అనుబ్రూహి” ఇతి బోధాయనః ।

తి బోధాయనః) అత్రాయమవదేశక్రమః ॥ ప్రణవవ్యాహృతిగాయ
త్రీణామృష్యాదికం క్రమేణ ప్రథమముపదిశ్య, తస్మా అన్వాహ “ సావి
త్రింపచ్చార్ధార్చశస్సర్వాంప్రణవవ్యాహృతిపూర్వకమ్” ఇతి । యత్తు
గౌతమవచనం “ తస్మా అన్వాహ సావిత్రిం పచ్చార్ధార్చశస్సర్వాంవ్యా
హృతీతైచ్చైకశఙ్కంకారంచ ” ఇతి । నతలక్రమపరమ్ , జపహేమామాది
మసర్వత్ర గాయత్ర్యః ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వకత్వాత్ , బహుశ్రు
త్యతివిరోధాచ్చ । “ ఓమితిప్రతిపద్యతే భూర్భువస్సువరిత్యాహ । అథసా
విత్రిం గాయత్రీంత్రిరన్వాహ । పచ్చార్ధార్చశోఽనవానమ్ । ఓమితిబ్రా
హ్మణః ప్రవక్ష్యన్నాహ ” ఇత్యాదికాశ్రుతిః । మనుః — ॥ * ॥ “ ఏతద
క్షరమేతాంచ జపన్ వ్యాహృతిపూర్వకమ్ ॥ ” ఇతి । ఏతదక్షరం - ప్ర
ణవమ్, ఏతాం - గాయత్రీమ్, “ ప్రణవాద్యామిమాంతథా । తదిత్యేవస
మోనాస్తి ” ఇతి నయోరేవ ప్రకృతత్వాత్ । బోధాయనశ్చ “ తస్మా
అన్వాహేతి ప్రతిపద్య తత్సవితుర్వరేణ్యమి త్యేతాం పచ్చార్ధార్చశస్సమ
స్తాం వ్యాహృతీర్విహృతాః పాదాదిష్వనేషునా తథార్ధార్చయో రుస్త
మాయాంకృతాస్సయామ్ ” ఇతి । ఏవమేవాపస్తంబశ్చ । వ్యాసః —
॥ * ॥ “ ప్రణవవ్యాహృతియుగా స్వాహాంతా హేమామకర్మణి । త్రికైతై
వ జపేత్తతోజ్జపయజ్ఞప్రసిద్ధయే ॥ ” సున్దరరాజీయే — “ సావిత్రిం
పాదే పాదేఽవసాయ , తతోఽర్ధర్చైఽవసాయ , తతస్సర్వామన్వాహ ।
ఽస్మి నేనవానువచనే క్రమేణ పాదాదిషు వ్యాహృతిమైకైకామన్వాహ ।
ఏవం తాస్వాదౌ ప్రణవమన్వాహ ” ఇతి । ఏవం శ్రుతిస్మృతిభిర్గాయ
త్ర్యసర్వత్ర ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వకత్వప్రతిపాదనాత్ , బహుశ్రు
తిస్మృత్యనుసారేణ గౌతమీయమపి తత్సమానార్థమేవ సవర్థనీయమ్ । త
స్మాదస్యాయమర్థః - గాయత్ర్యః పాదే పాదే అధార్చనవానెచాదౌ
ప్రణవమన్వాహ , తత ఏకాం వ్యాహృతిం చాన్వాహ , ఇతి నకశ్చిద్విరో
ధః । అతః ఏవమేవ స్పష్టముపదేశ్యవ్యం శి ష్టైః । ఏవమస్యోపదేశస్యబ్రహ్మయ

తతఃకుమారః “అవృథమ్” ఇతి యజుషా ఉత్తర మోష్ఠము
పస్పృశ్య, ఆచామేత్ । నాత్ర సౌశబ్దే శర్తునిదిశేత్,
కుమారపరత్వాభావాత్, అసౌ ప్రాణ ఇత్యన్వయాత్ । అ
తః ప్రథమాంతః ప్రాణశబ్దానసంబుద్ధిః, ప్రచయత్స్వప్రసక్తేః ।
“బ్రహ్మణ ఆణీస్థః” ఇతి యజుషా హస్తాభ్యాం కణ్ఠాయుగ
పమపస్పృశ్య, “సుశ్రవః” ఇతి మన్తగ్రంథతన్నైదక్షిణౌ
న పాణినా పాలాశదణ్డం వటురాచార్యదత్తమాదత్తై । అథా
చార్యః “స్మృతంచమే-ఇత్యాది, సర్వప్రత్యో భూయా

జ్ఞపవ వినియోగః, అన్యథా ఉపదేశస్య నిర్ధకత్వప్రసక్త్యాత్, జపాద్యు
క్రమాంతరవిధానాచ్చ । ఏవంహి శిష్టా ఆచరన్తి । తస్మాదయమేవోపదేశ
క్రమః । ఏవముపదిశ్య కుమారం వాచయేత్, “సావిత్రిం పచ్ఛాఽర్ధర్చ
శస్సనుస్తానుధ్యావయేత్” ఇతి వైఖానసోక్తేః । అత్ర ద్వితీయతృతీయ
యోర్వాహ్యత్యోరాదౌ కేచిత్ప్రణవం నేచ్ఛన్తి.

(తతః కుమారః “అవృథమ్” ఇతి యజుషా ఉత్తర మోష్ఠముప
స్పృశ్య ఆచామేత్ । నాత్ర సౌ శబ్దే శర్తు నిర్దిశేత్, కుమారపరత్వా
భావాత్, అసౌ ప్రాణ ఇత్యన్వయాత్ । అతః ప్రథమాంతః ప్రాణశ
బ్దానసంబుద్ధిః ప్రచయత్స్వప్రసక్తేః) అత్ర కపడిః ॥ ౩॥ “ఓష్ఠ శ్రీ
వాన్త పర్యన్తం పస్పృశ్యతేఽవృథమిన్యథ । ఆచామేన్నై హ నామాస్తి
కరాభ్యాం యుగపచ్ఛగ్రితీ ॥ కణ్ఠాస్థాదిత్యదణ్డానాం షమన్తగ్రంథటురేవ
తు । ప్రత్యగాశిష మన్యేషాం భవేద్వాచనమేవతు ॥ ”

(“బ్రహ్మణ ఆణీస్థః ” ఇతి యజుషా హస్తాభ్యాం కణ్ఠాయుగపమ
పస్పృశ్య “సుశ్రవః ” ఇతి మన్తగ్రంథతన్నై దక్షిణేన పాణినా పాలా
శదణ్డం వటురాచార్యదత్తమాదత్తై) “ఆచార్యోదణ్డం ప్రయచ్ఛతి, తం
ప్రతిగృహ్ణోతి ” ఇతి కాత్యాయనః .

(అథాచార్యః “స్మృతంచమే-ఇత్యాది, సర్వప్రత్యో భూయాసమ్”
ఇత్యన్తం కుమారం వాచయేత్ । అథ కుమారః, “గురౌ వరం లేనదామి”

సమస్తాభ్యుదయం కుమారం నాచయేత్. అథ కుమారాః
రంతే దదామితి గురవే గాం దద్యాత్. నాత్ర ప్రతిగ్రహ
మన్తః, స్వతన్త్రగోదానవిషయత్వాత్. అథాచార్యః ప్ర
త్యక్షుఖమాసీనం కుమారమ్ “ఉదాయమా” ఇతియజుషో
ఙ్గావ్య, తద్వాచయేత్ “తచ్ఛతుః” ఇతిదశభిర్నైర్వ
టురాచార్యవాచితై రాదిత్యముపతిష్ఠేత. “యస్మిన్మాఘ
తంచ” ఇతికుమార హస్తగ్రహణం వేదాధ్యయనశాస్త్ర
వ్యాఖ్యానశక్తవిషయం కామ్యమేవ. అథ కుమారః ప్రా

ఇతి గాం దద్యాత్.) “గౌర్వై వరః” ఇతి వచనాత్ వరోగౌః.

(నాత్ర ప్రతిగ్రహమన్తః, స్వతన్త్రగోదానవిషయత్వాత్. అథాచార్యః, ప్రత్యక్షుఖమాసీనం కుమారమ్ “ఉదాయమా” ఇతియ
జుషోఙ్గావ్య, తద్వాచయేత్. తచ్ఛతురితి దశభిః నైర్వటురాచార్యవా
చితై రాదిత్యముపతిష్ఠేత.) యత్ర కపిలోభయముఖ్యాదిగౌడీయతే, త
త్రైవ స్వతన్త్రగోదానె అయం ప్రతిగ్రహమన్తః. అన్యథా శ్రాద్ధ
కాలగృహయజ్ఞాదిగోదానప్రతిగ్రహాపి ప్రతిగ్రహమన్తప్రసక్తేః. స
హితథాస్తిశిష్టాచారః. “దేవావై వరుణసుయాజయే” ఇతిలిక్తా
ద్యాయప్రతిగ్రహపవ ప్రతిగ్రహమన్తజపఇత్యుపదేశఇతి వ్యాఖ్యాత
త్వాచ్చ నతత్ప్రసక్తిః. కేచిజ్ఞపన్తి.

అథకామ్యకూహ — (“యస్మిన్మాఘతంచ” ఇతికుమారహస్తగ్ర
హణం వేదాధ్యయనశాస్త్రవ్యాఖ్యానశక్తవిషయం కామ్యమేవ) “యం
కామయతే” ఇతి సూత్రం వ్యాఖ్యాతమ్. “అయం కుమారః సమావర్త
నామ్యుక్తౌ నవిచ్ఛిద్యేత నవియుజ్యేతేతి కామయేత తముత్తరయా దక్షిణే
హస్తే గృహ్ణీయాత్. సమ్బుద్ధ్యయద్యయమాచార్యశ్చతుర్వేదీ సర్వ
శాస్త్రవిదధ్యాపయితుం వ్యాఖ్యాతుంచ శక్నోతి” ఇతి.

(అథ కుమారః ప్రాణానాయమ్య సమిధ ఆధాస్యామితి సజ్జల్పి
పరి త్వేత్తిపరిమృజ్య పరిసమూహ్యగ్నిం విధివత్పరిషిజ్యేత్. అత్రబోధ

నానాయజ్య సమిధ ఆధాన్యామీతి సజు-లప్య పరిత్యేతి ప
రిమృజ్య పరిసమూహ్యోఽగ్నిం విధివత్ పరిషిత్వాత్ । అ
శ్ర బోధాయనః — “త్ర్యహమేతమగ్నింధారయన్తి,
తస్మిన్నేవాగ్నోవ్యాహృతిభిస్సాయం ప్రాతస్సమిధ ఆదధ్యా
త్ । అతైనమగ్నిం ప్రదక్షిణం పరిషిచ్ఛత్యదితేఽనుమన్య
స్వేతి । తతోఽగ్నిం పరిషిచ్య, అగ్నయే సమిధమ్ ’ ఇత్యా
ద్యైర్వాదశభిర్వైశ్చైర్వాదశ సమిధ ఆధాయ, అ
గ్నిం పరిషిచ్ఛత్యన్వమంథాః ప్రాసావీరితి మన్తాన్ స
న్నయత్యతైనముపతిష్ఠతే । ‘యత్రే అగ్నే ’ ఇతి త్రిభిః ప
ర్యాయైః, ‘మయి మేధామ్ ’ ఇతి త్రిభిశ్చ ” ఇతి । త్ర్యహమే
తమగ్నిం ధారయత్, తస్మిన్నేవాగ్నో సమిధ ఆదధ్యాత్ ।
అతః ధ్వంసం లోకికాగ్నో । సమిధశ్చ త్ర సాలాశశ్వత్థౌ మ
ద్భుర ఖాదిరాః । తతః కుమారమాచార్యః బ్రహ్మచార్యస్

యనః — “త్ర్యహమేతమగ్నిం ధారయన్తి తస్మిన్నేవాగ్నో వ్యాహృ
తిభిస్సాయం ప్రాతస్సమిధ ఆదధ్యాదతైనం ప్రదక్షిణమగ్నిం పరిషిచ్ఛత్యది
తేఽనుమన్య స్వేతి । తతోఽగ్నిం పరిషిచ్య, ‘అగ్నయే సమిధమ్ ’ ఇత్యా
ద్యైర్వాదశభిర్వైశ్చైర్వాదశ సమిధ ఆధాయాగ్నిం పరిషిచ్ఛత్యన్వ
మంథాః - ప్రాసావీరితి మన్తాన్ సన్నయత్యతైనముపతిష్ఠతే । ‘యత్రే
అగ్నే ’ ఇతి త్రిభిః పర్యాయైః, ‘మయి మేధామ్ ’ ఇతి త్రిభిశ్చ ” ఇతి ।
త్ర్యహమేతమగ్నిం ధారయత్, తస్మిన్నేవాగ్నో సమిధ ఆదధ్యాత్ । అత
ః ధ్వంసం లోకికాగ్నో । సమిధశ్చ త్ర సాలాశశ్వత్థౌ మద్భుర ఖాదిరాః)
అత్ర “పరిత్యా ” ఇతి సూత్రే పరిసమూహనమాత్రముక్తమ్, నమన్త
వత్పరిషేచనమ్ । తథాపి బోధాయనాదాభుక్తత్వాదస్తాభిరుక్తమ్, అవిరు
ద్ధాంశస్యాన్యతో గ్రహణస్య యుక్తత్వాదాచారాచ్చ । నను, త్ర్యహమే
త వర్జనమాత్ర కిమితి త్వయా నొక్తమ్ । మైవమ్, బ్రహ్మచర్యం తపో
క్షమితి పరిభాషాయాముక్తత్వాత్ । “త్ర్యహమేతమగ్నిం ధారయన్తి ।

ద్వస్త్రం పరిధాన్య, పరిహితం తద్వామః “యస్య తే ప్రథ
మవాస్యోం హరామ ” ఇత్యాదద్యాత్ 1. ఉపనీతోమ
ధ్యాహ్నో సన్ధ్యాముపాసీత । తదాదినిత్యం నియతఃస్త్రి
సన్ధ్యం సన్ధ్యాముపాసీత .

ఇతి గృహ్యరత్న దశమఃఖండః

మవశ్యంధార్యమితిసిద్ధమ్ । అత్ర “ బ్రహ్మచార్యసి, అపాఞాన, కర్మకురు,
మాసుముష్ఠాః, భిక్షాచర్యంచర, ఆచార్యాధీనోభవ ” ఇతి శిక్షితమర్థప
ట్రం సమిదాధానంచాసమావర్తనాద్బ్రహ్మచారిణా నిత్యమితిసిద్ధమ్ .

సన్ధ్యావందనంచేత్యాహ — (ఉపనీతోమధ్యాహ్నో సన్ధ్యాముపాసీ
త । తదాదినిత్యం నియతఃస్త్రిసన్ధ్యం సన్ధ్యాముపాసీత) అశ్రవాన్యః —
॥ * ॥ “ సేవేత పూర్వం ప్రాక్సన్ధ్యాం మధ్యసన్ధ్యాం తతఃపరమ్ । తత్పశ్చ
త్పశ్చమాంసన్ధ్యాంయమైన సతతందివిజః ॥ ” ఇతి . యమైన - నియమైన ।
అత్ర బోధాయనః — “ అథాన్ధబధిరజడమూకానాం సంస్తారముపనయ
సంవ్యాఖ్యాప్యాచుః । పుణ్యనక్షత్రేబ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా ఆశిషోవాచయి
త్వా, కేశానోప్య, స్నాతం శుచివాససం బద్ధశిఖం యజ్ఞోపవీతం ధారయి
త్వా, అప ఆచమయ్య, దేవయజనముదానయతి । అథ దేవయజనోల్లేఖన
ప్రభృత్యాగ్నిముఖాత్కృత్వా, యజ్ఞేయసమిధమాజ్యేనాక్త్వా, తూష్ణీమభ్యా
ధాపయతి । యథాలాభం తూష్ణీం వాసః పరిధాపయతి । తూష్ణీం మేఖలా
మేమన్త్రవన్త్రద్ధిం కరోతి । తూష్ణీమజనంప్రతిముచ్చతి ” ఇతి .

ఇతి హోతృతమలతిలకస్య సరస్వతీవల్లభాచార్య పాత్రస్య

శ్రీరఙ్గానాథ సూరి సుతస్య శ్రీవేంకటాచార్యస్య

వైదికసార్వభౌమస్య కృతౌ గృహ్యరత్న

వ్యాఖ్యానే కణ్ఠ భూషణే

తత్పత్రయ్యపటలః.

— శ్లో॥ అథోపాకర్షః శ్లో॥ —

అథోపాకర్షణ నిర్ణయిష్యామసి సహదర్శాత్పూర్వార్వా
పూర్ణిమా శ్రావణే, తస్యాముపాకర్షః తైత్తిరీయకాః కు
రుత్యః । శ్వేతకృత్సం సంగవాత్ షణ్ముహూర్తాంహ
వ్యాప్యస్థితం వహోదయకమత్రైవ యజురుపాకర్షణ
కార్యమ్ । సంగవాదూర్వకమర్వాజ్యధ్యం దినాత్పర్వ
సంధౌ తత్రైవోపాకరణమ్, సమిదాధానం గాయత్రీ
జపంవా కుర్యాత్ । ఉత్సగాకరణ ప్రాయశ్చిత్తార్థమ్
“ కామోకాషీత్, మన్యురకాషీత్ ” ఇతి మన్త
మజ్జోత్తర సహస్రకృత్వో జపిష్యామీతి సంకల్ప్య, అ
జ్జోత్తర సహస్రం ప్రారేవ జప్త్వా, బ్రహ్మచారిణో వప
నం కురుత్యః । కర్వాణ్యత్వాన్నాత్ర వారాదిదోషగ్ధః । త
స్మాన్నపూర్వేద్యుర్వాపయేయః, అవిహితత్వేన దోషా
వర్తేః । శ్రీవణే మాసి శ్రవణర్తే, పంచమీయుక్తే హస్తే
వా, బహ్వచాః కురుత్యః । నకురురుత్తరాషాఢయుక్తేశ్ర

— శ్లో॥ అథోపాకర్షః శ్లో॥ —

(అథోపాకర్షణ నిర్ణయిష్యామసి సహదర్శాత్పూర్వార్వా పూర్ణిమా
శ్రావణే, తస్యాముపాకర్షణ తైత్తిరీయకాః కురుత్యః । శ్వేతకృత్సం సంగవా
త్ షణ్ముహూర్తం వా వ్యాప్యస్థితం పర్వ బోదయకమ్, అత్రైవ యజురుపా
కర్షణకార్యమ్ । సంగవాదూర్వకమర్వాజ్యధ్యం దినాత్పర్వసంధౌ తత్రైవో
పాకరణమ్, సమిదాధానం గాయత్రీజపంవా కుర్యాత్ । ఉత్సగాక
రణప్రాయశ్చిత్తార్థమ్ “ కామోకాషీత్ మన్యురకాషీత్ ” ఇతి మన్త
మజ్జోత్తర సహస్రకృత్వో జపిష్యామీతి సంకల్ప్య, అజ్జోత్తర సహస్రం ప్రార
ేవ జప్త్వా, బ్రహ్మచారిణో వపనం కురుత్యః । కర్వాణ్యత్వాన్నాత్ర వారాది
దోషగ్ధః । తస్మాన్నపూర్వేద్యుర్వాపయేయః, అవిహితత్వేన దోషావ
ర్తేః । శ్రీవణే మాసి శ్రవణర్తే, పంచమీయుక్తే హస్తేవా బహ్వచాః కురుత్యః ।

వణే, సంవత్సరాధ్యయననాశస్తరణాత్. ప్రాప్తపదమా
సే వజ్చమీయుక్తే హస్తే ఛష్టోగాః కురుః । శ్రావణ్యాం
పాణమాస్యాంవా, దర్శయక్తేహస్తైవా, దినద్వయే దర్శ
యక్తేహస్తే పూర్వతై వకురుః, అపరేమ్యరాశ్వయు

సకురుగుస్తరాషాఢయుక్తే శ్రవణే, సంవత్సరాధ్యయననాశస్తరణాత్ ।
ప్రాప్తపదమాసే వజ్చమీయుక్తే హస్తే ఛష్టోగాః కురుః । శ్రావణ్యాం
పాణమాస్యాంవా, దశాయుక్తే హస్తేనా, దినద్వయే దర్శయక్తే హ
స్తే పూర్వతై వకురుః, అపరేమ్యరాశ్వయుజత్వాత్) అశ్రమ
సుః ॥ * ॥ “ పుష్యేతు చ్చస్తసాం కుర్యాద్బహిరుత్సజానం ద్విజః
మాఘశుక్లస్య నాప్రాప్తే పూర్వాష్టౌ ప్రథమేహని ॥ ” పవం విహి
తస్యాకరణే ప్రాయశ్చిత్తంకర్తవ్యమ్ । తచ్చ “ పవమన్యేష్వపి దౌ
షవత్స్వపతనీయేషు ఉత్తరణీయాని వత్సానుః । కామమన్యభావ్యాంవా
జహయూత్, ‘ కామోఽకాషీత్, మన్యరకార్షీత్ ’ ఇతి జపేద్వా ”
ఇతి విహితత్వాదాచారాచ్చ, కామోఽకార్షీన్మన్యరకార్షీదితి మన్త్రజప ఇ
త్యర్థః ॥ * ॥ “ అధ్యాసానాముపాకర్త కుర్యాత్కాలేఽపరాష్ణాకే ।
పూర్వాష్టౌశుచిసర్గస్యాదితివేదవిదౌవిదుః ॥ ” ఇతి గౌబిలవచనాత్
పూర్వాష్టౌపమాత్సర్జనం కార్యమిత్యర్థః । వైఖానసః — “ శ్రావణ్యాం
పార్ణమాస్యానుగ్నిం పరిస్తీర్య, శిష్యం వాచయిత్వా ” ఇతి । సూత్రా
నుక్తస్యావిరుద్ధస్యాన్యతాగ్రహణస్య యుక్తత్వాత్ ॥ * ॥ “ దీక్షాకాలేఽ
భిషేకేనత్రనియమవిధౌ ” ఇతి విహితత్వాదాచారాచ్చ, బ్రహ్మచారిభిర్వ
పనంకర్తవ్యమేవ । శ్రీధరీయ — ॥ * ॥ “ తారవారతిథిజాగుణాగుణా
నాత్రసూత్రవిధివైభవాదతః । లగ్నమాశ్రమసుకూలముజ్జ్వలంయత్తదేవ
విద్యుశేమపాకృతౌ ॥ ” సంగ్రహే — ॥ * ॥ “ ఘోరకర్తనకుర్వీత
చౌళాత్పరమృతుత్రయే । తథోపనయవాదూర్ధ్వముపాకర్తునాక్వదిత్ ॥
వైధే కర్తనీతుప్రాప్తే కాలదోషం నచింతయేత్ । సద్యః ఘోరం ప్రకుర్వీ
తమాతాపిత్రామృతౌ తథా ॥ భౌమమృత్యునువాప్నోతి సారేచా

జ్ఞానార్థం . పోషకదానం పోషకమసాన్యం మస్తభామహ
రహాగన్య మృత్యుయోగత్వాన్నత్రయోగమహాకృత్యం .
శ్రావణ్యాం నతద్యోగదోషః । “ తారవారతిథిజాః ” ఇ
తి వచనాత్ । అతశ్చబ్రహ్మచారి వపనే ననారాదిదోషశ్చి
న్త్యః, నాత్రదోషో నిత్యత్వాత్ । “ ప్రథమోపాకరణస్తు
శుద్ధమాసిగుర్యాత్ । గురుశుక్రయోరేకో మూఢోఽన్యశ్చే
త్ స్వచ్ఛమిత్రాంశగః, తదా ప్రథమోపాకరణమావిచా

యుః క్షయోభవేత్ । ” ఇత్యుక్త దోషా నతస్యామిత్యర్థః ॥ * ॥ “ శ్ర
వణేనతః యేతర్క ఉత్తరాపాదసంయుతమ్ । సలవత్సరకృతోఽధ్యాయ
స్త్రావణాదేవ నశ్యతి । ” ఇతి వచనం బహ్వృచ విషయమ్ । తేషామేవ
శ్రవణ నక్షత్ర ప్రధానత్వాత్ । తదభావే కథన్యముక్తం జ్యోతి
శ్శాస్త్రే — ॥ * ॥ “ శ్రవణానుచ తత్కర్తృత్ శ్రవణకర్తృ యద్య
వేత్ । తత్కర్తృ సఫలం విద్యామపాకరణసంజ్ఞితమ్ ॥ ”

మస్తభామవార యోగే యజ్ఞశ్శాఖనాం పోషకదానం దోషః ।
శ్రావణ్యాంతు నదోష ఇత్యాహ । (పోషకదానం పోషకమసాన్యం మ
స్తభామవారయోగస్య మృత్యుయోగత్వాన్నత్రయోగమహాకృత్యం ।
శ్రావణ్యాం నతద్యోగదోషః । “ తారవారతిథిజాః ” ఇతి వచనాత్ । అత
శ్చ బ్రహ్మచారివపనే ననారాదిదోషశ్చిన్త్యః, నాత్రదోషో నిత్యత్వాత్)
జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ * ॥ “ మస్తవారం భామవారం పోషకదానముభాపివా ।
పోషకమసాన్యం సంయుతం చేదుపాకర్తృ నశారయేత్ ॥ వారుణం భామవారే
ణయుక్తం మరణబంధవేత్ । తస్మాత్తం వర్జయేద్ధిమామృత్యుయోగభీ
రినః ॥ శ్రావణ్యాం వారుణం శస్త్రం పోషకమసాన్యం విశేషతః । వర్జయే
త్ పోషకదానం శ్రావణ్యాం నతద్యోగదోషః ॥ ”

(“ ప్రథమోపాకరణస్తు శుద్ధమాసిగుర్యాత్ । గురుశుక్రయోరే
కో మూఢోఽన్యశ్చేత్ స్వచ్ఛమిత్రాంశగః, తదా ప్రథమోపాకరణమావిచా
రయేత్ కర్తృత్ ” ఇతి జ్యోతిర్విజః । “ సక్తాస్త్రీస్త్రీహాణం చాఽర్థరా త్రాస్త్రీ

రయస్సుర్యాత్ ఇతిన్యోవిత్పదః । “సక్రాద్విర్గ్రహణం చ
అర్థరాత్రాన్పరతశ్చేన్నదోషః” ఇతిచ । అథాపరాశ్లేసా
త్వా, కౌతం పరిధాయ, మాధ్యాహ్నికం కృత్వా,
॥ * ॥ “ఆరూపానాస్తు యతుర్భాజ్జవహూమ
ప్రతిగ్రహమ్ । సర్వం తదాగ్రహసం విద్వ్యాత్ ॥” ఇతిస్సు
రణాత్, నార్ద్రవస్త్రఃక్రియాః కుర్యాత్ । పవిత్రపాణిః
ప్రాప్నుభి ఉపవిశ్య, స్రాణానాయమ్య, శ్రావణ్యాం పో
ణమాస్యా మధ్యాహ్నాపాకర్తు కరిష్యే, అధ్యాయము

రతశ్చేన్నదోషః” ఇతిచ ।) ఆత్రేయ — ॥ * ॥ గురుభార్గవయోర్మార్గే
బాల్యేవా నార్ధకేపివా । తథాధిమాససం సర్పమలమాసాదిషు త్రిషు ॥
ప్రథమోపాకృతిర్నస్యాతుర్భాద్యదివినశ్యతి ॥” అతాదోషసంభవే శ్రా
వణీనిషేధః, కాలాంతరవిధానం చ ప్రథమోపాకర్తు విషయమితి సిద్ధమ్ ।
॥ * ॥ “ఏకొమూఢాభవేదన్యస్సోన్వీచ్యమిత్రాంశగోయది । అన్యస్యా
స్త్రసుయేకాలే కుర్యాచ్ఛాన్తవణమజ్ఞసా ॥ ప్రథమోపాకృతించాపి కుర్యా
దేవావిచారయన్ ।” ఆత్రేయేద ॥ * ॥ “ముగ్యజ్జస్సామాథర్వేశా
జీవశుక్రకుజేన్దుజాః । శాఖాధీశే శక్తియైక్తే తచ్ఛాఖాధ్యయనంశుభమ్ ॥
కుర్యాద్వాఽన్యస్య సందర్శే చాళం మాజ్ఞే ౮ వినా శుభమ్ ।” ఇతిచ ।
॥ * ॥ “ఉపాకర్తు తథోత్సర్గం కామ్యముగ్ధవమప్తకామ్ । మాసవృ
ద్ధౌ పరే కుర్యాద్వజ్రయిత్వాతు పైతృకమ్ ॥” ఇదంప్రథమోపాకర్తు
విషయమ్ । సర్వవిషయమిత్యన్వేయ, శుద్ధమాస సంభవాత్తస్యాపి శ్రావ
ణత్వాచ్చ,

ప్రయోగమాహ (అథాపరాశ్లేసాత్వా, కౌతం పరిధాయ,
మాధ్యాహ్నికం కృత్వా ॥ * ॥ “ఆరూపానాస్తు యతుర్భాజ్జవహూమ
ప్రతిగ్రహమ్ । సర్వం తదాగ్రహసం విద్వ్యాత్ ॥” ఇతిస్సురణాన్పా
ర్ద్రవస్త్రఃక్రియాః కుర్యాత్ । పవిత్రపాణిః ప్రాప్నుభి ఉపవిశ్య, పో
ణానాయమ్య, శ్రావణ్యాం పోణమాస్యా మధ్యాహ్నాపాకర్తు కరిష్యే,

పాకరిష్యే, ఇతివా సంకల్ప్య, బ్రహ్మచారీ యజ్ఞోపవీతంధ్య
త్వా, ఆచమ్య, మెఖలాజినదణ్డా మన్త్రీవధ్ధారయేత్ |
|| * || “ఉపవీతం వటోరేకం ద్వైతథేతరయోః స్మృతే | పక
మేవయతీనాంస్యాదితి శాస్త్రవినిర్ణయః ||” ఇతి భృగుః |
గృహస్థో యజ్ఞోపవీతే ద్వైత్రీణివా ప్రశుభ్యనవీతం మన్త్రీ
చ్ఛారణాచమనపూర్వకం విభృయాత్ | అశ్రభరద్వాజః
— || * || “ఉపవిశ్యాసనేదార్ఘ్యే ప్రాణానాయమ్యవా
గ్యతః | మన్త్రీం సదైవముచ్ఛార్య బ్రహ్మసూత్రం గళేక్షి
పేత్ ||” ఇతి | అథస్నాత్వా ద్విరాచమ్య, ఉదఙ్ముఖోఽ
పున్రప్రవిశ్య, నివీతంకృత్వా, ఉపవీతమఙ్ముష్టాభ్యాం పరి
గృహ్య, ప్రజాపతిం కాణ్డఋషిం సోమమగ్నిం విశ్వా
దేవా కాణ్డఋషీ సాంహితీర్యాజ్ఞికీర్వారుణీ బ్రహ్మ
ణం సదసస్పతిం తర్పయామీతి నవఋషీ ఋషితీర్థేన బ్ర
హ్మణం బ్రహ్మతీర్థేన ప్రత్యేకం త్రిభిస్తీలాక్షతోదకైస్తర్ప

అధ్యాయముపాకరిష్యే, ఇతివా సంకల్ప్య, బ్రహ్మచారీ యజ్ఞోపవీతం
ధ్యత్వా, ఆచమ్య, మెఖలాజినదణ్డా మన్త్రీవధ్ధారయేత్ || * ||
“ఉపవీతం వటోరేకం ద్వైతథేతరయోః స్మృతే | పకమేవ యతీనాం
స్యాదితి శాస్త్రవినిర్ణయః ||” ఇతి భృగుః | గృహస్థో యజ్ఞోపవీతే ద్వై
త్రీణివా ప్రశుభ్యనవీతం మన్త్రీచ్ఛారణాచమనపూర్వకం విభృయాత్ |
అశ్రభరద్వాజః — || * || “ఉపవిశ్యాసనేదార్ఘ్యే ప్రాణానాయమ్య
వాగ్యతః | మన్త్రీం సదైవముచ్ఛార్య బ్రహ్మసూత్రం గళేక్షిపేత్ ||”
ఇతి | అథస్నాత్వా, ద్విరాచమ్య, ఉదఙ్ముఖోఽపున్రప్రవిశ్య, ని
వీతంకృత్వా, ఉపవీతమఙ్ముష్టాభ్యాం పరిగృహ్య, ప్రజాపతిం కాణ్డఋషిం
సోమమగ్నిం విశ్వాదేవా కాణ్డఋషీ సాంహితీర్యాజ్ఞికీర్వారుణీ
ర్భ్రహ్మణం సదసస్పతిం తర్పయామీతి నవఋషీ ఋషితీర్థేన, బ్ర
హ్మణం బ్రహ్మతీర్థేన, ప్రత్యేకం త్రిభిస్తీలాక్షతోదకైస్తర్పయిత్వా,

యమ్య, సావిత్రి సహస్రకృత్వజపిష్యమీతి సంకల్ప్య,
నిత్యజవత్ప్రసాదాఁ యుష్యాదిపూర్వకం ధ్యాత్వా,
త్రిఃపాత్రానాయమ్య, సప్తవ్యాహుః యతాం గా
యత్రం శిరసాసహ దశవారం జపిత్వా, ప్రాణానాయ
మ్య, ఆనాహ్య, గాయత్రం యుష్యాదిధ్యానాంతం కృత్వా
శనైరష్టోత్తరసహస్రం జపిత్వా, పునస్త్రీః ప్రాణానాయ
మ్య, అభివాద్య, గాయత్రముద్వాసయేత్ । పవం గృహ
మెథీజపేత్ .

ఇతి గృహ్యరత్న పాదశస్తిః

సావిత్రి సహస్రకృత్వజపిష్యమీతి సంకల్ప్య, నిత్యజవత్ప్రసాదాఁ
యుష్యాదిపూర్వకం ధ్యాత్వా, త్రిఃపాత్రానాయమ్య, సప్తవ్యాహుః
యతాం గాయత్రం శిరసాసహ దశవారం జపిత్వా, ప్రాణానాయమ్య,
ఆనాహ్య, గాయత్రం యుష్యాది ధ్యానాంతం కృత్వా, శనైరష్టోత్తర సహ
స్రం జపిత్వా, పునస్త్రీః ప్రాణానాయమ్య, అభివాద్య, గాయత్రము
ద్వాసయేత్) స్మరణసముచ్చయే — ॥ * ॥ “ ఉపాకర్మణి సన్ధ్య
ఉపవీతాదికం నవమ్ । అనవం వానవం వాపి పురాతనమహత్యజేత్ । మా
జ్ఞేయజ్ఞోఽవీతాదీన్నవానేవతు ధారయేత్ । కటిసూత్రం నవంచైవ నవవ
త్ప్రముపాకృతౌ ॥ ” అత్ర ఉపాకరిణే సమావనేచేతి సూత్రే పునరేవం
వ్యాఖ్యతమ్ । “ శ్రావణ్యాం ఘోర్లమాస్యామాచార్యః శిష్యైః సహ కృ
తప్రాణాయామః అధ్యాయముసాకరిష్యే ఇహ సంకల్ప్య, మహానద్యాం
విధివత్సన్నత్వా, పవిత్రసాణిః ఋషీం స్తర్పయేత్ । తతోఽగ్నేరుపసమా
ధానాదిముఖాస్తేఽన్వారభ్యెష్వస్తేవాసిమ నవాహుతీస్తుఁహేమాతి । సదసన్మ
హిమి త్యేతయానవత్వమ్ । ఇమా ఆహుతీహుర్వా, ఆచార్యః ప్రాశ్నుభిః
ఉష్యాదితర్పిత రోహరాధ్యానమపాకానధీయేత్ । అథ జయాదీహుత్వా
పరోషేదనాస్తే ఘోర్లమాస్యామాచార్యః ” ఇతి । అగ్ని

కపరీ — * * * “ ఉపక్రమ్యోత్తరమౌ సునిష్య ఆచార్య ఆశ్వుర్య మ
 హాపగాపున్ । సత్తర్ప్య వార్యశ్చ లిఖిష్య నీంస్తా నేశ్యస్తు గానాద్యోనద
 సస్పతించ ॥ ప్రజాపతిముఖా నైవా నైకైకం త్రిస్తిలోదకమ్ । ఉధృత్య
 హణంమర్యాచాచ్రాగ్వాం తైత్తిరీయకాః ॥ కన్వస్విశ్వాంశ్చ నిషస్వ
 యుభూహుత్వాముఖాస్తే సదసస్పతించ । ఆద్యానువాకాంశ్చతురో
 రాధ్యానధీయతే తత్రతతో జయావీ ॥ ” కః - ప్రజాపతిః । ఇన్యః - సా
 మః । భరద్వాజః — ॥ * ॥ “ కేవలై స్తద్బలై ర్దేవానృషీంశ్చ లిలసణ్ణులైః ।
 పితౄనాత్మా ద్విలై రేవ తర్పయేద్ద్విజసద్విజః ॥ గర్ధపుషాక్షతతిలై స్సార్ధం
 తర్పణముత్తమ్ । మానుషేష్యంసయోస్సక్తం మైథునేవ్యవృథాగికమ్ । త
 వాణైర్జ్ఞుప్తయోస్సక్తం నివీతం త్రివిధం స్పృతమ్ ॥ ” హరీతః — ॥ * ॥
 “ పూర్వాశాఖిముఖో దేవా నుత్తరాఖిముఖ స్త్వష్టిమ్ । పితౄంస్తు దక్షి
 గాస్యస్తు జలగుధ్యేతు తర్పయేత్ ॥ ” జమరౌనువాకాంత్యే నియమా
 దనువాకాన్తర వేదాన్తసూత్రాన్తరాది వ్యవచ్ఛేదః, పాగ్రిభిస్త్వ వేదస
 మాప్త్యనన్తరమేవ వేదాన్తరాధ్యయనవిధానాత్ । స్వవేదమనధీత్య శా
 ఖాన్తరాధ్యయనే ॥ * ॥ “ యస్స్వశాఖాం పరిశ్యజ్య పాంక్యానధిగచ్ఛతి ।
 శాఖారణ్యస్సవిజ్ఞేయస్సర్వకర్తృబహిష్కృతః ॥ ” ఇత్యుక్తంపావంశివ్యతే ॥ * ॥
 “ అనిఉద్ధ్వంతు చ్చద్రాంసిశుక్లేతు నియతఃపతేత్ । వేదాక్తానిచసర్వాణి
 కృష్ణపక్షే చ సంపతేత్ ॥ ” ఇతి మనునా కాలభేదేనైవ అధ్యయనస్మరణా
 చ్చ అనువాక చతుష్కవ్యతిరిక్తాధ్యయనం చిత్త్యమ్ । గ్రహణాధ్యయనే
 బ్రహ్మచారిభిరాచార్యోచ్చారణానూచ్చారణం కర్తవ్యమ్ । అధీనవేదా
 స్తు సర్వేసహాధీయారణ ఇతి వివేకః । శుచీత్తద్రీపతిస్సర్వకృత్యేముఖో
 జయేత్, లోకేద భూతికముగ్ధేతదాదీనేవ వాక్యానిసుప్తః । యథా
 పుణ్యాహం స్వస్త్యుద్ధిమితి విధానాత్ । అభ్యుదయం పుణ్యాహంచాత్ర
 కర్తవ్యమ్ । సావిత్ర్యా సమితసూత్ర మూఢధ్యాత్ । ఇతివిధానాత్,
 నైవసూత్రమగ్ధస్సహాధర ఇత్యుజ్జ్వలాయానంవాఖ్యాతమ్ ।

తర్పయిత్వా, ఆచమ్య, కాపీనం ధృత్వా, ధృతోర్ధ్వ

త్రియం స్వయంభువం సదనస్పతిం తిలాక్షతోదకైష్టదృషీంస్తర్పయిత్వా, ఆచమ్య, కాపీనంధృత్వా ధృతోర్ధ్వపుష్టైః పూర్వవచువవిశేత్) తూ రలవణమధుమాంసాది వజ్రనాగ్నిధన భైతూచరణ గురువృద్ధి మేఖలాజిన దణ్ణధారణాదీనాం బ్రహ్మచారిధర్మత్వాత్తద్భేదే ॥ * ॥ “ అకృత్వా భైతూచరణ మసమిధ్యచపావకమ్ । అనాతురస్సస్తరాత్రమవకీణేవ్రత ఇచ్ఛరేత్ ॥ ” సస్తరాత్రం స్నానసంస్థాపాసన స్వాధ్యాయసమిధ్యోమభై క్షచర్యాహనే మేఖలాజినోపవీత దణ్ణధారణాది బ్రహ్మచర్యవర్జనేచ పా దకృచ్ఛమితి మనువైఖానసాదిభిః ప్రాయశ్చిత్తస్మరణాత్ ॥ * ॥ “ యాం యాం వేదవిదోబూరియ్యుస్త్రయోష్యే నస్సునిష్కృణిమ్ । సాతేషాం పావ నాయస్యాస్పృశిత్రం విచుషాంహివాక్ ॥ ” ఇతి ధర్మశాస్త్రవిద్భిశ్చిష్టైర నుశిష్టం ప్రాయశ్చిత్తంకర్తవ్యమ్ । శ్రీధరీయే — ॥ * ॥ “ వేదవ్రతా ని కాణ్డాదౌ ప్రారభేత్ తత్రాయణే । యావత్సంవత్సరాంతంతు తావచ్ఛ రణమిష్యతే ॥ ముఖ్యసంసంవత్సరగకాలశ్రవ్యహం వాపి తత్యపరమ్ । తి థినక్షత్రవారాంశ వర్గోదయనిరీక్షణమ్ ॥ చౌలవత్సరస్వమాఖ్యాతం శస్త్రో దానవ్రతేషుచ ॥ ” చౌలవదిత్యుక్తేః, వ్రతనియమ విధావితి వచనాచ్చ, బ్రహ్మచారిభిర్వపనం కర్తవ్యమ్ । యథాచ వ్యాఖ్యాతమ్ — “ సామ్య వ్రతే వపన విధానాత్, వ్రతాంతరేష్వపి కర్తవ్యమ్ ” ఇతి । “ శ్రౌణ స్తార్తక్రియాససర్వాహూయధృత్వపుష్టైః కుకుర్వతః । జాయంతే విఫలాబ్ర హ్మణ బాధితాశ్చ భవన్తితాః ॥ ” ఇతి చంద్రికౌదాహృత బ్రహ్మణ్ణ వచనా మార్ధ్వపుష్టైః ధారయమ్ । ఆదిశబ్దేన మాజ్ఞ్యజిన దణ్ణసంగ్రహః । ఉత్త రాభిముఖ స్త్వృషీనితి వచనాత్ “ స్నాతశ్చార్ద్ర వాసా ఉదజ్ఞుభౌఽ మ్భిష్టపవ తర్పణం కుర్యాత్ ” ఇతి వచనాత్, అభున్ద్రవిశ్య తర్పయేత్ । “ అథ నివీతికార్యాణి ఋషీణాం తర్పణమ్ ” ఇతి బౌధాయనః । ప్రజా పతిం కాణ్డఋషిం తర్పయామి, సాంహితీద్వైవతా ఉపనిషదస్తర్పయామి, యాజ్ఞకీద్వైవతా ఉపనిషదస్తర్పయామి, వారుణీద్వైవతా ఉపనిషదస్తర్ప

పుణ్డ్రః పూర్వవచుపవిశేత్ । అథాచార్యోఽగ్నేరుపస
మాధానాదిముఖాన్తైః సన్వారభ్యైః వ్రతేని, “ ప్రజాపతయే
కాణ్డఋషయే స్వాహా ” ఇతి హుత్వా, “ ప్రజాపతే
నత్వదెతాని ” ఇతి షడ్వచేన సూక్తైః ప్రత్యేచం హుత్వా, సాంహితీభ్యైః
ఇత్యాది నిషత్త్రయేణ చ హుత్వా, బ్రహ్మణే స్వయంభువేచ హు
త్వా, సదసస్పతిమితి స్విష్టకృత్ స్థానైః జుహుయాత్ । పతేపభో
పహేచామాః । తతోవ్రతీ తూష్ణీమేకాం సమిధమాధాయోథ్థాయ, “ అగ్నే
వ్రతపతే కాణ్డఋషిభ్యః, ప్రాజాపత్యవ్రతం చరిష్యామి, తచ్ఛ
కేయంతశ్చైరాధ్యతామ్ । వాయోవ్రతపతే... । ఆదిత్యవ్ర
తపతే... । వ్రతానాం వ్రతపతే... ” ఇతి చతుర్భిరగ్నిము
పతిష్ఠతే । అథాచార్యోఽనన్వారభ్యో జయాదిప్రణీతా మో
క్షణాంతం కృత్వా, ప్రాణానాయశ్య సంకల్ప్య, ప్రాజా

యామి, బ్రహ్మణం స్వయం భువం తర్పయామి, సదసస్పతిం తర్పయా
మి । ఉపాకరణే సమాపనచేతి సూత్రవ్యాఖ్యానైః ప్రయోగఉక్తః ;
సపవాస్తాభిసంగృహీతః . అతానచాద్యావకాశః .

(అథాచార్యోఽగ్నేరుపసమాధానాదిముఖాన్తైః సన్వారభ్యైః వ్రతేని,
“ ప్రజాపతయే కాణ్డఋషయే స్వాహా ” ఇతి హుత్వా, “ ప్రజాపతే
నత్వదెతాని ” ఇతి షడ్వచేన సూక్తైః ప్రత్యేచం హుత్వా, సాంహి
తీభ్యైః ఇత్యాది నిషత్త్రయేణ చ హుత్వా, బ్రహ్మణే స్వయంభువేచ హు
త్వా, సదసస్పతిమితి స్విష్టకృత్ స్థానైః జుహుయాత్ । పతేపభో
పహేచామాః । తతోవ్రతీ తూష్ణీమేకాం సమిధమాధాయోథ్థాయ, “ అ
గ్నే వ్రతపతే కాణ్డఋషిభ్యః, ప్రాజాపత్యవ్రతం చరిష్యామి, తచ్ఛ
కేయంతశ్చైరాధ్యతామ్ । వాయోవ్రతపతే... । ఆదిత్యవ్రతపతే... ।
వ్రతానాం వ్రతపతే... ” ఇతి చతుర్భిరగ్నిముపతిష్ఠతే । అథాచార్యోఽ
నన్వారభ్యో జయాదిప్రణీతా మోక్షణాంతం కృత్వా, ప్రాణానాయశ్య

పత్యవ్రత కర్మాజ్ఞమభ్యుదయం పుణ్యాహంచకుర్యాత్ । ప
వమెవోత్సర్జనప్రయోగః । తత్రేమం గోత్రం శర్మాణం ధూ
ణవకంపాఽప్రాజాపత్యవ్రతోత్సర్జనకర్మాణా సంస్కరిష్యామీ
త్యాచార్యః, ప్రాజాపత్యవ్రతోత్సర్జనంచరిష్యామీతి
వ్రతీబ్రూయాత్ । ఉపస్థానేతు “వ్రతమచారిషమ్, త
దశకమ్, తన్నైరాధి ।” ఇతి బ్రూయాత్ ।

— శ్లో* అథ సౌమ్య వ్రతమ్ *శ్లో —

అపరాహ్ణే పాఽప్రాణానాయమ్య, ఇమం గోత్రం శర్మా
ణం మాణవకం సౌమ్యవ్రతేన కర్మణా సంస్కరిష్యామీత్యా
చార్యః, సౌమ్యవ్రతంచరిష్యామీతి వ్రతీ సంకల్ప్య, ఉపవీ
తాదిభృత్వా, స్నాత్వా, ఆచమ్య, సోమం కాణ్డముషింతర్ప
యామీతిసంతర్ప్య, నిషత్త్రియాదీః పశ్చ పూర్వవత్తర్ప
యిత్వా, పూర్వవదుపవిశేత్ । అథాచార్యోఽగ్నేరుపసమా

సంకల్ప్య, పాఽప్రాజాపత్యవ్రత కర్మాజ్ఞమభ్యుదయం పుణ్యాహంచకు
ర్యాత్ । పవమెవోత్సర్జనప్రయోగః । తత్ర, ఇమం గోత్రం శర్మా
ణం మాణవకం, ప్రాజాపత్యవ్రతోత్సర్జనేన కర్మాణా సంస్కరిష్యా
మీత్యాచార్యః, ప్రాజాపత్యవ్రతోత్సర్జనం చరిష్యామీతి వ్రతీ బ్రూ
యాత్ । ఉపస్థానేతు “వ్రతమచారిషమ్, తదశకమ్, తన్నైరాధి ” ఇ
తి బ్రూయాత్ ।)పవం - ప్రాజాపత్యవ్రతవదుత్సర్జనేఽపిస్నానతర్పణ
చక్షుమాదీత్యర్థః ,

— శ్లో* అథ సౌమ్య వ్రతమ్ *శ్లో —

సౌమ్యవ్రతమాహ — (అపరాహ్ణే పాఽప్రాణానాయమ్య ఇమం గో
త్రం శర్మాణం మాణవకం, సౌమ్యవ్రతేన కర్మణా సంస్కరిష్యామీత్యా
చార్యః । సౌమ్యవ్రతం చరిష్యామీతి వ్రతీ సంకల్ప్య, ఉపవీతాది భృ
త్వా స్నాత్వా ఆచమ్య, సోమం కాణ్డముషింతర్పయామీతి సంతర్ప్య,
నిషత్త్రియాదీః పశ్చ పూర్వవత్తర్పయిత్వా, పూర్వవదుపవిశేత్ । అథ

కానాది కుర్యాత్ । పాత్రప్రయోగేతు, చతస్ర ధౌ ధుమ్బు
 తస్మిన్మిథా, ఉదకుమ్భమ్ శిరోవెష్టన వస్త్రంచ సాదయేత్ ।
 ముఖాన్తైః నావరణైః వ్రతీని, “ సోమాయ కాణ్డముషయే స్వాహా ” ఇతి హుత్యా, “ సోమోధేనుమ్ ” ఇతి షడ్భు
 చేన సూక్తైః ప్రత్యర్చ్యచం హుత్యా, “ సాంహితీభ్యః ”
 ఇత్యాదీనుప హేమామాఙ్ జుహుయాత్ । అథ బ్రహ్మచార్యు
 దకుమ్భం దక్షిణహస్తేన స్పృశత్ “ నమోవాచే ” ఇత్య
 నువాకేన శౌన్తిం కృత్వా “ పృథివీసమిత్ ” ఇత్యాది
 భిశ్చతుర్భిశ్చ తస్ర ధౌ దుమ్బురీసస్మిథా శ్చుతేనా భ్య
 క్తా అగ్నీవాధాయ, “ అగ్నే వ్రతపతే ” ఇతి చతుర్భిః
 పూర్వవదగ్నిముపతీష్ఠేత్ । సౌమ్యవ్రతం చరిష్యామీతి భేదః ।
 తతః “ యుజ్జతే మనః ” ఇత్యనువాకానాం ప్రథమ ప
 ఠానినా “ యుజ్జతే సవితా ” ఇతివా వ్రతీనం వాచయి
 త్వా, అననావరణచార్యోజయాది ప్రణీతా మోక్షణా
 న్తం కుర్యాత్ । అథవ్రతీ మదస్తీముపస్పృశ్య “ శనో

అచార్యః, అగ్నేరుపపమాధానాది కుర్యాత్ । పాత్రప్రయోగేతు, చత
 స్ర ధౌ దుమ్బురీసస్మిథా, ఉదకుమ్భమ్, శిరోవెష్టన వస్త్రంచ సాదయేత్ ।
 ముఖాన్తైః నావరణైః వ్రతీని, “ సోమాయ కాణ్డముషయే స్వాహా ” ఇతి
 హుత్యా “ సోమోధేనుమ్ ” ఇతి షడ్భుచేన సూక్తైః ప్రత్యర్చ్యచం హుత్యా
 “ సాంహితీభ్యః ” ఇత్యాదీనుప హేమామాఙ్ జుహుయాత్ । అథ బ్రహ్మ
 చారి ఉదకుమ్భం దక్షిణహస్తేన స్పృశత్ “ నమోవాచే ” ఇత్యనువాకే
 న శౌన్తిం కృత్వా “ పృథివీసమిత్ ” ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భిః, చతస్ర ధౌ దు
 మ్బురీసస్మిథోఽశ్చుతేనాభ్యక్తా అగ్నీవాధాయ “ అగ్నే వ్రతపతే ” ఇతిచ
 తుర్భిః పూర్వవదగ్నిముపతీష్ఠేత్ । సౌమ్యవ్రతం చరిష్యామీతి భేదః । తతః,
 “ యుజ్జతే మనః ” ఇత్యనువాకానాం ప్రథమపఠానినా “ యుజ్జతే సవి
 తా ” ఇతివా వ్రతీనం వాచయి త్వా, అననావరణచార్యోజయాది ప్రణీ

వాదమునకు నొకటియును కాక నొకటియు కృత్వా వాదం
యేర్పరచుట. అట్లు అహతేన వాసనా ప్రకటితం సముఖం
ప్రతి శాశ్వతం నేర్పరచుట వాద సమయే కృత సద్ధావనా
వశం ప్రతిపదమున ప్రసయేత్. వాగ్యతాప్రతి తాద
గ్రామ్యతాత్మకతవా, ఆపీతవా. శోభనాతే గ్రామాద్యహి
ర్నిర్వృత్య, శిరోవస్త్రం ముఖతః కింబుత్తిప్య, గజ్జూషేణా
స్యంవిశోధ్య, ఆచమ్య, అల్లిజ్జైః మార్జయిత్వా కాపీనంధ్య
త్వా, ఆచమ్య, సద్ధావనముపాస్య, రవాపుదితేశిరోవస్త్ర
మపనీయ, గురవేదద్యాత్. అగ్నిమ్, ఆదిత్యమ్, ఉదయమ్,
ఆకాశమ్, గిరిమ్, వనమ్, సువర్ణమ్, యథాసంభవమాచా
ర్యః శిష్యాదుదర్శయేత్. శిష్యస్తు “వయస్సువర్ణాః” ఇ
త్యాదిత్యముపతిష్ఠేత్. అథాచార్యసామ్యప్రతకర్తా
జ్ఞానభ్యుదయంపుణ్యాహంబకృత్వా, సోమ్యప్రతకతేన
మ్యప్రతకోన్విజ్ఞానం కారయేత్. విశేషస్తు “ద్యౌస్స

తామోక్షగాంతంకుర్యాత్. అథప్రతీ మదన్తీముపసంప్రశ్య “శన్నోహ
తఃపవతామ్” ఇత్యనువాకేన శాంతిం కృత్వా వాచం యచ్ఛేత్. అథ
అహతేన వాసనా ప్రకటితం సముఖం ప్రతినశ్శిరోదెప్తయిత్వా, రవా
స్తమితే కృతసద్ధావనం వ్రతినంగ్రామం ప్రసయేత్. వాగ్యతాప్ర
తి తాదగ్రామ్యతాత్మకతవా, ఆపీతవా. శోభనాతే గ్రామాద్యహిర్నిర్వ
త్య శిరోవస్త్రం ముఖతః కింబుత్తిప్య, గజ్జూషేణాస్యం విశోధ్య, ఆచమ్య
అల్లిజ్జైర్జ్ఞానయిత్వా, కాపీనం సరిధాయ, సద్ధావనముపాస్య, రవాపు
దితే, శిరోవస్త్రమపనీయ, గురవేదద్యాత్. అగ్నిమ్, ఆదిత్యమ్, ఉ
దయమ్, ఆకాశమ్, గిరిమ్, వనమ్, సువర్ణమ్, యథాసంభవమా
చార్యశిష్యాదుదర్శయేత్. శిష్యస్తు “వయస్సువర్ణాః” ఇత్యా
దిత్యముపతిష్ఠేత్. అథాచార్యసామ్యప్రతకర్తాజ్ఞానభ్యుదయంపుణ్యా
హంబకృత్వా, సోమ్యప్రతకతేన శిరోవస్త్రం కారయేత్. వి

మిత్ " ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భిశ్చతస్రబేచమృతీస్సమిహో
 గ్నావాధాయ, " ఆదిత్యవ్రతపతే " ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భి
 ర్గ్నిమువస్థాయ, పూర్వవచ్చాంతిం కృత్వా, గురవే వరం
 దద్యాత్ । అథాభ్యుదయం పుణ్యాహం చ ఆచార్యః శ్చ
 ర్యాత్ । ఏవం సామ్యవ్రతస్య ద్వ్యహసాధ్యత్వా
 దైకాహేన వ్రతం నైవ కుర్యాత్ ।

తేషస్తు " ద్యోస్సమిత్ " ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భిశ్చతస్రబేచమృతీస్సమి
 హోగ్నావాధాయ " ఆదిత్యవ్రతపతే " ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భిర్గ్నిమువస్థా
 య, పూర్వవచ్చాంతిం కృత్వా, గురవే వరం దద్యాత్ । అథాభ్యుదయం పు
 ణ్యాహం చాచార్యః కుర్యాత్ । ఏవం సామ్యవ్రతస్య ద్వ్యహసాధ్యత్వా
 దైకాహేన వ్రతం నైవ కుర్యాత్ ।) అత్ర " అవార్తర దీక్షాం వ్యాఖ్యా
 న్యాయః " ఇత్యాది ప్రశమేవానువాకేన శాంతిం కృత్వా, చాస్రబేచ
 మృతీస్సమిహోఘ్నాభ్యక్తా ఆదధాతి । పృథివీ సమిది త్యాదిచ సర్వేషా
 మనువాకానాం ప్రభృతీరభివ్యాహరయతి । " ప్రశమోక్షనయోః " ఇ
 త్యాది సూక్తముదాహర్తవ్యమ్ । ప్రభృతీః - ప్రశమపదాని, ఇతి వ్యా
 ఖ్యానాత్ " యుజ్జతే సవితా " ఇత్యేకైక మేన పదం వర్తవ్యమ్ । న
 త్వాన్తననువాకా । అత్ర కపడిః ॥ * ॥ " ఋషీన్ముఖాన్తై జుహుయా
 ద్వ్రితేషు సూక్తోష ఘోషామాః సదసస్పతిం చ । ఉపస్థితీః చాస్యథదే
 వతానాం జయాదయోబ్రాహ్మణతర్పణంచ ॥ సంకల్పనపనస్నానగర్భ
 గ్నాగ్నిముఖానిచ । ఋషిఘోషామామ్యుపస్థానం జయపుణ్యాహమేవచ ।
 సోమసూక్తవిషత్సదసస్పతిం తన్త్రైజ్జుహుయాత్సలింగం ననః । శుక్రియో
 సమిహోగ్న ఇతి వ్రతీ యుజ్జతే సవితా జయవారిశమ్ ॥ మీలనే యతవా
 క్షిరసః కృతేవేష్టనైః స్తమితే గృహమాపి శ్చైత్ । స్థీయతేఽథ ఇవ త్వత్
 వాస్యతే నాగ్యతేన తతోఽభ్యుదిత క్రియా ॥ తస్యై ప్రభాతేషు బహిర్భూ
 షాణాం వహ్నించ సూర్యంచ తథోదమన్ముమ్ । ఆకాశముద్విత్యగ్నిం
 చ వత్సరతత్యేధిభగ్నాం చ తామసన్ముమ్ ॥ ఉత్సర్జనైశ్చ యుజ్జాదిం మీ

— శ్లో॥ అథ ఆగ్నేయ ప్రతమ్ శ్లో —

(పా) నానాయమ్య, ఇనుంగోత్రం శర్వాణామూణానాం
కరో ఆగ్నేయ ప్రతేన కర్తుణా సంసారిష్యామీత్యాచార్యో
బ్రూయాత్, ఆగ్నేయం ప్రశం చరిష్యామీతి ప్రతీ ధృతో
పవీతాదిః స్నాత్వా, “ అగ్నిం కాణ్డఋషిం తర్పయామి ”
ఇతీ సంసర్వ్య, “ సాంహితీః ” ఇత్యాది నమానమ్ । అథా
చార్యః ఆగ్నేరుపసమాధానాది ముఖాన్తే ప్రతినాఽవ్వార
భ్యః “ అగ్నయే కాణ్డఋషయే స్వాహా ” ఇతి హుత్వా “ ఆ
గ్నేనయ ” ఇతి షడ్వచేన సూక్తేన ప్రత్యృచం హుత్వా,
“ సాంహితీభ్యః ” ఇత్యాచ్యవహూమామా జహుయాత్ ।
అథ బ్రహ్మచారి “ ఆగ్నే ప్రతపతే కాణ్డఋషిభ్యః ఆగ్నే

వాదించ వర్ణయేత్ । సమిదాధానమస్త్రోఽగ్నౌ ద్యౌస్సమియాంర్వమి
ష్యతే । ” “ అత్రైతద్వాసోగురవే దత్వా, వయస్సవన్తః ఇత్యాది
త్యముపతిష్ఠేన, ” ఇత్యేతయాస్మరిహస్త్రవ్యమ్ । కించ “ ఉత్తమేనా
నువాకేన శాన్తిం కృత్వా ” ఇతి సూక్తమిహ భావ్యమ్ । విశేష ఇతి “ యు
జ్జితేన విధా ” ఇతి పదవ్యయముక్త్యా, అనంతరం జయాదయః కర్తవ్యాః.

— శ్లో॥ అథ ఆగ్నేయ ప్రతమ్ శ్లో —

(పా) నానాయమ్య, ఇనుంగోత్రం శర్వాణాం మూణానాం మాగ్నో
య ప్రతేన కర్తుణా సంసారిష్యామీత్యాచార్యో బ్రూయాత్ । ఆ
గ్నేయం ప్రశం చరిష్యామీతి ప్రతీ ధృతో పవీతాదిః స్నాత్వా, “ అ
గ్నిం కాణ్డఋషిం తర్పయామి ” ఇతి సంసర్వ్య, “ సాంహితీః ” ఇ
త్యాది నమానమ్ । అథాచార్యోఽగ్నేరుపసమాధానాది ముఖాన్తే ప్రతినా
ఽవ్వారభ్యః “ అగ్నయే కాణ్డఋషయే స్వాహా ” ఇతి హుత్వా, “ ఆ
గ్నేనయ ” ఇతి షడ్వచేన సూక్తేన ప్రత్యృచం హుత్వా, “ సాంహి
తీభ్యః ” ఇత్యాచ్యవహూమామా జహుయాత్ । అథ బ్రహ్మచారి
“ ఆగ్నే ప్రతపతే కాణ్డఋషిభ్యః ఆగ్నేయ ప్రతమ్ చరిష్యామి ”

యన్త్రమితిహామి " ఇత్యాది ప్రసీతా మోక్షనాంతం
 ప్రాజ్ఞానసత్యశ్రుతివత్సత్వా, ఆగ్నేయవ్రతకర్తాభ్యుభయ
 సుఖంపుణ్యామంద మత్యాత్ ॥ ఏవమేహోత్సర్జనమ్, "వ్ర
 తమచారివమ్, నిదశకమ్, తన్వేరాధి " ఇతి భేదః.

— శ్లోకం అభివ్రేష్య దేవ ప్రతమ్ శ్లో —

అహిసాసామయమ్య, ఇమం గోత్రం శమాణం మాణ
 వశకం వైశ్వదేవప్రకాశమణా సంగరనిమ్యామీత్యాచార్య
 వైశ్వదేవప్రకాశం చరిష్యామితి ప్రశ్న సా మా ॥ ధృతోపవీ
 తాదిసాన్యాత్వా "విశ్వాదేవాక్ కాణ్డబుషీం స్తర్పయా
 మితి సంతర్ప్య, " సాంహితః " ఇత్యాదిసమానమ్
 అహిచార్యో ముఖాన్తై న్వారభ్యా ప్రసాదా, "విశ్వేభ్యో
 దేవేభ్యః కాణ్డబుషిభ్యః సాహా" ఇతి హుత్యా " ఆనోవిశ్వే
 ఆస్మాగమన్తు " ఇతి వద్యదేన సూక్తేన యజ్ఞశ్రవణం హుత్యా, " సాంహితభ్యః "

ఇత్యాది ప్రసీతా మోక్షనాంతం ప్రాజ్ఞానసత్య ప్రతవత్సత్వా, ఆగ్నే
 యన్త్రమితిహామి ప్రాజ్ఞానసత్యశ్రుతివత్సత్వా, ఆగ్నేయవ్రతకర్తాభ్యుభయ
 సుఖంపుణ్యామంద మత్యాత్ ॥ ఏవమేహోత్సర్జనమ్, "వ్ర
 తమచారివమ్, నిదశకమ్, తన్వేరాధి-ఇతి భేదః)

— శ్లోకం అభివ్రేష్య దేవ ప్రతమ్ శ్లో —

అహిసాసామయమ్య, ఇమం గోత్రం శమాణం మాణవకం వైశ్వ
 దేవప్రత కర్తా సంగరనిమ్యామీత్యాచార్యః, వైశ్వదేవప్రతం అహిహా
 మితి ప్రశ్న సా మా ॥ ధృతోపవీతాదిసాన్యాత్వా, "విశ్వాదేవాక్
 కాణ్డబుషీం స్తర్పయామి " ఇతి సంతర్ప్య, " సాంహితః " ఇత్యాది
 సమానమ్ ॥ అహిచార్యో ముఖాన్తై న్వారభ్యా ప్రసాదా, "విశ్వేభ్యో
 దేవేభ్యః కాణ్డబుషిభ్యః సాహా" ఇతి హుత్యా " ఆనోవిశ్వే
 ఆస్మాగమన్తు " ఇతి వద్యదేన సూక్తేన యజ్ఞశ్రవణం హుత్యా, ॥ ఇతి
 సాంహితభ్యః " ఇత్యాదిసమానమ్ ॥ అహిచార్యో ముఖాన్తై న్వారభ్యా ప్రసాదా

ఇత్యాచ్యుపాఖ్యానా హుత్వా, “ అగ్నేప్రతపతే
కాణ్డఋషిభ్యః, వైశ్వదేవవ్రతం చరిష్యామి ” ఇత్యాది ప్రణీతా
మోక్షణాంతం ఆగ్నేయప్రతవత్కృత్వా, వైశ్వ
దేవవ్రత కర్మాణ్య మభ్యుదయశ్రాద్ధం పుణ్యాహంచ కు
ర్యాత్ । పవమేవోత్సజానమ్, “ వ్రతమచారిషమ్, త
దశకమ్, తన్నేరాధి, ” ఇతి భేదః.

ఇతి గృహ్యరత్నే ద్వాదశగీర్ణః

తే కాణ్డఋషిభ్యః, వైశ్వదేవ వ్రతం చరిష్యామి ” ఇత్యాది ప్రణీతా
మోక్షణాంతం ఆగ్నేయప్రతవత్కృత్వా, వైశ్వదేవవ్రత కర్మాణ్య
మభ్యుదయశ్రాద్ధం పుణ్యాహంచ కుర్యాత్ । పవమేవోత్సజానమ్ “ వ్ర
తమచారిషమ్, తదశకమ్, తన్నేరాధి. ” ఇతి భేదః.) కించ ॥ * ॥ “ వ్ర
తేషుచాపరోవిధిర్నసూక్తచిత్తమాదికమ్ । ఉపస్థితిర్నదేవతాగణస్యశక్తి
యాదృతే ॥ ” ఇతి సామ్యవ్రతంవినా వ్రతేషు కల్పాంతరముక్తమ్,
సూక్ష్మం సమావర్తనవత్ తత్రైవ లోకపతనభయాదస్మాభిర్నోక్తమ్ । అ
యమత్ర ప్రయోగః — తత్తత్ప్రధానకాణ్డఋషీ హుత్వా, పఞ్చో
పాఖ్యానా ప్రాయశ్చిత్తాహుతీశ్చహుత్వా, పరిషిచ్య, ప్రణీతా
మోక్షణాభ్యుదయపుణ్యాహ వాచనాని కుర్యాత్ । ఇదమత్యంతపద్వి
షయమ్ । అత్రాపి సామ్యవ్రతస్య ద్వయహసాధ్యత్వావై కాహే
నుష్ఠేయమ్ । అత్ర స్వాధ్యాయవిధేరక్షరరాశి గ్రహణమాత్రే పర్యవ
సానాత్, “ స్వాధ్యాయమాత్ర జప వతః ” ఇతివాక్యసేన సూత్రిత
త్వాత్, మాత్రచా అథాజ్ఞానపర్యవ్రతత్వనిరాసాత్, లోకేచ తత్రై
వాధ్యాయన ప్రసిద్ధేః, అన్యథా ॥ * ॥ “ యదధీత వచిజ్ఞాతం నిగద్యే
వ శస్యతే । ” ఇతి భేదనిదేశస్య దుశ్శక్యత్వాత్, “ వెదానాం కిం
చిదధీత్య బ్రాహ్మణః ” ఇతి దుర్వచత్వాచ్చ, మన్తబ్రాహ్మణానువా
దాత్మక వేదాభ్యాక్షర రాశి మాచార్యోచార్పణానూచార్పణపూర్వక

— శ్రీ అథ స్నానకర్మము శ్లో —

అథ స్నానకర్మ కరిష్యమాణః ప్రాగ్గాదిత్యోదయాన్తోశాలాం పరిశ్రీతాం ప్రవిశ్య, అస్తల్లోమా చర్మణా న్నజద్వారం పిఠాయావస్థితో మధ్యద్వినే ద్విరాచమ్య ప్రాజ్ఞుభిః పవిత్రపాణిః ప్రాణానాయమ్య, స్నానకర్మ కరిష్యఇతి సంకల్ప్య, అగ్నేరుపసమాధానాది కుర్యాత్, పాత్రప్రయోగేతు, శీతోష్ణామ్బయుర కటకుశ శక్పద్యవ చ్చతోపానద్వయ వైణవదణ్డానరీయోత్తరీయోష్ణీషకుణ్డలద్వయ సూత్రప్రోతసావణమణి బాదర బీజస్రజః, సుగంధమ్, ఆదర్శమ్, అజ్జనమ్, నూషాది స్నానమాణమ్,

శీత్య, వెదస్య విద్యయా వ్రతైరుభయైర్వా స్నాతస్య || * || “ తే శ్రం శరీరం గామశ్వం ఛతోపానద్వయం తథా । ధాన్యం వాసాం సి శాకం వా గురవే శక్యమాహరేత్ || ” ఇతి మనుస్మరణాత్, శక్వా ఛప్రదానెన వా పరిణిసీషోస్సనస్యసిషోర్వా సిష్ణోసోస్నానకర్మ సంప్రతిపద్యతే.

ఇతి కణ్డభూషణే ద్వాదశశ్లోకాః :

— శ్రీ అథ స్నానకర్మము శ్లో —

(అథ స్నానకర్మ కరిష్యమాణః ప్రాగ్గాదిత్యోదయాన్తోశాలాం పరిశ్రీతాం ప్రవిశ్య, అస్తల్లోమా చర్మణా న్నజద్వారం ప్రచాచద్య, అవస్థితో మధ్యంధినే ద్విరాచమ్య, ప్రాజ్ఞుభిః పవిత్రపాణిః ప్రాణానాయమ్య, స్నానకర్మ కరిష్యఇతి సంకల్ప్య, అగ్నేరుపసమాధానాది కుర్యాత్, పాత్రప్రయోగేతు, శీతోష్ణామ్బయుర కటకుశ శక్పద్యవ చ్చతోపానద్వయ వైణవదణ్డానరీయోత్తరీయోష్ణీషకుణ్డలద్వయ సూత్రప్రోతసావణమణి బాదరబీజస్రజః, సుగంధమ్, ఆదర్శమ్, అజ్జనమ్, నూషాది స్నానమాణమ్, కేచుమ్బరదంతకాస్తమ్,

భౌమస్పృహనృకాశ్రమ్, పాలాశీం సమిధంచ యుగపత్నీ
యుజ్జీత । అథాజ్యభాగానై పాలాశీమాజ్యభ్యక్తాం సమి
ధమ్ “ ఇమం స్తోమమ్ ” ఇతి స్వాహాకారవర్జనుగ్నావా
ధాయ, అపరేణాగ్నిం కటనిర్దితే ఉదగగ్రే తల్పే తన్ను
కృతావేరకాయాం వాపవిశ్య, “ త్రియాయుషమ్ ” ఇ
తి యజుషా తురమభిమన్త్య, “ శివోనామాసి ” ఇతి
యజుషా వప్తే తురం ప్రదాయ, “ ఉష్ణేన వాయ ఉదకే
న ” ఇత్యాది కేశనిధావాంతముపవయనవత్కృత్వా సర్వా
జ్ఞవపనం కృత్వా, ప్రయోదశవారం నిమజ్జ్య విధివత్పునః
స్నాత్వా ద్విరాచమ్య కాపీనమాచ్ఛాద్య ఆచమ్య, ప్ర
జన్యపశ్చిమాధే ఉపవిశ్య, మేఖిలాదీని బ్రహ్మచారి లింగ్గా

పాలాశీం సమిధంచ యుగపత్నీయుజ్జీత) “ పా గుదయావ్స్విజంప్ర
విశ్య ” ఇతి సూత్రమత్రభావ్యమ్ । అస్ర కవర్తీ ॥ * ॥ “ సూత్రే వప్తే ము
ణియుగ సమిత్స్రిమగ్నా ప్రవృత్తా శీతోష్ణామ్బు తుర కట యవ స్ఫుత్ర
దణ్డాశ్చ నాని । మానోపానద్వయ కుశ శకృతాన్నిన చూర్ణోదపాత్రాః
స్నానస్య స్యుష్కాన్తకృద్విహ నరః కాశ్రమామమ్బరం చ ॥ ” మణిద్వ
యమ్ - సువర్ణమణిబాదరమణీ । ప్రవృత్తా - కుండలే । మానమ్ ; దర్పణమ్ .

(అథాజ్యభాగానై పాలాశీమాజ్యభ్యక్తాం సమిధమ్, “ ఇ
మం స్తోమమ్ ” ఇతి స్వాహాకార వర్జనుగ్నావాధాయ, అపరేణాగ్నిం
కటనిమిత్తే ఉదగగ్రే తల్పే తన్నుకృతావేరకాయాంవా ఉపవిశ్య,
“ త్రియాయుషమ్ ” ఇతి యజుషా తురమభిమన్త్య, “ శివోనామా
సి ” ఇతి యజుషా తురం వప్తే ప్రదాయ, “ ఉష్ణేన వాయ ఉదకే
న ” ఇత్యాది కేశనిధావాంతముపవయన వత్కృత్వా, సర్వాజ్ఞ వపనం
కృత్వా, ప్రయోదశవారం నిమజ్జ్య, విధివత్పునఃస్నాత్వా, ద్విరాచ
మ్య, కాపీనమాచ్ఛాద్య, ఆచమ్య, ప్రజన్య పశ్చిమాధే ఉపవిశ్య,
మేఖిలాదీని బ్రహ్మచారిలింగాని విప్రస్య, బ్రహ్మచారిణే ప్రయచ్ఛతి ।

ని విస్త్రస్య, బ్రహ్మచారిణీ ప్రయచ్ఛతి । తాం బ్రహ్మచారి, “ ఇదమహమముకశమణాఽముకగోత్రస్య పాష్టానమువగూహోమ్యుత్తరో విష్ణుశర్మా ద్విషదభ్యః ” ఇతి యజుషా ఉమన్బరమూలేదర్భస్తమేభవా ప్రచ్ఛాదయేత్ । అపున్ దణ్డాజినే ప్రాస్యేత్ । మిశ్రితాభిశ్శీతోష్ణాభిరద్భిః “ ఆహహిస్తా ” ఇతిక్రిభిః “ హిరణ్యవణ్ణాశ్శుచయః పావకాః - యాసాం రాజా - యాసాందేవాః - ” ఇతి త్రి

తాం బ్రహ్మచారి “ ఇదమహమముకశమణాఽముకగోత్రస్య పాష్టానమువగూహోమ్యుత్తరో విష్ణుశర్మా ద్విషదభ్యః ” ఇతి యజుషా ఉమన్బరమూలే దర్భస్తమేభవా ప్రచ్ఛాదయేత్ ।) తాం- మేఖలాం, ప్రచ్ఛాదయేత్ - గోపాయేదిత్యర్థః .

(అపున్ దణ్డాజినే ప్రాస్యేత్) అత్ర భరద్వాజః —
 || * || “ సముద్రం గచ్ఛ స్వాహేతి ఉపవీతం జలె క్షిపేత్ । మేఖలా మజినం దణ్డముపవీతం కమణ్డలుమ్ ॥ అపున్ ప్రాస్య వినష్టాని గృహీత్వావ్యాని మన్త్రితః । ” అత్ర సూత్రే విస్త్రస్య మేఖలామితి మాణ్డీ మాతోక్తావపి బ్రహ్మచారిలింగాని త్యక్త్యేతి వ్యాఖ్యానాత్, దణ్డాజినయోరెవాపున్త్యాగః, నతూపవీతస్య, వినష్టస్య త్యాగాయోగాత్, నిత్యం ధార్యత్వాచ్చ । వప్తే - మన్త్రవిదే బ్రాహ్మణాయేతి వ్యాఖ్యానమ్ । తచ్చిన్త్యమ్ । “ అశశిష్టాభిశ్శీతోష్ణాభిరద్భిశ్శిరస్సముద్య, త్సురం నాపితాయ ప్రయచ్ఛతి ” ఇతి వైఖానస వచనాచ్చాలోపనయ సయోస్తథాప్రదర్శనాచ్చ, “ అనువాకస్య ప్రథమేన ” ఇత్యారభ్య “ దభస్తమేభవానిదధాతి ” ఇత్యేవమన్తముపనయన వత్కార్యనిత్య తదేకాచ్చ ।

(మిశ్రితాభిశ్శీతోష్ణాభిరద్భిః “ ఆహహిస్తా ” ఇతి క్రిభిః “ హిరణ్యవణ్ణాశ్శుచయః పావకాః — యాసాం రాజా — యాసాందేవా — ” ఇతి క్రిభిః, షడ్భిర్నైరన్తైసకృదేవాభిషిచ్య “ అన్నాదాత్

భి, మధ్యమైంద్రే నకృతాభిషిచ్య, " అన్నాద్య
యశ్చహాధ్యమ్ " ఇతి మన్తైశ్చాచున్యరేనోర్ధ్వకృతకూ
ర్చేన ద్వాదశాక్షులన కాష్ఠేన, సవ్యోత్తరభాగమారభ్య
ప్రదక్షిణమధఃపార్శ్వక్రమేణ దస్తా భావయిత్వా, హ
రిద్రా మధూకమాగ్లాదిభిరుద్వర్తిత దేహః ప్ర
త్యక్షమన్త్రీవదఘ్నస్నాత్వా ద్విరాచమ్య విధివద్దేవర్షి
పితృతర్పణం కృత్వా ద్విరాచమ్య " సోమస్య తనూర
సి " ఇతి యజుషా అహతమన్తర్వాసః పరిధాయ, ద్విరా
చమ్య " నమోగ్రహాయచ " ఇతి త్రిభిర్యజుర్భిర్గర్ధం దే
వతాభ్యః ప్రదాయ, " ముఖమగ్రే బ్రాహ్మణోఽనులి
ప్పేత్ " ఇత్యాశ్వలాయనస్మరణాత్ || * || " భస్మీభవ
తితస్సర్వమూర్ధ్వపుష్కరిం వినాకృతమ్, " ఇతి బ్రహ్మజ్ఞవచ
నాచ్చ, ఊర్ధ్వపుష్కారిర్ధం ముఖమగ్రేఽనులిప్య " అపరస్సు
యోగధః " ఇత్యాశ్చానమనులిప్య, వజ్రవైడూర్యాది
యుక్తం సూత్రప్రసృతం సౌవర్ణమణిమ్ " ఇయమోషధే

యశ్చహాధ్యమ్ " ఇతి మన్తైశ్చాచున్యరేనోర్ధ్వకృతకూర్చేన ద్వాదశా
క్షులన కాష్ఠేన, సవ్యోత్తరభాగమారభ్య, ప్రదక్షిణమధఃపార్శ్వక్రమే
ణ దస్తా భావయిత్వా, హరిద్రా మధూకమాగ్లాదిభిరుద్వర్తిత దేహః
ప్రత్యక్షమన్త్రీవదఘ్నస్నాత్వా ద్విరాచమ్య, విధివద్దేవ
ర్షి పితృతర్పణం కృత్వా, ద్విరాచమ్య " సోమస్య తనూరసి " ఇతి
యజుషా అహతమన్తర్వాసః పరిధాయ ద్విరాచమ్య " నమోగ్రహాయచ " ఇతి
త్రిభిర్యజుర్భిర్గర్ధం దేవతాభ్యః ప్రదాయ, " ముఖమగ్రే బ్రాహ్మ
ణోఽనులిప్పేత్ " ఇతి ఆశ్వలాయనస్మరణాత్ || * || " భస్మీభవతితస్స
ర్వమూర్ధ్వపుష్కరిం వినాకృతమ్ " ఇతి బ్రహ్మజ్ఞవచనాచ్చ, ఊర్ధ్వపు
ష్కారిర్ధం ముఖమగ్రేఽనులిప్య, " అపరస్సుయోగధః " ఇత్యాశ్చానమ
నులిప్య, వజ్రవైడూర్యాదియుక్తం సూత్రప్రసృతం సౌవర్ణమణిమ్, " ఇ

అయ్యమాణా " ఇత్యుచితముదపాత్రై త్రిప్రదక్షిణం
 పరిపావ్య " అపాశోస్యరోహః " ఇతి త్రిభిర్యజుర్భిః కణ్ఠేబధ్వా, రూక్షీం
 ధ్వా, రూక్షీం " యువాసువాసాః " ఇతివా, శిరస్యస్థీమం బధీయాత్ " ఉష్ణీ పేణ
 వేష్టయతే యువాసువాసాఇతి " ఇతికాత్యాయనః " మనం కణ్ఠే ప్రముచ్యోష్ఠీమం కృ
 త్వా " ఇత్యుశ్వలాయనః | ఏవంబాదరబీజం సూగ్రహా
 ముదపాత్రై రూక్షీం త్రిపతిస్తావ్య, సవ్యేపాణావాబధ్యః |

యమోషధే త్రాయమాణా " ఇత్యుచితముదపాత్రై త్రిప్రదక్షిణం పరి
 స్తావ్య " అపాశోస్యరోహః " ఇతి త్రిభిర్యజుర్భిః కణ్ఠేబధ్వా, రూక్షీం
 " యువాసువాసాః " ఇతివా, శిరస్యస్థీమం బధీయాత్ " ఉష్ణీ పేణ
 వేష్టయతే యువాసువాసాఇతి " ఇతికాత్యాయనః | " మనం కణ్ఠే ప్రము
 చ్యోష్ఠీమం కృత్వా " ఇత్యుశ్వలాయనః | ఏవంబాదరబీజం సూగ్రహా
 తముదపాత్రై రూక్షీం త్రిపతిస్తావ్య, సవ్యేపాణావాబధ్యః) " ఏవంవి
 హితాభిరేవాద్భిః " ఇతిసూత్రమత్ర భావ్యమ్ " ఏవంవిహితాభిః - రూ
 స్థీమిశ్రితాభిశ్చ తస్మాభిః కేశాన్వబద్ధితి మన్త్రలిక్ష్ణవిరోధాదేవకాతావ్య,
 నహిమిత్రణేమన్త్రాః " ఇతి వ్యాఖ్యానమ్ | అహిమా సమ్యక్ శ్రద్ధాంవి
 ద్వాంసః | ఏవం శబ్దశబ్ద ఇత్యర్థపరత్వం దృష్టమ్ | నహ్యక్తాత్థాతిదేవః |
 నహి కేశాన్వబద్ధితి మన్త్రలిక్ష్ణవిరోధః " ఖతూనాన్వాహింకారేణాభిశి
 భూమి " ఇతివచనసత్తేః | నహ్యభిమన్త్రాణిజపయోర్లిక్ష్ణవిరోధాత్,
 " అక్షాదధ్యాత్ " ఇతిమన్త్రీద్వయత్యాగః | " శీతోష్ణాభిః ఆహిహి
 త్వా " ఇత్యుచితస్సంస్కృతాభిరద్భిః స్నానయిత్యా, దస్తదావన మాయుజ్యమే
 కాపై నకతోతి " ఇతివైఖానసే దశకనాన్తర్గ్రహానుసాతిత్వాదప్రాగితి
 శ్రితాభిరిత్యుక్తమ్ | హిరణ్యవర్ణా ఇతి - " హిరణ్యవర్ణాశ్చ నయః తావదాహ
 ప్రచక్రముః " ఇతిభాగ్నినిర్వహ్యకమ్, యాసాం రాజా - యాసాం
 దేవా, ఇత్యుక్తమ్ | సక్తుదితి - " ఆహిహిహి " ఇతిస్మృతిపి " హి
 రణ్యవర్ణాః " ఇతి తిష్ఠభిశ్చ, హిహి - అభిహిహి, ఏవచ ప్రజ్ఞానుష్ఠేత

కృదేవేతి వ్యాఖ్యాతమ్ । ఏవంహం జాతకముగాని చివాగ్నేయ ఉత్తరాభిష
 ఇభిసన్నివయ్యైత్యుత్ర నకృదేవసానుం కారయన్తి । హస్తమత్ర
 ప్రాక్షణమేవ, “హిరణ్యవన్తాః పమానాభ్యాం ప్రాక్షతః” ఇతివైఖాన
 సేవర్ణవాత్ । మధూకేతి - “స్నానీయో తానితసాన్నతః” ఇత్యు
 త్ర స్నానసోపకరణైర్మగూకస్థితకాదిమాత్రైరున్వర్తి దేహభిష వ్యాఖ్యా
 తమ్ । క్షితకమ్ - హరిద్రా, అన్య మలాపకర్షణార్థత్వాత్, || * || “మ
 భావకమణు పార్శ్వమన్త్రీవత్తు జలస్పృతమ్ ||” ఇతి వచనాత్తుట
 ఏవాన్వర్తనసానాదికంకార్యమ్ । అహతమితి - హేమాద్రా || * ||
 “ఈషడ్ధౌతం నవం వస్త్రం సదశం యన్నధారితమ్ । అహతం తద్వి
 జానీయాత్సర్వకమాసు పావనమ్ ||” ఏవం చ అత ఉద్ధృష్టం స్నాతక
 స్య అన్తర్వాసగపరిధానమేవ కర్తవ్యమ్, నకాపీనమ్ । బ్రహ్మచారిణా
 నాన్తర్వాసః, అస్నాతత్వాత్కాపీనమేవ || * || “స్వోక్తంవాసశ్చ కా
 పీనం ధారయేత్ప్రళమాశ్రమీ ।” ఇతి భరద్వాజస్మృతేః । “దేశతా
 భ్యోగన్ధదానం నమశ్శబ్దేన, నతుకున్త్రాన్తేన, నమస్తారస్యాపి ప్రవర్ణనా
 భూత్వాత్” ఇత్యుక్తమ్ । తన్నయ్యుక్తమ్, “మన్త్రాన్తైఃకమాదీ
 సన్నిపాతయేత్” ఇతి సూత్రవిరూధాత్ । ముఖమగ్రేచాగ్రహణానను
 విమృదిత్యస్యాశ్శమాహా, భస్మీభవత్యాదిశా । అపసరిస్స్వతి శాత్రా
 గ్యనులెవయేదితి వైఖానాసీ దశానాదాత్మానమిత్యుక్తమ్ । సోవర్ణమితి—
 సోవర్ణమ్ - సువర్ణవికారమ్, సోపధానమ్ - వజ్రవైడూర్యాదిసోభయతఃపరి
 శృహీతమ్ । మాత్రప్రారమ్ - ఇయమౌషధేత్రాయమాణత్యేతయా స
 కృదుబ్ధితితయా, ఉదపాత్రే ప్రదక్షిణావరతం త్రిః పరిష్టావ్య, అచా
 గోష్ఠ్యుకోమ ఇత్యాదికయా పుణ్యాయెత్యస్తయా త్రయపాసయా, తం
 వాణిం కణ్ఠే నిబధ్యేతి వ్యాఖ్యాతమ్ । అస్మిన్నవసతే శిరస్సుష్టిమజన్తనం గృ
 హ్యున్తరోక్తమ్, అత్రాని క్తమనీయధమవ్యతోగ్రహ్యమితి న్యాయసిద్ధ
 ముదాహరణి, యోగ్యమితి—మన్త్రసానుక్తశ్చాత్మోగ్యం వేద్యుక్తమ్ ।
 శాత్రాయానీమన్త్రోక్తః, అశ్వలాయ నేననోక్తః । ఏవమితి - “ఏ

అథోపద్రష్టా రేవతిస్త్య - ఇతి ద్వాభ్యాముత్తరీయముభిను
స్త్యై, యా అకృత్ - ఇతి త్రిభిరాచ్ఛద్య, ఆచ్ఛా
దితోత్తరీయమ్ “ పరిధం వాసః ” ఇత్యనునున్త్రయేత్.

వమేనబాదరబీజమ్ ” ఇతి సూత్రముత్రభావ్యమ్ । పవమిత్యస్య రూప్యం
శబ్దాభావరత్వే, మున్త్రీవజామితి సూత్రం వ్యర్థం న్యాయత్ । పవమిత్య
తిదేశః । శూర్వవత్ప్రసంగియోగే ప్రాప్తే, సమన్తో నిషిధ్యతే ము
న్త్రీవజామితి । న హ్యేవమితి మున్త్రీని సేధః । అతో ౭ తదేశసామర్థ్యాన్
న్త్రీతపవాపాం సంసర్గః కార్యః.

(అథోపద్రష్టా రేవతిస్త్య - ఇతి ద్వాభ్యాముత్తరీయముభిను
స్త్యై, యా అకృత్ - ఇతి త్రిభిరాచ్ఛద్య, ఆచ్ఛాదితోత్తరీయమ్
“ పరిధం వాసః ” ఇత్యనునున్త్రయేత్) “ అహతముత్తరం వాసః ”
ఇతి సూత్రముత్రభావ్యమ్ । నన్విదనుయుక్తమ్ ; అహతముత్తరం వాసః
త్యస్ర వాసః పరిధానమేవ నరూత్తరీయమ్, తదపనయనేన సమానమితి
వ్యాఖ్యాతత్వాత్ । నైవం సాధ్యః । ఉత్తరీయమేవ, న పరిధానమ్. ఉత్తరీ
యమితి వచనాత్, “ ఆచార్యపవ రేతీష్టే త్యాద్యవనయనేన సమానం క
రోతి ” ఇతి వక్ష్యాన్తరోపన్యాసాత్ । నను పరిధావ్యపరిధమిత్యనుపపన్నైరే
వ నోత్తరీయమ్ । తథాచార్యకులాన్నివృత్తస్య స్నానం విధీయతే తత్ర ఆ
చార్యకర్తృక త్యా ప్రసక్తి రేవేతి తత్పక్షాన్తరం నూపితమితి చెన్న ; ధౌ
యః శ్రుతిమిదం తోవత్సరస్య క్షౌత్వమాసావాచార్యకులేవాసవిధానా
దితి । అష్టేవం, నహి వయసుత్యన్తనివృద్ధిం బూరిముః । స్నానకర్తృ వి
రోధాచార్యకులాన్నివృద్ధిమితీదేర్హి అధ్యయనకాలోచితధర్మవిరతిరేవ
హినివృత్తీశ్చార్థః । న హ్యన్యోన్యవియోగః, గ్రామాన్తరవాసప్రసక్తః ।
తదేవమ్, అత్రాచార్యకర్తృక త్వముపపద్యతే, తస్మాదుత్తరీయమే
వ, న పరిధానమ్ । ఇయమర్థం స్పష్టమేవాద్యై సమావర్తనఖండైశ్చాననః ।
“ వాస ఇతి వస్త్రం పరిధాయ, సోమస్య తనూదస్య - ఇత్యుత్తరీయం గృ
హ్యేతి ” ఇతి । బాధానువచ్చ - “ స్నానకోఽన్తర్వాప్యన్తరీయమ్ ” ఇతి

“ నిత్యము త్వరం వాసః కార్యమ్ ” ఇతి నియమాత్ ॥ * ॥
 “ స్నాతకానాం ద్వితీయంస్యావస్తావాసస్తథోత్తరమ్ ”
 ఇతి వసునా స్నాతకస్యాంతరీయోత్తరీయవిధానాత్ ,
 ॥ * ॥ “ ఉత్తరీయ వ్యతీతస్య సమస్తానిష్ఫలాఽక్రియాః ”
 ఇతి వచనాత్ , కటివేష్టితవస్త్రస్య నగ్నత్వప్యరణాత్ ,
 “ రేవతీస్తేతి సమానమ్ ” ఇశ్యభిసుంత్రాదిమాత్రా
 తదేశాత్ , ధర్మశాస్త్రే మాత్తరశబ్దస్య ఉత్తరీయస్య
 ప్రసిద్ధేః , ఉపనయనవన్న పరిధానమ్ ; పరిధాన శబ్దస్య

(“ నిత్యము త్వరం వాసః కార్యమ్ ” ఇతి నియమాత్ ॥ * ॥ “ స్నాతకా
 నాం ద్వితీయంస్యావస్తావాసస్తథోత్తరమ్ । ” ఇతి వసునా స్నాతకస్యాం
 తరీయోత్తరీయవిధానాత్ ॥ * ॥ “ ఉత్తరీయ వ్యతీతస్య సమస్తా నిష్ఫలాః
 క్రియాః ” ఇతి వచనాత్ , కటివేష్టితవస్త్రస్య నగ్నత్వప్యరణాత్ , “ రేవ
 తీస్తేతి సమానమ్ ” ఇశ్యభిసుంత్రాదిమాత్రా తదేశాత్ , ధర్మశాస్త్రే
 మాత్తర శబ్దస్యాంతరీయత్వప్రసిద్ధేః , ఉపనయనవన్న పరిధానమ్ ; పరిధా
 న శబ్దస్య అత్ర ఆచ్ఛాదనసరత్వాత్ , అన్యథాగోచరమపరిధాయేత్యాది
 షు కటివేష్టనప్రసక్తేః ।) స్పష్టోఽర్థః । నను , “ నిత్యము త్వరం వాసః
 కార్యమ్ ” ఇతి విహితత్వాత్ నాత్ర తద్విధిరితిచేన్న । ఉత్తరశబ్దస్య
 తరీయత్వప్రసిద్ధిర్నిత్యము త్వరం వాసః కార్యమితి గృహస్థ మధికృత్యై
 వోక్తత్వే నాత్ర నతత్ప్రసక్తః । అతోఽనుత్తరీయత్వేనైషఫల్యప్రసక్తో
 దుర్వారః । ధర్మశాస్త్రేష్టితి - “ అజినంతేవోత్తరం ధారయేత్ —
 అజినము త్వరము త్వరయా స్నాతకోత్తర్వాసుత్తరీయవైణవదణ్డంధారయే
 త్ — అత్తర్వాసస్తథోత్తరమ్ ” ఇత్యాపస్తంబబోధాయన మన్వాది
 స్మృతిష్టిత్యర్థః । పరిహితం పరివేష్టితమేవ , ఉత్తరశబ్దాదిత్యర్థః కిన్న
 స్యాత్ । నస్యాత్ ॥ * ॥ “ అకచ్ఛః పుచ్ఛకచ్ఛవాఽద్వికచ్ఛః కటివే
 ష్టితః । యావదాపై ద్విజస్తావన్నగ్నపవనసంశయః ॥ ” ఇతి సాయణీ
 య , కటివేష్టితవస్త్రస్య నగ్నత్వే నకన్యానమాత్వావత్తేః । ఆదిశబ్దా

అత్రు అచాభిదనచక్రతాత్పరే ; అన్యథా, గోచమృతా పరి.
భావేత్యాదిమ కటివేష్టన ప్రసక్తః । అథోత్తరీయకశా.
యాం సావణాన్య కుణ్డతే ప్రబోధ్యపాయేన దవ్యగ్రాహ
పయిత్యా, స వ్యేనపాణినా న్యేనవా తయోరుపర్యాజ్యమానీ.
య, తేనైవాజ్యేన “ ఆయుష్యంవర్చస్యమ్ ” ఇత్యాద్యస్తాభిర్న్యన్తై
భిర్న్యన్తై రిష్టాప్రధానాపయితీహితాత్వా, దర్శ్యగ్రతస్తై
అపనీయ, జయాదిపరిషేచనాంతం కృత్వా, హుమామమ
న్తై రేవదక్షిణేకర్ణే కుణ్డలం బధ్వా, పునశ్చైతైరేవాస్తాభిస్స
వ్యేకణే ౭న్యగుణ్డలముపముఞ్చేత్ । “ ఏకమన్త్రాణి

త్ ఖరాజినం బస్తాజినంవా బహిష్టోమపరిధాయేత్యాదినంగ్రహః ।

(అథోత్తరీయన్య దశాయాం సావణ్యకుణ్డతే ప్రబోధ్యపాయేన ద
ర్శ్యగ్రాహపయిత్యా, స వ్యేనపాణినా న్యేనవా తయోరుపర్యాజ్యమా
నీయ, తేనైవాజ్యేన “ ఆయుష్యంవర్చస్యమ్ ” ఇత్యాద్యస్తాభిర్న్యన్తై
రిష్టాప్రధానాపయితీహితాత్వా, దర్శ్యగ్రతస్తై అపనీయ, జయాదిపరి
షేచనాంతం కృత్వా, హుమామమన్తై రేవదక్షిణేకర్ణే కుణ్డలం బధ్వా,
పునశ్చైతైరేవాస్తాభిస్సవ్యేకర్ణే ౭న్యగుణ్డలముపముఞ్చేత్ “ ఏకమన్త్రా
ణి కర్తాణి, అవశిష్టో వికల్పాశః ” ఇతి నియమాత్ “ శుభి కేశిర ఆ
రోహ ” ఇతివా “ యామాహరత్ ” ఇతివా శిరసి స్రజం బధ్వా,
“ యదాజ్ఞానమ్ ” ఇతి కున్త్రం సకృదుచ్చార్య పాణిభ్యాం యగపద
శ్చోరజ్ఞానం కుర్యాత్) “ తస్య దశాయామ్ ” ఇతి సూత్రమత్ర భావ్య
మ్ । అత్రైతేభానసః — “ కుణ్డలముణి ఆచాభిద్యాగ్రేణ బహ్నియాస్తా
పదగ్నాపుపరి నిధాయ జిహ్వయాత్ ” ఇతి । “ ఏకకర్ణాణి అనేకమ
న్త్రాణి - యత్రాబ్ధియాం సికర్ణాణి భూయాంసోమన్త్రాణి ” ఇతి మరీభా
షా నాత్రప్రవృత్తతే, అన్తర్జ్ఞాప ఇతిచాభిషయభేదాత్ । అతోవికల్పపవే
త్యాహ ఏకమన్త్రాణి తి - “ ఏకమన్త్రైర్దర్శ్యభాగిర్జ్ఞమ్ ” ఇతిమాత్రేయ
భాగిర్దర్శ్యగుణ్యే శ్రవణస్త్రీకర్ణావృత్తవజ్రబద్ధైః పంచమన్త్రైర్దర్శ్యభాగి

కర్మాణి, అవశిష్టోవికల్పాన్యథా "ఇతినియమాత్" శుభి
కే శిరఃపాహా " ఇతివా " యామాహరత్ " ఇతివా
శిరసి స్రజం బధ్వా " యదాజ్ఞానమ్ " ఇతిమన్త్రీం స
కృమచ్ఛార్య, పాణిభ్యాం యుగపద్యోరజ్ఞానం క్షుర్యా
త్. అత్ర " మయీతి చత్వారి యజ్ఞాంషి వికల్ప్యంతే "
ఇతి భాష్యమ్. తతస్తేష్వేకేనవా, " యదాజ్ఞానమ్ "
ఇతివా, అజ్ఞానం కృత్వా " యన్మేవరచ్యః " ఇతిమన్త్రీ
ణాదర్శమవేక్ష్య " ప్రతిష్ఠేఘః " ఇతిమన్త్రీణా ఉపా
నహౌ యుగపదున్ముచ్య, తూష్ణిం ఛత్రమాదాయ " ప్ర
జాపతేశ్వరణమసి " ఇత్యాత్మానమాచ్ఛాద్య, " దేవస్య
త్వా " ఇతి యజుషా దక్షిణేన పాణినా మూర్ధప్రమాణ
మృజం సత్వచమసుషిరం యుక్తపర్వకం వైణవం దణ్డమా
దదీత. అత్ర కుబ్జలాదీని పడెతా న్యాసేన పవ కుర్యాత్.

శ్లో - మన్తలిక్తానుసారేణ స్రగదిపటరమాబధీత. అత్రచ, శుభికే
శిరఃపాహ - పతయైకయైవ శిరసి స్రజమాబధీత. యామాహరదితి వికల్ప
భాః. ఏకమన్త్రీణాం కర్తవ్యవశిష్టో వికల్పభా ఇతి పరిభాషావచనాత్.

ఇదమాహ (అత్ర " మయీతి చత్వారి యజ్ఞాంషి వికల్ప్యంతే "
ఇతి భాష్యమ్. తతస్తేష్వేకేనవా " యదాజ్ఞానమ్ " ఇతివా, అజ్ఞానం
కృత్వా " యన్మేవరచ్యః " ఇతిమన్త్రీణాదర్శమవేక్ష్య " ప్రతిష్ఠేఘః "
ఇతిమన్త్రీణా ఉపానహౌ యుగపదున్ముచ్య, తూష్ణిం ఛత్రమాదాయ,
" ప్రజాపతేశ్వరణమసి " ఇత్యాత్మానమాచ్ఛాద్య " దేవస్యత్వా " ఇతి
యజుషా దక్షిణేన పాణినా మూర్ధప్రమాణమృజం సత్వచమసుషిరం యు
క్తపర్వకం వైణవం దణ్డమాదదీత) స్పష్టోభాః. దణ్డలక్షణం స్మర్యంత
రే ద్రష్టవ్యమ్.

॥ * ॥ " ఆసీనఉర్ధ్వః ప్రహర్షావానియమో యత్ర నేదృశః ।
తదాసీనేనకర్తవ్యం నప్రహేష్వననత్వతా ॥ " ఇతి కాత్యాయనవచనం

వాచం యచ్చ త్యాగక్షయశ్చైవ । ఉదితేషు నక్షత్రైశ్చ
హృదీమదీపీంవాదిశముపనిష్కృత్య, “దైవీష్టమర్చ్యః”
ఇతి యజుషా హృదీదిశ ఉపస్థాయ, “మాహాస్వహి”
ఇతి యజుషా నక్షత్రాణి చన్ద్రునుసం చ యుగపదుపస్థాయ,
స్నానకర్మాజ్ఞానభ్యుదయం పుణ్యాహంచకృత్వా, రా
తినా ఆత్మశక్త్యాద్యనుకూపం ధర్మాదికం విచార్య, నిశ్చి
త్య, గాహాస్థ్యం మోక్షాశ్రమం వా ప్రతిపద్యేత్ ।
నిదేవం సన్యసిసిషుః స్నానకర్మాకృత్వైవ ప్రవ్రజేత్ ।
ఏవం మన్త్రైవ త్ స్నానకర్మాశక్త్యా తూష్ణీం సమావర్త
వంకుర్యాత్ । అతైతదపరమిత్యస్యాపి విహితత్వాత్ ।

ఇతి గృహ్యరత్న స్రయోదశసంఖ్యః

క్రమాహ (అశ్రమస్థిలాదీని, షడేతాని, ఆసీనపరివర్తనాత్ । వాచం య
చ్చ త్యాగక్షయశ్చైవ । ఉదితేషు నక్షత్రైశ్చ హృదీమదీపీంవాదిశము
పనిష్కృత్య, “దైవీష్టమర్చ్యః” ఇతి యజుషా హృదీదిశ ఉపస్థాయ
“మాహాస్వహి” ఇతి యజుషా నక్షత్రాణి చన్ద్రునుసం చ యుగపదుపస్థాయ,
స్నానకర్మాజ్ఞానభ్యుదయం పుణ్యాహంచకృత్వా, రాతినా ఆ
త్మశక్త్యాద్యనుకూపం ధర్మాదికం విచార్య నిశ్చిత్య, గాహాస్థ్యం మో
క్షాశ్రమం వా ప్రతిపద్యేత్ । నిదేవం సన్యసిసిషుః స్నానకర్మాకృత్వైవ
ప్రవ్రజేత్, ఏవం మన్త్రైవ త్ స్నానకర్మాశక్త్యా తూష్ణీం సమావర్తనంకుర్యా
త్ । అతైతదపరమిత్యస్యాపి విహితత్వాత్) రాతిః - మిశ్రమ్ । తేన స
హ సంభాష్య । ఏవం చ బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజతాపి సుహృత్సమ్భాషణా
న్తం సమావర్తనం కృత్వైవ ప్రవ్రజ్యాకార్యేతి వ్యాఖ్యానాత్ “యమిచ్ఛేత్తు
త మావసేత్” ఇతి వచనాచ్చ, సమావృత్య సన్యాసః కార్య ఇతి సిద్ధమ్ ।

ఇతి కర్ణాటకమున హరిశ్చంద్రము

పవిత్రపాణిరాసీనఃప్రాజ్ఞుః ప్రాణానాయమ్య, అపరం స్నానకర్మకరిష్యతి సంకల్ప్య, సర్వాజ్ఞవపనం కృత్వా త్రయోదశవారం నిమజ్జ్య శుష్కం కౌపీనం వసిత్వా, విధివత్పునః స్నాత్వా కౌపీనం పరిధాయ ద్విరాచమ్య మేఖలాజినదండ్యా బ్రహ్మచారిణే ప్రయచ్ఛేత్ । సపునస్తాముచువ్బరమూలే దర్భస్తమ్బేవా నిఖనేత్ । అప్పుదండ్రాజినే ప్రాసేత్ । ఏవం బ్రహ్మచారిలిక్ష్ణాని త్యక్త్వా, స్నానోపకరణచూడేరుద్వర్తితః, అబ్లిక్ష్ణహిరణ్యవర్ణమస్త్రవర్ణం నిత్యస్నానవత్ తీర్థే స్నాత్వా, అంతరీయోత్తరీయేవాససీపరిధాయ, అలఙ్కృత్య, శ్రోత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్య ప్రతిష్ఠాప్య పరిస్తీర్య పరిషేచ్య, తూష్ణీమగ్నౌ పాలాశసమిధమాధాయ ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్హుత్వా, పరిషేచ్య అభ్యుదయం పుణ్యాహంచ కుర్యాత్ । ఆవివాహదాజ్యేన వ్యాహృతిభిర్జుహుయాత్ । ఏవం

ఏవం స్నానకర్మణా ముఖ్యకల్పమభిధాయానుకల్పమాహ —

(పవిత్రపాణిరాసీనఃప్రాజ్ఞుః ప్రాణానాయమ్య, అపరం స్నానకర్మకరిష్యతి సంకల్ప్య, సర్వాజ్ఞవపనం కృత్వా, త్రయోదశవారం నిమజ్జ్య, శుష్కం కౌపీనం వసిత్వా, విధివత్పునః స్నాత్వా, కౌపీనం పరిధాయ, ద్విరాచమ్య, మేఖలాజినదండ్యా బ్రహ్మచారిణే ప్రయచ్ఛేత్ । సపునస్తాముచువ్బరమూలే దర్భస్తమ్బేవా నిఖనేత్ । అప్పుదండ్రాజినే ప్రాసేత్ । ఏవం బ్రహ్మచారిలిక్ష్ణాని త్యక్త్వా స్నానోపకరణచూడేరుద్వర్తితః, అబ్లిక్ష్ణహిరణ్యవర్ణమస్త్రవర్ణం నిత్యస్నానవత్ తీర్థే స్నాత్వా, అంతరీయోత్తరీయేవాససీ పరిధాయ, అలఙ్కృత్య, శ్రోత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్య ప్రతిష్ఠాప్య, పరిస్తీర్య పరిషేచ్య తూష్ణీమగ్నౌ పాలాశసమిధమాధాయ ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్హుత్వా, పరిషేచ్య అభ్యుదయం పుణ్యాహంచ కుర్యాత్ । ఆవివాహదాజ్యేన వ్యాహృతిభిర్జుహుయాత్ । ఏవం బ్ర

బ్రహ్మచర్యవ్రతే సమాప్తే, తస్మిన్ స్వపేక్షా తీర్థమృతశ్చేత్తిరీరాత్రాద్యాశ్చౌచమనుష్ఠాయ, ఉదకం దత్వా ప్రయత ఉద్వహేత్ । త్రివిధోఽయం స్నాతకః — వ్రతాని సమాప్య సమావృత్తో వ్రతస్నాతకః, విద్యాం సమాప్య సమావృత్తో విద్యాస్నాతకః, వేదం వ్రతానిచ సమాప్య, సమావృత్తో విద్యావ్రతస్నాతక ఇతి ।

బ్రహ్మచర్యవ్రతే సమాప్తే, తస్మిన్ స్వపేక్షా తీర్థమృతశ్చేత్తిరీరాత్రాద్యాశ్చౌచమనుష్ఠాయ ఉదకందత్వా, ప్రయత ఉద్వహేత్ । త్రివిధోఽయం స్నాతకః — వ్రతాని సమాప్య సమావృత్తో వ్రతస్నాతకః, విద్యాం సమాప్య సమావృత్తో విద్యాస్నాతకః, వేదం వ్రతానిచ సమాప్య సమావృత్తో విద్యావ్రతస్నాతక ఇతి) “ అతైతదపరమ్ ” ఇతి సూత్రమత్రభాష్యమ్ । అత్ర మన్తస్త్రివజ్జమేవ సర్వం కార్యమ్, రూష్టిమితి విధానాదేవ కారావచ్ఛ । అతో నాయం వికల్పః । అథాపరమ్ — అతద్విధానమిత్యుక్తేః, స్నాన సమిదాధాన వైపరీత్యోక్తేశ్చ । యది వికల్పోఽభిమతఃస్యాత్తదోద్గరయాధాయ రూష్టిం వా వడ్డిః స్నాత్వా, రూష్టిం వేది తత్రతత్ర అల్పాక్షరైరేవ సూత్రమవక్ష్యత్ । అత్ర వృద్ధమనుః ! * । “ ముఖ్య కల్పోఽనుకల్పశ్చ సర్వస్త్వేకార్హణిస్తుతః । ” ఇతి । ఇదంచాశక్తవిషయం పాహుః । * । “ శక్తః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పో ప్రవర్తతే । నపాంపరాయుకం తస్య దుర్మతేర్విద్యతే ఫలమ్ ॥ ” ఇతి వృద్ధమనుష్ఠరణాత్, వ్రతాభావ మన్తానభిజ్ఞత్వ ద్రవ్య వైకల్యోపాధౌ యాభావాదిర్దశక్తిః । ప్రయోగశ్చ వ్యాఖ్యానోదాహృతః । ప్రజాపతిం మనసా ధ్యాయంస్తూష్టి మేవ ఫాలాశీం సమిధమాదధాతి । కేచిత్ కేశశ్చ శ్రువపశాదికమన్యదవ్యవిరోధి రూష్టి మేవ కర్తవ్యమితి । అగ్రబోధాయనః “ సమావర్తనప్రభృత్యాజ్యేష్టైవ వ్యాహృత్యాదిభిర్జ్ఞాయతే । ఆపానిగ్రహణాత్ ” ఇతి । మనుః — * । “ ఆదిష్టి నాదకందద్యాదా వ్రతస్య సమాపనాత్ । సమాప్తేరూదకందద్యాత్తిరీరాత్ర మశృవిత్ ఫలమ్ ”

— శ్రీ అథ మధువకః శ్లో —

సుశీలాయతస్యై వివాహే మధువర్కం దద్యాత్ । పౌ
శానాయమ్య, మధువర్కదానం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య
దాతావరాయకూర్పమాసనార్థం నిక్షిపేత్ । తస్మిన్ను
దగ్గ్రే కూర్చే “రాష్ట్రభృదసి” ఇతి యజుషావరః ప్రా
జ్ఞుఖ ఉపవిశేత్ । అథ దాతా ఉదపాత్రమాదాయ, ఆ
పః పాద్యా ఇతి బ్రూయాత్ । వరస్తా అపః “అపఃపాదా

త్ ” “ కర్మకురు । మాసుషుష్ఠాః ” ఇతి వ్రతస్యాదిష్టత్వాత్ ; అత్ర
ఆదిష్ట - బ్రహ్మచారి ॥ * ॥ “ అహస్తు నవమాదర్వాగూర్ధ్వం స్నానేనశుభ్య
తి ” “ వీతేత్వాశౌచే, వత్సరాస్త పకరాత్రమ్ ” ఇతివిష్ణుః । అత్రాఖ
ణ్ణాదర్చే “ కుమారస్యాశౌచాభావాదాశౌచినాం పిత్రాదీనామయోగ్య
త్వాత్తాతామహాదిభిరుపనయనం కరణీయమ్, అన్యథా కాలాతిక్రమదో
షప్రసక్తః । ఏవమేకాదశవయసాం కన్యాం దత్సతఃపితురాశౌచనమ్భ
వే ఆశౌచేదానంకుర్యాత్ । సా మాతామహాదిభిరపిదేయా, నోచేత్ రజసి
సమ్భూతే కులనాశం ఫలమితి । తప్తాద్దశవయోర్వార్వం కన్యాదానమా
శౌచేనిషిద్ధమ్ । దశవయోర్దూర్ధ్వంతురజస్సమ్భవశచరాయా పిత్రాదిభిర
వశ్యం కన్యా దేయేతి । త్రయఃస్నాతకాభవన్తి, విద్యాస్నాతకౌవ్రతస్నా
తకౌవిద్యావ్రతస్నాతకఇతి । యస్సమాప్య వెదమసమాప్యవ్రతానిసమా
వత్కాలే, సవిద్యాస్నాతకః, యస్సమాప్య వ్రతాని అసమాప్య వెదం స
మావత్కాలే సవ్రతస్నాతకః, యః పునరుభయం సమాప్య సమావర్తతే,
సవిద్యావ్రతస్నాతకః ” ఇతిహారీతః .

— శ్రీ అథ మధువకః శ్లో —

తస్యై సువ్రతాయ వివాహే మధువర్కం దద్యాత్ । పౌశానా
యమ్య, మధువర్కదానం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య, దాతా వరాయ కూ
ర్పమాసనార్థం నిక్షిపేత్ । తస్మిన్ ఉదగ్గ్రే కూర్చే “రాష్ట్రభృద
సి” ఇతియజుషావరః ప్రాజ్ఞుఖ ఉపవిశేత్ । అథ దాతా ఉదపాత్ర

వనేజనీ: " ఇతి యజుషాఽభిమన్త్రీయేత్ । దాతా వరస్య
దక్షిణం పాదం సవ్యంచ తాభిరద్భిః ప్రత్యూశయేత్ । అప
ఉపస్పృశ్య వరః ప్రత్యూశయన్తం దక్షిణపాణాపుపస్పృశ్య,
“ మయి మహాః ” ఇతి యజుషాః స్వస్య హృదయదేశం
ప్రత్యభిమన్త్య, అప ఉపస్పృశేత్ । మృణ్మయేషా త్రే
పుష్పాక్షతయుక్తా అప ఆనీయ, సకూర్చాభ్యాం పాణి
భ్యాముపరిష్టాదధస్తాచ్చ తత్పత్రం పరిగృహ్య, దాతా, అ
హాణీయ ఆవః ఇతి స్రావా వరస్తాలవః “ ఆమాగః ”
ఇత్యభిమన్త్య, తదేకదేశం జలం స్వాజ్ఞలోదాత్రానీయ
మానమ్ “ విరాజోదో హూఽసి ” ఇతి యజుర్జపిత్యా, శే
షంజలం పురస్తాత్పరాచీనం నీయమానమ్ “ సముద్రం వః ప్ర
హీణోమి ” ఇతి జపేత్ । దాతా కాంస్యపాత్రే దధిమధు
మ్మృతంచ సంస్పృజ్య, బృహతా కాంస్యపాత్రేణాపిథాయ, స
కూర్చాభ్యాం పాణిభ్యాం సూర్వవత్పరిగృహ్య, సముద్భ్రత్య,

మాదాయ, ఆవః పాద్యా ఇతి బ్రూయాత్ । వరస్తా అవః “ ఆవః పాద్యా
వనేజనీ: ” ఇతి యజుషాఽభిమన్త్రీయేత్ । దాతా వరస్య దక్షిణం పా
దం సవ్యంచ తాభిరద్భిః ప్రత్యూశయేత్ । అప ఉపస్పృశ్య, వరః ప్ర
త్యూశయన్తం దక్షిణపాణాపుపస్పృశ్య “ మయి మహాః ” ఇతి యజుషాః స్వ
స్య హృదయదేశం ప్రత్యభిమన్త్య, అప ఉపస్పృశేత్ । మృణ్మయేషా త్రే
పుష్పాక్షతయుక్తా అప ఆనీయ, సకూర్చాభ్యాం పాణిభ్యాముపరిష్టా
దధస్తాచ్చ తత్పత్రం పరిగృహ్య, దాతా, అహాణీయా ఆవః ఇతి స్రా
వా । వరస్తా అవః “ ఆమాగః ” ఇత్యభిమన్త్య, తదేకదేశం జలం స్వా
జ్ఞలోదాత్రానీయమానమ్ “ విరాజోదో హూఽసి ” ఇతి యజుర్జపిత్యా
శేషంజలం పురస్తాత్పరాచీనం నీయమానమ్ “ సముద్రం వః ప్రహీ
ణోమి ” ఇతి జపేత్ । దాతా కాంస్యపాత్రే దధిమధుమ్మృతంచ సంస్ప
ృజ్య, బృహతా కాంస్యపాత్రేణాపిథాయ, సకూర్చాభ్యాం పాణిభ్యాం

మధుపర్కాభిజ్ఞానాత్ । వరః పాణిభ్యాం తం మధుపర్కం పరిగృహ్య, అపిధానపాత్రమవనీయ, “త్రయ్యై విద్యామైయశోసి - ఆమాగ్ ” ఇతి ద్వాభ్యామభిమన్త్ర్య “అమృతోపస్తరణమసి” ఇతి యజుషా ఆపోశనం కృత్వా “యత్నఘనోమధవ్యమ్” ఇతి మధుపర్కం సకృత్తస్త్రేణ ద్విస్తాష్టీం సవాణ్ఘ్నాభిసన్మధ్యత్య, ప్రాశ్య “అమృతాపిధానమసి” ఇత్యాపోశనం కుర్యాత్ । అత్ర “ఉభయత్ర ఆపోశనానస్తరమాచామేత్” ఇతి బోధాయనః .

ఇతి గృహ్యారత్న చతుర్దశగీర్వాణము

పూర్వవత్పరిగృహ్యసముద్భవ్య, మధుపర్క ఇతి బ్రూయాత్ । వరః పాణిభ్యాం తం మధుపర్కం పరిగృహ్య, అపిధానపాత్రమవనీయ, “త్రయ్యై విద్యామైయశోసి - ఆమాగ్ ” ఇతి ద్వాభ్యామభిమన్త్ర్య “అమృతోపస్తరణమసి” ఇతి యజుషా ఆపోశనం కృత్వా “యత్నఘనోమధవ్యమ్” ఇతి మధుపర్కం సకృత్తస్త్రేణ ద్విస్తాష్టీం సర్వాఘ్నాభిసన్మధ్యత్య ప్రాశ్య “అమృతాపిధానమసి” ఇత్యాపోశనం కుర్యాత్ । అత్ర “ఉభయత్ర ఆపోశనానస్తరమాచామేత్” ఇతి బోధాయనః ।) “యత్రాస్తా అపదితమ్” ఇతి సూత్రమత్రభావ్యమ్ । “అమృతోపస్తరణమసి” ఇతి యజుషా అపః పిబతి । తతః తతః, “యత్నఘనోమధవ్యమ్” ఇతి సకృత్ప్రాశ్నతి ద్విస్తాష్టీమ్ । తతః “అమృతాపిధానమసి” ఇతి యజుషా ఉపరిష్టాదపః పిబతి । అథాచమ్య, శేషం శిష్యాగమేసి” ఇతి యజుషా ఉపరిష్టాదపః పిబతి । అథాచమ్య, శేషం శిష్యాగమే సమావృత్తాయైవ ప్రాశితుం ప్రయచ్ఛేత్ ” ఇతి । అత్ర బోధాయనః — “దక్షిణం పాదం పూర్వం బ్రాహ్మణాయ ప్రయచ్ఛేత్, త్రిః ప్రత్యూషయతి । అథావనెజయితుః పాణి సంస్పృశ్య అప ఉవస్సృశ్య, ప్రత్యూషయతి । అథావనెజయితుః పాణి సంస్పృశ్య అప ఉవస్సృశ్య, మయి మహాః ఇత్యాత్మానం ప్రత్యభిమృశ్యతే । అవశిష్టాః పరాచీనాః

— శ్రీ అథ వివాహః శ్రి —

అథ వివాహాయుషోః పిత్రాదిః, స్వయంవాక్రవోషే
పవిత్రపాణిః ప్రాణానాయమ్యః, అన్యగోత్రస్య శర్మ
ణావరస్య, గోత్రాయాః శ్రీసామ్యః కన్యాయాశ్చ

నీయమానా అనుమన్త్రీయతే సముద్రం వ ఇతి । మధుపక ఇతి ప్రాహ, తముఖాభ్యాం హస్తాభ్యాం పరిగృహ్లాతి । సర్వాజ్ఞాభీభి సముద్భృత్య, ప్రాశ్నాతి యత్కథన ఇతి । కింది త్తాః పిబతి అమృతోపస్తరణమసీతి । శ్రీ రాచామెత్, త్రిఃపరిమృజెత్, ద్విరిత్యేకే । ” ఇతి । ఉపస్తరణపథా నానస్తరమాచమనముక్తమ్ ॥ * ॥ “ మధుపరే చ సోమే చాప్యపున్ ప్రాణాహుతీషు చ । నొచ్చిష్టస్య భవేద్దోషస్త్యతే స్త్రీస్తు వచనం యథా ॥ ” అప్పు - అమృతోపస్తరణమసీత్యాదిషు, ప్రాణాహుతీషు - మస్త్రోచ్చారణే దోషానాస్తి, ఉచ్చిష్టత్వాభావాత్ । తతోమధుపరాదిషు శుద్ధ్యర్థ మాచమనం నకార్యమితి స్మృతిచన్ది కాయాముక్తమ్ । తథాచ పరాశకః ॥ * ॥ “ తామ్యూలభక్షణేచైవ భుక్తిస్నేహానురేపనే । మధుపరే తిలేసోమే నొచ్చిష్టం మనురబ్రవీత్ । ” ఇతి । అతో విధిప్రతిషేధాద్వికల్పః ।

ఇతి కణ్ఠభూషణే చతుర్దశకళిణ్ఠః

— శ్రీ అథ వివాహః శ్రి —

॥ * ॥ “ గురవేతు వరం వత్వా స్నాయీత తదనుష్ఠయా । వేదం వ్రతానివాపారం నీత్వాపుభయవేదవా ॥ అవిష్టుతబ్రహ్మచర్యోలక్షణాన్యం స్త్రీయముద్వహేత్ । అనన్యపూర్వికాం కాన్తామసపిణ్ఠాం యవీయసీమ్ ॥ అరోగిణీం భ్రాతృవతీమసమానావకగోత్రజామ్ । పశ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వకం మాత్మతః పితృతస్తథా ॥ ” ఇతి యోజ్ఞవల్క్యే దిభిరుక్తలక్షణాయాః కన్యాయాః పాణిం జిఘ్నుర్యోరధద్వాపాప్రయోగ మాహ (అథ వివాహాయుషోః పిత్రాదిః, స్వయంవాక్రవోషే, పవిత్రపాణిః, ప్రాణానాయమ్యః, అన్యగోత్రస్య శర్మణావరస్య గోత్రాయాః)

ఉభయోరుద్వాహకర్తృత్వము రార్పణకర్తృకరిష్యమీతి సం-
కలప్య, తత్కృత్వా, ప్రతినరబద్ధంచ కుర్యాత్ । అత్ర
బౌధాయనః — “ స్రగ్వీణీం భుక్తవతీం స్నాతామహత
వాససంకన్యాం, స్రగ్వీ భుక్తవాన్ స్నాతోఽహతవాసా
ఉపయచ్ఛేత్ ” ఇతి । అథ వరస్సుముహూర్తే సాదౌ ప్ర
త్యూళ్య, ద్విరాచమ్య, పవిత్ర పాణిః ప్రాణానాయమ్య,
వరాస్ప్రేషయిష్య ఇతి సంకల్ప్య, సుహృదఃసమవేతాంశ్చ
తురోవరయిత్వా, “ ప్రసున్నంతా ” ఇతి ద్వాభ్యామభి
మన్త్య, యూయం మహ్యం కన్యాం వృణోధ్వం ఇతి ప్రే
షయేత్ । తతస్తే కన్యావన్తం గత్వా, గోత్రాయ శర్మణే
వరాయ గోత్రం శ్రీనామ్నంభవదీయాం కన్యాం ప్రజా
సహత్వకర్తృభ్యో వృణోమహే, ఇతి వృణోయుః । “ అత్ర

శ్రీమన్మః కన్యాయాశోచభయోరుద్వాహకర్తృత్వము రార్పణకర్తృకరి
ష్యమీతి సంకల్ప్య తత్కృత్వా, ప్రతినరబద్ధంచ కుర్యాత్ । అత్ర బౌధాయ
నః “ స్రగ్వీణీం భుక్తవతీం స్నాతామహతవాససంకన్యాం, స్రగ్వీ భుక్త
వాన్ స్నాతోఽహతవాసా ఉపయచ్ఛేత్ ” ఇతి । అథ వరస్సుముహూర్తే
సాదౌ ప్రత్యూళ్య ద్విరాచమ్య, ప్రాణానాయమ్య, వరాస్ప్రేషయిష్య ఇ
తి సంకల్ప్య, సుహృదస్సమవేతాంశ్చ తురోవరయిత్వా “ ప్రసున్నంతా ”
ఇతి ద్వాభ్యామభిమన్త్య, యూయం మహ్యం కన్యాం వృణోధ్వమితి
ప్రేషయేత్ । తతస్తే కన్యావన్తం గత్వా, గోత్రాయ శర్మణే వరాయ
గోత్రం శ్రీనామ్నంభవదీయాం కన్యాం ప్రజాసహత్వకర్తృభ్యో వృ
ణోమహే ఇతి వృణోయుః) “ సుహృదస్సమవేతాన్ ” ఇతి సూత్రముత్ర
భాష్యమ్ । ప్రజేతి - ప్రజాసహత్వకర్తృభ్యో ప్రతిపాదయేదితి వచనాత్, ఏ
వంహి ప్రతిపాదనమ్ । తత్తత్తేవ ప్రార్థనమపి యుక్తమ్, ప్రార్థన ప్రతి
పాదనయోరేకవిషయత్వాత్ । ధర్మప్రజార్థమితి ప్రార్థనే జపశాలామ
స్సాన్వేదానసంకీర్తననమపి గౌరవప్రదక్షిణాదిధర్మః పత్యుపివాపిస్సేవాగ్ని

వరణేదానేచ త్రిపూరుషంబ్రూయాత్ " ఇతి హేమాద్రా ।
 అముష్య నస్త్రీ పౌత్రాయ పుత్రాయ , అముష్య నస్త్రీం
 పౌత్రీం పుత్రీమితి । తతో దాస్యామీతి దాత్రా ప్రతిశ్రు
 తే , వరాయ తమర్థం నివేద్య , వరం వధూగృహమానయే
 యుః । అథోపాషితః కన్యాప్రదో వరస్యపాదౌప్రత్యాశ్య
 ఆచమ్యచమయ్య , ఇహం గోత్రం శ్రీనామ్నీం , గో
 త్రాయ శర్మణే వరాయ తుభ్యం ప్రజాసహత్వకర్మభ్యః
 ప్రతిపాదయామీతి సోదకం కన్యాహస్తం దక్షిణం దక్షిణే
 వరహస్తే దద్యాత్ । " ప్రాజ్ఞుభాః ప్రయచ్ఛంతి ప్రత్య
 జ్ఞుభాః ప్రతిగృహ్ణంతే " ఇత్యఖిణ్డోదశే ॥ * ॥ " గా

కతుం సుశకః , అతస్తదప్రార్థనమేవస్యాత్ । తతశ్చ పాణిగ్రహణార్థి
 సహత్వం కర్తుస్వితి క్రౌతస్కార్త గార్హ్యకర్మసహత్వం నప్రాప్థితం స్యా
 త్ । ధర్మార్థి సంబంధ ఇతి వచనం వ్యర్థమేవస్యాత్ । తతశ్చవాభ్యం క
 ర్మాణీతి సంకల్పాత్ ప్రార్థన ప్రతిపాదనయోరేకార్థ విషయత్వాచ్చ ప్ర
 జాసహత్వ కర్మభ్య ఇత్యేవ వరణం యుక్తమిత్యలమ్ .

॥ * ॥ " కన్యామలజగృతాం దద్యాత్ప్రసంకీర్త్య త్రిపూరు
 షమ్ । " ఇత్యుక్తమ్ , తదాహ — (అశ్ర " వరణేదానేచ త్రిపూరు
 షంబ్రూయాత్ " ఇతి హేమాద్రా । అముష్య నస్త్రీ పౌత్రాయ పు
 త్రాయ , అముష్య నస్త్రీం పౌత్రీం పుత్రీమితి । తతో దాస్యామీతి దా
 త్రా ప్రతిశ్రుతే , వరాయ తమర్థం నివేద్య వరం వధూగృహమానయేయుః ।
 అథోపాషితః కన్యాప్రదో వరస్య పాదౌప్రత్యాశ్య , ఆచమ్య , ఆచమ
 య్య , ఇహం గోత్రం శ్రీనామ్నీం , గోత్రాయ శర్మణే వరాయ తు
 భ్యం ప్రజాసహత్వకర్మభ్యః ప్రతిపాదయామీతి , సోదకం కన్యాహ
 స్తం దక్షిణం దక్షిణే వరహస్తే దద్యాత్ । " ప్రాజ్ఞుభాః ప్రయచ్ఛంతి ।
 ప్రత్యజ్ఞుభాః ప్రతిగృహ్ణంతే । " ఇత్యఖిణ్డోదశే ॥ * ॥ " గోదాసీక
 న్యకాశ్చేవ తిష్ఠన్నేవ ప్రతిగ్రహే । వాలం కేశం తథాహస్తం న్యసేవ ।

దాసీ కన్యకాశ్చైవ తస్య సైవ ప్రయోజయేత్ । వాలంతే
శంతభాహస్తం న్యసృహస్తే జలంక్షిపేత్ ॥ ” ఇతి హేమా
ద్రా । పతస్త్రిక కాలే గోభూహిరణ్య వస్త్ర భూషణాల
ఙ్కారాదిదద్యాత్ । వరస్తాంపరిగృహ్య, వివాహస్థానే
ప్రాక్షుఖ ఉపవిశ్య, పవిత్ర పాణిః స్త్రాణానాయమ్య,
ఉద్వాహకర్తృకరిష్య ఇతి సంకల్ప్య, యత్ర క్వచేతి విధి
నాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య, పాక్ష్మీయం నిధాయ, కన్యాగృ
హం గచ్ఛేత్ । తస్మై సువృత్తాయ దాతా మధుపర్కం ద
ద్యాత్ । తతస్తణ్ణులరాశిస్థాంధాన్యరాశిస్థాంవాకన్యాంవ
రఃస్వయందృష్ట్వా “ అభాత్ప్రీతిమ్ ” ఇతి యజుర్జపి
త్వా, చతురుపసంహృత్య “ అఘోరచతుః ” ఇతి వ
ధ్వాదృష్టౌ స్వదృష్టిం నిసాత్య, అవయవశః ప్రతీక్షేత్ ।

హస్తే జలంక్షిపేత్ ॥ ” ఇతి హేమాద్రా । పతస్త్రిక కాలే గోభూహిరణ్య
వస్త్ర భూషణాలఙ్కారాదిదద్యాత్) ॥ * ॥ ఇక్షూనపః ఫలంమూలంతా
మ్బులం పయిదౌషధమ్ । భక్షయిత్వాసి కుర్వీత సా నదానాదికాః క్రి
యాః ॥ ” ఇతి స్మృత్యర్థసారే ఫలాదిచూత్ర భక్షణభ్యనుజ్ఞానాత్, క
న్యాదానన్య మహాదానత్వాచ్చ ఉపోషిత ఇత్యుక్తమ్ ॥ * ॥ “ ఆచ్ఛా
ద్యచాహాయిత్యాచ కన్యకాం వస్త్రభూషణైః । శక్త్యాగోభూహిరణ్య
వైర్వరం సత్కృత్య దాపయేత్ ॥ ” ఇత్యాదికమిహ ప్రప్తవ్యమ్ । అ
న్యత్ సప్తమ్ .

(వరస్తాం ప్రతిగృహ్య వివాహస్థానే ప్రాక్షుఖ ఉపవిశ్య, పా
ణానాయమ్య, ఉద్వాహకర్తృకరిష్య ఇతి సంకల్ప్య, యత్ర క్వచేతి విధి
నాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య, పాక్ష్మీయం నిధాయ, కన్యాగృహం గచ్ఛేత్ । తస్మై
సువృత్తాయ దాతా మధుపర్కం దద్యాత్ । తతస్తణ్ణులరాశిస్థాం ధాన్య
రాశిస్థాంవాకన్యాం వరః స్వయందృష్ట్వా, “ అభాత్ప్రీతిమ్ ” ఇతి
యజుర్జపిత్వా, చతురుపసంహృత్య “ అఘోరచతుః ” ఇతి వధ్వాదృష్టౌ

అథ వరో వధ్వాసహసీనః పౌష్టుఖః ప్రాణానాయ
మ్య, ఆవాభ్యాం కర్మాణి కర్తవ్యాని ప్రజాశ్చోత్పదయి
తవ్యాఇతి సంకల్ప్య, అఘ్నిష్టోపమధ్యమాభ్యాం దర్భమా
దాయ, తేన వధ్వాభ్రువోరంతరమ్ “ ఇదమహం యాత్వ
యి ” ఇతి యజుషా సంమృజ్య, దర్భం ప్రతీచీనం నిర
స్య, అపడవస్పృశ్య, “ జీవాగ్ంరుదన్తి ” ఇతి జపి
త్వా, వధూస్నానార్థమప ఆహర్తుం చతురో బ్రాహ్మణా
నేకశ్రుత్యా “ పుష్కత్కూరమ్ ” ఇత్యుచ్చైః పరఃప్రే

స్వదృష్టిం నిపాత్య, అవయవశః ప్రతీక్షేత) అత్రకపర్తి || * || “ పౌ
ణసంయమనం ప్రథమం భవేత్ప్రేషణం సుహృదామభిమన్త్రణమ్ । సర్గ
తాయ వరాయ సమర్చ్యతేస్వామినాతువధూర్జలపూర్వకమ్ । స్థాప్యతే
చ వివాహమహితలేపావకోవిధివత్సధుపరకః । సోత్రగోసహితోఽసహి
తోపివాదీయతేవరచ్ఛస్తసమీక్షయా ॥ ఏవమేవ వరాపదితావధాభ్రాశ్చ
మన్త్రజపోఽథసమీక్షణమ్ । అత్రచాపి గురుణావరకన్యయోభ్రష్టాన్తరం
యజుషాపరిమృజ్యతే ॥ ” పృత్యర్థసారే || * || “ స్నాతాలజ్జృత్కన్యా
యాః ప్రాజ్ఞుభ్యాం ప్రత్యగాననః । ఈక్షేతతన్జ్ఞులస్థాయా ముఖం ప్రత్య
జ్ఞుఖస్యసా ॥ ” .

(అథ వరో వధ్వాసహసీనః పౌష్టుఖః ప్రాణానాయమ్య, ఆవా
భ్యాం కర్మాణి కర్తవ్యాని ప్రజాశ్చోత్పదయి తవ్యాఇతి సంకల్ప్య, అఘ్నిష్టోప
మధ్యమాభ్యాం దర్భమాదాయ, తేన వధ్వాభ్రువోరంతరమ్ “ ఇదమ
హం యాత్వయి ” ఇతి యజుషా సంమృజ్య, దర్భం ప్రతీచీనం నిరస్య
అపడవస్పృశ్య “ జీవాగ్ంరుదన్తి ” ఇతి జపిత్వా) ఉపమధ్యమా - ఉ
పకనిష్ఠికా నతు ప్రదేశినీ, తప్యవిస్రంపి కేతివ్యపదేశాత్ । శేషం వ్యక్తమ్ .

(వధూస్నానార్థమప ఆహర్తుం చతురో బ్రాహ్మణానేకశ్రుత్యా
“ పుష్కత్కూరమ్ ” ఇత్యుచ్చైర్వరః ప్రేక్షయేత్ । తైరవీరఘ్నిష్ట
స్నాన్వహృతాసు దభైర్నన్జ్ఞులీకృతమిన్ద్రమ్ “ అర్యన్జ్ఞా అగ్నిమ్ ” ఇ

షయేత్ । తెరవీరఘ్నీష్వపాస్విహృతాసు దభైర్తృణ్ణలీ
కృతమిన్ద్రమ్ “ అర్యన్యైరిన్ద్రమ్ ” ఇతియజుషావధ్వా
శ్శిరసి నిధాయ, తస్మిన్ ఇణ్వే “ ఘేనసః ” ఇతి దక్షిణం బా
హ్యం యుగచ్ఛిద్రం ప్రతిష్ఠాప్య “ శస్తేహిరణ్యమ్ ” ఇతిభి
ద్రైసువర్ణమన్తధాయ “ హిరణ్యవణ్ణాశ్శుచయః పావ
కాఃప్రచక్రముః ” ఇతిపశ్చభిరేనాంవధూంస్సాపయిత్వా,
“ పరిత్వాగిర్వణః ” ఇత్యహతేన వాససా ఆచ్ఛాద్య,
ద్విరాచమయ్య ॥ * ॥ “ ఆచ్ఛాద్యనూతనం వాసోవరోమ
జ్జ్యేష్ఠసూత్రకమ్ । సువర్ణమణిసంయుక్తం బహ్నియాతృన్య
కాగళే ॥ ” ఇతి వచనాత్ ఆసీనాయాః పాశ్చిష్ఠ్యావ
ధ్వాః కణ్ఠే వరొ మజ్జ్యేష్ఠసూత్రం బధ్వా, ఆచారాత్,
“ మజ్జ్యేష్ఠం భగవాన్విష్ణుః ” ఇతి శ్లోకమనుసద్ధధ్యాత్ । “ ఆ

యజుషా వధ్వాశ్శిరసి నిధాయ, తస్మిన్ ఇణ్వే “ ఘేనసః ” ఇతి దక్షిణం బా
హ్యం యుగచ్ఛిద్రం ప్రతిష్ఠాప్య “ శస్తే హిరణ్యమ్ ” ఇతి చ్ఛిద్రే
సువర్ణమన్తధాయ “ హిరణ్యవణ్ణాశ్శుచయః పావకాఃప్రచక్రముః ” ఇతిప
శ్చభిరన్తే సకృదేవ వధూం స్సాపయిత్వా “ పరిత్వాగిర్వణః ” ఇత్యహతేన
వాససాచ్ఛాద్యద్విరాచమయ్య ॥ * ॥ “ ఆచ్ఛాద్యనూతనం వాసోవరోమజ్జ
్యేష్ఠసూత్రకమ్ । సువర్ణమణిసంయుక్తం బహ్నియాతృన్యకాగళే ॥ ” ఇతివచ
నాదాసీనాయాః పాశ్చిష్ఠ్యావధ్వాః కణ్ఠే వరొ మజ్జ్యేష్ఠసూత్రం బధ్వా,
అత్ర ఆచారాత్ “ మజ్జ్యేష్ఠం భగవాన్విష్ణుః ” ఇతి శ్లోకమనుసందధ్యా
త్ ।) యుగ్మాన్ సమవేతానిత్యత్ర, యాస్వపున పురుషాః స్సానాది
షు పూర్వం నమృతాః, తా అప ఆనయేదితి వ్యాఖ్యాతమ్ । ఇన్ద్రియ - ద
ర్భైఃకల్పితం నిగళాకృతి పరిమణ్ణలాకారమిత్యథః — అత్ర కపడిన్
॥ * ॥ “ స్సాపనాదిత్యుద్భవమన్త్రీకంకమన్ తత్త్రియ తేన్తతపవ
హి । ” ఇతి ఆదిశబ్దేనాన్నప్రాశనహస్తగ్రహణజాతకర్తృసమావర్తనాదిస
క్రీహః । సకృదితి - ఏకంకమన్ బహుమన్త్రీకమితివచనాత్ । అహతస్యత

శాసానాసామనసమ్” ఇతి ఉత్తరేణ నాభిం యోక్త్రం నిష్టద్యౌంబధ్వా, ప్రదక్షిణంపర్యూహ్య, దక్షిణేన నాభిమవస్థాప్యౌత్థాప్య, తాం తూర్ణీం వరో వధ్వాదక్షిణహస్తం గృహీత్వా “ పూషా త్వేతోనయతు ” ఇత్యగ్నిమభిముఖమానీయ, అగ్నేః పశ్యాచుదగగ్రం కటమాస్తీర్య, తస్మిన్ కటనిర్మితే తల్పే వధూవరో ప్రాఙ్ముఖా దక్షిణోత్తరాయుగపమపవిశ్య, దర్భైః పరిస్తరణాదికుర్యాత్ । పాత్రప్రయోగేతు లాజానశ్శానమజ్జాలించ సాదయేత్ । అథాభ్యభాగాన్తే “ సోమః ప్రథమోవివిధే ” ఇతేచ్ఛాభ్యాంవధూ

క్షణం సమావర్తనఖడ్గై దర్శితమ్ । ఆసీనాయాఇతి — ॥ * ॥ “ ఆసీనఉర్ధ్వః ప్రాజ్ఞావా నియమోయత్ర శేదృశః । తదాసీనేన కర్తవ్యం న ప్రహ్వేన నతిష్ఠతా ॥ యత్ర ధిజ్ఞీయమోనసాన్యజ్జపాదిషు కథంచన । తిప్రస్తత దిశఃప్రాక్తావద్ద్రీసామ్యపరాజితే ॥ ” ఇతి కాయాయనవచనం ప్రప్రవ్యమ్ । మాణ్యసూత్రబద్ధనే మాణ్యల్యతన్తునేతిశ్లోకం కేచిత్పఠంతి .

(“ ఆశాసానా సామనసమ్ ” ఇత్యుత్తరేణనాభిం యోక్త్రం నిష్టద్యౌంబధ్వా, ప్రదక్షిణంపర్యూహ్య, దక్షిణేననాభిమవస్థాప్యౌత్థాప్య, తాం తూర్ణీం వరో వధ్వాదక్షిణహస్తం గృహీత్వా “ పూషా త్వేతోనయతు ” ఇత్యగ్నిమభిముఖమానీయ, అగ్నేః పశ్యాచుదగగ్రం కటమాస్తీర్య, తస్మిన్ కటనిర్మితే తల్పే వధూవరో ప్రాఙ్ముఖా దక్షిణోత్తరాయుగపమపవిశ్య) అత్ర “ ఉత్తరేణనాభిమ్ ” ఇతి సూత్రమనుసంధేయమ్ । అత్ర కపదీక ॥ * ॥ “ గృహ్యతేఖిలుపాణిరమన్త్రకం గమ్యతేజ్వలనస్తుసమన్త్రకమ్ ” ఇతి । అథైనామన్తరయేతిసూత్రే, ఏనాం వధూంతూర్ణీం దక్షిణహస్తే గృహీత్వా, పూషా త్వేత్యగ్నిమభిముఖమానయతి, నయన్తితి మన్తశ్రిణ్వాదితి వ్యాఖ్యాతమ్ .

(దర్భైః పరిస్తరణాదికుర్యాత్ । పాత్రప్రయోగేతు లాజానశ్శానమజ్జాలింశ్చ సాదయేత్ । అథాభ్యభాగాన్తే “ సోమః ప్రథమోవివిధే ”

మభిమన్త్ర్య న్యగుభుతేన స్వదక్షిణహస్తేన వధ్వా ఉత్తానం
 దక్షిణం హస్తం సాక్షుష్ఠమ్ “ గృభ్యామితే ” ఇతి చతస్పదిః
 ఋగ్భిరన్తే గృహీతోష్ఠిష్ఠేత్ । “ వధ్వాదక్షిణేన పాదేన
 , ఏకమిషేవిష్ణుః ” ఇతి తాంపర్యాయేణాక్రమయ్య ” ఇతి
 వైఖానసేదర్శనాదసంభవాచ్చ, వధ్వాసహవరస్సముఖా
 యహస్తమముఞ్చన్ముత్తరేణాగ్నిం ప్రాచీముదీదీం వాదిశం
 ప్రతిసప్తపదాని ప్రతిపదముద్భృత్యోద్భృత్య నిక్షిపేతిప్రక్ర
 మయేత్ । “ ఏకమిషే ” ఇతి సప్తభిః “ ద్వేడ్యే ” ఇ
 త్యాదిషు “ విష్ణుస్తాన్వేత్సు ” ఇత్యనుషక్తైర్నైః ప్ర
 తిమన్త్ర్యం వరః ప్రక్రమయ్య, సప్తమేపదే నిహితే “ సఖా
 సప్తపదేతి సూన్యతే ” ఇత్యంతం జపిత్యా, ప్రదక్షిణమగ్నిం
 బ్రాహ్మణాభ్యనుజ్ఞయా వధ్వాసహవరీత్య, దక్షిణతోవ

ఇతి ద్వాభ్యాం వధూమభిమన్త్ర్య, న్యగుభుతేన స్వదక్షిణహస్తేన వధ్వా ఉత్తా
 నం దక్షిణహస్తం సాక్షుష్ఠమ్ “ గృభ్యామితే ” ఇతి చతస్పదిః ఋగ్భిరన్తే గృహీ
 తోష్ఠిష్ఠేత్) అత్ర శు లాజా నవశూర్పేణ నేతవ్యాః । “ లాజాశూ
 ర్పేకృత్వా, శూర్పేణ శిష్టోలాజానావ్య, శూర్పపుటేన తూష్ణీమ్ ”
 ఇతి గౌతమాశ్వలాయనాదిషు దర్శనాత్ । బోధాయనాపస్తమ్బాదిభిర
 మక్తైరనుక్తమస్తాభిః .

(“ వధ్వా దక్షిణేన పాదేన ‘ ఏకమిషే విష్ణుః ’ ఇతి తాంపర్య
 యేణాక్రమయ్య ” ఇతి వైఖానసే దర్శనాదసంభవాచ్చ, వధ్వా సహ
 వరస్సముఖాయ, హస్తమముఞ్చన్ముత్తరేణాగ్నిం ప్రాచీముదీదీం వా
 దిశం ప్రతి, సప్తపదాని ప్రతిపదముద్భృత్యోద్భృత్య నిక్షిపేతి ప్రక్రమయేత్ ।
 “ ఏకమిషే ” ఇతి సప్తభిః “ ద్వేడ్యే ” ఇత్యాదిషు “ విష్ణుస్తాన్వేత్సు ”
 ఇత్యనుషక్తైర్నైః ప్రతిమన్త్ర్యం వరః ప్రక్రమయ్య, సప్తమే పదే ని
 హితే “ సఖా సప్తపదేతి సూన్యతే ” ఇత్యంతం జపిత్యా, ప్రదక్షిణమ
 గ్నిం బ్రాహ్మణాభ్యనుజ్ఞయా వధ్వా సహవరీత్య, దక్షిణతోవధూరుత్త

భూమిస్తరతః వరఃప్రాప్త్యుఖం సహూపవిశ్య, వధ్వా ల
న్వారభ్యోవరః.. సోమాయజనివిదే ” ఇతి చతుర్భిర్యజుర్భిః
ప్రతిస్వాహాకారమాజ్యేన హుత్వా “ ప్రేతోముఞ్చాతి ” ఇత్యాదిభిః
ద్వాదశభిః మన్తైః ప్రతిమన్త్రం హు
త్వా, ఉక్తరేణాగ్నిం దక్షిణేన పదా శ్శ్వనమాస్థా పయతి అతి
స్థేతి । అత్ర ఆస్థాపనమ్ - ఈషత్స్పర్శనమ్ । అత్ర గౌతమః
“ దృషత్పుత్రమాక్రమయేద్వధూం దక్షిణేన ప్రపదేన ”
ఇతి । తథా వైఖానసః — “ అశ్వానమాతిష్ఠేతి వధ్వాః
పాదాన్ముష్టేన దక్షిణేన స్పర్శయేత్ ” ఇతి । అతానాత్మని
పాదనిధానమ్ । ఏతేన ఉపనయనాశ్శాస్థాపనం వ్యాఖ్యా
తమ్, ఉభయశ్శాస్థాపనస్య తుల్యత్వాత్ । తతః పూర్వ

రతోవరః ప్రాప్త్యుఖం సహూపవిశ్య) అసంభవాదితి - వధ్వాసహ వర
స్యానుక్థానే అగ్నరుదక్షే శే సస్తవక్రమణాసంభవాత్, అతోవధ్వాస
హూఞ్థాయ ప్రక్రమయితవ్యమ్ । అత్ర పత్నీయః పాదగ్రహణస్య అ
యుక్తత్వాత్ వరస్తత్పాణిమముఞ్చన్నేవ పాదముద్భృత్య నిక్షిపేత్యేచం
వధూం ప్రక్రమయతీతియుక్తమ్ । బ్రాహ్మణావస్థానాదంతరా గమనస్య ని
షిద్ధత్వాత్, బ్రాహ్మణానుజ్ఞయా ఆగ్నిం ప్రదక్షిణంకుర్యాత్ । తథాప
స్తంబః - “ అగ్నిం బ్రాహ్మణంచాంతరేణ నాతిక్రామేత్ । బ్రాహ్మణం
శ్చానుజ్ఞాప్యనాతిక్రామేత్ ” ఇతి .

(వధ్వాన్వారభ్యో వరః “ సోమాయజనివిదే ” ఇతి చతుర్భిర్యజు
ర్భిః ప్రతిస్వాహాకారమాజ్యేన హుత్వా “ ప్రేతోముఞ్చాతి ” ఇత్యాదిభి
ద్వాదశభిర్మన్తైః ప్రతిమన్త్రం హుత్వా, ఉక్తరేణాగ్నిం దక్షిణేన పదా
అశ్శ్వనమాస్థాపయత్యాతిష్ఠేతి । అత్ర, ఆస్థాపనమ్ - ఈషత్స్పర్శనమ్ । అత్ర
గౌతమః — “ దృషత్పుత్రమాక్రమయేద్వధూం దక్షిణేన ప్రపదేన ” ఇ
తి । తథా వైఖానసః । “ అశ్వానమాతిష్ఠేతి వధ్వాః పాదాన్ముష్టేన దక్షి
ణేన స్పర్శయేత్ ” ఇతి । అతానాత్మని పాదనిధానమ్ । ఏతేన ఉపనయనాశ్శే

వచనవిశ్వ దర్శనంసారకాలే త్రివృద్ధైశ్చస్సంఘృజ్య,
ప్రాక్షి తే వధ్వజ్జలౌ సకృదుపస్తీర్య, వధ్వాస్సోదర్యోద్వి
గ్లాజానావపతి । జమదగ్నినాం త్రిః । అథవరోఽభిఘార్య వ
ధ్వజ్జలిం గృహీత్వా, తేన శ్లిష్టైన దేవతీర్థేన లాజాన్
“ ఇయం నారీ ” ఇత్యాసీనపవ పశ్చిమజిహ్వయాం హు

స్థాపనం వ్యాఖ్యాతమ్, ఉభయత్ర అస్మాస్థాపనస్య తుల్యత్వాత్ ।)
స్పష్టోఽర్థః .

(తతః పూర్వవచనవిశ్వ, దర్శనంసారకాలే త్రివృద్ధైశ్చస్సంఘృ
జ్యప్రాక్షి తే వధ్వజ్జలౌ సకృదుపస్తీర్య, వధ్వాస్సోదర్యోద్విగ్లాజానావపతి ।
జమదగ్నినాం త్రిః । అథవరోఽభిఘార్య వధ్వజ్జలిం గృహీత్వా . తేన శ్లి
ష్టైన దేవతీర్థేన లాజాన్ “ ఇయం నారీ ” ఇతి ఆసీనపవ పశ్చిమజిహ్వ
యాం హుత్వా,) యేన జుహోమాతీతి పరిఘాషావచనమిహ భావ్యమ్ ।
అత్ర కపదీః ॥ * ॥ “ స్యాద్వరోజమదగ్నిసముద్భవస్తస్య పశ్చ గృహీ
తముపేష్యతే । అభిన్నవధ్వజ్జలినాతు హోమాయథాజుహూవన్నముఖే
న హోమాదుః ॥ సంమాజనప్రోక్షణసాదనాని యథాజుహూవన్నచ లేప
కార్యమ్ । ” యది దర్శనంసారకాలే వధ్వజ్జలిసంసారోన కృతస్త
దాత్రవా కార్యః, అసంస్కృతస్య హోమామానర్హత్వాత్ । వధ్వా
స్సోదర్యోభ్రాతృసుతోవా అన్యస్సుహృద్వా అజ్జలినా ద్విలాజానావప
తి । “ భ్రాతా భ్రాతృసుతోవా ద్విలాజానావపేత్ ” ఇతి కాత్యాయనః । “ వధ్వజ్జలౌ లాజానావపేద్భ్రాతా సుహృద్వా ” ఇతి గౌత
మః । “ లాజాన్ పరిణయన్తి ,, ఇత్యాశ్వలాయనః । పరిణయన్తి - ప్ర
దక్షిణకాలే లాజానప్యగ్నిం పరితోనయేయురిత్యర్థః । ఆసీనఇతి - ఆసీనో
దర్శి హోమామాజుహోమాతీదిదర్శి హోమామానామస్తాకమవిశేషేణ స్మ
రణాత్, “ లాజుహోమేద సీమన్తై ” ఇతి వచనం నాగ్ర ప్రవర్తత ఇ
త్యర్థః । పశ్చిమేతి - ॥ * ॥ “ వివాహోపశ్చిమే జిహ్వే పితృకాయే
తదక్షిణే । ” ఇతివచనాత్, “ జుహుయాద్వధ్వజ్జలినావరోఽగ్నేః ప

త్వా, వధూహస్తం గృహీత్వా “ తుభ్యమగ్నే ” ఇతి
 త్రీన్దన్త్రాః జపిత్వా, అన్తే వధ్వాసహగ్నిం ప్రదక్షిణీ
 కృత్య “ ఆతిష్ఠేచమ్ ” ఇత్యశ్చై నమాస్థాప్య పూర్వవ
 చుపవిశ్య హస్తం విముచ్య పూర్వావల్లాజానోప్య “ అర్య
 మణన్తు దేవమ్ ” ఇతి పూర్వవల్లాజాన్ హుత్వా, పున
 శ్చ పూర్వవత్తుభ్యమగ్నే ఇతి ప్రదక్షిణమాతిష్ఠేత్యశ్చై ష్ఠా
 వనముపవేశనం లాజావాపంచ కృత్వా, “ త్వమర్య
 మా ” ఇతి లాజాహుతామంచ కుర్యాత్ । పునస్తు భ్యమ
 గ్నేవర్యవహన్నిత్యగ్నిం వధ్వాసహప్రదక్షిణీకృత్య యథా
 ష్ఠానముపవిశ్య అనన్వారభ్యో జయాదిపరిషేచనాస్తం కృ
 త్వా, ప్రణీతా విమోక్ష్య, బ్రహ్మకణం సంపూజ్య “ ప్ర
 త్వాముజ్ఞామి ” ఇతి ద్వాభ్యాం యోక్త్రం విముచ్య

శ్చిమార్చిషి ” ఇతి సంగ్రహః । జాహూతి । ఇయం నారీతి సూత్రే ,
 వర ఏవ, ఇయం నారీ, ఇత్యనయా ఋచా, అభిన్నేన వధ్వశ్చాలినా దేవతీర్థ
 న లాజా జాహూతి । సపార్యేనేతి వ్యాఖ్యాతమ్ । “ మార్జనార్చ
 నబలికర్తృ హుతామభోజనాని దేవతీర్థేన కుర్యాత్ ” ఇతి హారితః .

(వధూహస్తం గృహీత్వా “ తుభ్యమగ్నే ” ఇతి త్రీన్దన్త్రాః
 జపిత్వా, అన్తే వధ్వాసహ అగ్నిం ప్రదక్షిణీకృత్య, “ ఆతిష్ఠేచమ్ ”
 ఇత్యశ్చై నమాస్థాప్య, పూర్వవచుపవిశ్య, హస్తం విముచ్య, పూర్వవల్లా
 జానోప్య, “ అర్యమణన్తు దేవమ్ ” ఇతి పూర్వవల్లాజాన్లు త్వా, పున
 శ్చ పూర్వవత్, తుభ్యమగ్నే, ఇతి ప్రదక్షిణమాతిష్ఠేతి, అశ్చై ష్ఠావ
 నముపవేశనం లాజావాపంచ కృత్వా “ త్వమర్యమా ” ఇతి లాజాహూ
 తుం కృత్వా, పునః తుభ్యమగ్నే వర్యవహ ఇత్యగ్నిం వధ్వాసహప్ర
 దక్షిణీకృత్య యథా ష్ఠానముపవిశ్య, అనన్వారభ్యో జయాది పరిషేచనా
 స్తం కృత్వా, ప్రణీతా విమోక్ష్య, బ్రహ్మకణం సంపూజ్య “ ప్రత్వా
 ముజ్ఞామి ” ఇతి ద్వాభ్యాం యోక్త్రం విముచ్య, ప్రత్యక్వాస్య, అప

ప్రత్యక్షాన్ని సృష్టించుట అపరాధమునకు " అగ్నేయ " ఇత్య
గ్నిముపస్థాయ, బ్రాహ్మణానామాద్రాక్షతారోపణమ
నుభూయ సదస్యా సమ్భవయేత్ ।

ఇతి గృహ్యరత్నపశ్చిమదేశసాహిత్యము

— శ్రీ అథ ప్రవిశ్య హేలూమః శ్రీ —

తతో వరో రథం శిబికాం యానంవా , మనుష్యం మా
తులాదీన్వా వధూమధిరోప్య స్వగృహం ప్రాపయేత్ ।
నాత్ర ప్రతిశుక్రాదిదోషః । అర్థలోపే ౭పి “ సత్యే
నోత్తభితా ” ఇత్యాది మన్తాన్ జపేత్ , వేదమన్త్రజ
పస్యపురుషార్థత్వాత్ । తథా యదృతాది హేలూమప్రవి
శ్య హేలూమావపి, ఏకగ్రామే ప్యేకగృహేవా నత్యజే

ఉపస్పృశ్య “ అగ్నేయ ” ఇత్యగ్నిముపస్థాయ, బ్రాహ్మణానామా
ద్రాక్షతారోపణమనుభూయ, సదస్యా సంభవయేత్ ।) అత్ర బోధా
యనః — “ ప్రణీతాభ్యోదిశ ఉన్నీయ ” ఇతి । ప్రాచ్యం దిశి దే
వా ఇతి మన్త్రవజ్రం ప్రణీతా మోక్షణంచ కుర్యాదిత్యర్థః । ఆర్ద్రా
క్షతారోపణమితి - శిష్టాచారప్రసిద్ధేః । సదస్యానితి - “ యావన్తోవై సద
స్యాస్తైసర్వే దక్షిణ్యాః ” ఇతి శ్రుతిః ప్రత్యభిజ్ఞాయతే । అన్యత్సప్తమ్ .

ఇతి కణ్ఠభూషణే పశ్చిమదేశసాహిత్యము

— శ్రీ అథ ప్రవిశ్య హేలూమః శ్రీ —

(తతో వరో రథం శిబికాం యానంవా మనుష్యం మాతులాదీన్వా
వధూమధిరోప్య, స్వగృహం ప్రాపయేత్ । నాత్ర ప్రతిశుక్రాదిదో
షః । అర్థలోపే ౭పి “ సత్యేనోత్తభితా ” ఇత్యాది మన్తాన్ జపేత్ , వే
దమన్త్రజపస్యపురుషార్థత్వాత్ । తథా యదృతాది హేలూమప్రవిశ్య
హేలూమావపి ఏకగ్రామే ప్యేకగృహేవా నత్యజేత్ । యజ్ఞాదివస్త్రాలా

త్, యజ్ఞాదివశాలాంతరదేశాంతరభావ్యథాసాధనత్వాత్
ప్రధానపెలామాదికమసముదాయస్యైవ వివాహశబ్ద
వాచ్యత్వేన ఏకదేశవైకల్యేన వివాహసిద్ధేశ్చ, అవశ్యం
యదృతాదీ కుర్యాత్ । ప్రాణానాయమ్య, సత్యేనే
త్యాది స్వస్తయ ఇత్యంతం జపిత్వా, శ్మశానాదివ్యతిక్ర
మస్యభూషణవస్త్రాదినాశస్యవా అవశ్యంభావిత్వాత్ వ
ధ్వాసహ కటే పూర్వవచుపవిశ్య, ప్రాణానాయమ్య,
యదృతాదిపెలామం కరిష్యితి సంకల్ప్య, అగ్నేరుప

ంతర దేశాంతరభావ్యర్థసాధనత్వాత్ । ప్రధానపెలామాది కర్తృసముదా
యస్యైవ వివాహశబ్దవాచ్యత్వేన ఏకదేశవైకల్యేన వివాహసిద్ధేశ్చ అవ
శ్యంయదృతాదీస్తుర్యాత్) శ్రీధరీయే ॥ * ॥ “ ప్రతిశుక్రభయంనాస్తి,
స్త్రీణాం భర్తృగృహం ప్రతి । ” నూతనవధ్వాగమనే ప్రతిశుక్రవిచార
ణానాస్తిత్యర్థః । నను రథాద్యభావే భాణ్ణరథనాశాభావే స్వగృహప్ర
వేశాభావేచ నిమిత్తాభావేనతి నైమిత్తికస్యాభావ ఇతి న్యాయేన తత్తన్ని
మిత్తకం కర్తృనకార్యమితి ఆశంక్యాహ । అర్థలోప ఇతి ॥ * ॥ “ వేదస్య
పాఠమాత్రేణ విగతం చుక్కుతం భవేత్ । తూలనుగ్నో యథా క్షిప్తం
పాపరాశిర్విదశ్యతి ॥ ” ఇతి స్వరూపేణ వేదజపస్య పురుషార్థత్వాత్,
నిమిత్తాభావేపి మన్త్రజపః కార్య ఇత్యర్థః । కించ ॥ * ॥ “ ప్రధాన
పెలామెయదృతాది పెలామె ప్రవిశ్య పెలామెఽథ వివాహశేషే । ”
ఇతి యదృతాదిపెలామ ప్రవిశ్య పెలామసహితస్యైవ వివాహశబ్దవా
చ్యత్వనిర్ణయాత్ ॥ * ॥ “ వివాహేయదృతాదీని కుర్యామద్వాహసిద్ధ
యే । ఏకగ్రామేఽపి వాపేకగృహే వానత్యజేచ్ఛుధః । ” ఇత్యభియ
క్తోక్తేశ్చ అవశ్యంకుర్యాత్ ।

(ప్రాణానాయమ్య, సత్యేనేత్యాది స్వస్తయ ఇత్యంతం జపి
త్వా, శ్మశానాదివ్యతిక్రమస్య భూషణవస్త్రాదినాశస్యవా అవశ్యం భావి
త్వాత్, వధ్వాసహ కటే పూర్వవచుపవిశ్య, ప్రాణానాయమ్య, యదృ

సమాధానాద్యాజ్యభాగాన్తే వధ్వామన్వారభ్యా యామ్
 “ యదృతేచిత్ ” ఇత్యాదిభిస్సప్తభిర్నైః ప్రతిమన్త్ర
 మాజ్యేన హుత్వా, అనన్వారభ్యా జయాది పరిషే
 చనాన్తం కృత్వా, ప్రణీతాఃవిమోక్ష్య, బ్రాహ్మణం సంపూజ్య
 “ యేగర్థర్వాః ” ఇతి ద్వామన్త్రాజపిత్వా,
 “ సంకాశాయామ్ ” ఇతియజుషా వద్యై గృహాప్రద
 ర్శ్య “ ఆవామగ్ ” ఇతి ద్వామన్త్రాజపిత్వా, వరః
 పూర్వం గృహాప్రవిశ్య, లోహితచక్రానదుహం పా
 చీనగ్రీవమగారమధ్యే, “ శర్మవర్మ ” ఇత్యుత్తరలోమాస్తీ
 ర్య “ గృహాన్భద్రా ” ఇతి వాచయన్ వధూం గృహ
 న్మి వేశయన్ దేహళీం అనధిష్ఠతా దక్షిణేన పాదేన ప్ర
 వేశ్య, పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య, కటతల్పే వధ్వాసహవ
 రః పూర్వవదుపవిశేత్, పవిత్రపాణిఃపాణానాయమ్య,
 ప్రవిశ్య హాలామం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య, అగారస్యోత్త

తాది హాలామం కరిష్య ఇతిసంకల్ప్య, అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభా
 గాన్తే వధ్వామన్వారభ్యా యామ్ “ యదృతేచిత్ ” ఇత్యాదిభిస్సప్తభిర్నైః
 ప్రతిమన్త్రమాజ్యేన హుత్వా, అనన్వారభ్యా జయాది పరిషేచ
 నాన్తం కృత్వా, ప్రణీతావిమోక్ష్య, బ్రాహ్మణం సంపూజ్య “ యేగర్థ
 ర్వాః ” ఇతి ద్వామన్త్రాజపిత్వా “ సంకాశాయామ్ ” ఇతి యజుషా
 వద్యై గృహాప్రదశ్య “ ఆవామగ్ ” ఇతి ద్వామన్త్రాజపిత్వా,
 వరః పూర్వం గృహాప్రవిశ్య, లోహితచక్రానదుహం పాచీనగ్రీవమ
 గారమధ్యే “ శర్మవర్మ ” ఇత్యుత్తరలోమాస్తీర్య “ గృహాభద్రా ”
 ఇతి వాచయన్ వధూం గృహాప్రవేశయన్ దేహళీమనధిష్ఠతా దక్షిణే
 న పాదేన ప్రవేశ్య, పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య, కటతల్పే వధ్వాసహ వరః
 పూర్వవదుపవిశేత్ । పాణానాయమ్య, ప్రవిశ్య హాలామం కరిష్య ఇ
 తి సంకల్ప్య, అగారస్యోత్తరపూర్వదేశే అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్య

రపూర్వజేశే అగ్నేరువసమాధానా ద్యా జ్యభాగాన్తే వ
ధ్వామన్వా రభాయామ్ “ ఆగ్నోష్ఠమ్ ” ఇత్యాదిభిస్త్రు
యోదశభిర్న్యైః ప్రతిమన్త్రమాజ్యేన హుత్వా, అన
న్వారభ్యో జయాది పరిషేచనాన్తం కృత్వా, ప్రణీతావి
మోక్ష్య, బ్రాహ్మణం సంపూజ్య, పూర్వాస్తీర్ణే చర్మ
ణి “ ఇహ గావః ” ఇతి వధూవరౌ వినాహవచుపవిశ్య,
జీవపుత్రాయాః పుత్రవత్యాః పుత్రం వత్స్యజే “ సో
మేనాదిత్యాః ” ఇతి నివేశ్య, తస్మై “ ప్రస్వస్థ ప్రేయ
మ్ ” ఇతి యజుషా కదళ్యాదిఫలానిదత్వా “ ఇహప్రియ
మ్ ” ఇతి ద్వామన్త్రాని వరోజపేత్ । అథ దమ్పతీ క్షణం
నాచంయచ్ఛతః । ప్రాచీముదీచీంవా దిశముపనిష్కామతః
తః । అథ వరో “ ధ్రువక్షితిః ” ఇతి ధ్రువమ్, “ సప్తర్ష
యః ప్రథమామ్ ” ఇత్యరున్ధతీంచవదైవప్రదశయేత్ ।

భాగాన్తే వధ్వామన్వా రభాయామ్ “ ఆగ్నోష్ఠమ్ ” ఇత్యాదిభిస్త్రు
యోదశభిర్న్యైః ప్రతిమన్త్రమాజ్యేన హుత్వా, అనన్వారభ్యో జయా
దిపరిషేచనాన్తం కృత్వా ప్రణీతావిమోక్ష్య, బ్రాహ్మణం సంపూజ్య,
పూర్వాస్తీర్ణే చర్మణి “ ఇహ గావః ” ఇతి వధూవరౌ వినాహవచుపవిశ్య,
జీవపుత్రాయాః పుత్రవత్యాః పుత్రం వత్స్యజే “ సోమేనాదిత్యాః ”
ఇతి నివేశ్య, తస్మై “ ప్రస్వస్థ ప్రేయమ్ ” ఇతి యజుషా కదళ్యాదిఫలా
నిదత్వా “ ఇహప్రియమ్ ” ఇతి ద్వామన్త్రాని వరోజపేత్ । అథ దమ్ప
తీ క్షణం నాచంయచ్ఛతః । ప్రాచీముదీచీంవా దిశముపనిష్కామతః । అ
థ వరో “ ధ్రువక్షితిః ” ఇతి ధ్రువమ్ “ సప్తర్షయః ప్రథమామ్ ” ఇ
త్యరున్ధతీంచవదైవప్రదశయేత్) ఆదిశబ్దేన తీర్థస్థాణుచతుష్పథసంగ్ర
హః । స్థాణుః - గవాంకణ్డూయనార్థం నిఖాతౌ దారుః । పునరాదిశబ్దేన వధూ
పకరోణసంగ్రహః । గృహ్యోక్తప్రవిశన్తీ వధూదేహాభీం నాధితిష్ఠేచ్ఛే తిచ
క్తారాద్వరోపేతి కేచిత్ । దేహాభీ - ద్వారస్య అధోదారు । పూర్వవది

— శ్రీ అథాగ్నేయస్థాలీపాకః ౯ —

అథ పత్నీ ప్రీహీనవహన్యాన్నతు శ్రవయేత్ । వరపవ వి
వాహగ్నో చరుం శ్రవయిత్వా అభిఘార్య ఉదగుద్వాస్యప్ర
తిష్ఠితమభిఘార్య కటతల్పే వివాహవద్వరోవధ్వాసహాసే
నః పవిత్రపాణిః సాక్షానాయమ్య, ఆగ్నేయస్థాలీపాకే
న యక్ష్యతి సంకల్ప్య, అగ్నేరుపసమాధానాది ముఖా
న్తైవధ్వామన్వారభ్ణాయాం, వామహస్తస్థాయాం హేమా
మదర్వాం సుప్రేణవా ప్రధానదర్వావా సకృదుపస్తీ
ర్య, చరుమధ్యాదక్షుణ్ణపర్వమాత్రం హవిర్మధ్యమానా
మికాఙ్ఘ్రైర్ద్విరవదాయ, జమదగ్నీనాం త్రిరవదాయ, స
కృదభిఘార్య, స్విష్టకృదథాం చరుం ప్రత్యభిఘార్య, దక్షి
ణహస్తేనాదాయ అగ్నయేస్వాహేతి మధ్యేఽగ్నో జుహు
యాత్ । అపివా దర్వాస్థాలీపాకాత సకృన్ప్రహేత్వా,
జుహుయాత్ । నాత్రోపస్తరణావదానాదిధర్మః । అన

తి । తస్మిన్ను పవిత్రత ఉత్తరోవరశ్చతుక్తక్రమేణోపవిశేదిత్యర్థః । ఫలా
నీతి బహువచనాన్నైకం దద్యాత్ ।

— శ్రీ అథాగ్నేయస్థాలీపాకః ౯ —

(అథ పత్నీ ప్రీహీనవహన్యాన్నతు శ్రవయేత్ । వరపవవివాహ
గ్నో చరుం శ్రవయిత్వా, అభిఘార్య, ఉదగుద్వాస్య, ప్రతిష్ఠితమభిఘా
ర్య, కటతల్పే వరో వివాహవద్వధ్వాసహాసేనః సాక్షానాయమ్య, ఆగ్నే
యస్థాలీపాకేన యక్ష్యతి సంకల్ప్య, అగ్నేరుపసమాధానాది ముఖాన్తై
వధ్వామన్వారభ్ణాయాం, వామహస్తస్థాయాం హేమామదర్వాం సుప్రేణ
వా ప్రధానదర్వావా సకృదుపస్తీర్య, చరుమధ్యాదక్షుణ్ణపర్వమాత్రం
హవిర్మధ్యమానామికాఙ్ఘ్రైర్ద్విరవదాయ, జమదగ్నీనాం త్రిరవదాయ,
సకృదభిఘార్య, స్విష్టకృదథాం చరుం ప్రత్యభిఘార్య, దక్షిణహస్తేనాదాయ,
అగ్నయేస్వాహేతి మధ్యేఽగ్నో జుహుయాత్ । అపివా దర్వాస్థాలీపాకా

నావరభిః పూర్వవత్సక్రమవస్తీర్య, చరోరుత్తరాధాత్స
కృదవదాయ, తేషాం ద్విరవదాయ, ద్విరభిః పూర్వ, అగ్నే
స్విష్టకృతే స్వాహేతి పాగ్రుదీచ్యాం ప్రధానాపయత్య
సంహితం ముత్వా, పరిధ్యజ్ఞాన లేపకార్యాది ప్రణేతా
మోక్షణాంతం కృత్వా, బ్రాహ్మణాయాపచితాయ ఋ
షభందత్వా, తేనహవిశ్చేషేణ సర్విష్టతా బ్రాహ్మణం

తస్యకర్ణాహితావజుహయాత్ । నాత్రోపస్తరణావదానాది ధర్మః । అ
ననావరభిః పూర్వవత్సక్రమవస్తీర్య, చరోరుత్తరాధాత్సకృదవదాయ
తేషాం ద్విరవదాయ, ద్విరభిః పూర్వ, అగ్నే స్విష్టకృతే స్వాహేతి పా
గుదీచ్యాం ప్రధానాపయత్యసంహితం ముత్వా, పరిధ్యజ్ఞాన లేపకార్యాది
ప్రణేతామోక్షణాంతం కృత్వా బ్రాహ్మణాయాపచితాయ ఋషభందత్వా
తేన సర్విష్టతా హవిశ్చేషేణ బ్రాహ్మణం భోజయేత్) “ అథైనామాగ్నే
యేనస్థాలీపాకేనయాజయతి ” ఇతి సూత్రమత్రభావ్యమ్ । స్థాలీపాకా
ర్థం వ్రీహ్యదికం పత్నీవావహంతి, అవఘాతమేవ కుర్యాత్, నతుశ్రవ
ణమపి, తదాదికం వర పవకుర్యాదితి వ్యాఖ్యాతమ్ । అతః పత్నీచరోరధి
శ్రవణం మాధ్యకృతమేవ, ఆగ్నేయే నేతి సూత్రాక్షేపసమాధానే, య
త్రాగ్నేయేన స్థాలీపాకేన యాగంకరోమీతి వదతా ఆగ్నేయేనస్థాలీపాకే
న యక్ష్య ఇత్యుక్తం భవతి । యుక్తం చైతత్ । ఏతద్వికృతిభూత దశా
పూర్ణమాస స్థాలీపాకేషు తథాదర్శనాత్, పూర్ణమాసస్థాలీపాకేన య
క్ష్య ఇతి ఏనామితి వచనమాగ్నేయస్థాలీపాకపవానావరమాభివృద్ధి
వ్యాఖ్యాతమ్ । ఆచారాత్ శ్వశ్రుశ్వశురౌస్తుషాం ప్రతిబ్రువాతామ్ ।
అఙ్గుష్ఠేతి - ॥ * ॥ “ కుక్కుటాణ్డప్రమాణస్తు పిణ్డఇత్యభిధీయతే । అఙ్గుష్ఠ
పర్వమాత్రంస్యాగవదానమితిస్థితిః ॥ ” మధ్యాదఙ్గుష్ఠ పర్వమాత్రమవ
దానం తిరస్కీనమవద్యతి, పూర్వాధాద్వితియమనూచీనమ్, చతురావతి
నఃపశ్చాద్ధాత్వతీయమనూచీనమ్ పశ్చావత్తిన ఇత్యాది ద్రవ్యవ్యమ్ । జమ
దగ్నినాస్తు పశ్చావత్తమిత్యుక్తేః తేషామేవపశ్చావత్తమ్ । భోజయేదిత్య

భాజయేత్ । ఏవమతడిర్ధ్వం పర్వసూపోష్య శ్వఃప్రాతః
స్థాలీపాకం కుర్యాత్ । నాత్ర అన్వారమ్భో న ఋషభ
దానమ్ । వివాహశేషహోమయోమధ్యే యది పూర్ణ
మాసీ స్యాత్, తస్యాం స్థాలీపాకం కుర్యాత్ ; దర్శశ్చే
న్నకుర్యాత్ “ పూర్ణమాసోపక్రమా దశపూర్ణమా
సా ” ఇతి గౌతమస్మరణాత్ । శేషహోమానంతరం ద
శశ్చేత్ పూర్వమ్ । భావిపూర్ణమాసీచేద్దోషయుక్తా,
దర్శాత్పుర్వమేవ పూర్ణమాసస్థాలీపాకం కృత్వా స్వ
కాలే దశం యజేత్ । “ సర్వోఽపరపక్షః పూర్ణమాస
స్య ” ఇతి గౌతమేన కృష్ణపక్షస్య పూర్ణమాసస్థాలీపా
కకాలత్వేన విధానాత్, తతో నప్రతిపది దశపూర్ణమా
సా సహ కుర్యాత్, అన్యవరుద్ధేకాలేఽన్యస్యానవకాశ
త్వవచనాత్ । అన్యథా గ్రహణే అధిమాసే పితృమాసచ

క్షేర్నత్వాహుతిమాత్రం చరుఃకార్యః, కింతు బ్రాహ్మణభాజనాయాలమ్

(ఏవమతడిర్ధ్వం పర్వసూపోష్య శ్వఃప్రాతః స్థాలీపాకం కు
ర్యాత్ । నాత్ర అన్వారమ్భో న ఋషభదానమ్ । వివాహశేషహో
మయోర్మధ్యే యది పూర్ణమాసీ స్యాత్, తస్యాం స్థాలీపాకం కుర్యాత్,
దర్శశ్చేన్నకుర్యాత్ । “ పూర్ణమాసోపక్రమా దర్శపూర్ణమాసా ” ఇతి
గౌతమస్మరణాత్, శేషహోమానంతరం దర్శశ్చేత్ పూర్వమ్ । భావి
పూర్ణమాసీచేద్దోషయుక్తా, దర్శాత్పుర్వమేవ పూర్ణమాసస్థాలీపాకం
కృత్వా స్వకాలే దర్శం యజేత్ “ సర్వోఽపరపక్షః పూర్ణమాసస్య ”
ఇతి గౌతమేన కృష్ణపక్షస్య పూర్ణమాసస్థాలీపాకకాలత్వేన విధానాత్,
తతో నప్రతిపది దర్శపూర్ణమాసా సహ కుర్యాత్, అన్యవరుద్ధేకాలే అ
న్యస్యానవకాశత్వవచనాత్ । అన్యథా గ్రహణే అధిమాసే పితృమాసచ
తుషేచ ప్రథమస్థాలీపాకం వర్జయేత్ । అన్యత్సర్వం దశనిర్ణయేఽస్మా
భిర్వ్యక్తముక్తమ్ ।) దర్శశ్చేత్పుర్వముపపద్యేత్, పూర్ణమాసే నేష్టాః

తుష్కచ, ప్రథమస్థాలీపాకం వర్ణయేత్ । అన్యథ్యర్వం
దశనిర్ణయైస్తాభిర్వ్యక్తముక్తమ్ । ... ..

— శ్రీ అథాగ్రయణస్థాలీపాకః శ్రీ —

ఏవం స్థాలీపాకవచ్చరద్యాగ్రయణం పర్వణి కుర్యా
త్ । అత్ర విశేషః — ప్రాశస్త్యోమం కృత్వా, పవిత్ర
పాణిః ప్రాణానాయమ్య, ఆగ్రయణస్థాలీపాకేనయత్యే
ఇతి సంకల్ప్య, అగ్నేరుపసమాధానాదిముఖాన్తే ౭ వదాన
ధర్మేణావదాయ, ఇన్ద్రాగ్నిభ్యాం స్వాహా, విశ్వేభ్యా
దేవేభ్యః స్వాహా, ద్యావాపుథివీభ్యాం స్వాహా, ఇతి తి
స్రః ప్రధానాహుతీర్హుత్వా, స్విష్టకృతప్రభృతి పరి
షేచనాంతం కృత్వా, హుతశేషేణ హవిషా తణ్ణులైర్వా
ముఖమాపూర్య, నిగీర్య, సకృదపః ప్రాశ్య, శుద్ధ్యర్థం
ద్విరాచమ్య, హుతశేషేణ దృఢమేకం పిండం కృత్వా,

తతుర్యాత్ ॥ * ॥ “ ఉపరాగోఽధిమాసోవా యదిప్రథమపర్వణి ।
నాహరేష్మిథమామిష్టిం మాధ్యేచగురుశుక్రయోః ॥ స్థాలీపాకక్రియాం
కుర్యాద్ద్వివాహమర్హత్యరాయణే । పితృమాసచతుష్కేతు యదికుర్యాద్ద్వి
నశ్యతి ॥ ” ఇత్యాది దశనిర్ణయైర్ద్రష్టవ్యమిత్యర్థః .

— శ్రీ అథాగ్రయణస్థాలీపాకః శ్రీ —

(ఏవం స్థాలీపాకవచ్చరద్యాగ్రయణం పర్వణిమయాత్ ।
అత్రవిశేషః । ప్రాశస్త్యోమంహుతాప్వాప్రాణానాయమ్య, ఆగ్రయణ
నస్థాలీపాకేన యత్యే ఇతి సంకల్ప్య, అగ్నీరుపసమాధానాది ముఖాన్తే
అవదానధర్మేణావదాయ, ఇన్ద్రాగ్నిభ్యాం స్వాహా, విశ్వేభ్యాదేవేభ్యః
స్వాహా, ద్యావాపుథివీభ్యాం స్వాహా, ఇతి తిస్రః ప్రధానాహుతీర్హుత్వా
స్విష్టకృతప్రభృతి పరిషేచనాంతంకృత్వా, హుతశేషేణ హవిషా తణ్ణు
లైర్వా ముఖమాపూర్య, నిగీర్య, సకృదపః ప్రాశ్య, శుద్ధ్యర్థంద్విరా
చమ్య, హుతశేషేణ దృఢమేకం పిండం కృత్వా “ పరమేష్ఠ్యసి ” ఇతి

“ పరమేష్ఠ్యసి ” ఇతి గృహపృథ్వవంశే తంపిణ్డమూర్ధ్వం నిక్షిప్య, సర్విష్టుతా తేన చరుణాబ్రాహ్మణం భాజయేత్ । యద్యాగ్నిః శాలాత్రవిధినా స్థాలీపాకంకుర్యాత్, నాత్రావదానధర్మో నశమ్యా నపరిధిః । అగ్నిశాలాత్రవిధినా పార్థమాసేన దార్శేనవా స్థాలీపాకేన యక్ష్య ఇతిసంకల్ప్య “ యత్రక్షచ ” ఇతి విధినా అగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య, ప్రజ్వాల్య, పరిసమూహ్య పరిస్తీర్య, అగ్నేః పశ్చాత్ స్రాగగ్రంబద్ధిరాస్తీర్య, ఉత్తరేణాగ్నిం దర్భాసంస్తీర్య, దర్భాజ్యయోస్సంసారంకృత్వా, అగ్నిం పరిషి

గృహపృథ్వవంశే తం పిణ్డమూర్ధ్వం నిక్షిప్య, సర్విష్టుతా తేన చరుణాబ్రాహ్మణం భాజయేత్) “ అనాహితాగ్నేరాగ్రయణమ్ ” ఇతిసూత్రమత్ర భావ్యమ్ । “ నవానాం వ్రీహీణాం సంబద్ధై పత్న్యవహన్తి ” ఇత్యాదివిధానాత్, స్థాలీపాకవత్కార్యః । యథోద్విధ్యమానో నశీర్యేత, తథా దృఢం పిణ్డం కృత్వా, యథాగారస్తూపే పృథ్వవంశే పతతి తథోద్విధ్యే దిత్యర్థః । కారకగృహ్యే — “ శరది పాణమాస్యామమావాస్యా యాంవా ఆగ్రయణం కుర్యాత్ ” ఇతి బోధాయనః । “ పర్వణిపర్వణ్యాగ్నేయేన స్థాలీపాక ఆగ్నిశాలాత్రికః, లౌకికానాన్తు పాకయజ్ఞః ” ఇతి బోధాయనాపస్తంబాదిభిరుక్తః । “ ద్విజ్జాశాలాతి, ద్విర్నిమాష్ట్రీ, ద్విఃప్రాశ్నాతి, ఉత్సృప్యాచామతి, నిర్లేఖి ” ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధశాచిగ్నిశాలాత్రికోవిధిః .

తస్య ప్రయోగమాహ (యద్యాగ్నిః శాలాత్రవిధినా స్థాలీపాకంకుర్యాత్ నాత్రావదానధర్మో నశమ్యా నపరిధిః । ఆగ్నిశాలాత్రవిధినా పార్థమాసేన దార్శేనవా స్థాలీపాకేన యక్ష్య ఇతిసంకల్ప్య “ యత్రక్షచ ” ఇతి విధినా అగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య, ప్రజ్వాల్య, పరిసమూహ్య పరిస్తీర్య, అగ్నేః పశ్చాత్ స్రాగగ్రంబద్ధిరాస్తీర్య, ఉత్తరేణాగ్నిం దర్భాసంస్తీర్య, దర్భాజ్యయోస్సంసారంకృత్వా, అగ్నిం పరిషిచ్య శ్రవయిత్వా అభిఘరితోద్వా

వ్య, అధిశ్రీత్యాభిఘారితోద్వాసిత ప్రతిష్ఠితాభిఘారి తేన
హవిషా, ప్రధానఘాతామస్విప్తకృతాప్రిశనభక్షార్థం
దర్శింసంపూర్య, బర్హిష్యాసాద్య, అగ్నా వేకాం సమిధ
మాదాయ, ప్రాణానాయమ్య, సమిధోద్వ్యజ్ఞులమతీత్య
హవిష్యాణ్డందర్శిమాదాయ, అగ్నయేస్వాహతి మధ్యే-
గ్నావాహతిమాత్రం విభజ్య హుత్వా, పునశ్చ తాం బ
ర్హిష్యాసాద్య, ఆకాశముద్వీక్ష్య, బర్హిషి లేపం నిమృజ్య
హుతశేషం విభజ్య స్విప్తకృతం హుత్వా, దర్వాగ్నిం
“ త్రిరుదచ్ఛమ్ ” ఇతి వల్లయతి । ప్రాచీనావీతీ దర్వా తే
పమాదాయ, అగ్నేర్దక్షిణతోభూమ్యానువాచీనపాణిర్లేపం
నిమృజ్య, పునరుపవీతీ లేపమజ్ఞుభ్యాదాయ ప్రాశ్యాతి
హోయ, తతోఽప ఆచమ్య, పునః ప్రాశ్య, ఆచమ్య, ద
ర్వా అవశిష్టం కృత్సంహవిరాదాయ, నిమక్రమ్య ప్రా
శ్యాచమ్య, ఉదజావృతోత్సృప్యగత్య, దర్శిం ప్రత్యా

సితప్రతిష్ఠితాభిఘారి తేన హవిషా, ప్రధానఘాతామస్విప్తకృతాప్రిశనభ
క్షార్థం దర్శింసంపూర్య, బర్హిష్యాసాద్య, అగ్నా వేకాం సమిధమాదా
య, ప్రాణానాయమ్య, సమిధోద్వ్యజ్ఞులమతీత్య హవిష్యాణ్డందర్శి
మాదాయ, అగ్నయేస్వాహతి మధ్యేగ్నావాహతిమాత్రం విభజ్య హు
త్వా, పునశ్చ తాం బర్హిష్యాసాద్య, ఆకాశముద్వీక్ష్య, బర్హిషి లేపం ని
మృజ్య, ఆహుతశేషం విభజ్య, స్విప్తకృతం హుత్వా, దర్వాగ్నిమ్
“ త్రిరుదచ్ఛమ్ ” ఇతి వల్లయతి । ప్రాచీనావీతీ దర్వా తేపమాదా
య, అగ్నేర్దక్షిణతోభూమ్యానువాచీనపాణిర్లేపం నిమృజ్య, పునరుపవీతీ
లేపమజ్ఞుభ్యాదాయ ప్రాశ్యాతి హోయ, తతోఽప ఆచమ్య, పునః ప్రాశ్య
శ్యాచమ్య, దర్వా అవశిష్టం కృత్సంహవిరాదాయ, నిమక్రమ్య, ప్రా
శ్యాచమ్య, ఉదజావృతోత్సృప్యగత్య, దర్శిం ప్రత్యాశ్య, తే
పకాగ్నిం కృత్వా, భువఃస్వాహతిహుత్వా అనాజ్ఞాత త్రయంచ, అ

శ్య, లెపకార్యం కృత్వా, భువస్సాన్వహేతి హుత్వా అ
నాజ్ఞాతత్రయంచ, అగ్నిం పరిషిచ్యోపతిష్ఠేత । . . . .

— శ్రీ అథాపాసనప్రారంభః శ్రీ —

అథాగ్నేయస్థాలీపాకాత్పరం నవనాడ్యతిక్రమే శ్వః
సాయం హేలూమమారభేత । అనతిక్రమే, పవిత్రపాణిః
ప్రాణానాయమ్య, అభ్యనుజ్ఞాతః, ధౌపాసనహేలూమ
మారప్స్య ఇతి సంకల్ప్య, పునః ప్రాణానాయమ్య, సా
యమాపాసనహేలూమం హేలూష్యామీతి సంకల్ప్య, అ
గ్నిం విధివత్పరిషిచ్య, తణ్ణులైర్యవైర్వా అగ్నయేస్వా

గ్నిం పరిషిచ్యోపతిష్ఠేత) అత్ర కపధీ ॥ * ॥ “ అష్టకాభవ సర్వబలిష్వధ
పార్వణే పితృకర్తృణి మాసికే । అగ్ని హేలూమిక ఏషవిధిర్భవే దౌపదేశి
మతాదపిలేపయోః ॥ ప్రజ్వాల్యవహ్నిం పరితస్సమూహ్య పర్యక్ష్యహ
స్తస్థజలేనసమ్యక్ । దర్భేః పరిస్తీర్యయథోక్తమస్య పశ్యాచ్ఛబర్హిఃస్త్ర
ణయాత్పురోగ్రమ్ ॥ సంపూర్యదర్వీంహవిషా ప్రధానతత్స్విష్టకృత్ప్రా
శనభక్షణాథమ్ । నేష్టావిహేలూపస్తరణాభిఘోరౌ ప్రధానహేలూమం
తత ఏవహుత్వా ॥ తతోగృహీత్వా నిమృజేచ్ఛ లేపం బర్హిష్యతఃస్విష్ట
కృతశ్చ హేలూమః । ప్రాచీనమావీత్య నిగృహ్యలేపం నిమాజనం దక్షి
ణతశ్చ భూమ్యామ్ ॥ ప్రాశ్యాతిహోయాచమనం పునశ్చ నిమృమ్యశే
షస్య భవేద్దచ్చభక్షః । లేహ్యథదర్వాచమనం పునశ్చ స్వధర్మకౌఽయం
విధిరాగ్నిహేలూత్రః ॥

— శ్రీ అథాపాసనప్రారంభః శ్రీ —

(అథాగ్నేయస్థాలీపాకాత్పరం నవనాడ్యతిక్రమే శ్వసాయం
హేలూమమారభేత । అనతిక్రమే, పవిత్రపాణిః ప్రాణానాయమ్య, అ
భ్యనుజ్ఞాతః, ధౌపాసనహేలూమమారప్స్య ఇతి సంకల్ప్య, పునః ప్రా
ణానాయమ్య, సాయమాపాసనహేలూమం హేలూష్యామీతి సంకల్ప్య,
అగ్నిం విధివత్పరిషిచ్య, తణ్ణులైర్యవైర్వా, అగ్నయేస్వాహే, అగ్నయే

హా, అగ్నయై స్విష్టకృతే స్వాహేతి సాయమ్, సూర్యాయస్వాహా, అగ్నయై స్విష్టకృతే స్వాహేతి ప్రాతః, దక్షిణహస్తేన దేవతీర్థేన హుత్వా, తతో విధివత్సరిషిచ్య “ అగ్నేనయ ” ఇత్యుపతిష్ఠేత “ మాజనానానబలికర్తృహేమామభోజనాని దేవతీర్థేన కుర్యాత్ ” ఇతి హరితః । ప్రారభే హేమామే ॥ * ॥ “ నిశ్యహ్నివా వినష్టైశ్చైవ సద్యస్సంధానమిష్యతే । తతో ప్రోషణమేవ స్యాన్నష్టే చాపహృతే నలే ॥ ఉప్రోషణం వానుగతా వయాశ్చ హుతిరేవ వా । భుక్తేః ప్రాగ్గినాశశ్చేత్సద్యస్సంధాయ పావకమ్ ॥ ఆహేమామకాలాన్నాశ్చీయాద్ద్వికాలం తత్సరం యది । అగ్నో నష్టే త్రయః కృచ్ఛాః కథావ్యావత్సరం ప్రతి ॥ స్వాధ్యాయజపశీలానాం కృచ్ఛమేకం విధీయతే । అష్టభ్యో హేమామకాలేభ్యః ప్రాక్పాత్రీయశ్చిత్తపూర్వకమ్ ॥ పృథక్కుర్యాచ్చ్యుతాన్వోమాదద్యాద్విప్రాయతత్సరమ్ । ధార్యమాణ

స్విష్టకృతే స్వాహేతి సాయమ్, సూర్యాయస్వాహా, అగ్నయై స్విష్టకృతే స్వాహేతి ప్రాతః, దక్షిణహస్తేన దేవతీర్థేన హుత్వా, తతో విధివత్సరిచ్య, “ అగ్నేనయ ” ఇత్యుగ్నిముపతిష్ఠేత “ మాజనానానబలికర్తృహేమామభోజనాని దేవతీర్థేన కుర్యాత్ ” ఇతి హరితః । ప్రారభే హేమామే ॥ * ॥ నిశ్యహ్నివా వినష్టైశ్చైవ సద్యస్సంధానమిష్యతే । తతో ప్రోషణమేవ స్యాన్నష్టే చాపహృతే నలే ॥ ఉప్రోషణం వానుగతా వయాశ్చ హుతిరేవ వా । భుక్తేః ప్రాగ్గినాశశ్చేత్సద్యస్సంధాయ పావకమ్ ॥ ఆహేమామకాలాన్నాశ్చీయాద్ద్వికాలం తత్సరం యది । అగ్నో నష్టే త్రయః కృచ్ఛాః కథావ్యావత్సరం ప్రతి ॥ స్వాధ్యాయజపశీలానాం కృచ్ఛమేకం విధీయతే । అష్టభ్యో హేమామకాలేభ్యః ప్రాక్పాత్రీయశ్చిత్తపూర్వకమ్ ॥ పృథక్కుర్యాచ్చ్యుతాన్వోమాదద్యాద్విప్రాయతత్సరమ్ । ధార్యమాణశ్చయూరాత్రముపాతోఽగ్నిస్తు లోకికః ॥ సమిదాత్తస

క్షృతూ రాత్రా మహుతోఽగ్నిస్తు తౌకికః ॥ సమిశ్నాశ్చ సమో
 మాధోద్వికాల మహుతస్తథా । ” ఇతి మహాషణ్యః ,
 ఇతి గృహ్యరత్నే పోడశశతఖండాః

— శ్లో * అథ శేష హుమామః * శ్లో —

వివాహోది శేష హుమామాంతం దమ్పతోరథశ్శయనం బ్రహ్మ
 చర్యవ్రతంచ కార్యమ్ ॥ * ॥ “ స్మరణం కీర్తనం
 కేలిః ప్రేషణం గుహ్యభాషణమ్ । సంకల్పోఽధ్యవసాయ

మాయాధోద్వికాలమహుతస్తథా ॥ ” ఇతి మహాషణ్యః ।) స్థాలీపాకా
 న్తం విధాయ , అతః ధర్మమితి విధానాత్ , రాత్రా వేవాస్యాస్సమార
 మ్భోయదినవనాడ్యనాతీతాః । అతీతాశ్చేదపరేమ్యస్సాయమేవేతి ॥
 * ॥ “ పాత్రస్త్వోమస్సజ్జవాన్తస్సాయన్తు నవనాడికాః । హుమా
 కాలస్సవిజ్ఞేయో హ్యన్యథా లక్ష్మనంస్తృతమ్ ॥ ” ఇతి కాత్యాయనః ।
 * ॥ “ కాలద్వయాత్యయే దశాపూర్ణమాసాత్యయే తథా । పునరేవా
 ధ్నిమాదధ్యాదితి భార్గవశాసనమ్ ॥ ” ఇతి బోధాయనః । “ ఏకాగ్నేస్త్రి
 విధం సమారోపణ మాత్మ న్యరణ్యోర్వా సమిధిచ , సమిధశ్చాగ్ర పాలా
 శాశ్వతౌచుమ్భరఖాదిరాః ” ఇత్యాదిక మిహభాష్యమ్ .

ఇతి వాతీత కులతిలకస్య పరస్వతీవల్లభార్యపాత్రస్య శ్రీర

జ్ఞానాథసూరిసుతస్య శ్రీవెంకటార్యస్య వైదికపా

త్యభామస్య కృతా గృహ్యరత్నవ్యాఖ్యానే

కణ్ఠభూషణే పంచమస్కంధః

— శ్లో * అథ శేష హుమామః * శ్లో —

(వివాహోది శేష హుమామాంతం , దమ్పతోరథశ్శయనం బ్రహ్మ
 చర్యవ్రతంచ కార్యమ్ ॥ * ॥ “ స్మరణం కీర్తనం కేలిః ప్రేషణం గుహ్య
 భాషణమ్ । సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియా నిర్వృత్తి రేవచ ॥ సత్యైశ్చ

శృక్రియానిష్కాత్తిరేవచ ॥ ఏతన్నైగునమహ్వాక్షం ప్రవదన్తి
మనీషిణః । ” ఇతి బృహస్పతిః । అథ స్థాలీపాకాత్ప్రి
గధ్వని ద్వితీయాదివివాహేచ, బ్రహ్మచర్యం కార్యమ్ ।
తథా త్సారలవణమధుమాంస దంతధావన తామ్బూలాభ్య
నాభ్యజ్ఞానాని వజ్రయేత్, బ్రహ్మచర్యవిధానాదేవంభా
ష్యేభాషణాచ్చ । స్థాలీపాకాదారభ్య త్రిరాత్రం దన్వ
త్యోరేకప్రేతల్పే శయనం కార్యమ్ । తయోమధ్యే శ
యాయాంగధానులిప్తోవాససా సూత్రేణవా పరివీతోఽల
చ్చతోవైయగ్రోధాదిష్వన్యనిమోదజ్ఞానిధాతవ్యః । తం
చతుర్థ్యామపరరాత్రే సుస్నాతౌ ప్రయతావలచ్చతో
ద్విరాచాంతా దన్వతీ కటే పూర్వవచపవశ్య “ ఉదీర్వా
తః ” ఇతి ద్వాభ్యాముక్తావ్య, ప్రత్యాశ్య తం దజ్ఞం శ
యనాదన్యత్రనిదధ్యాత్ । వరిః పవిత్రసాణిః ప్రాణానా

నమహ్వాక్షంప్రవదన్తి మనీషిణః । ” ఇతి బృహస్పతిః । అథ స్థాలీపాకాత్ప్రి
గధ్వని ద్వితీయాదివివాహేచ, బ్రహ్మచర్యం కార్యమ్ । తథా త్సారలవణమధు
మాంస దంతధావన తామ్బూలాభ్యజ్ఞానాని వజ్రయేత్, బ్రహ్మచర్యవిధా
నాదేవంభాష్యేభాషణాచ్చ । స్థాలీపాకాదారభ్య త్రిరాత్రం దన్వత్యో
రేకప్రేతల్పే శయనం కార్యమ్ । తయోమధ్యే శయాయాంగధా
నులిప్తోవాససా సూత్రేణవా పరివీతోఽలచ్చతోవైయగ్రోధాదిష్వన్య
నిమోదజ్ఞానిధాతవ్యః । తం చతుర్థ్యామపరరాత్రే సుస్నాతౌ ప్రయ
తావలచ్చతో ద్విరాచాంతా దన్వతీ, కటే పూర్వవచపవశ్య, “ ఉదీ
ర్వాతః ” ఇతి ద్వాభ్యాముక్తావ్య, ప్రత్యాశ్య, తం దజ్ఞం శయనాద
న్యత్రనిదధ్యాత్ ।) ఛకారాద్బ్రహ్మచర్యవచనాచ్చ, బ్రహ్మచర్యని
షిధముత్రాపినిషిధమితిభావ్యమ్ । తతోఽనులేపనస్య ధాగణాదికమపి వర్జ
నీయమ్ । దజ్ఞస్తు, వైయగ్రోధబేదువ్యర ఆశ్వత్థః స్థాత్రోవా కార్యః,
“ ఏవేతేదై గధ్వర్వాప్సదీనాం గృహాః ” ఇతి శ్రుతేః సుస్నాతానితి —

యన్య, శేషశాలామం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య, అగ్నేరు
వసమాధానాద్యాజ్యభాగాన్తే వధ్వామన్వారభాయామ్,
“ అగ్నే ప్రాయశ్చిత్తే ” ఇత్యాదిభిద్విత్తీయత్యతీయ
యోరపి త్వం దేవానామిత్యనుషక్తై స్సప్తభిర్మన్తైః
ప్రతిమన్త్రం ప్రధానాహుతీర్హుత్వా, అనన్వారభౌ జయా
ది పరిషేచనాన్తం కృత్వా, ప్రణీతావిమోక్ష్య, బ్రాహ్మ
ణం సంపూజ్య, అపరేణాగ్నిం వధూం ప్రాజ్ఞుభీముపవేశ్య
దర్ష్యా హుతశేషమాజ్యమాదాయ, భూస్సాహా భువః
స్సాహా సువస్సాహా, ఓంస్సాహేతి వధ్వాశ్శిరసి నినయే
త్. “ అపశ్యంత్యా ” ఇతి వధూః వరం సమీక్షేత “ అప
శ్యంత్యానునసా దీధ్యానామ్ ” ఇతి వరో వధూం సమీక్షే
త । అఙ్గుష్ఠవిస్రంసికాభ్యాం హుతశేష మాజ్యం స్పృ
ష్ట్య, వధూం దక్షిణహస్తేన పరిష్కజ్య, స్వాఙ్గుష్ఠేన వధూ

|| * || “ అస్మాతో నాచ రేతకము జపశాలామాదికించనః । లాలాస్వే
దసమాకీర్ణశయనాచుద్ధితః పుమాన్ ॥ ”

(వరః ప్రాణానాయన్య, శేషశాలామం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య
అగ్నేరువసమాధానాద్యాజ్యభాగాన్తే వధ్వామన్వారభాయామ్ “ అ
గ్నే ప్రాయశ్చిత్తే ” ఇత్యాదిభిద్విత్తీయత్యతీయయోరపి “ త్వం దేవా
నామిత్యనుషక్తై స్సప్తభిర్మన్తైః ప్రతిమన్త్రం ప్రధానాహుతీర్హుత్వా, అన
న్వారభౌ జయాది పరిషేచనాన్తం కృత్వా, ప్రణీతావిమోక్ష్య, బ్రాహ్మ
ణం సంపూజ్య, అపరేణాగ్నిం వధూం ప్రాజ్ఞుభీముపవేశ్య, దర్ష్యా హు
తశేషమాజ్యమాదాయ, భూస్సాహా భువస్సాహా సువస్సాహా ఓం
స్సాహేతి వధ్వాశ్శిరసి నినయేత్. “ అపశ్యంత్యా ” ఇతి వధూర్వరం సమీ
క్షేత । “ అపశ్యంత్యానునసా దీధ్యానామ్ ” ఇతి వరో వధూం సమీక్షేత ।
అఙ్గుష్ఠవిస్రంసికాభ్యాం హుతశేష మాజ్యం స్పృష్ట్య, వధూం దక్షిణ
హస్తేన పరిష్కజ్య, స్వాఙ్గుష్ఠేన వధూహృదయదేశం తర్జనానా స్పృష్ట్య

హృదయవేశం తతాన్య స్వహృదయదేశం చ “ సమజ్ఞాన్తువిశ్వేదేవాః ” ఇతి యుగపదనక్తి । అనంతరం వరః “ ప్రజాపతే తన్వం మే జుషస్వ ” ఇతిత్రీమన్తాగ్రీజపిత్యా, ప్రాణనాయమ్య, కర్తృజ్ఞమభ్యుదయం పుణ్యాహం చ కుర్యాత్ । నాత్రారోహణారుమిత్యాది మన్తాగ్రీజపేత్ । తేషాం సమావేశనే వినియోగాత్ । శేషాస్తోహి వివాహః । అత డ్విధ్వం స్నాతకవ్రతాని నియతః కుర్యాత్, ఇతి గృహ్యరత్న సప్తదశస్థిభిః

— శ్రీ అథ పునస్సంసారః శ్లో —

అథాతః పునస్సంసారాన్వ్యాఖ్యాన్యాయః, అక్లవక్లకల్లిసోవీర సారాష్ట్రప్రత్యక్ష వాస్యాది దేశగమనే ద్విజ

యదేశరచ “ సమజ్ఞాన్తువిశ్వేదేవాః ” ఇతి యుగపదనక్తి । అనంతరం వరః “ ప్రజాపతే తన్వం మే జుషస్వ ” ఇతిత్రీమన్తాగ్రీజపిత్యా, ప్రాణనాయమ్య, ఉద్వాహకర్తృజ్ఞ మభ్యుదయం పుణ్యాహవాచనంచ కుర్యాత్ । నాత్రారోహణారుమిత్యాది మన్తాగ్రీజపేత్ । తేషాం సమావేశనే వినియోగాత్ । శేషాస్తోహి వివాహః । అత డ్విధ్వం స్నాతకవ్రతాని నియతః కుర్యాత్) శ్రీధరీయ ॥ * ॥ “ రాత్రా వివాహతా శౌతు శేష హూమం సమాచరేత్ । పశ్చాద్భాగైరథవారాత్రా తతస్సు వేశనం భవేత్ ॥ ” “ స్నాతకవ్రతాని పాణిగ్రహణాదధిగృహమేధిసో వ్రతమ్ ” ఇత్యాదీన్యాపస్తమ్బాదుక్తాని ద్రష్టవ్యాని .

ఇతి కణ్ణభూషణ సప్తదశస్థిభిః

— శ్రీ అథ పున స్సంసారః శ్లో —

(అథాతః పునస్సంసారాన్వ్యాఖ్యాన్యాయః, అక్లవక్లకల్లిసోవీర సారాష్ట్రప్రత్యక్ష వాస్యాది దేశగమనే ద్విజస్య పునస్సంసారాదీ

స్వపునస్సంసారః కార్యః । తథా యాత్ర యాం నదో
మః । విష్ణుశ్రీనామ నే మధ్యపా నె సింధుతరణే చ పునస్సం
సారః కార్యః । పితృ మాతృ మాతా మహాచార్యోపాధ్యాయ
మాతుల వ్యతిరిక్త ప్రేమకార్యే, పితృజ్యేష్ఠభాగ్యత్రా
చార్యవ్యతిరిక్తో విభిష్టభోజనే, మధుమాంస ప్రేతాన్నా
శౌచాన్నగణికాన్నసూద్రాన్నభోజనే చ బ్రహ్మచారిణః
పునరుపనయనం కార్యమ్ ॥ * ॥ “ వపనం మేఖలా దణ్డః
భైతూచర్యవ్రతానిచ । నివర్తంతే ద్విజాతీనాం పునస్సం
సారకర్మణి ॥ కాలశ్చైవ వసంతాదిర్ననిరీక్ష్యుః కదాచన । ”
ఇతి మనుః — అశుభక్షాదావాశౌచే వా ఉద్వాహే
మనసోఽపరితోషే పునరుద్వాహం కుర్యాత్ । యద్యో
పాసనాదర్వాగ్నివాహగ్నినాశః, పునర్వివాహం కుర్యాత్ ।
యోక్త్రీమోచనానంతరం వధ్వానయనే మధ్యేమార్గంగృ
హప్రవేశాదర్వాద్వాదశాహతిక్రమే పునర్వివాహం కు
ర్యాత్ । అత్ర పునర్వివాహో నాఖ్యురం న ప్రతిసరం న

కార్యః । తథా యాత్ర యాం నదోమః । విష్ణుశ్రీనామ నే మధ్యపా నె
సింధుతరణే చ పునస్సంసారః కార్యః । పితృ మాతృ మాతా మహాచార్యో
పాధ్యాయ మాతుల వ్యతిరిక్త ప్రేమకార్యే, పితృజ్యేష్ఠభాగ్యత్రాచార్య
వ్యతిరిక్తో విభిష్టభోజనే, మధుమాంస ప్రేతాన్నాశౌచాన్నగణికాన్నసూ
ద్రాన్నభోజనే చ, బ్రహ్మచారిణః పునరుపనయనం కార్యమ్ ॥ * ॥
“ వపనం మేఖలా దణ్డః భైతూచర్యవ్రతానిచ । నివర్తంతే ద్విజాతీనాం పు
నస్సంసారకర్మణి ॥ కాలశ్చైవ వసంతాదిర్ననిరీక్ష్యుః కదాచన । ” ఇతి మ
నుః । అశుభక్షాదావాశౌచే వా ఉద్వాహే మనసోఽపరితోషే, పునరు
ద్వాహం కుర్యాత్ । యోక్త్రీమోచనానంతరం వధ్వానయనే మధ్యే
మార్గంగృహప్రవేశాదర్వాద్వాదశాహతిక్రమే, పునరుద్వాహం కు
ర్యాత్ । అత్ర పునరుద్వాహో, నాఖ్యురం న ప్రతిసరం న వతప్రేమణా

వీరశైలిజనం నవరణం వదానం నపూర్వభాజనం (చంద్ర)
రాత్రవరం కుర్యాత్ । అభాగితృప్తిమిత్యాది తత్త్వము
కర్మాత్రే సుముహూర్తే కుర్యాత్ । తస్మాదపరతేన కేణ
మహామం కుర్యాత్ । ప్రోషితే పుత్రాద్యైర్దావాదః ।

నవరణం నదానం నపూర్వభాజనం నన్దిరాత్రవరం కుర్యాత్ । అభాగితృప్తిమిత్యాది సర్వమేక రాత్రే సుముహూర్తే కుర్యాత్ । తస్మాదపరతాత్రే శేషమహామం కుర్యాత్ ।) చంద్రికాయామ్ ॥ * ॥ “ సింధుసావీర సారాష్ట్రయావత్స్యందక్షిణాపథమ్ । తీర్థయాత్రాం వినా గత్వా పునస్సంసారమర్హతి ॥ ” వ్యాసః ॥ * ॥ “ సింధుసావీర సారాష్ట్రం ప్రథా ప్రత్యన్తవాసినః । అజ్ఞ వజ్రకలిన్దాగాంశ్చ గత్వా సంసారమహతి ॥ ” ప్రత్యన్తవాసినశ్చ డేవః । బోధాయన పరాశరా ॥ * ॥ “ అమత్యావారుణీం పీత్వా పాశ్చిశ్చ విన్యాత్ర మేవవా । బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యః పున స్సంసారమర్హతి ॥ ” మనుః ॥ * ॥ “ ఆచార్యం స్వముపాధ్యాయం మాతరం పితరం శురుమ్ । నిర్మాతృకు ప్రోక్తే తం న వ్రతేన వియజ్యతే ॥ నూతామహం నూతులం చాశ్చ త్స్యోచానతశ్చ కే । ప్రేమం సంసుగురు తేయస్తు ప్రతలోపోనతస్యహి ॥ ” వసిష్ఠబోధాయనా — “ బ్రహ్మచారిణశ్శవకర్తృణా వ్రతనివృద్ధిరన్యత్ర మా శాపితో రాచార్యాచచ్ఛ, ॥ * ॥ ఉపనీయ దదద్వేన నూచార్యస్స ఉదాహృతః । బోధాయనః । “ అథోపనీతో నాన్యో విచ్ఛిప్తం భుజ్జీతాన్యత్ర పితృ జ్యేష్ఠాభ్యం, న స్త్రియా సహభుజ్జీత, మధురూంస కే శ్రాన్త సూత కాన్యామిర్దశాహక్షీర ధన్తాక నిర్యాస విలయన గణాన్ గణాన్ సూద్రాన్ పితృ కైమూపయై కైమూ పునస్సంసారో విద్యతే ” ఇతి । వెభానసః — “ అథావకీర్ణ పాశ్చియశ్చిత్తం సత్తరాత్రం సన్ధ్యోపాసనస్వాధ్యాయ సోమిథ్యోమథితా చర్యహానే, మేఖలావహితామివ ద్దూధారణాది బ్రహ్మచర్యహానో శేషః పాశ్చక్యశ్చ శ్రీం కుర్యాత్ । పితృ జ్యేష్ఠామిత్యుక్తే మామ విధిహానికాద్యే, మధురూంస పాశ్చక్యశ్చ శ్రీం కుర్యాత్ । న్మహా బాహు, స్మరణమతయశ్చే, హ

శ్రీమద్భగవద్గీతా ప్రథమోధ్యాయః శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదః ॥ ౧౩ ॥
 అథాపి పునరుపనిషత్తుం శ్రీకృష్ణః పునరుపనిషత్తుం పాద్యమనన్యతాః పాద్యం
 చ ముఖనానంచ కృత్వా అగ్ని ముఖనచూఢాయ అభూత్ స్వహృహృ
 త్యా పాలాశసమిథౌ పువిత్రా, అజ్యేన విస్థుసూక్తకృత్వ వారోహిత్యా,
 శాపితాదీక పూర్ణావయవం వ్యాహృత్య పువిత్రా, పునరుపనిషత్తుం క
 రోతి । అథవా సాపిత్రీనామశతగుభ్యావత్య అభినున్త్ర్య, తయైవేషుతం
 ప్రాశీయత్ । గుహ్యేన విప్రైశ్చ భుజ్యేత, తతః పూజాభవతి ॥ ఇతి । అథ
 త్తాదశే ॥ శృంగారకే గోత్రవి సంస్థాప్య, తస్మాదేవానాం యథావిధే
 కృత్యా, భిక్షానేనైవైవర్షం భుక్త్వా, ప్రసదాంజయే ॥ శృంగారకే
 కే - చతుష్పదే, వైఖానసే ॥ సమావర్తనమీతే పాణిగ్రహణేకృతే చా
 న్ద్రాగ్నియణం చరిత్యా సమావర్తనం కృత్యా, పునర్వివాహం కరోతి ।
 ఇతి । బోధాయనః ॥ అపరపక్షే అశుభదినే శావశౌచే వివాహే, వివా
 హానానోర్థిత మన్యేనా పునర్వివాహం కర్త్విత, చేదాపాసనార
 మ్భత్వా జ్వలనస్య నాశః పునర్వివాహం కర్త్విత, పునర్వివాహే
 ప్పేతానుత్పిదన్తి ॥ ఇత్యాది । తథా స్మృత్యుత్తరే ॥ * ॥ “ హేమా
 ద్దాపాసనాదర్వాగనలేశాన్తిమాగతే । యుగాద్యవాన్తరం కర్తృకృత్యా
 శేషం సమావయేత్ ॥ పాకేదాపాసనారమ్భాద్వివాహస్మిత్విదశ్య
 తి । గృహప్రవేశనాదర్వాద్వాదశాహవ్యతిక్రమే ॥ వివాహానైనైసి
 ధ్యేత పునర్వృత్తీత కన్యకామ్ । ” ఆశ్రేయే ॥ * ॥ “ అశుభయోక్త
 తోద్వాహే పునస్తామద్వహేచ్ఛథే । ” వైఖానసే । “ గర్భాధానా
 ద్చాలాస్తేషులక్ష్మణేషు పతాచాన్ద్రాగ్నియణం, పుత్రం పాత్రావత్య
 తు చరిత్యా, గర్భాతానాదీక కరోతి । సమావర్తనక్రియాహేతా పాణి
 గ్రహణే కృతే చాన్ద్రాగ్నియణం చరిత్యా, సమావర్తనం కృత్యా, పునర్వృ
 త్తావత్య కరోతి । తదా ప్రాత్రకన్యావివాహే కృత్యకృద్భిః చరిత్యా,
 అగ్నిమాధాన్యం వైష్ణవ కరమాకర్తృపాత్రాద్వా పునర్వివాహం కరోతి ।
 వివాహే హేమాద్దాపాసనారమ్భాద్వివాహే కృత్యకృద్భిః చరిత్యా, అగ్నిమాధాన్యం

బ్రాహ్మకాలామాన్వం మైత్ర్యమేధికసంస్కృతే పునరాగతే,
తస్య పునరాగతకర్మాదిసంస్కారం కుర్యాత్ : | అత్ర క
ర్తవ్యం సర్వం పితృ మేధసారేఽస్మాభిర్వ్యక్తముక్తమ్ || * ||
“ యః ప్రశ్నవసితో విప్రః ప్రవ్రజ్యాతో వినిర్గతః | ఆ
నాశకనివృత్తశ్చ గాన్ధీష్ఠ్యంచ వికిర్షణి || వశ్యరం శ్రీణిక్ప
చ్ఛాన్తి శ్రీణి చాద్వాన్తి యానివా | జాతకర్మాదిభిస్సర్వై
స్సంస్కృతశ్శుద్ధిమాప్నుయాత్ || ” ఇత్యుక్తేః, ప్రత్యవ

శ్రుం పరిభాష్య, పుణ్యాహంకృత్వా, ప్రాక్ష్య మిదాభ్యాం శ్రాపితాదీ
క్షుత్వా, వ్యాహృతీకృతుత్వా, కర్తవ్యం సర్వం తే | తస్మాద్యపరిసమా
ప్తా సాంధ్యం శుద్ధిర్భవతి | ” ఇతి — అశ్వాదశే || * || “ వివాహే వి
తతే తత్ర ఘోషాదుకారేణ సంప్రీతే | కన్యాన్మతుస్సమాగచ్ఛేత్కథంకు
ర్వన్తి యాజ్ఞికాః | యజుః పవిత్రైర్గన్ధిక్లేస్సావిశ్రీపూతవారిభిః | అనేన
చానువాకేన పవమావస్సవజానః | స్నాపయిత్వా చ విద్వద్భిరన్యవస్త్రా
మలబ్ధౌతామ్ | పూర్వాహుత్యా చ మిదాభ్యాం హుత్వాఽనుష్ఠాప్య
తా సతః | తయా సహ తతస్తత్ర తన్త్రీశేషం సమాపయేత్ | ప్రథా
నఘోషామే నిర్వృత్తే మలవద్వాసేనీ యది || శ్రవణేఽపి పర్యపేతే
శేషం కార్యం సమాపయేత్ | ”

(ప్రాక్ష్యతే పుణ్యదైర్ఘ్యాద్బ్రాహ్మకాలాదూర్ధ్వం, మైత్ర్యమే
ధికసంస్కృతే పునరాగతే, తస్య పునరాగతకర్మాదిసంస్కారం కుర్యా
త్ : | అత్ర కర్తవ్యం సర్వం పితృ మేధసారేఽస్మాభిర్వ్యక్తముక్తమ్ |) అత్ర
వృద్ధముః || * || “ జీవన్యది సమాగచ్ఛేద్ధృతకుష్మే నియోజయేత్ | ”
ఇత్యాదిఘృతకుష్మే పాపనాథా పనాపనాస గిరివాసపునస్సంస్కారాదికవి
త్యర్థః :

(|| * || “ యః ప్రశ్నవసితో విప్రః ప్రవ్రజ్యాతో వినిర్గతః | ఆనాశక
నివృత్తశ్చ గాన్ధీష్ఠ్యంచ వికిర్షణి || వశ్యరం శ్రీణిక్పచ్ఛాన్తి శ్రీణి
చాద్వాన్తి యానివా | జాతకర్మాదిభిస్సర్వైస్సంస్కృతశ్శుద్ధిమాప్నుయాత్ || ”

మితత్వే సునన్యాసశ్రేయే యథేష్టాశతగాహాన్య చిక్ష్ణా
 సుభవే, సునన్యాసే సంవత్సరంచాన్త్రాయణంచరః పుణ్యతీర్థసేవీ జా
 తకర్తామృతపనయనాన్తైస్సంసారయః । తస్య
 సంసారైశ్శుద్ధ్యభిధానం పునస్సంన్యాసార్థమ్ । యథా
 హతాతాతపః — ॥ * ॥ “ విధినా బుద్ధిపూర్వేణ యస్సం
 న్యాసే గృహీ భవేత్ । సపవారూఢపతతః సర్వకర్మబహి
 మ్మృతః ॥ ఆరూఢపతతస్యాకప్రాయశ్చింతం వదామివః ।
 చాన్త్రాయణం ద్విజః కుర్యాద్వర్షమేకం సమాహితః । పు
 ణ్యతిర్థాభిగామీచ పుణ్యాశ్రమనివాస్యపి । తతః పునర్దు
 రుంగత్వా సంన్యసేద్విగతస్పృహః ॥ ” ఇతి । జ్యేష్ఠే

ఇత్యుక్తేః ప్రత్యవసితత్వే, సంన్యాసశ్రేయే యథేష్టాశతే గాహాన్యచి
 క్ష్ణాసంభవే సునన్యాసే సంవత్సరంచాన్త్రాయణంచరః పుణ్యతీర్థసేవీ జా
 తకర్తామృతపనయనాన్తైస్సంసారయః । ప్రత్యవసితోనవవిధః ॥ * ॥ “ వి
 ధినా బుద్ధిపూర్వేణ యస్సంన్యాసే గృహీ భవేత్ । సపవారూఢపతతః
 సర్వకర్మబహిమ్మృతః । ఆరూఢపతతస్యాకప్రాయశ్చింతం వదామివః ।
 చాన్త్రాయణం ద్విజః కుర్యాద్వర్షమేకం సమాహితః । పు
 ణ్యతిర్థాభిగామీచ పుణ్యాశ్రమనివాస్యపి । తతః పునర్దురుంగత్వా
 సంన్యసేద్విగతస్పృహః ॥ ” ఇతి । జ్యేష్ఠే

(తస్య సంసారైశ్శుద్ధ్యభిధానం పునస్సంన్యాసార్థమ్ । య
 థాహతాతపః ॥ * ॥ “ విధినా బుద్ధిపూర్వేణ యస్సంన్యాసే గృహీ భవేత్ ।
 సపవారూఢపతతః సర్వకర్మబహిమ్మృతః ॥ ఆరూఢపతతస్యాకప్రాయ
 శ్చింతం వదామివః । చాన్త్రాయణం ద్విజః కుర్యాద్వర్షమేకం సమాహి
 తః ॥ పుణ్యతిర్థాభిగామీచ పుణ్యాశ్రమనివాస్యపి । తతః పునర్దురుంగత్వా
 సంన్యసేద్విగతస్పృహః ॥ ” ఇతి । జ్యేష్ఠే

పశ్చాత్కృతోపనయనే కృతోద్వాహేవా కనిష్ఠః పునరు
పనేయః, పునస్తాం పూర్వోధాముద్వహేత్ || * || “ ప
తనీయాని యాన్యేవ కర్తృణ్యాహుమహర్షయః । తాని
కృత్వాద్విజోమోహాత్పునస్సంసారమర్హతి ॥ ”

ఇతి గృహ్యరత్న అష్టాదశాఖ్యైః

సోద్వాహేవా కనిష్ఠః పునరుపనేయః । పునస్తాం పూర్వోధాముద్వహే
త్ || * || “ పతనీయాని యాన్యేవ కర్తృణ్యాహుమహర్షయః । తాని
కృత్వాద్విజోమోహాత్పునస్సంసారమర్హతి ॥ ”) అత్ర “ జ్యేష్ఠే అ
కృతవివాహే అనుజనవివాహకృతే పరివేత్తానుజశ్చాద్రాయణం చరి
త్వా, పరివీక్షింజ్యేష్ఠం వివాహం కారయిత్వా పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్తం
కృత్వా పునర్వివాహం కుర్యాత్ । బ్రహ్మహత్యాద్యైః పతితే జ్యేష్ఠే
బంధుసన్నిధౌ జలపూర్ణఘటప్రహరణపూర్వకం త్యక్త్వా, చాద్రాయణం
చరిత్వా వివాహం కుర్యాత్ ॥ ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరే । వసిష్ఠేన ప్రాయ
శ్చిత్తవిశేష ఉక్తః ॥ “ పరివిదానః కృచ్ఛ్రించరిత్వా తస్మైవత్వా పునర్ని
వేదయత్, తాంచాపయచ్ఛేత్ ” ఇతి । వ్యాఖ్యాతంతత్రైవ ॥ “ పరివి
దానః - పరివేత్తా, అసౌ కృచ్ఛ్రితికృచ్ఛ్రి చరిత్వా, తస్మై - జ్యేష్ఠాయ,
సోధాం బ్రహ్మచర్యాహృతభైశ్చ వన్ధురుపరిభవ పరిహారార్థం నివేద్య, పు
నరుద్వహేత్ । తామిన్యపేత్రాయాముక్తం తామితి । తామేవసోధాం
జ్యేష్ఠాయ నివేదితాం తేనైవానుజ్ఞాతాముద్వహేత్ ” ఇతి । సారితః ।
“ జ్యేష్ఠేత్పనివిష్టే కనీయాన్నివిశమానః పరివేత్తాభవతి । పరివిన్నః - జ్యే
ష్ఠః, పరివేదినీ - కన్యా, పరివిదాయీ - నాతా, పరియష్టాచ - యాజకః,
తేనైవేవ పతితాస్సంవత్సరాత్ప్రజాపత్యకృచ్ఛ్రించరేయః ” ఇతి ।
పరివిక్షింజ్యేష్ఠం సంవత్సరం బ్రాహ్మణగృహే భైక్షం చరేయ తామి
వేదం శంఖపచనం కామకారేణ పిత్రాద్యననుజ్ఞాత విషయమ్, ప్రాయ
శ్చిత్తస్య గురుత్వాదితీ చ తత్రవ్యాఖ్యాతమ్ । తథా జ్యేష్ఠాయానువిష్టే

శ్రీ అథ వాస్తుకమా శ్లో

(గృహం పా) రభమానో బ్రాహ్మణానుజ్ఞాతోమీనాది
 ము త్రిమ మసేమ ప్రత్యక్కిరసోఽధరీకృతవామభాగస్య
 వాస్తుపురుషస్య కుక్షిం దక్షిణకుడ్యగుధ్యం ఖనేత్ । మిథు
 నాదిమ త్రిమ ఉదక్కిరసః కుక్షిం పశ్చిమకుడ్యగుధ్యం ఖనే
 త్ । కన్యాదిమ త్రిమ ప్రాక్కిరసః కుక్షిముగ్ధరకుడ్యగు
 ధ్యం ఖనేత్ । ధనుగాదిమ త్రిమ దక్షిణగిరసః కుక్షిం పూ
 ర్వకుడ్యగుధ్యం ఖనేత్ । ఏవం ఖాలే గరైః ఘటావర్జితం
 జలం ప్రదక్షిణావతం శుభమ్ । తత్ర భస్మ కేశశాస్థిదుజ్జా

యాం కనీయస్యా వివాహే తేనైవ ప్రాయశ్చిత్తముక్తమ్ । * । “ జ్యే
 స్థాయాం యద్యనూథాయామూహ్యతేత్వనుజాతుమా । నైవాగ్రదిధి
 మాజ్ఞేయా పూర్వాతు దిధిమాస్తథా ॥ ” తత్ర అగ్రదిధిమావతిఃప్రా
 జాపత్యం కృత్వా , తామేవ జ్యేష్ఠాం పశ్చాదన్యోధాముద్వహేత్ ।
 దిధిమావతిస్తు కృచ్ఛాగ్రిసిక్వచ్ఛాగ్రి చరిత్వా స్వోధాంజ్యేష్ఠాం పూర్వంక
 నీయస్యా వివాహకర్త్రేదత్వా తాంకనీయసీముద్వహేదితి విజ్ఞానశ్చరే
 వ్యాఖ్యాతమ్ .

ఇతి కణ్ఠభూషణే అష్టాదశఃఖండః

శ్రీ అథవాస్తుకమా శ్లో

(గృహం సాగ్రభమానో బ్రాహ్మణాభ్యనుజ్ఞాతోమీనాదిమ
 త్రిమ మసేమ ప్రత్యక్కిరసోఽధరీకృతవామభాగస్య వాస్తుపురుషస్య
 కుక్షిం దక్షిణకుడ్యగుధ్యం ఖనేత్ । మిథునాదిమ త్రిమ ఉదక్కిరసః కుక్షిం
 పశ్చిమకుడ్యగుధ్యం ఖనేత్ । కన్యాదిమ త్రిమ , ప్రాక్కిరసః కుక్షిము
 గ్ధరకుడ్యగుధ్యం ఖనేత్ । ధనురాదిమ త్రిమ దక్షిణగిరసః కుక్షిం పూర్వ
 కుడ్యగుధ్యం ఖనేత్ । ఏవం ఖాలే గరైః , ఘటావర్జితంజలం ప్రదక్షిణా
 వతంశుభమ్ , తత్ర భస్మ కేశశాస్థి దుర్జస్తుద్వహేత్) శ్రీధరీయో—

స్త దృష్టావజ్ఞమైత్ . ఏవం పరీక్ష్య, నైరృత్యాం దిశి ని
 ఖ్నుం శృహం హలేన కృష్టా, ఖనిత్రైణవా సర్వతః ఖని
 త్వా, పాలాశేన శమీవికారేణవా ఉదూహేన దారు
 ణా “ యక్షుమ్మేహూరమ్ ” ఇత్యేతామేవదిశం మృదః
 ప్రాపయేత్ . ప్రత్యుమాహం మస్త్రీమావత్యక్త్రిరుమా
 హ్య, గృహంప్రాగుదక్ష్పవణం కృత్వా, కృత్తం భూర
 లమ్ “ సోనాప్యథివి ” ఇత్యధిగృహ్య, గృహస్థాణానాం

॥ * ॥ “ మే సాదృశా త్రిమనిధాయశిరః ప్రతీచ్యాంమా సేహుపల్స్వయముదీది
 శిరః పురస్తాత్ . యామ్యేధనః ప్రభృతిమౌక్తమశశ్శయానం వాస్తీయ
 మాహా రుధిరీకృత నామభాగమ్ ॥ శిరః ఖనన్తాశ్చపిశ్శాంశ్చహన్తి పాదే
 భవః శ్రీమతగోత్రవశిష్యాత్ . ఖాతేతుప్యస్తే భయచాపిదాచిరాయు
 శారోజ్యధనానిమతౌ ॥ ” అత్రేయే ॥ * ॥ “ గర్తం కృత్వా రక్షిమాత్రంజ
 లైశాహూర్య తద్భిరమ్ . శ్వః చాతర్జలసంయుక్తం గర్తం వృద్ధికరం భ
 వేత్ ॥ పుజ్యాయుక్తరతు ర్శ్వర్తం మధ్యమరభవతి శ్రువమ్ . వ్రణయుక్తై
 భవేచ్ఛ్వేధిశ్చ మృమృత్యుం వినిదాశేత్ ॥ ఖాతేగర్తే జలంసించేద్దక్షి
 ణావర్తనంశుభమ్ . నామావర్తేతు మృత్యుగ్వా విఘ్నోవా రాక్షస్త్రిష్టవః ॥
 భస్తాస్థిశకలాశేరి సుద్వదృష్టాభువంత్యజ్యేత్ . ఉషరంచ సవత్సకం పా
 మాణసికతాధికమ్ ॥ కపాలశరూరాయుక్తం దుష్టదేశం పరివ్యజేత్ . ”

• (ఏవం పరీక్ష్య నైరృత్యాం దిశి ని ఖ్నుం శృహం హలేన కృష్టా ఖనిత్రే
 ణవా సర్వతః ఖని త్వా, పాలాశేన శమీవికారేణవా ఉదూహేన దారుణా
 “ యక్షుమ్మేహూరమ్ ” ఇత్యేతామేవదిశం మృదః ప్రాపయేత్ .
 ప్రత్యుమాహం మస్త్రీమావత్యక్త్రిరుమాహ్య, గృహంప్రాగుదక్ష్ప
 వణం కృత్వా, కృత్తం భూరలమ్ “ సోనాప్యథివి ” ఇత్యధిగృహ్య,
 గృహస్థాణానాం గర్తం ప్రాగ్దాప్రదక్షిణం కమలాకారేభాతయత్వ,
 అగారాభ్యంతరే పానముదనస్య సమాగ్ర ముఖే జనశ్చేదక్షిణాం ద్వాకషా
 ణామి “ ఇహాకత్యనిదీతా ” ఇతి ధృవాభ్యాం ద్వాదక్షిణగర్తే శ్రుతి

గర్భాపా గాదిషు ప్ర దక్షిణం కర్మకారైః భావయిత్వా,
 అగారాభ్యంతరపాంసూనునస్యనిమాగ్రమతోజనస్యదక్షి
 ణాంద్వారస్థానామ్ “ఇహైవతిష్ఠనిమితా” ఇతిద్వాభ్యాం
 ద్వారదక్షిణగర్భైప్రతిష్ఠాప్య, ఏవంద్వారస్యంతరగర్భాభ్యా
 మేవమన్తాభ్యాం నిధాయ, ఏవమితరాగృహస్థానాః ఖ
 ననక్రమేణ తూర్ణీం గర్భైష్వవస్థాప్య, ఆధీయమానవంశ
 మగారస్తూపమ్ “ఋతేనస్థానా” ఇతియజుషాభిమన్త్ర్య,
 “బ్రహ్మచతేక్షుశ్రచ్చపూర్వేస్థానే అభిరక్షతు” ఇతి
 పాగ్రీచీంస్థానాం స్రాప్యభోజిభిమన్త్ర్య, “యజ్ఞశ్చ
 దక్షిణాశ్చ దక్షిణే,” ఇతిదక్షిణాం స్థానాం దక్షిణాభి
 ముఖోజిభిమన్త్ర్య “ఇషశ్చోర్జశ్చపరే” ఇతి పశ్చిమాం ప
 శ్చిమాభిముఖోజిభిమన్త్ర్య “మిత్రశ్చ వరుణశ్చోర్జరే”
 ఇత్యుత్తరాముత్తరాభిముఖోజిభిమన్త్ర్య, “ధర్మస్తేస్థా
 నారాజశ్రీస్తేస్తూపః,” ఇతిమధ్యమాం స్థానాం మధ్య
 మాభిముఖోజిభిమన్త్ర్యైత్ । అత్ర కేచిద్ద్వితీయాదిషును
 న్త్రేషు స్థానే అభిరక్షత్విత్యనుషజ్ఞన్తి, అన్యేషునస్తేషు

ష్టాప్య, ఏవంద్వారస్యంతరగర్భే తాభ్యామేవ మన్తాభ్యాం నిధాయ,
 ఏవమితరాగృహస్థానాః ఖననక్రమేణ తూర్ణీం గర్భైష్వవస్థాప్య, ఆధీ
 యమానవంశమగారస్తూపమ్ “ఋతేనస్థానా” ఇతియజుషాభిమన్త్ర్య,
 “బ్రహ్మచతేక్షుశ్రచ్చపూర్వేస్థానే అభిరక్షతు” ఇతి పాగ్రీచీంస్థానాం
 పాగ్రీచ్యుఖోజిభిమన్త్ర్య, “యజ్ఞశ్చ దక్షిణాశ్చ దక్షిణే” ఇతిదక్షిణాం
 స్థానాం దక్షిణాభిముఖోజిభిమన్త్ర్య “ఇషశ్చోర్జశ్చపరే” ఇతి పశ్చి
 మాం పశ్చిమాభిముఖోజిభిమన్త్ర్య, “మిత్రశ్చ వరుణశ్చోర్జరే” ఇ
 త్యుత్తరాముత్తరాభిముఖోజిభిమన్త్ర్య, “ధర్మస్తేస్థానారాజశ్రీస్తే
 స్తూపః” ఇతి మధ్యమాం స్థానాం మధ్యమాభిముఖోజిభిమన్త్ర్యైత్ ।
 అత్ర కేచిద్ద్వితీయాదిషును న్త్రేషు స్థానే అభిరక్షత్వితి అనుషజ్ఞన్తి, అన్యే

పి, అపరేపశ్చ మేమస్త్రే పృథిరక్షత్వత్యనుషణ్ణం మన్యస్తే ।
తత్తథానకార్యమ్; అనుషజ్యమానస్య మస్త్రే స్య వైదూప్యాపత్యైః, అగ్నేప్రాయశ్చిత్తశ్చ త్యాది వదన్తేనుషజ్యమా
న పాతాభావాచ్చ, బుద్ధిస్థతయా పదాథాన్వయేన వా
క్యాథానిధేః ।

— శ్లో అథ గృహప్రవేశః శ్లో —

ఏవం నిమిత్తం గృహం ప్రవిశన్నుమా హేన కౌ
ప్తిం భూతలాభిమస్త్రేణం దక్షిణాగ్రాదినిధానశ్చ మ
స్త్రే వద్భావయిత్వా, పవిత్రపాణిః ప్రాక్షుః ప్రాణా
నాయశ్చ, గృహప్రవేశం కరిష్యేతి సంకల్ప్య, పాలా
శాదిభిర్యాజ్ఞేయైః కాష్ఠైరౌపాసనాగ్నిం అనగ్ని శ్చేత్సదనా
గ్నిం ప్రజ్వాల్య, జ్వలంతనుగ్నిమ్, “ ఉద్రియమా

పునస్తేజబ్దమపి, అపరే పశ్చ మేమస్త్రే పృథిరక్షత్వత్యనుషణ్ణం మన్యస్తే ।
తత్తథానకార్యమ్; అనుషజ్యమానస్య మస్త్రే స్య వైదూప్యాపత్యైః, అగ్నే
ప్రాయశ్చిత్తశ్చ త్యాదివత్ అస్తే 2నుషజ్యమానపాతాభావాచ్చ, బుద్ధిస్థత
యా పదాథాన్వయేన వాక్యాథానిధేః ।) “ దక్షిణాగ్రత్యక్ష్మివ
ణమ్ ” ఇతి సూత్రచక్రభాష్యమ్ । ఉమాహ్యస్తే - దేశాంతరంప్రాప్య
స్తే సాంసహోనేనేమ్యమాహః . కుద్దాలకభిత్తయః । బుద్ధిస్థతయేతి -
వాక్యనమాప్తిస్తు ప్రకృతతయా బుద్ధిస్థ పదాథాన్వయాస్సిధ్యతి । యథా
ఇ షేత్వేతి మస్త్రే స్య బుద్ధిస్థ వేదనాన్వయా ద్విన్నమితి వాక్యవస
నాప్తిరితి .

— శ్లో అథ గృహప్రవేశః శ్లో —

(ఏవం నిమిత్తం గృహం ప్రవిశన్నుమా హేన కౌప్తిం భూతలాభిమ
స్త్రేణం దక్షిణాగ్రాదినిధానశ్చ మస్త్రే వద్భావయిత్వా, పాణానా
యశ్చ, గృహప్రవేశం కరిష్యేతి సంకల్ప్య, పాలాశాదిభిర్యాజ్ఞేయైః
కాష్ఠైరౌపాసనాగ్నిమ్ అనగ్ని శ్చేత్సదనాగ్నిం ప్రజ్వాల్య, జ్వలంతనుగ్నిమ్

తే, తమకొరకు ధర్మమును పాటించి, (తేనాననాగోర్తమిదంత దర్భా సర్వతోగ్రా నంస్తీర్య,
“అన్నతేన్నస్య” ఇతి ప్రహీణ ప్రాణదన్యానా రాశీకృత్య, త
స్మిన్నదన్యాభ్యం రూఢ్యం ప్రతిష్ఠాప్య “అరిష్టాలప్తకమ్” ఇతి ప్రత్యే
దదన్యాభ్యం రూఢ్యతాప్యత్య కుశ్చ చిరమౌదత్తర్కణికమాప్నోత్య, ఉద్ధౌ

మృణ్మయజురావృత్య, కుమ్భచతుషోద్దైర్ఘ్యనికమాపూ
 ర్య, ఉద్ధ్వగ్రంకూర్చం నిక్షిపేత్ । అత్ర సర్వత్రవామృణ్మయమభిన్నమ్ “ భూమిరూభిమిమగాత్ ” ఇత్యనుమన్త్రీ
 యెత్ । అథ సర్వత్ర స్వయం ప్రజ్వలితేగ్నాసతి “ ఉద్దీప్యస్వ ” ఇతి ద్వాభ్యామ్ “ ఆపన్నాశ్రీశ్రీర్హగార్ ”
 ఇతి యజుర్ద్వయేనవా ప్రత్యేకం ద్వేసమిధావాదధ్యాత్
 త్ । అథాగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాన్తే “ వాస్తోష్పతే ప్రతిజానీహి - వాస్తోష్పతే శక్తయా - వాస్తోష్పతే
 ప్రతరణోన ఏధి - అమీవహావాస్తోష్పతే ” ఇతి చతుర్భిః
 ప్రతిమన్త్రీమాజ్యేన హుత్వా, జయాదిప్రణీతామోక్ష
 ణాంతం కృత్వా “ శివగ్ం శివమ్ ” ఇతి గృహాంతరాశం
 నివేశనంవాన్తతః ప్రదక్షిణం నిరన్తరధారయాసకృదుపా
 త్తేనాదకుమ్భేన త్రిఃపరిషిచ్య, పూజితానాయమ్య, గృ
 హప్రవేశ కర్మాజ్ఞానభ్యుదయం పుణ్యాహంచ కృత్వా,
 బ్రాహ్మణా సమ్యగ్భజయేత్ :

ఇతి గృహ్యసూత్రే ఏకోనవింశత్యధ్యాయః

గ్రంకూర్చం నిక్షిపేత్ । అత్ర సర్వత్రవా మృణ్మయమభిన్నమ్ “ భూ
 మిరూభిమిమగాత్ ” ఇత్యనుమన్త్రీయెత్ । అథ సర్వత్ర స్వయం ప్ర
 జ్వలితేగ్నాసతి “ ఉద్దీప్యస్వ ” ఇతి ద్వాభ్యామ్ “ ఆపన్నాశ్రీశ్రీర్హగార్ ”
 ఇతి యజుర్ద్వయేనవా ప్రత్యేకం ద్వేసమిధావాదధ్యాత్ ।
 అథాగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాన్తే “ వాస్తోష్పతే ప్రతిజానీహి
 స్వా - వాస్తోష్పతే శక్తయా - వాస్తోష్పతే ప్రతరణోన ఏధి - అమీవహా
 వాస్తోష్పతే ” ఇతి చతుర్భిరాజ్యేన ప్రతిమన్త్రీం హుత్వా, జయాది
 ప్రణీతామోక్షణాంతం కృత్వా “ శివగ్ం శివమ్ ” ఇతి గృహాంతరాశం
 నివేశనంవాన్తతః ప్రదక్షిణం నిరన్తరధారయా సకృదుపాత్తేన ఉద్ధ్వగ్రం

(౪౪)

— శ్రీ అథ యజ్ఞోపవీతవిధానమ్ ౧ —

“ ప్రసృతోహవై యజ్ఞోపవీతినో యజ్ఞోప్రసృతోనుప
వీతినో యతిః శ్చ బ్రాహ్మణో యజ్ఞోపవీత్యధీతే యజత ప
వత తత్తత్తద్యజ్ఞోపవీత్యేవాధీయాత యాజయేద్యజేతవా
యజ్ఞస్య ప్రసృత్యా ” ఇతి శ్రుతేః ॥ * ॥ “ నదోపవీతి
నాభావ్యం సదాబద్ధశిఖేనచ । విశిఖోఽనుపవీతశ్చ యతః
రోతి నతత్కృతమ్ ॥ ” ఇతి భృగుస్త్రుతేశ్చ, ఆశ్రమి

భేన త్రిపరిషిచ్య, అభ్యుదయం పుణ్యాహంచ కృత్వా, బ్రాహ్మణానోఽభి
జయేత్) “ కర్మస్తూర్తం వివాహోగ్నో హవిష్యాన్తముఖాహుతిః ” వివా
హాదిషు సప్తస్వపరిగణనాన్నశమ్యాః, కిన్తు పరిధయః । “ బ్రాహ్మణానోఽభి
జయేదపూపైస్సక్తుభిరోదనేన ” ఇతి సమాత్రమ్ । సక్తునాం భాజనాత్ప్ర
గేవోపయోగః, నమధ్యే, లోకప్రసిద్ధభావాత్ । శుచీన్త్యన్త్రీవతస్స
ర్వకృత్యేషు భాజయేదితి సిద్ధస్య పునర్వచనమపూపాది గుణసిద్ధ్యభా
మితి వ్యాఖ్యాతమ్ .

ఇతి హోతకుల తిలకస్య సరస్వతీ వల్లభార్యపాత్రస్య శ్రీరక్తనాథ

సూరిసుతస్య శ్రీవెంకటార్యస్యవైదికసార్వభౌమస్య

కృతౌ గృహ్యరత్న వ్యాఖ్యానే

కణ్ఠభూషణే షష్ఠః పటలః

— శ్రీ అథ యజ్ఞోపవీతవిధానమ్ ౧ —

ప్రసృతః - సృగతౌ - ఉద్గతః, ప్రవృత్తఇత్యర్థః । యజ్ఞః - దేవ
పూజాసంక్లతకరణ దానజప హోమానా మ్తక్యక్రియాకలాపః । యజ్ఞోపవీతం
క్షుణ్ముత్తరత్రవక్ష్యతే । తదస్యాస్తీతి యజ్ఞోపవీతీ । తస్య । అప్రసృతః -
అనుద్గతః, అప్రవృత్త ఇతియావత్ । అతోయజ్ఞస్య ప్రసృత్యే ఉపవీతం
ధార్యమ్ । అత్ర సంవాదవచనముదాహరతి । నను యజన యాజనాద్య
భావాదేవదణ్డినః కథముపవీతమితీచేన్న ॥ * ॥ “ యతేర్లిక్ష్ణం ప్రవత్స్యామి

భిరుపవీతం ధార్యమ్ ॥ * ॥ “ య ఏతం నాభిజానాతి బ్ర
హ్మసూత్రం సముద్భవమ్ । వెదోక్తం నిష్ఫలం తస్య యజ్ఞ
దానజపాదికమ్ ॥ ” ఇతి పితామహః । “ విధానేనపినా
జాతంసూత్రంగోకర్ణరజ్జీవత్ ॥ ” ఇతి భరద్వాజః । “ య ఏ
తాం నాభిజానాతి ఉపవీతస్య సంస్థితమ్ । మోహాత్త్వవహ తే
భారం పాశం గౌరివసర్వదా ॥ ” ఇతి వ్యాసః । తస్మాదుప
వీతవిధానమవశ్యం విజ్ఞేయమ్ । తత్పునర్నహషిభిర్ఘృష్టం
నిష్కృష్య వయం వ్యాచక్షుహే । కర్షణే కార్యం తతః

యోనాసౌ లక్ష్మ్యతే యతిః । త్రిదణ్డముపవీతంచ వస్త్రం జన్తు నివారణమ్ ॥
యస్యైతద్విద్యతే లిక్లం సయతిర్నే తరోయతిః ॥ ” ఇత్యజ్ఞైరపాప్త్యుపవీత
వత ఏవ యతిత్వనిర్ధారణాత్ । అతో యతిలిక్లత్వాన్నత్యాగసంశయః ।
త్యాగవచన మస్తితి చేన్న , ఉపాకర్మవచనపవీత త్యాగస్య పురాణోపవీత
విషయత్వాత్ । అత ఏవహి యాదవప్రకాశేయ్యో యతిభర్తృసముచ్చయో
॥ * ॥ “ బ్రహ్మసూత్రం త్రిదైవత్యం బ్రహ్మజిష్ణుశివాత్మకమ్ । పరిత్యజన్తి
యేవిప్రా మోహాత్తస్యోపజీవినః ॥ స్వర్గాపవర్గమాగ్గాభ్యాం ప్రచ్యుతా
స్తైనసంశయః । బ్రహ్మసూత్రపరిత్యాగాద్బ్రహ్మచారీగృహీవనీ ॥ పరివ్రా
టాచపి పతితాస్తస్మాత్తన్నపరిత్యజేత్ ॥ ” ఇత్యాది ప్రత్యవాయపరవ
చనముదాహృతమ్ । అథోపవీతత్యాగే ॥ * ॥ “ మేఖలాజినదణ్డేన బ్ర
హ్మచారీతి లక్ష్మ్యతే । గృహస్థో యస్త్రివేదాద్యైర్నఖరో మైర్వనాశ్రమీ ॥
త్రిదణ్డోయతినశ్చత్త్ర లక్షణాని పృథక్పృథక్ । యస్యైతల్లక్షణం నాస్తి
ప్రాయశ్చిత్తీ నచాశ్రమీ ॥ ” ఇతి డక్షాక్తానా శ్రమీత్యేవ శిష్యతే । త
తోయజనాద్యభావేఽపి ఆశ్రమిభిర్నిత్యమేవోపవీతం ధార్యమ్ । తథా
వత్స్యతేచ । ఉపవీతస్వరూపముజానతోదోషమాహ — (“ య ఏతం నాభిజా
నాతి ”) ఇత్యాదిభిః । మహాహిభిర్ఘృష్టం నిర్ధారితమ్, నిష్కృష్య కర్త
వ్యమితిశేషః ॥ * ॥ “ కర్తవ్యముజ్ఞం సమతీతకాలం పురాన్యతం సాన్తరీ
తం సమాస్తై । ద్రవ్యోపయోగాత్పురతస్తజైవ సంసారకర్తావరీతం తు

రేవృత్యపయోగాత్పురస్కార్యం సంసారత్వాత్ ।
 స్వాధ్యాయదివసే శుక్లపక్షే పూర్వాష్టమీ ప్రాచీముదీ
 చింవా దిశముపనిష్క్రమ్య, దేవాగారే నదీతీరే గోష్ఠీ
 వా శుచాదేశే సుస్నాతః ప్రయతో ధృతోద్ధృతపుణ్డోత్తరీ
 యో బద్ధశిరోద్విరాచాంతో దద్భాసనే ప్రాక్ష్యఖ ఉదఙ్ము
 ఖోవా ఉపవిశ్య, పాణానాయమ్య, శుచిభిర్నిర్మితం
 కార్పాససూత్రమాదాయ, ప్రణవేనాభిమన్త్యై, “ ఆ
 పోవా ఇదమ్ ” ఇగ్నోద్భిరభిషిచ్య, సప్తవ్యాహృతిప్ర
 ణవపూర్వం వ్యాహృతిత్రయం జపత్వా, చతుర్థులమా

పశ్యాత్ ॥ ” ఇత్యుక్తమాహ (కరణకార్యమితి) అయమధః - సాధ
 కతమేర్థేయదవశ్యం కార్యమస్తి, తత్ కార్యే సంసారరేఽర్థే తమపయో
 గాత్, పూర్వమేనావఘాతప్రోక్షణాదివతాగర్యమ్, ద్రవ్యసంసార
 త్వాత్ । యథాహః — “ భూతభూవ్యుపయోగిద్రవ్యం సంసార
 మహతి ” ఇతి ॥ * ॥ “ స్వత్మత్రే స్వగృహభ్యాశే శుచాదేశేపివా
 ద్విజః । శ్వేష్టంయథాబలం తావదవలం జానుమాత్రకమ్ ॥ ఖాత్వాగోమ
 యపాలెన శ్వేతవర్ణమృదంశుభామ్ । ఆపూర్వ నిర్వపేద్భీజం, కార్పాసస్య
 ద్వయం ద్వయమ్ ॥ ప్రణవేనాభిమన్త్యైవ తతస్తోయం ప్రసేచయేత్ ।
 ఆపోవా ఇదమిత్యాది సూక్తేనైవాభిమన్త్రితమ్ ॥ ” ఇతి । బీజావాస
 నాదికాలకార్యమన్త్రిజపస్తతాగలేకార్పాససూత్రే కార్య ఇత్యధః ।
 ఏవమన్యశ్రాపిద్రష్టవ్యమ్ । ప్రయోగమాహ । ఆత్ర భరద్వాజః —
 ॥ * ॥ “ తస్మాత్కార్పాసమాదాయ శుచాదేశేభివద్ధితమ్ । పాత్రేపవిత్రే
 సత్స్థాప్య ప్రయతశ్కోచసంయుతః ॥ తస్మిన్కారాభ్యాం నిర్ముద్య కార్పా
 సేభీజసంచయమ్ । స్వాధ్యాయోక్తే తథాపుణ్యే నక్షత్రే శుభవాసరే ॥
 ప్రాష్టోశ్శుచిశుచాదేశే బ్రహ్మసూత్రం ప్రకల్పయేత్ । మనగ్నాదిశలా
 కానామలాభేతన్తుకర్కణి ॥ శుద్ధమృత్యుణిసంప్రతం కుశనాశంప్రశస్యతే ।
 పాదప్రక్షాళ్య చాచమ్య పాణ్డ్యుఖోవాపువదఙ్ముఖః ॥ తతః ప్రణవ

నేన దక్షిణహస్తేన షణ్ణవతి సభ్యయా తం సూత్రమచ్చి
న్నం త్రిగుణీకృత్య, కూర్చోపరినిధాయ “ ఆపోహిష్ఠా -
హిరణ్యవణ్ణాః - పవమానస్సువర్జనః ” ఇత్యేతైస్తతూస
త్రం దర్భైర్వర్జయిత్వా, శుచినా ప్రత్యజ్ఞుభేన గృహీ
తమధ్యం గృహీతాగ్రా ప్రాజ్ఞుభౌ ద్వావిప్రాస్థిత్యా,
దక్షిణహస్తార్ధ్యం పాణిభ్యాం ప్రణవవ్యాహృతిభిరనువర్త్య,
తతూసత్రం సావిత్ర్యాత్రిగుణీకృత్య “ ప్రాణానాం గ్ర
న్ధిరసి ” ఇతిసూత్రాగ్రేణ పాశ్వాక్షయోర్మధ్యే చావేష్ట్య,
శ్లిష్టంకృత్వా, ప్రాజ్ఞుభౌ ప్రత్యజ్ఞుభౌ ద్వాస్థిత్యా, వామ
హస్తార్ధ్యమ్ “ భూర్గ్నించ ” ఇత్యనువాకేన, ఆచారాత్

ముచ్చార్చ్య వ్యాహృతిత్రితయం తతః । నవతిం షట్ప్ర గృహీతాయాతూస
త్రం తచ్ఛతురభ్యులమ్ ॥ తదేవాచ్చిన్న రూపేణ కుర్వీతత్రిగుణం తతః ।
తతస్సంప్రత్యాశయేచ్ఛుద్ధై రమ్బుభిః ప్రణవేనచ ॥ వ్యాహృతిత్రితయేనాథ
కూర్చోపరి వినిక్షిపేత్ । ఆపోహిష్ఠాదిభిర్నైః కుశైస్తన్వాజయేత్త్రి
భిః ॥ పశ్చాద్దిరణ్యవణ్ణాద్యైశ్చతుర్భిర్వర్జయేద్భుధః । పవమానానువా
కేన తతోమార్జనమాచరేత్ ॥ ” ఇతి । బోధాయనః । “ హస్తా పాదా ప్ర
త్యాభ్యాచమ్య శుచినిర్మితం సూత్రం గృహీత్వా ‘ ఆపోహిష్ఠామయోభువః ’
ఇతి తిప్పభిః, ‘ హిరణ్యవణ్ణాః ’ ఇతి చతస్పభిః, ‘ పవమానః ’ ఇత్యను
వాకేనచ మార్జయిత్వా, దేవాగారే నదీతీరే గోష్ఠేవా శుచాదేశే య
త్ర యత్ర శుచిర్దేశస్యాత్ ” ఇతి .

(శుచినా ప్రత్యజ్ఞుభేన గృహీతమధ్యం గృహీతాగ్రా ప్రాజ్ఞుభౌ
ద్వావిప్రాస్థిత్యా, దక్షిణహస్తార్ధ్యం పాణిభ్యాం ప్రణవవ్యాహృతిభిరనువ
ర్త్య, తతూసత్రం సావిత్ర్యాత్రిగుణీకృత్య “ ప్రాణానాం గ్రన్ధిరసి ” ఇతి
సూత్రాగ్రేణ పాశ్వాక్షయోర్మధ్యే చావేష్ట్య, శ్లిష్టంకృత్వా, ప్రాక్షి
త్యజ్ఞుభౌ ద్వాస్థిత్యా, వామహస్తార్ధ్యమ్ “ భూర్గ్నించ ” ఇత్యనువాకేన,
ఆచారాత్ “ భూర్భువస్సువః ” ఇత్యనువాకేనచ పాణిభ్యామనువర్త్య,

“భూమభ్యవహునః” ఇత్యనువాకేనచ పాణి భాగ్యమునువర్త్య,
 దరైభిర్నుప్తస్త్వా, శుచాదేశే దర్భాస్త్రతే ప్రసార్య, ద్వా
 దభౌదత్వా, త్రిః కరధ్వనిం కృత్వా, తతూన్మిత్రభ్ర
 ముం నావేక్షేత్ । అనంతరమాదాయ, అశ్వశ్లాదియాజ్ఞేయ
 వృత్తే “పితృభ్యోనమః” ఇతి బధ్వా, తదాదాయకు
 టిలం ప్రణవవ్యాహృతిభి ఋజుకృత్య, సూత్రం స్వహ
 డై త్రివలయం కృత్వా, అగ్రేణ మధ్యమావేప్త్య, అగ్రా
 భ్యంసూత్రత్రయంపరివేప్త్య “ప్రాణానాం గ్రన్థిరసి”
 ఇతి గ్రన్థిం కృత్వా, అల్పమశ్వశ్లాదియాజ్ఞేయశాఖా
 మాదాయ ప్రణవవ్యాహృతిభిస్తస్యాం సూత్రం నిక్షిప్య ।

దరైభిర్నుప్తస్త్వా, శుచాదేశే దర్భాస్త్రతే ప్రసార్య, ద్వాదభౌద
 త్వా, త్రిః కరధ్వనిం కృత్వా, తతూన్మిత్రభ్రమం నావేక్షేత్ । అనంతర
 మాదాయ, అశ్వశ్లాదియాజ్ఞేయవృత్తే “పితృభ్యోనమః” ఇతిబధ్వా,
 తదాదాయ, కుటిలం ప్రణవవ్యాహృతిభి ఋజుకృత్య, సూత్రం స్వ
 హడైత్రివలయం కృత్వా, అగ్రేణ మధ్యమావేప్త్య, అగ్రాభ్యం
 సూత్రత్రయం పరివేప్త్య, “ప్రాణానాం గ్రన్థిరసి,” ఇతి గ్రన్థింకృ
 త్వా, అల్పమశ్వశ్లాదియాజ్ఞేయశాఖామాదాయ, తస్యాంసూత్రంని
 క్షిప్య) అత్రధరద్వాజః — ॥ * ॥ “ఉపవీతకృతావిప్రా శుద్ధాద్వా
 వేవభావితౌ । ఏకోనువరకౌవిప్రశ్చాన్యోమధ్యగధావరః ॥ సాక్షి
 త్యగ్వదనాచాదగ్ధక్షిణాభిముఖావపి । ఫిత్వా పరస్పరంతుల్యం తతూన్మిత్ర
 మనువరకౌతుత్ ॥ ఏవం జ్ఞాత్వాత్వామవర్త్యథ కుశైర్ముప్తస్త్వాకుశాస్త్రతే ।
 దేశేప్రసార్యదర్భద్వా దత్వాకృత్వాకరధ్వనిమ్ ॥ బ్రహ్మనావేక్షిత
 వ్యంహి పితృణాం తృప్తిదంహితత్ । సంతాడయేతకరతళం దెవర్షీణాం
 హితృప్తిదమ్ ॥ పశ్యాన్తతూన్మిత్రమాదాయ ప్రణవవ్యాహృతిత్రయమ్ ।
 అథశతైశ్చైర్గ్రన్థింకుటిలం పరిమోచయేత్ ॥ శుల్బంత్రివలయం కృత్వా
 తదగ్రాభ్యంసూత్రత్రయమ్ + అసత్త్వబద్ధయోగ్యగ్రన్థిం తృప్తయభ్యోపగీర్త

— శ్రీ అథ యజ్ఞోపవీతప్రతిష్ఠా శ్లో —

శుచాదేతే వ్రీహితణ్ణులోపరి ససూత్ర కూర్చ వేష్టితే జల
పూర్ణే తామ్రపాత్రే సూత్రయతాం శాఖాం నిక్షిప్య,
ప్రణవవ్యాహృతిభిర్గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య, ప్రాణానాయ

మాత్ । పలాశభదిరాశ్వస్థ విల్వాద్యధ్వరభూరుహామ్ । తద్ద్విపేదేకశా
ఖాయాం భూర్భువస్సువరోమితి ॥ ” సంవతః ॥ * “ దేవాగారేథవా
నద్యాం సప్తప్రణవపూర్వకమ్ । చతురశ్చులమానేన షణ్ణవత్యభులంతథా ।
అవిచ్ఛిన్నస్తతతూస్మిత్రం మ్రగుణీకృత్యహస్తతః । ప్రాజ్ఞుభౌదక్షుభైర్వా
పి ద్విజైః కార్యం త్రిసూత్రకమ్ ॥ ” ఇతి । ఏవముపవీతకృతౌ బ్రాహ్మణ
త్రయనియమనాదేకేన ద్వాభ్యాం వోపాయేన తంత్వనువతః నం త్యాజ్య
మేవ “ అజినం వాసోవా దక్షిణత ఉపవీయ ” ఇతి వాసోవిన్యాసవిశే
షత్యోపవీతత్వం యద్యపి సూత్రయతే , తథాపి “ సూత్రం నవంవైత్రి
వృత్ ” ఇతి త్రివృత్తూస్మిత్రస్యోపవీతత్వశ్రవణాదాచారాచచ్చసూత్ర
మేవధార్యమ్ । తథాననుః ॥ * ॥ “ కాపాసముపవీతం స్యాద్విప్రస్య
ధ్వప్రతం త్రివృత్ ” గృహ్యపరిశిష్టే “ ఉపవీతమయుక్తసరం విషమతస్తు
కం త్రివృద్భ్యజ్ఞోపవీతమ్ ” ఇతి । అయుక్తసరం - మ్రగుణమితి యావత్ ।
కాత్యాయనః ॥ * ॥ “ త్రివృత్తార్థవృతం కార్యం తస్తుత్రయమథోవృత
మ్ । హస్తేన దక్షిణేనోర్ధ్వగతేన మ్రగుణీకృతమ్ । వలితం మానవం సూ
త్రం శాస్త్రేమాధ్వవృతం స్మృతమ్ । ” ఉర్ధ్వగతేన దక్షిణహస్తేనయ
ద్వలితం తమాధ్వవృతమిత్యథః । దేవలః — ॥ * ॥ “ గ్రామాన్ని
మగ్రీక్య సంఖ్యాయ షణ్ణవత్యాజ్ఞులీడుతత్ । తావద్ద్విగుణితం సూ
త్రం ప్రక్షాల్యాబ్జితైస్తేగ్రిభిః । సావిత్ర్యాత్రిగుణం కుర్యాన్నవసూ
త్రస్తు తిద్భవేత్ ॥ ”

— శ్రీ అథ యజ్ఞోపవీతప్రతిష్ఠా శ్లో —

(శుచాదేతే వ్రీహితణ్ణులోపరి ససూత్ర కూర్చ వేష్టితే జలపూ
ర్ణే కుమ్భే సూత్రయతాం శాఖాం ప్రణవవ్యాహృతిభిర్నిక్షిప్య, గన్ధా

మ్య, యజ్ఞోపవీతప్రతిష్ఠాం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య, దక్షిణ హస్తేన ఉపవీతం స్పృశత్, ఓం భూః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి, ఓం భువః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి, ఓం సువః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి, ఓం భూర్భువః సువః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి, ఇతి ప్రతిష్ఠాపయేత్ । “ భూర్గ్నించేతి దక్షిణాం వర్తిమ్, భువో వాయుంచేతి మధ్యమాం వర్తిమ్, సువరాదిత్యం చేత్యుత్తరాం వర్తిమానుమన్త్రయేత్ ” ఇతి బోధాయనః ।

ఇతి గృహ్యరత్న వింశతిఖండః

దిభిరభ్యర్చ్య, పాశానాయమ్య, యజ్ఞోపవీతప్రతిష్ఠాం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య, దక్షిణహస్తేన ఉపవీతం స్పృశత్, ఓం భూః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి, ఓం భువః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి, ఓం సువః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి, ఓం భూర్భువః సువః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి, ఇతి ప్రతిష్ఠాపయేత్ । “ భూర్గ్నించేతి దక్షిణాం వర్తిమ్, భువో వాయుంచేతి మధ్యమాం వర్తిమ్, సువరాదిత్యం చేత్యుత్తరాం వర్తిమానుమన్త్రయేత్ ” ఇతి బోధాయనః) అత్ర ఖరద్వాజః ॥ * ॥ “ గోమయేన శుచాదేశే ఉపలిప్తే కుశాస్తృతే । వ్రీహ్యసనం ప్రకల్ప్యభిక్షూర్చ్యం తన్మధ్యమేక్షిపేత్ ॥ తస్యోపరిష్ఠాతగలశం తామ్రం సూత్రేణ వేష్టితమ్ । పూర్ణం పవిత్రసలిలైస్సుగంధ కుసుమాక్షతైః ॥ సంస్థాప్యకలశాభ్యంతస్తాం శాఖాం సూత్రసంయుతామ్ । యజేద్గన్ధాదిభిస్తచ్ఛ ప్రణవేన సమాహితః ॥ తతస్తగ్గ్రీణవేనైవ వ్యాహృతిత్రితయేనచ । తతః ప్రతిష్ఠాపయామీతి వదేదైకమానసః ॥ ” అత్ర బోధాయనః — “ విల్వఖాదిరవలాశోదుమ్బరాశ్వత్థాదియాజ్ఞేయవృక్షశాఖామదలమ్భ్య సజీవం బధ్నాతి, పితృభ్యో నమ ఇతి । సంపన్నం హస్తైః గృహీత్వా, ప్రతిష్ఠాపయతి । భూః ప్రతిష్ఠాపయామి, భువః ప్రతిష్ఠాపయామి, సువః ప్రతిష్ఠాపయామి, భూర్భువః సువః ప్రతిష్ఠాపయామి, ఇతి ప్రతిష్ఠాపయేత్ । “ భూర్గ్నించేతి దక్షిణాం వర్తిమ్, భువో వాయుంచేతి మధ్యమాం వర్తిమ్, సువరాదిత్యం చేత్యుత్తరాం వర్తిమానుమన్త్రయేత్ ” ఇతి బోధాయనః) అత్ర ఖరద్వాజః ॥ * ॥ “ గోమయేన శుచాదేశే ఉపలిప్తే కుశాస్తృతే । వ్రీహ్యసనం ప్రకల్ప్యభిక్షూర్చ్యం తన్మధ్యమేక్షిపేత్ ॥ తస్యోపరిష్ఠాతగలశం తామ్రం సూత్రేణ వేష్టితమ్ । పూర్ణం పవిత్రసలిలైస్సుగంధ కుసుమాక్షతైః ॥ సంస్థాప్యకలశాభ్యంతస్తాం శాఖాం సూత్రసంయుతామ్ । యజేద్గన్ధాదిభిస్తచ్ఛ ప్రణవేన సమాహితః ॥ తతస్తగ్గ్రీణవేనైవ వ్యాహృతిత్రితయేనచ । తతః ప్రతిష్ఠాపయామీతి వదేదైకమానసః ॥ ” అత్ర బోధాయనః — “ విల్వఖాదిరవలాశోదుమ్బరాశ్వత్థాదియాజ్ఞేయవృక్షశాఖామదలమ్భ్య సజీవం బధ్నాతి, పితృభ్యో నమ ఇతి । సంపన్నం హస్తైః గృహీత్వా, ప్రతిష్ఠాపయతి । భూః ప్రతిష్ఠాపయామి, భువః ప్రతిష్ఠాపయామి, సువః ప్రతిష్ఠాపయామి, భూర్భువః సువః ప్రతిష్ఠాపయామి, ఇతి ప్రతిష్ఠాపయేత్ । “ భూర్గ్నించేతి దక్షిణాం వర్తిమ్, భువో వాయుంచేతి మధ్యమాం వర్తిమ్, సువరాదిత్యం చేత్యుత్తరాం వర్తిమానుమన్త్రయేత్ ” ఇతి బోధాయనః)

అథ సవరస్తు దేవతాః , గ్రన్థిక్రయ దేవతాః , యజ్ఞో
 షపితాభదేవతాం చావాహయ , గన్ధావిభరభవృత్తయేత్ ,
 || ౩ || అథూర్వాశి తేజోజాయుః ఖం ప్రాణ ఆత్మ క్రయం
 తథా । క్రమాద్భవంతి తన్నానాం నవానామధిదేవతాః || గ్ర
 ణ్థిక్రయస్యావ్యభిపాశి తామహహరీశ్వరాః । యజ్ఞోపవీ
 తాకాలస్య చరంబ్రవత్కనిదైవతమ్ || ” ఇతి భరద్వాజః ।
 || ౩ || “ ఓంకారప్రథమస్తంస్తుద్వివీతయోగ్ని స్థితైవచ । తృ
 తీయోనాగదైవత్యశ్చతుర్థస్సోమదైవతః || పంచమఃపితృ
 దైవత్యః షష్ఠఃప్రజాపత్యః । సప్తమస్సోమదైవత్యస్సూ
 ర్యస్తప్తమపవచ || నవమస్సర్వదైవత్య ఇత్యేతే నవతం

వనునవా ప్రాణిపయామి , ఇతి ప్రతిష్ఠావ్య , భూర్గ్నిరచేతి దక్షిణం వ
 ర్తిం భువో వాయుం చేతి మధ్యమాం వర్తిం సువరానిత్యం చేతువర్తరం
 వర్తిమనుమస్త్రయేత్ ” ఇతి .

ఇతి కణ్ఠభూషణేయశ్శ్లోకాః

ఆత్మక్రయమితి - ఆత్మ , అత్తరాత్మ , పరమాత్మచ । భరద్వాజః
 || ౩ || “ ప్రతిష్ఠాప్యథ తస్మాత్ప్రమాదాయాదిత్యముజ్జలమ్ । ఆసత్యేనా
 విభిర్నైశ్చ శ్చిత్తుర్విస్సం ప్రదశామేత్ || పూర్వవత్ స్థణ్డలే మాత్రం
 సంస్థాప్యాజ్యైశ్చరం శతమ్ । భృథకవిథకప్రణవాం గాయత్రీం సూ
 సప్తశ్శాపేత్ || అశేనోక్తవిధానైవ సుజాతం సంస్మృతంచతత్ । త
 న్న హామనిభిర్వైతై ర్బ్రహ్మమాత్రమిత్త్యుతమ్ || ఉపవీతం నివీతంథ
 పాచినావీతమిశ్యపి । దైవమానుషప్రత్యేషు కర్మస్వేతస్త్రిభాస్మృతమ్
 కణ్ఠేయసవేద్యప్రక్షిప్తముపవీతముదాహృతమ్ । పాచినావీతమన్యస్మిన్
 వీతంకణ్ఠవిద్యుతమ్ || ఉపవీతంబ్రహ్మసూత్రం సూత్రం యజ్ఞోపవీతకమ్ ।
 యజ్ఞసూత్రం డేవతత్వ ఇత్యాభ్యావ్యుక్తయోగైః || ” “ అథ శ్లోకా
 లనివీతం సుమార్గితాం ప్రాచినావీతం మిత్త్యుదాహృతముపవీతం తేనాచాయో

తవః । ” ఇతి దేవలో దేవతా భేదం వ్యాచక్షే । తదేవం ప్ర
తిష్ఠితం యజ్ఞోపవీతమాదాయ , “ ఆనత్యేన , ” ఇతిచతు
ర్భిసేనిత్రైప్రవశ్యం , పూర్వవన్నిధాయ , ఉపవీతం
స్పృశన్నప్తో తరశతం గాయత్రీం జపితా , తద్భ్రష్టా
సూత్రం ధారణార్థం నిక్షిపేత్ , ధారయేద్వా । పాదౌ
ప్రత్యుశ్య , ద్విరాచమ్య , ప్రాక్షుళి ఉదక్షుళోవా ద
ర్భాసనే ఉపవిశ్య , పవిత్రపాణిః ప్రాణానాయమ్య , ఉ
పవీతంస్పృశ్య త్యక్తమృకమన్త్రం సకృజ్జపితా , స
హిచ్ఛస్తో దైవతమ్ “ యజ్ఞోపవీతమ్ ” ఇతిమన్త్రము
చ్ఛార్య , దక్షిణబాహుముద్భృత్య శిరసాసహకణ్ఠే సవ్యేని

ఇతి । “ కథంకల్పే తానివిజానీయాదితి । ఉపరిష్టాదంసాభ్యాంగ్రీవాంహృ
దయం చపరిగృహ్య , హృదయస్యాధస్తామాధర్వం నాభేరణ్ఠుష్ఠాభ్యాం
పరిగృహ్యోతీతి ఋషీణామిత్యేవం వేద ఉక్తం భవతి । ఏతేన కృష్ణద్వైపా
యనాదయో వ్యాఖ్యాతాః । తేషాం సప్తమయోరాజానో యభిహసన్తి
తేసునుమ్యాః ” ఇత్యుక్తత్వాత్ । నివీతకార్యాణి - ఋషీణాంతర్పణం ,
వ్యవాయః - స్త్రీప్రజాసంసారోన్యత్ర హేమామాత్ , మూత్రపురీషో
త్సర్గః , ప్రేతోద్వహనమ్ , యానిచాన్యాని నివీతమితి । దక్షిణస్యాంస
స్యోపరిష్టాత్ గ్రీవాం హృదయం పృథ్వంచ పరిగృహ్య , సవ్యస్య హస్త
స్యాధస్తాత్ ప్రాచీనావీతమితి । పితృణామితి - మృతానామిత్యేవముక్తి
మితి । ఏతేన వైశంపాయనాదయో వ్యాఖ్యాతాః । తేషామ్ “ సోమః
పితృనూక యమోర్జిరస్వా అగ్నికవ్యవాహనాదయః ” ఇతిరాజానః య
భిహసన్తి , యోప్రిత్యసన్తి తేపితరఇతి । సవ్యస్యాం సస్యోపరిష్టాద్గ్రీవాం
హృదయం పృథ్వీచ్ఛార్య పరిగృహ్య దక్షిణస్య హస్తస్యాధస్తాద్భవత్యుపవీతమ్ .

మృద్ధమనుః (“ ప్రాణానాయమ్య , స్పృశన్నప్తం పవీతం త్ర్యక్షు
కమన్త్రం సకృజ్జపితా , సహిచ్ఛస్తో దైవతమ్ “ యజ్ఞోపవీతమ్ ” ఇ
తి మన్త్రముచ్ఛార్య , దక్షిణబాహుముద్భృత్య శిరసాసహ సవ్యేకణ్ఠేనిక్షి

క్షిపేత్ | సూత్రాంతరాళే దక్షిణబాహుం కుర్యాత్ | గృహస్థస్య ప్రత్యుపవీతం మన్త్రోచ్ఛారణాచ మనేభవతః | నతిష్ఠన్నుపవీతం ధారయేత్ || * || “ ఏకమేవయతేస్సూత్రం సాజినం బ్రహ్మచారిణః | సోత్తరీయాణిగృహిణస్తథైవవనవాసినః || ” ఇతి వ్యాసభరద్వాజౌ || * || “ ఉపవీతంవటా రేకం ద్వేతథేతరయోఃస్మృతే | ఏకమేవయతీనాంస్యాదితి శాస్త్రస్య నిర్ణయః || ” ఇతి భృగుః || * || “ ఏకైకముపవీతంస్యాదాద్యన్తాశ్రమిణోర్ద్వయోః | దశాష్టావాగృహస్థస్య చ త్వారివనవాసినః || ” ఇతి భరద్వాజః || * || “ ఏ

పేత్ | సూత్రాంతరాళే దక్షిణబాహుం కుర్యాత్ | గృహస్థస్య ప్రత్యుపవీతం మన్త్రోచ్ఛారణాచ మనేభవతః | నతిష్ఠన్నుపవీతం ధారయేత్) భరద్వాజః || * || “ అథ యజ్ఞోపవీతస్య ధారణే కథ్యతేవిధిః | స్నాత్వా శుద్ధశ్శుచాదేశే ప్రత్యుపవీతం చరణౌకరం || పవిత్రపాణిరాచమ్య పాశ్చిభోవాప్యదబ్దుభిః | ఉపవిశ్యాసనే దార్ఢ్యే పాశానానామ్య వాగ్యతః || జపేత్త్రైయమ్బకం మన్త్రం స్మృతస్తక్షిణపాణినా | దక్షిణంబాహుముద్భృత్య శిరసైవ సహద్విజః || మన్త్రం సదైవముచ్ఛార్య బ్రహ్మసూత్రం గల్గేక్షిపేత్ | యజ్ఞోపవీతమన్త్రస్య ప్రజాపతి ఋషిఃస్మృతః || ఛందస్త్రిష్టుజ్జేవతాతు త్రయోవేదా ఇతి స్థితిః | గృహస్థస్య వనస్థస్య సూత్రం ప్రతిపునః పునః || మన్త్రోచ్ఛారణాచ మనన్వితయంక్రమశఃస్మృతమ్ | ” “ దక్షిణం బాహుముద్ధరతేవ ధత్తే సవ్యమ్ ” ఇతి శ్రుతిః .

(“ ఏకమేవయతేస్సూత్రంసాజినంబ్రహ్మచారిణః | సోత్తరీయాణిగృహిణస్తథైవవనవాసినః || ” ఇతి వ్యాస భరద్వాజౌ || * || “ ఉపవీతంవటా రేకం ద్వేతథేతరయోఃస్మృతే | ఏకమేవయతీనాంస్యాదితి శాస్త్రస్య నిర్ణయః || ” ఇతి భృగుః || * || “ ఏకైకముపవీతంస్యాదాద్యన్తాశ్రమిణోర్ద్వయోః | దశాష్టావాగృహస్థస్య చ త్వారివనవాసినః || ” ఇతి భరద్వాజః || * || “ ఏకైకంవ్రతయతోస్సాన్వయేన సూత్రే గృహిణః స్మృతే | బహుభా

కైకలవ్రతయతోస్సాన్మజ్జిస్తూత్రే గృహిణః స్మృతే । బ
హునిచాయుషామస్యేత్యాది కామ్యంప్రచక్షతే ॥ య
జ్ఞోపవీతే ద్వేధార్యే శౌ ॥ తేస్తార్తేచ కర్మణి । తృతీయ
ముత్తరీయాన్తు వస్త్రాభివేతదిష్యతే ॥ ” ఇతి దేవలః ॥
॥ * ॥ “ బ్రహ్మసూత్రపరిత్యాగాద్భిహ్మచారీగృహీ
వనీ । పరివ్రాట్పాపిపతతితస్తాత్తన్నపరిత్యజేత్ ॥ త్యక్త్వా
యజ్ఞోపవీతన్తు షట్కృచ్చాభిణిసమాచరేత్ । సావిత్రిస
హితంకుర్యాత్పునరపుపనాయనమ్ ॥ ” ఇతి యాదవప్ర
కాశీయ్యే । యతిధర్మసముచ్చయే ॥ * ॥ “ వినాయజ్ఞోపవీతే
నదినమేకమపిద్విజః । స్థితశ్శూద్రత్వమాప్నోతి మృతశ్చై
వోపజాయతే ॥ ” తస్తాచ్చతుర్భిరాశ్రమిభిరుపవీతంనిత్యం
ధార్యమ్ ॥ * ॥ “ త్రివృదూర్ధ్వవృతం కార్యంతస్తుత్రయ
మథోవృతమ్ । త్రివృతంచాపవీతంస్యాత్తస్యైకోగ్రధిరిష్య
తే ॥ ” ఇతికాత్యాయనః ॥ * ॥ “ అనెనోక్తవిధానేనసజ్జా
తంసంస్కృతంచయత్ । తన్మహామునిభిర్వైదైర్బ్రహ్మసూ

చాయుషామస్యేత్యాదికామ్యంప్రచక్షతే ॥ ” ఇతి దేవలః ॥ * ॥ “ య
జ్ఞోపవీతే ద్వేధార్యే శౌ ॥ తేస్తార్తేచ కర్మణి । తృతీయముత్తరీయార్థం వ
స్త్రాభివేతదిష్యతే ॥ ” ఇతిచ ॥ * ॥ “ త్యక్త్వా యజ్ఞోపవీతన్తు ష
ట్కృచ్చాభిణిసమాచరేత్ । సావిత్రిసహితం కుర్యాత్పునరపుపనాయ
నమ్ ॥ ” ఇతియాదవప్రకాశీయ్యే । యతిధర్మసముచ్చయే — ॥ * ॥ “ వి
నాయజ్ఞోపవీతేన దినమేకమపిద్విజః । స్థితశ్శూద్రత్వమాప్నోతి మృతశ్చ
శ్వోపజాయతే ॥ ” ఇతి ॥ * ॥ “ త్రివృదూర్ధ్వం వృతంకార్యం తస్తుత్ర
యమథోవృతమ్ । త్రివృతంచాపవీతంస్యాత్తస్యైకోగ్రధిరిష్యతే ॥ ”
ఇతి కాత్యాయనః ॥ * ॥ “ ఉక్తేన విధినానెన సంజాతం సంస్కృతంచ
యత్ । తన్మహామునిభిర్వైదైర్బ్రహ్మసూత్రమితిస్మృతమ్ ॥ సంస్కృ
తమిదంధార్యం సూత్రం సద్భిర్విశ్వాజోత్తమైః । అన్వైరనంస్కృతంధా

విష్ణుశ్రీ శైవ్యోద్భవమహాపితమ్, అనంతానందమ, అశ
 విత్యేంద్రాకారాననిమిరభి సూత్రం పరిగృహేత్ ।
 విష్ణుశ్రీపవీరీ యదివిష్ణుశ్రీ ఉత్సృజేత్, యదివాచ
 జ్ఞాలాన్త్యజైర్భాషేత తమపవీతం పరిత్యజేత్ । మలమూ
 త్రోన్మూలనై ఆన్త్యజైస్సమాభిషేదే బ్రహ్మసూత్రం ద
 ష్మినేకనేనిగ్నిపేత్ ॥ * ॥ “ మన్తప్రతిష్ఠితం కామేనో
 ధ్ధరేమపవీతకమ్ । సకృదుద్ధరణాద్విప్రః ప్రాయశ్చిత్తీయ
 తేద్విజః ॥ శ్రీధాన్త్యహాద్బలాద్వాపి బ్రహ్మసూత్రం ఛి
 నత్తియః । నద్యాం స్నాత్వాభగాయత్రీం జపేదప్తసహ
 స్రకమ్ ॥ సంస్కారైస్సంస్కారః పూర్వైరుత్తరైరపిసం
 స్కారః । నిత్యమప్తగుణైశ్చైవ బ్రహ్మమాయాయకల్పతే ।

ఇతి శ్రీ హరిః కులకలకస్య సరస్వతీవల్లభా చార్య

పాత్రస్య శ్రీరఙ్గానాథసూరిసుతస్య శ్రీ వేంకటేశ

స్య వైదిక సార్వభౌమస్య కృతౌ గృహ్యారణ్యే

ఏకవింశతిశ్శ్లోకైః

గృహ్యోన్త్యోక్తార్థవిశేషమావస్తాబ్రుశ్రయం వైదిక సా
 ర్వభౌమః । హ్రీహస్తపురీక్షిత్వైవ గృహ్యారణ్యం వివే
 కదం తత్కలయన్తుసన్తః ॥

సనిర్మితం సూత్రం పరిత్యజేత్ । విష్ణుశ్రీ ఉపవీరీ యది విష్ణుశ్రీ ఉ
 త్సృజేత్, యదివాచ జ్ఞాలాన్త్యజైర్భాషేత, తమపవీతం పరిత్యజేత్ ।
 మలమూత్రోన్మూలనై తైస్సహ సమాభిషేదే బ్రహ్మసూత్రం దక్షిణకన్ఠే
 నిగ్నిపేత్ ॥ * ॥ “ మన్తప్రతిష్ఠితం కామేనోద్ధరేమపవీతకమ్ । సకృ
 దుద్ధరణాద్విప్రః ప్రాయశ్చిత్తీయతేద్విజః ॥ శ్రీధాన్త్యహాద్బలాద్వా
 పి బ్రహ్మసూత్రం ఛి నత్తియః । నద్యాం స్నాత్వాభగాయత్రీం జపేదప్తస
 హస్రకమ్ ॥ సంస్కారైస్సంస్కారః పూర్వైరుత్తరైరపిసంస్కారః । ని
 త్యమప్తగుణైశ్చైవ బ్రహ్మమాయాయకల్పతే ।

ప్రమాణకమ్ । సిద్ధార్థస్య ఫలంఘ్నాలంఘ్నాలసోక్తం మనీషిభిః ॥ ఇషు
పాత్రైః స్థితైః ధాకార్యం బ్రహ్మసూత్రస్థితంతథా । యథాదృశ్యంతథాకా
ర్యం బ్రహ్మనైవమహామయః ॥ తన్ననాచాథవాన్యేనకృత్వా యజ్ఞోపవీ
తమ్ । విభతీశూద్రోయదివా చిద్వ్యాఘ్రాయంతథానృపః ॥ ధృతోపవీతం
వృషలం దృష్ట్యాశ్రుత్వాథవానృపః । మోహాత్తుష్టింసమాసీనో నరకేసుచి
రంవసేత్ ॥ యేవేదాభ్యాసనిరతాః శౌతస్సార్వక్రియాపరాః । ఉపవీత
మిదందధృతిరేనాధికారిణః ॥ యోనిషేకాదయస్సంసారాస్తైపునర్యజ్ఞో
పవీతినైవకృతాస్సఫలా ఇతి జ్ఞాపయితుం యజ్ఞోపవీతవిధిరుక్తః ॥ ఇదానీం
ప్రకృతముపసంహరణ శఙ్ఖవచనముదాహరతి । సంసారైరితి ।

గృహ్యరత్నస్య పరిగ్రహే హేతుమాహ

గృహ్యస్తరోక్తార్థవిశేషమాపస్తంబాశ్రయం వైదికసార్వభౌమః । ప్రా
హ్మశ్చ తీర్వీక్ష్యహిగృహ్యరత్నం వివేకదం తత్కలయన్తుసంతః ॥

ఇతి శ్రీ హరిగికులతిలకస్య సరస్వతీవల్లభాచార్యపాత్రస్య

శ్రీరఙ్గానాథసూరిసుతస్య శ్రీవేంకటేశస్య వైదిక

సార్వమస్య కృతౌ గృహ్యరత్నవ్యాఖ్యానే

విబుధకణ్ఠభూషణే నప్తమగ్రవటలః

అశౌచపూర్వశతకం పితృమేఢసారం వ్యాఖ్యాం తయోశ్చ దశనిర్ణయ
గృహ్యరత్నై రత్నాకరం విబుధకణ్ఠభూషణాశ్చ ప్రాహప్రబంధమితివైది
కసార్వభౌమః ॥ వేదేద్వితీయః స్మృతిషు ప్రవీణో వేదాంతవిశ్రాంతమ
నాశ్రుతేషు । సునీస్సదాచారనిధిస్సమిధే యజుర్నిధివైదికసార్వభౌమః ॥

